

НАРЪЧНИК

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

COUNCIL OF EUROPE

© Агенция на Европейския съюз за основните права и Съвет на Европа, 2015 г.

Ръкописът на този наръчник е завършен през юни 2015 г.

Актуализираните версии на наръчника ще бъдат достъпни на уебсайта на FRA: <http://fra.europa.eu>, на уебсайта на Съвета на Европа: www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/children-rights и на уебсайта на Европейския съд по правата на човека в раздел „Съдебна практика“ („Case-Law“): echr.coe.int.

Възпроизвеждането е разрешено, с изключение за търговски цели, при посочване на източника.

Europe Direct е услуга, предназначена да ви помогне да намерите отговори на въпросите, които си задавате за Европейския съюз.

**Единен безплатен номер (*):
00 800 6 7 8 9 10 11**

(*) Информацията, както и повечето обаждания са безплатни (възможно е обажданията от мрежата на някои оператори, от обществени телефони или от хотели да бъдат таксувани).

Снимки (заглавна страница & вътре): © iStockphoto

Допълнителна информация за Европейския съюз можете да намерите в интернет (<http://europa.eu>).

Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз, 2016

Съвет на Европа: ISBN 978-92-871-9914-0

FRA – print: ISBN 978-92-9239-934-4 doi:10.2811/00114 TK-04-15-510-BG-C

FRA – web: ISBN 978-92-9239-915-3 doi:10.2811/419193 TK-04-15-510-BG-N

Printed in Belgium

Отпечатано върху хартия, рециклирана без употреба на хлор (PCF)

Оригиналът на този наръчник е на английски език. Съветът на Европа и Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) не поемат отговорност за качеството на преводите на други езици. Мненията, изказани в наръчника, не обвързват Съвета на Европа и ЕСПЧ. Наръчникът съдържа препратки към избрани коментари и ръководства. Съветът на Европа и ЕСПЧ не носят отговорност за тяхното съдържание и включването им в този списък не представлява официално одобряване на тези публикации. Други публикации са посочени на интернет страниците на библиотеката на ЕСПЧ на адрес: echr.coe.int. Още материали могат да бъдат открити на адрес: coe.int/children.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Предговор

Настоящият наръчник по европейско право в областта на правата на детето е изготвен съвместно от Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) и Съвета на Европа заедно със Секретариата на Европейския съд по правата на човека. Това е четвъртият от поредицата наръчници по европейско право, изготвени съвместно от нашите организации. Предишните наръчници в поредицата са посветени на европейското право в областта на дискриминацията, предоставянето на убежище, границите и имиграцията и защитата на данните.

Предприехме този нов съвместен проект във връзка с отбелязването на 25-ата годишнина на Конвенцията на Организацията на обединените нации за правата на детето, която е ратифицирана от всички европейски държави, с цел да предоставим повече информация за ролята на европейските правни стандарти за гарантирането на възможността децата да се ползват от своите универсални права.

Децата са пълноценни носители на права. Във връзка с това целта на настоящия наръчник е да повиши осведомеността и да обогати познанията за правните стандарти, които защитават и утвърждават тези права в Европа. В Договора за Европейския съюз (ДЕС) е предвидено задължението на Съюза за насърчаване на защитата на правата на детето. Хартата на основните права на Европейския съюз (ЕС), регламентите и директивите на ЕС, както и практиката на Съда на Европейския съюз съдържат допълнителна уредба, определяща защитата на правата на детето. Голям брой конвенции на Съвета на Европа са посветени на конкретни аспекти на защитата на правата на детето, които варират от правата и безопасността на децата в киберпространството до осиновяването на деца. Тези конвенции допринасят за обогатяването на защитата, предоставена на децата съгласно Европейската конвенция за правата на човека и Европейската социална харта, включително чрез практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) и решенията на Европейския комитет по социални права (ЕКСП).

Настоящият наръчник е предназначен за юристи, които не са специалисти в областта на правата на детето, съдии, прокурори, органи по закрила на детето и други професионалисти и организации, които са натоварени да осигуряват правна защита на правата на детето.

Бихме искали да благодарим на проф. Ton Liefwaard, Simona Florescu, магистър по право, Margaret Fine, доктор по право, проф. Karl Hanson, проф. Ursula KilKelly, д-р Roberta Ruggiero, проф. Helen Stalford и проф. Wouter Vandenhole за техния принос за изготвяне на този наръчник. Бихме искали също така да благодарим на всички, които дадоха своя принос и подкрепиха работата по изготвяне на наръчника.

Snežana Samardžić-Marković

Генерален директор в областта на демокрацията
Съвет на Европа

Michael O'Flaherty

Директор на Агенцията на
Европейския съюз за основните
права

Съдържание

ПРЕДГОВОР	3
СЪКРАЩЕНИЯ	11
КАК ДА СЕ ИЗПОЛЗВА НАСТОЯЩИЯТ НАРЪЧНИК	13
1 ВЪВЕДЕНИЕ В ЕВРОПЕЙСКОТО ПРАВО В ОБЛАСТТА НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО: КОНТЕКСТ И ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ	15
1.1. Основни понятия	17
Основен момент	17
1.1.1. Приложно поле на европейското право в областта на правата на детето	17
1.1.2. „Детето“ като субект на правото	18
1.2. Предистория на европейското право в областта на правата на детето	20
1.2.1. Европейски съюз: развитие на правото в областта на правата на детето и обхванати области на закрила	20
1.2.2. Съвет на Европа: развитие на правото в областта на правата на детето и обхванати области на закрила	24
1.3. Европейското право в областта на правата на детето и Конвенцията на ООН за правата на детето	27
Основен момент	27
1.4. Ролята на европейските съдилища за тълкуването и гарантирането на защитата на правата на децата в Европа ..	30
1.4.1. Съдът на Европейския съюз	30
1.4.2. Европейският съд по правата на човека	32
1.5. Европейският комитет по социални права	33
2 ОСНОВНИ ГРАЖДАНСКИ ПРАВА И СВОБОДИ	35
2.1. Свобода на мисълта, съвестта и религията	37
Основни моменти	37
2.1.1. Правото на детето на свобода на религията	37
2.2. Права на родителите и свобода на религията на техните деца	39

2.3.	Свобода на изразяване на мнение и свобода на информация	42
	Основни моменти	42
2.4.	Право на изслушване	45
	Основни моменти	45
2.5.	Свобода на събранията и сдруженията	49
	Основни моменти	49
3	РАВЕНСТВО И НЕДИСКРИМИНАЦИЯ	51
3.1	Европейско право в областта на недискриминацията	53
	Основни моменти	53
3.2.	Недопускане на дискриминация, основана на раса и етнически произход	56
	Основни моменти	56
3.3.	Недопускане на дискриминация, основана на гражданство и имиграционен статут	59
	Основни моменти	59
3.4.	Недопускане на дискриминация, основана на възраст	62
	Основен момент	62
3.5.	Недопускане на дискриминация на други защитени основания	63
	Основен момент	63
4	ВЪПРОСИ, СВЪРЗАНИ СЪС САМОЛИЧНОСТТА	67
4.1.	Регистрация при раждане и право на име	69
	Основен момент	69
4.2.	Право на самоличност	72
	Основни моменти	72
	4.2.1. Установяване на бащинство	73
	4.2.2. Установяване на майчинство: анонимно раждане	76
4.3.	Установяване на произхода на лице: осиновяване	76
4.4.	Кражба на самоличност	77
	Основен момент	77
4.5.	Право на гражданство	79
	Основни моменти	79
4.6.	Самоличност на децата, принадлежащи към национални малцинства	81
	Основен момент	81

5	СЕМЕЕН ЖИВОТ	83
5.1.	Право на зачитане на семейния живот	85
	Основни моменти	85
5.2.	Право на детето да бъде отглеждано от своите родители	86
	Основни моменти	86
5.3.	Право на лични контакти с двамата родители	89
	Основни моменти	89
5.4.	Незаконно прехвърляне на деца през границите – отвлечане на деца	98
	Основни моменти	98
6	АЛТЕРНАТИВНА НА СЕМЕЙНАТА ГРИЖА И ОСИНОВЯВАНЕ	105
6.1.	Алтернативна грижа: общи принципи	107
	Основни моменти	107
6.2.	Настояване на деца в алтернативна грижа	112
	Основни моменти	112
6.3.	Осиновяване	119
	Основни моменти	119
7	ЗАКРИЛА НА ДЕЦАТА ОТ НАСИЛИЕ И ЕКСПЛОАТАЦИЯ	127
7.1.	Насилие в дома, училището и други места	130
	Основни моменти	130
	7.1.1. Обхват на отговорността на държавата	131
	7.1.2. Телесно наказание	134
	7.1.3. Сексуално насилие	136
	7.1.4. Домашно насилие и пренебрегване на деца	139
7.2.	Експлоатация на деца, детска порнография и сприяеляване с деца с цел сексуална злоупотреба	142
	Основен момент	142
	7.2.1. Принудителен труд	142
	7.2.2. Трафик на деца	145
	7.2.3. Детска порнография и сприяеляване с деца с цел сексуална злоупотреба	149
7.3.	Групи, изложени на висок риск	151
	Основен момент	151
	7.3.1. Деца, принадлежащи към малцинство	151
	7.3.2. Деца с увреждания	152
7.4.	Изчезнали деца	153

8	ИКОНОМИЧЕСКИ, СОЦИАЛНИ И КУЛТУРНИ ПРАВА И ДОСТАТЪЧЕН ЖИЗНЕН СТАНДАРТ	155
8.1.	Подходи към икономическите, социалните и културните права	158
	Основни моменти	158
8.2.	Право на образование	159
	Основни моменти	159
	8.2.1. Право на образование на децата мигранти	163
8.3.	Право на здраве	168
	Основни моменти	168
8.4.	Право на жилище	174
	Основни моменти	174
8.5.	Право на достатъчен жизнен стандарт и право на социална сигурност	177
	Основни моменти	177
9	МИГРАЦИЯ И УБЕЖИЩЕ	183
9.1.	Влизане и пребиваване	186
	Основни моменти	186
9.2.	Определяне на възрастта	190
	Основни моменти	190
9.3.	Събиране на семейството и разделени деца	192
	Основни моменти	192
9.4.	Задържане	196
	Основни моменти	196
9.5.	Експулсиране	199
	Основни моменти	199
9.6.	Достъп до правосъдие	204
	Основен момент	204
10	ЗАЩИТА НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ И ЛИЧНИТЕ ДАННИ	207
10.1.	Защита на децата като потребители	209
	Основни моменти	209
	10.1.1. Права на потребителите	209
	10.1.2. Нелоялни търговски практики, насочени към деца	211
	10.1.3. Безопасност на продуктите	212
	10.1.4. Клинични изпитвания върху деца	212

10.1.5. Хранителни продукти, предназначени за кърмачета и малки деца	214
10.1.6. Безопасност на детските играчки	214
10.1.7. Децата и рекламата	215
10.2. Децата и защитата на личните данни	216
Основни моменти	216
10.2.1. Европейско законодателство за защита на данните	216
11 ПРАВА НА ДЕЦАТА В СИСТЕМАТА НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВОРАЗДАВАНЕ И АЛТЕРНАТИВНИТЕ (ИЗВЪНСЪДЕБНИ) ПРОИЗВОДСТВА	223
11.1. Гаранции за справедлив съдебен процес	225
Основни моменти	225
11.1.1. Ефективно участие	231
11.1.2. Достъп до адвокат	233
11.2. Права на младите правонарушители във връзка със задържането	235
Основни моменти	235
11.2.1. Форми на задържане (материални и процесуални гаранции)	236
11.2.2. Условия на задържане	240
11.2.3. Защита от насилие и малтретиране	242
11.3. Защита на децата жертви и свидетели	243
Основен момент	243
ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА	251
СЪДЕБНА ПРАКТИКА	263
ТЪРСЕНЕ НА СЪДЕБНАТА ПРАКТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СЪДИЛИЩА	273
ЦИТИРАНИ ПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ	279
Правни инструменти на ООН	279
Правни инструменти на Съвета на Европа	279
Правни инструменти на ЕС	282

Съкращения

ECOSOC	Икономически и социален съвет на Организацията на обединените нации
FRA	Агенция на Европейския съюз за основните права
ГС	Голям състав (на Европейския съд по правата на човека)
ВКБООН	Върховен комисариат за бежанците/комисар на Организацията на обединените нации за бежанците
ГРЕТА	Експертна група за борба с трафика на хора
ГТД	Граждани на трети държави
ДБДИ	Директива за безопасностоттносно безопасността на детските играчки
ДЕС	Договор за Европейския съюз
ДНТП	Директива относно нелоялни търговски практики от страна на търговци към потребители на вътрешния пазар
ДОБП	Директива относно общата безопасност на продуктите
ДПДДПП	Директива заотносно правата на потребителите
ДФЕС	Договор за функционирането на Европейския съюз
ЕИО	Европейска икономическа общност
ЕИП	Европейско икономическо пространство
ЕКПИ	Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание
ЕКПЧ	Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (обикновено наричана Европейска конвенция за правата на човека, ЕКПЧ)
ЕКСП	Европейският комитет по социални права
ЕС	Европейски съюз
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ЕСХ	Европейска социална харта

КПД	Конвенция на Организацията на обединените нации за правата на детето
КПИ	Европейски комитет против за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание
КПХУ	Конвенция на Организацията на обединените нации за правата на хората с увреждания
МКПВФРД	Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация
МОТ	Международна организация на труда
МПГПП	Международен пакт за граждански и политически права на Организацията на обединените нации
МПИСКП	Международен пакт за икономически, социални и културни права
ООН	Организация на обединените нации
ПАСЕ	Парламентарна асамблея на Съвета на Европа
РКЗНМ	Рамкова конвенция на Съвета на Европа за защита на националните малцинства
СЕ	Съвет на Европа
СЕС	Съд на Европейския съюз (преди декември 2009 г. наричан Съд на Европейските общности – СЕО)

Как да се използва настоящият наръчник

В настоящия наръчник се предлага общ преглед на основните права на детето в държавите — членки на Европейския съюз (ЕС), и на Съвета на Европа (СЕ). Неговият обхват е широк. Авторите на наръчника разглеждат децата като носители на всички човешки/основни права, както и като субекти на специално регулиране с оглед на техните особени характеристики. Нормите относно правата на детето обхващат различни правни отрасли. В настоящия наръчник ударението е поставено върху правните области, които са от особено значение за децата.

Наръчникът е разработен с цел да подпомага работата на професионалистите, които не са специалисти в областта на правата на детето. Наръчникът е предназначен за юристи, съдии, прокурори, социални работници и други лица, които работят с националните органи, както и за неправителствени организации (НПО) и други органи, в чиято работа могат да възникнат въпроси от юридически характер, свързани с тези теми. Наръчникът е справочник по правото на ЕС и Съвета на Европа, свързано с тези тематични области, и обяснява как е уреден всеки въпрос съгласно правото на ЕС, както и съгласно Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), Европейската социална харта (ЕСХ) и други правни инструменти на Съвета на Европа. Във всяка глава първо е представена единна таблица с информация за приложимите правни разпоредби в двете отделни европейски правни системи. След това законодателството в рамките на всяка от двете системи е представено във връзка с всяка разгледана тема. Това дава възможност на читателя да види къде двете правни системи съвпадат и в кои аспекти се различават. Където е уместно, са поместени и препратки към Конвенцията на Организацията на обединените нации (ООН) за правата на детето (КПД) и други международни правни инструменти.

Професионалистите от държави извън ЕС, които са членки на Съвета на Европа и следователно са страни по ЕКПЧ, могат да намерят информацията, отнасяща се до техните страни, в разделите относно Съвета на Европа. Професионалистите от държавите — членки на ЕС, трябва да ползват и двата раздела, тъй като тези държави са обвързани и от двете правни уредби. Читателите, които се нуждаят от повече информация по конкретен въпрос, могат да намерят в раздела „Допълнителна литература“ в наръчника списък с препратки към по-специализирани материали.

Правото на ЕКПЧ е представено чрез кратки цитирания на подбрани дела на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), свързани с разглежданата

тема в наръчника. Те са избрани сред решенията на ЕСПЧ по въпросите на правата на детето.

Правото на ЕС намира израз в приетите законодателни мерки, съответните разпоредби на Договорите, и по-специално на Хартата на основните права на Европейския съюз, съгласно тълкуването в съдебната практика на Съда на Европейския съюз (СЕС, действащ до декември 2009 г. като Съд на Европейските общности (СЕО)).

Съдебната практика, описана или цитирана в настоящия наръчник, представя примери за важна част от съдебната практика както на ЕСПЧ, както и на СЕС. В наръчника са включени, доколкото е възможно с оглед на ограничения му обхват и характера му на въвеждаща публикация, законодателните изменения до 1 януари 2015 г., като при възможност са отразени и законодателни изменения с по-късна дата.

Наръчникът включва кратка уводна глава, в която накратко е обяснена ролята на двете правни системи, както е определена от законодателството на СЕ и ЕС, и съдържа 10 глави, в които са разгледани по същество следните въпроси:

- граждански права и свободи;
- равенство;
- въпроси, свързани със самоличността;
- семеен живот;
- алтернативни грижи и осиновяване;
- закрила на децата от насилие и експлоатация;
- икономически, социални и културни права;
- миграция и убежище;
- защита на потребителите и данните;
- права на децата в системата на наказателното правораздаване и алтернативните производства.

Всяка глава е посветена на отделна тема, а чрез препратки към други теми и глави се осигурява по-пълно разбиране на приложимата правна рамка. В началото на всеки раздел са представени основните моменти.

1

Въведение в европейското право в областта на правата на детето: контекст и основни принципи

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Директива за свободното движение (2004/38/ЕО), член 2, параграф 2, буква в)	„Детето“ като субект на правото	Конвенция за борба с трафика на хора, член 4, буква г) Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенция от Ланзароте), член 3, буква а) ЕСПЧ, решение по дело <i>Marckx срещу Белгия</i> (жалба № 6833/74), 1979 г. (детето жалбоподател е било на шестгодишна възраст, когато съдът е произнесъл решението)
Директива за младите работници (94/33/ЕО), член 3	Защита на работещите младежи	ЕСХ (ревизирана), член 7 (право на децата и младежите на закрила)
Харта на основните права, член 14, параграф 2 (право на образование)	Право на получаване на безплатно задължително образование	
Харта на основните права, член 21 (недискриминация)	Забрана на дискриминацията, основана на възраст	

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, член 32 (забрана на детския труд и защита на работещите младежи)</p> <p>Директива относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография (2011/93/ЕС)</p> <p>Директива за борба с трафика на хора (2011/36/ЕС)</p>	<p>Забрана на експлоатацията на детския труд</p>	<p>ЕСХ (ревизирана), член 7 (право на децата и младежите на закрила)</p>
<p>Харта на основните права, член 24 (права на детето)</p> <p>Договор за Европейския съюз, член 3, параграф 3</p>	<p>Защита на правата на детето (общо)</p>	
<p>Харта на основните права, член 7 (зачитане на личния и семейния живот)</p>	<p>Право на зачитане на личния и семейния живот</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)</p> <p>Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца</p> <p>Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана)</p> <p>Конвенция за личните контакти с деца</p> <p>Европейска конвенция за упражняване на правата на децата</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Maslov срещу Австрия</i> [голям състав], (жалба № 1638/03), 2008 г. (депортиране на жалбоподател, осъден за престъпления, извършени като дете)</p>
<p>СЕС, решение по дело <i>Baumbast u R срещу Secretary of State for the Home Department</i>, C-413/99, 2002 г.</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Kunqian Catherine Zhu u Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department</i>, C-200/02, 2004 г.</p>	<p>Свобода на движение</p>	

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>СЕС, решение по дело <i>Carlos Garcia Avello срещу белгийската държава</i>, С-148/02, 2003 г.</p> <p>СЕС, решение по дело <i>London Borough of Harrow срещу Nimco Hassan Ibrahim u Secretary of State for the Home Department</i> [голям състав], С-310/08, 2010 г.</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Maria Teixeira срещу London Borough of Lambeth u Secretary of State for the Home Department</i>, С-480/08, 2010 г.</p>		

В тази уводна глава е разгледано развитието на правото в областта на правата на детето на европейско равнище, основните принципи, от които се ръководи неговото прилагане, и основните аспекти на правата на децата, които са предмет на регулиране от европейското право. В уводната глава е даден контекстът за тематичния анализ, представен в следващите глави.

1.1. Основни понятия

Основен момент

- Европейското право в областта на правата на детето се основава на съществуващи мерки на национално и международно равнище.

1.1.1. Приложно поле на европейското право в областта на правата на детето

Когато говорим за „европейско право в областта на правата на детето“, вниманието ни е насочено към първичните източници на правото (договори, конвенции, вторично законодателство и съдебна практика), приети от Съвета на Европа (СЕ) и Европейския съюз (ЕС). Където е уместно, е включено позоваване на други европейски източници, които влияят върху развитието на европейското право в областта на правата на детето, включително ключови документи за политиката, насоки или други документи с ненормативен характер/незадължителна юридическа сила.

Децата са носители на права, а не само обекти на защита. Те са носители на всички човешки/основни права, като същевременно са субекти на специално регулиране с оглед на техните особени характеристики. Голям обем европейска съдебна практика произтича от съдебни дела, заведени от родители или други законни представители на деца, което е свързано с ограничената дееспособност на децата. Настоящият наръчник има за цел да илюстрира по какъв начин законодателството отчита специфичните интереси и потребности на децата и същевременно онагледява значението на родителите/настойниците или други законни представители и, когато е уместно, посочва случаите, в които правата и отговорностите са възложени в най-голяма степен на лицата, които полагат грижи за децата. В тези случаи се прилага подходът на Конвенцията на Организацията на обединените нации (ООН) за правата на детето (КПД)¹, съгласно който родителската отговорност трябва да се упражнява с оглед на висшия интерес на детето като първостепенно съображение и по начин, съответстващ на развиващите се способности на детето.

1.1.2. „Детето“ като субект на правото

Съгласно международното право в член 1 от КПД е предвидено, че „дете е всяко човешко същество на възраст под 18 години“. Това е правният критерий, който се използва понастоящем и в Европа за определяне на обхвата на понятието „дете“.

В правото на ЕС няма единно формално определение на понятието „дете“ в договорите, в тяхното производно законодателство или в съдебната практика. Определението за дете в правото на ЕС варира в широки граници в отделните области на правно регулиране. Например законодателството на ЕС, регламентиращо правата на свободно движение на гражданите на ЕС и членовете на техните семейства, определя „децата“ като „преки наследници, които са на възраст под 21 години или които са лица на издръжка“², с което по същество утвърждава биологически и икономически критерий, вместо критерий, основан на непълнолетие.

1 Общо събрание на ООН (1989 г.), [Конвенция за правата на детето](#), 20 ноември 1989 г.

2 [Директива 2004/38/ЕО](#) на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 г. относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО, ОВ L 158, 30 април 2004 г. и ОВ L 158, 29 април 2004 г., член 2, параграф 2, буква в).

С някои законодателни актове на ЕС на децата се предоставят различни права в зависимост от тяхната възраст. Например в Директива 94/33/ЕО за закрила на младите хора на работното място (Директивата за младите работници)³, с която се регламентира достъпът на децата до работа по трудово правоотношение и условията за този достъп във всички държави – членки на ЕС, се прави разграничение между „млади хора“ (общо наименование на всички лица до 18-годишна възраст), „юноши“ (всеки млад човек, навършил най-малко 15 години, но под 18 години, който вече не подлежи на задължителното редовно образование) и „деца“ (определени като лица до 15-годишна възраст, които в повечето случаи не могат да извършват трудова дейност).

В други области от правото на ЕС, и по-специално в сферите, в които действията на ниво ЕС допълват действията на държавите членки (като социалната сигурност, имиграцията и образованието), персоналният обхват на понятието „дете“ се определя съгласно националното законодателство. В тези области обикновено се използва определението на КПД.

Съгласно правото на Съвета на Европа в повечето правни инструменти, свързани с децата, е залегнало определението за дете от КПД. Примерите включват член 4, буква г) от Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора⁴ и член 3, буква а) от Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенцията от Ланзароте)⁵.

Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ) не съдържа определение на понятието „дете“, но разпоредбата на член 1 задължава държавите да осигурят правата по Конвенцията за „всяко лице“ под тяхна юрисдикция. Разпоредбата на член 14 от ЕКПЧ гарантира упражняването на правата по Конвенцията „без всякаква дискриминация“, включително основана на възраст⁶. Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) приема жалби,

3 Директива 94/33/ЕО от 20 август 1994 г. за закрила на младите хора на работното място, ОВ L 216, 1994 г., член 3.

4 Съвет на Европа, Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора, CETS № 197, 15 май 2005 г.

5 Съвет на Европа, Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие, CETS № 201, 25 октомври 2007 г.

6 ЕСПЧ, решение от 10 юни 2010 г. по дело *Schwizgebel срещу Швейцария* (жалба № 25762/07). Вж. също FRA и ЕСПЧ (2010 г.), стр. 102.

подадени от деца или от тяхно име, без разлика на възрастта им⁷. В своята практиката Съдът е приел определението за дете съгласно КПД⁸, възприемайки критерия „на възраст под 18 години“.

Същото важи за Европейската социална харта (ЕСХ) и нейното тълкуване от Европейския комитет по социални права (ЕКСП)⁹.

1.2. Предистория на европейското право в областта на правата на детето

Основната част от действащото до момента европейско право в областта на правата на детето е приета от ЕС и Съвета на Европа. Наред с ООН, други международни институции, като например Хагската конференция по международно частно право, също са приели важни правни инструменти, които продължават да оказват влияние върху развитието на европейското право в тази област. Макар че тези международни рамки функционират отделно една от друга, те биват обвързвани във все по-голяма степен¹⁰. Особено развито е междуинституционалното сътрудничество между Съвета на Европа и Европейския съюз.

1.2.1. Европейски съюз: развитие на правото в областта на правата на детето и обхванати области на закрила

В миналото уредбата на правата на детето в ЕС се развиваше разпокъсано. През изминалите десетилетия европейското право, засягащо децата, беше свързано в голяма степен с конкретни свързани с децата аспекти на по-общо икономически и политически инициативи, например в областта

7 Вж. например ЕСПЧ, решение от 13 юни 1979 г. по дело *Марскх срещу Белгия* (жалба № 6833/74), по което детето жалбоподател е било на шестгодишна възраст, когато Съдът е произнесъл решението.

8 ЕСПЧ, решение от 20 януари 2009 г. по дело *Güveç срещу Турция* (жалба № 70337/01); ЕСПЧ, решение от 9 октомври 2012 г. по дело *Çoşelav срещу Турция* (жалба № 1413/07).

9 ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия*, жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г., точка 25.

10 Вж. например *глава 5*, в която е илюстрирано взаимодействието между семейното право на ЕС, което регулира трансграничното отвлечане на деца, и Конвенцията от 25 октомври 1980 г. за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца (Хагска конвенция за отвлечането на деца).

на защитата на потребителите¹¹ и свободното движение на хора¹². През последните години обаче правата на детето са предмет на целенасочени мерки в рамките на по-координирана програма за действие на равнище ЕС, която се основава на три ключови елемента:

- въвеждането в действие на Хартата на основните права на Европейския съюз;
- влизането в сила на Договора от Лисабон през декември 2009 г.;
- приемането на съобщението на Европейската комисия „Специално място за децата във външните действия на ЕС“ и на подготвените от Съвета Насоки на ЕС за утвърждаването и защитата на правата на детето.

Първият ключов етап е въвеждането на Хартата на основните права на Европейския съюз през 2000 г.¹³ С влизането в сила на Договора от Лисабон на 1 декември 2009 г. Хартата има същата юридическа сила като Договорите за ЕС (член 6 от Договора за Европейския съюз (ДЕС)). Тя задължава ЕС и неговите държави членки да защитават прогласените от нея права, когато прилагат правото на ЕС. Хартата на основните права на Европейския съюз за първи път съдържа подробна правна уредба на правата на детето на конституционно равнище на ЕС, включително посредством признаване на правото на децата да получават безплатно задължително образование (член 14, параграф 2), забрана на дискриминацията, основана на възраст (член 21) и забрана на експлоатацията на детския труд (член 32). Не по-малко важно е, че Хартата съдържа изрична разпоредба относно правата на детето (член 24). С тази разпоредба са прогласени три основни принципа в областта на правата на детето: правото им да изразяват свободно своето мнение в зависимост от възрастта и зрелостта си (член 24, параграф 1), правото им във връзка с всички действия, които ги засягат, висшият интерес на детето да бъде от първостепенно значение (член 24, параграф 2) и правото им да поддържат редовно лични отношения и преки контакти с двамата си родители (член 24, параграф 3).

11 Например [Директива 2009/48/ЕО](#) на Европейския парламент и на Съвета от 18 юни 2009 г. относно безопасността на детските играчки, ОВ L 170, 2009 г., с която са въведени мерки за безопасност на детските играчки.

12 Например [Директива 2004/38/ЕО](#).

13 ЕС (2012 г.), Харта на основните права на Европейския съюз, ОВ С 326, 2012 г.

Вторият ключов етап е Договорът от Лисабон, който, както е посочено по-горе, влезе в сила на 1 декември 2009 г.¹⁴ С този правен инструмент в ЕС бяха въведени важни институционални, процесуални и конституционни промени чрез изменение на ДЕС и на предишния Договор за създаване на Европейската общност (сега Договор за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС))¹⁵. В резултат на тези промени се повиши потенциалът на ЕС да съдейства за подобряване на зачитането на правата на децата, не на последно място чрез обявяването на „защитата на правата на детето“ за обща цел на ЕС (член 3, параграф 3 от ДЕС) и за важен аспект на политиката на ЕС в сферата на външните отношения (член 3, параграф 5 от ДЕС). Допълнителни разпоредби, в които изрично се споменават децата, се съдържат и в ДФЕС, който предоставя на ЕС компетентност да въвежда в действие законодателни мерки за борба със сексуалната експлоатация и трафика на хора (член 79, параграф 2, буква г) и член 83, параграф 1).

На тази основа бяха приети директивите за борба със сексуалното насилие и сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография¹⁶, и относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него¹⁷, които съдържат и разпоредби, насочени към удовлетворяване на специфичните потребности на децата жертви. Много от разпоредбите на приетата по-късно Директива за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления също са посветени на децата¹⁸.

Третият важен етап беше реализиран на по-стратегическо равнище на политиката, първоначално в контекста на програмата на ЕС за външно сътрудничество, а след това — и във връзка с аспекти на вътрешната политика. По-конкретно, Съветът на Европейския съюз прие „Насоките на ЕС за утвърждаването и защитата на правата на детето“¹⁹, а Европейската комисия прие своето съобщение „Специално място за децата във външните действия

14 ЕС (2007 г.), *Договор от Лисабон* за изменение на Договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност, подписан в Лисабон, ОВ С 306, 2007 г., стр. 1–271.

15 Вж. консолидираните текстове на договорите за Европейските общности (2012 г.), *Договора за Европейския съюз (ДЕС)* и *Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС)*, ОВ С 326, 2012 г.

16 *Директива 2011/93/ЕС*, ОВ L 335, 2011 г., стр. 1.

17 *Директива 2011/36/ЕС*, ОВ L 101, 2011 г., стр. 1.

18 *Директива 2012/29/ЕС*, ОВ L 315, 2012 г., стр. 57.

19 Съвет на Европейския съюз (2007 г.), *Насоки на ЕС за утвърждаването и защитата на правата на детето*, Брюксел, 10 декември 2007 г.

на ЕС²⁰ с цел интегриране на правата на децата във всички дейности на ЕС, осъществявани съвместно с държави извън Съюза. Успоредно с това, през 2011 г. Европейската комисия прие Програмата на ЕС за правата на детето, с която се определят ключовите приоритети за развитието на европейско право и политики в областта на правата на детето във всички държави – членки на ЕС²¹. Програмата обхваща и мерки за ориентация на законодателните процеси, свързани със закрилата на детето, като например спомнатото по-горе приемане на Директивата за правата на жертвите.

Неотдавна тези документи бяха допълнени с приетата от Комисията всеобхватна стратегия за подкрепа на държавите членки в борбата с бедността и социалното изключване посредством поредица от мерки, реализирани в ранна възраст (за деца в предучилищна и начална училищна възраст)²². Макар че подобно на програмата, и тази инициатива не е правно обвързваща, и двата документа имат съществено значение, тъй като задават модел за нормативния и методологичния подход на ЕС към правото в областта на правата на детето, който е здраво свързан с КПД и се основава на етиката на закрилата, участието и недискриминацията на децата.

ЕС може да законодателства само в областите, в които изрично му е предоставена компетентност съгласно Договорите (членове 2–4 от ДФЕС). Тъй като нормите на правата на детето обхващат различни правни отрасли, компетентността на ЕС трябва да се определя във всеки отделен случай. До момента ЕС е приел значителен обем законодателни актове в следните области, свързани с правата на детето:

- защита на потребителите и данните;
- убежище и миграция;
- сътрудничество по гражданскоправни и наказателноправни въпроси.

20 Европейска комисия (2008 г.), *Специално място за децата във външните действия на ЕС: Съобщение на Комисията до Съвета, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите*, COM (2008 г.) 55 окончателен, Брюксел, 5 февруари 2008 г.

21 Европейска комисия (2011 г.), *Програма на ЕС за правата на детето: Съобщение на Комисията до Съвета, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите*, COM (2011 г.) 0060 окончателен, Брюксел, 15 февруари 2011 г.

22 Европейска комисия (2013 г.), *Инвестициите в децата – изход от порочния кръг на неравностойното положение*, Препоръка 2013/112/ЕС, Брюксел.

В член 6, параграф 1 от ДЕС и член 51, параграф 2 от Хартата на основните права на Европейския съюз е предвидено, че Хартата не разширява компетентността на ЕС, не създава никакви нови компетенции или задачи за Съюза и не променя компетенциите и задачите, определени в Договорите. Разпоредбите на Хартата се отнасят за институциите на ЕС, а за държавите членки - единствено когато те прилагат правото на Съюза. Тези разпоредби са задължителни за ЕС във всички случаи, но за държавите членки те стават правно обвързващи, само когато тези държави действат в приложното поле на правото на ЕС.

Във всяка от следващите глави е представен кратък преглед на компетентността на ЕС в областта, разгледана в съответната глава.

1.2.2. Съвет на Европа: развитие на правото в областта на правата на детето и обхванати области на закрила

За разлика от ЕС, още от своето създаване Съветът на Европа има ясен мандат за закрила и утвърждаване на правата на човека. Основният договор на Съвета на Европа в областта на правата на човека, който е ратифициран от всички държави — членки на организацията, е Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи, наричана също Европейска конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), чиито разпоредби съдържат изрични позовавания на правата на детето. Основните сред тези разпоредби са, както следва: в член 5, алинея 1, буква г) е предвидена възможността за законосъобразно лишаване от свобода на дете с цел осигуряване на надзор с възпитателна цел; разпоредбата на член 6, алинея 1 ограничава правото на публичен процес, когато това е в интерес на непълнолетни лица; в член 2 от Протокол № 1 е предвидено правото на образование, а държавите са задължени да зачитат религиозните и философските убеждения на родителите във връзка с образованието на техните деца. Наред с това всички останали общи разпоредби на ЕКПЧ са приложими към всички лица, включително децата. Практиката показва, че някои от тези разпоредби имат особено значение за децата, като например член 8, който гарантира правото на зачитане на личния и семейния живот, както и член 3, който забранява изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание. Въз основа на тълкувателни подходи, които поставят акцент върху позитивните задължения, произтичащи от разпоредбите на ЕКПЧ, ЕСПЧ

е създавал значителна съдебна практика, свързана с правата на детето, която включва чести позовавания на КПД. Въпреки това ЕСПЧ разглежда по същество всяка отделна жалба и поради това не предлага изчерпателен преглед на правата на детето съгласно ЕКПЧ.

Другият основен договор на Съвета на Европа в областта на правата на човека – Европейската социална харта (ЕСХ²³, ревизирана през 1996 г.²⁴) – урежда закрилата на социалните права, като съдържа специални разпоредби, свързани с правата на децата. Хартата съдържа две разпоредби, които имат особено значение за правата на децата. В член 7 е предвидено задължението за защита на децата от икономическа експлоатация. Разпоредбата на член 17 задължава държавите да вземат всички необходими и подходящи мерки, насочени към осигуряване за децата на съответните грижи, подпомагане, образование и обучение, от които те се нуждаят (включително безплатно основно и средно образование), защита на децата и младежите от липса на грижи, насилие или експлоатация и осигуряване на защита за децата, лишени от семейна закрила. Прилагането на ЕСХ се контролира от Европейския комитет по социални права (ЕКСП), съставен от независими експерти, които се произнасят относно съответствието на националното законодателство и практика с ЕСХ в рамките на процедура за колективни искове или на процедура за национални доклади.

Наред с горното Съветът на Европа е приел редица договори, които засягат отделни аспекти на правата на детето. Тези договори включват:

- Конвенцията за правния статут на извънбрачните деца;²⁵
- Конвенцията за осиновяването на деца (ревизирана) от 2008 г.;²⁶
- Конвенцията за личните контакти с деца;²⁷
- Конвенцията за упражняване на правата на децата;²⁸

23 Съвет на Европа, [Европейска социална харта](#), CETS № 35, 18 октомври 1961 г.

24 Съвет на Европа, [Европейска социална харта \(ревизирана\)](#), CETS № 163, 3 май 1996 г.

25 Съвет на Европа, [Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца](#), CETS № 85, 15 октомври 1975 г.

26 Съвет на Европа, [Конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#), CETS № 202, 27 ноември 2008 г.

27 Съвет на Европа, [Конвенция за личните контакти с деца](#), CETS № 192, 15 май 2003 г.

28 Съвет на Европа, [Европейска конвенция за упражняване на правата на децата](#), CETS № 160, 25 януари 1996 г.

- Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенцията от Ланзароте)²⁹.

Накрая, по отношение на равнището на политиката е важно да отбележим, че през 2006 г. Съветът на Европа стартира своята програма „Да изградим Европа за и със децата“ — хоризонтален план за действие за решаване на проблемите в областта на правата на детето, включващ приемане на инструменти за определяне на стандарти в редица области.³⁰ Актуалните приоритети са насочени към четири ключови области:³¹

- насърчаване на съобразени с интересите на децата услуги и системи;
- премахване на всички форми на насилие срещу деца;
- гарантиране на правата на децата в уязвимо положение;
- насърчаване на участието на децата.

Основната цел на програмата на Съвета на Европа за правата на детето е да подпомага прилагането на международните стандарти в областта на правата на детето от всички държави — членки на СЕ, и по-специално да насърчава прилагането на КПД, като изтъква основните принципи на Конвенцията: не-дискриминация, право на живот и развитие, висшия интерес на детето като първостепенно съображение за органите, които вземат решения, и правото на децата да бъдат изслушвани³².

В рамките на програмата са приети няколко правни инструменти в областта на правата на детето, които предоставят практически насоки, допълващи обвързващите европейски законодателни мерки, включително:

- Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето,³³
- Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето,³⁴

29 Съвет на Европа, *Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие*, CETS № 201, 25 октомври 2007 г.

30 За повече информация вж. <http://www.coe.int/t/dg3/children/>.

31 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Стратегия на Съвета на Европа за правата на детето (2012–2015 г.)*, CM (2011 г.), 171 final, 15 февруари 2012 г.

32 Пак там.

33 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

34 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето*, 21 септември 2011 г.

- Препоръка за интегрирани национални стратегии за закрила на децата от насилие;³⁵
- Препоръка относно правата на децата и социални услуги, подходящи за деца и семейства;³⁶
- Препоръка относно участието на децата и младите хора до 18-годишна възраст³⁷.

Благодарение на тези мерки в резултат на програмата Европа е в центъра на усилията за определяне на стандарти в областта на правата на детето и има водеща роля в различни инициативи, насочени към това гласът на децата да има централно значение в този процес. Наред с горното програмата има за цел да подпомага прилагането на ЕКПЧ и ЕСХ, както и да популяризира други правни инструменти на Съвета на Европа, свързани с детството (участие, закрила и права), младежта и семейството³⁸.

1.3. Европейското право в областта на правата на детето и Конвенцията на ООН за правата на детето

Основен момент

- Европейското право в областта на правата на детето се основава в голяма степен върху Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД).

Фактът, че всички държави — членки на ЕС и Съвета на Европа, са страни по КПД, придава важно значение на Конвенцията на европейско равнище. Тя на практика възлага на европейските държави общи правни задължения,

35 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2009 г.), *Препоръка CM/Rec(2009)10 на Комитета на министрите до държавите членки за интегрирани национални стратегии за закрила на децата от насилие*, 18 ноември 2009 г.

36 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Препоръка Rec (2011)12 относно правата на децата и социални услуги, подходящи за деца и семейства*, 16 ноември 2011 г.

37 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2012 г.), *Препоръка Rec (2012)2 относно участието на децата и младите хора до 18-годишна възраст*, 28 март 2012 г.

38 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Стратегия на Съвета на Европа за правата на детето (2012–2015 г.)*, CM (2011 г.), 171 final, 15 февруари 2012 г.

с което оказва влияние върху начина, по който европейските институции развиват и прилагат правата на децата.

По този начин КПД се е превърнала в мерило за развитието на европейското право в областта на правата на детето, в резултат на което както Съветът на Европа, така и ЕС се осланят във все по-голяма степен на нейните норми. По-конкретно интегрирането на принципите и разпоредбите на КПД в задължителни правни инструменти и съдебна практика на европейско равнище дава на КПД по-голяма правна сила и открива по-ефективни възможности за прилагане на тези принципи и разпоредби за всички, които желаят да се позоват на правата на децата в Европа. Конкретни примери в това отношение са предоставени във всички части на настоящия наръчник.

ЕС не е и не може да стане страна по КПД, тъй като Конвенцията не включва правен механизъм, позволяващ присъединяването към нея на субекти, различни от държави. ЕС се опира обаче на „общите принципи на правото на ЕС“ (писани и неписани принципи, заимствани от общите конституционни традиции на държавите членки), които допълват и ориентират тълкуването на договорите за ЕС (член 6, параграф 3 от ДЕС). Съдът на Европейския съюз (СЕС) е потвърдил със свои решения, че всяко задължение, произтичащо от членството в ЕС, не следва да противоречи на задълженията на държавите членки, произтичащи от техните национални конституции и международните им ангажменти в сферата на правата на човека³⁹. Тъй като всички държави — членки на ЕС, са ратифицирали КПД, ЕС е задължен да се придържа към принципите и разпоредбите, залегнали в Конвенцията, като минимум що се отнася до въпросите, които попадат в компетентността на Съюза (както е определена от договорите за ЕС).

Това задължение е потвърдено от други договори за ЕС, и по-специално от Хартата на основните права на Европейския съюз. Разпоредбата на член 24 от Хартата е пряко вдъхновена от разпоредби на КПД, включително такива, които са придобили правната сила на „принципи на КПД“, и по-специално принципа на висшия интерес на детето (член 3 от КПД), принципа на участието на детето (член 12 от КПД) и правото на детето да живее със своите родители и/или да поддържа лични отношения с тях (член 9 от КПД).

Значението на КПД като източник, който ориентира развитието на правата на детето в ЕС, намира израз в приетата от Комисията Програма за правата

³⁹ Вж. например: СЕС, решение от 14 май 1974 г. по дело *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung срещу Комисията на Европейските общности*, C-4/73.

на детето, в която се изтъква, че „стандартите и принципите, заложените в КПД, трябва да продължат да насочват политиките и действията на ЕС, които оказват въздействие върху правата на детето“⁴⁰. В този дух всички законодателни актове, които са свързани с детето, почти без изключение съдържат изрични позовавания на КПД или позоваване на основните принципи в сферата на правата на детето като „висшия интерес на детето“, правото на детето да участва във вземането на решения, които го засягат, или правото му на защита от дискриминация.

Подобно на ЕС и Съветът на Европа не е правно обвързан като организация от нормите на КПД, макар че всички държави — членки на Съвета на Европа, са индивидуални страни по тази конвенция. Въпреки това ЕКПЧ не може да се тълкува във вакуум, а следва да се интерпретира в съответствие с общите принципи на международното право. Всички съответни правила на международното право, които са приложими към отношенията между държавите — страни по ЕКПЧ, следва да бъдат взети предвид, като това важи особено за правилата относно универсалната защита на правата на човека. Задълженията, които ЕКПЧ възлага на държавите — страни по Конвенцията, по-конкретно в областта на правата на детето, трябва да се тълкуват в светлината на КПД.⁴¹ ЕКСП също се е позовавал изрично на КПД в свои решения.⁴² Наред с това дейностите на Съвета на Европа, свързани с определяне на стандарти и сключване на международни договори, са повлияни от принципите и разпоредбите на КПД. Например документът „Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето“⁴³ съдържа преки заимствания от редица разпоредби на КПД, което важи и за съпътстващите го Общи коментари на Комитета на ООН по правата на детето⁴⁴.

40 Европейска комисия (2011 г.), *Програма на ЕС за правата на детето*, COM (2011) 0060 окончателен, Брюксел.

41 ЕСПЧ, решение от 4 октомври 2012 г. по дело *Harroudj срещу Франция* (жалба № 43631/09), точка 42.

42 ЕКСП, *World Organisation Against Torture (ОМСТ) срещу Ирландия*, жалба № 18/2003, 7 декември 2004 г., точки 61–63; ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия*, жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г., точка 60.

43 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

44 Вж. ООН, Комитет по правата на детето (2007 г.), *Общ коментар № 10 (2007 г.): Правата на децата при правосъдие спрямо ненавършили пълнолетие лица*, CRC/C/GC/10, 25 април 2007 г.; ООН, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12 (2009 г.): Правото на детето на изслушване*, CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г. и ООН, Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 14 (2013 г.): Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение (член 3, параграф 1)*, CRC/C/GC/14, 29 май 2013 г.

1.4. Ролята на европейските съдилища за тълкуването и гарантирането на защитата на правата на децата в Европа

1.4.1. Съдът на Европейския съюз

СЕС се произнася по различни видове дела. По дела, свързани с правата на детето, до момента СЕС е разглеждал предимно преюдициални запитвания (член 267 от ДФЕС)⁴⁵. Става дума за процедури, в рамките на които национален съд се обръща към СЕС с искане за тълкуване на първичното (т.е. Договорите) или вторичното законодателство на ЕС (т.е. решения и законодателни актове), което е приложимо към национално дело, разглеждано от този национален съд.

До последните няколко години СЕС се беше произнесъл по едва няколко дела, свързани с правата на детето. С приемането на по-конкретни законодателни мерки за защита на правата на детето и по-действена политическа програма в тази област обаче може да се очаква, че въпросите, свързани с правата на детето, ще фигурират по-редовно в решенията на СЕС в бъдеще.

Съдът е произнесъл по-голямата част от своите решения, засягащи въпроси, свързани с правата на детето, в контекста на темата за свободното движение и гражданството на ЕС — области, в които ЕС се ползва с утвърдена компетентност. Във връзка с тези случаи СЕС е приел изрично, че децата се ползват на собствено основание с предимствата, произтичащи от гражданството на ЕС, с което е включил децата в обхвата на самостоятелното право на пребиваване и на социалните и образователните права на основание на тяхното гражданство на ЕС⁴⁶.

45 Единственото изключение е иск за отмяна: СЕС, решение от 27 юни 2006 г. по дело *Европейски парламент срещу Съвет на Европейския съюз* [голям състав], C-540/03.

46 Вж. СЕС, решение от 17 септември 2002 г. по дело *Baumbast u R срещу Secretary of State for the Home Department*, C-413/99; СЕС, решение от 19 октомври 2004 г. по дело *Kunqian Catherine Zhu u Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department*, C-200/02; СЕС, решение от 2 октомври 2003 г. по дело *Carlos Garcia Avello срещу белгийската държава*, C-148/02; СЕС, решение от 23 февруари 2010 г. по дело *London Borough of Harrow срещу Nimco Hassan Ibrahim u Secretary of State for the Home Department* [голям състав], C-310/08; СЕС, решение от 23 февруари 2010 г. по дело *Maria Teixeira срещу London Borough of Lambeth u Secretary of State for the Home Department*, C-480/08. Тези дела са разгледани също и в глави 8 и 9.

СЕС се е позовал само в един случай пряко на КПД, за да определи как следва да се тълкува законодателството на ЕС във връзка с децата. Става дума за решението по дело *Dynamic Medien GmbH срещу Avides Media AG*. Този случай се отнася до законосъобразността на въведените от Германия ограничения по отношение на етикетването на вносни DVD и видеозаписи, които вече са били предмет на подобни мерки за контрол в Обединеното кралство. СЕС заключава, че наложените от Германия мерки по отношение на етикетването представляват законосъобразно ограничение на разпоредбите на ЕС относно свободното движение на стоки (които в общия случай не допускат двойни регулаторни процеси от подобен характер), с оглед на това, че тези мерки, са предприети с цел защита на благосъстоянието на децата. СЕС обосновава своето решение, като се позовава на член 17 от КПД, чиято разпоредба насърчава държавите – страни по Конвенцията, да разработят подходящи насоки за защита на детето от медийна информация и материали, вредни за неговото благосъстояние⁴⁷. Приложими са обаче изисквания за пропорционалност по отношение на процедурите за контрол, приети с цел защита на децата, които следва да са леснодостъпни и да могат да бъдат приключени в разумен срок⁴⁸.

В други случаи СЕС се е позовал на общите принципи на правата на детето, които също са заложили в разпоредбите на КПД (като например принципа на висшия интерес на детето и правото му да бъде изслушано), за да обоснове свои решения, по-специално във връзка със случаи на трансгранично отвлечане на деца⁴⁹.

При все това, ЕС традиционно подхожда предпазливо към придаването на решаваща тежест на КПД, особено в по-чувствителни области на политиката като имиграционния контрол⁵⁰, макар че актуалната съдебна практика отразява промяна в това отношение, както ще изтъкнем в следващите глави. След приемането на Хартата на основните права на ЕС позоваванията от страна на СЕС на нейните разпоредби относно правата на детето често са сходно формулирани с позовавания на КПД в резултат на сходството между цитираните разпоредби.

47 СЕС, решение от 14 февруари 2008 г. по дело *Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG*, C-244/06, точки 42 и 52.

48 Пак там, точки 49 и 50.

49 СЕС, решение от 22 декември 2010 г. по дело *Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz*, C-491/10 PPU. Вж. също глава 5.

50 СЕС, решение от 27 юни 2006 г. по дело *Европейски парламент срещу Съвет на Европейския съюз* [голям състав], C-540/03.

1.4.2. Европейският съд по правата на човека

ЕСПЧ се произнася предимно по индивидуални жалби, подадени в съответствие с членове 34 и 35 от ЕКПЧ. Компетентността на ЕСПЧ обхваща всички случаи, отнасящи се до тълкуването и прилагането на ЕКПЧ и протоколите към нея (член 32 от ЕКПЧ).

За разлика от СЕС, ЕСПЧ има обширна съдебна практика в областта на правата на детето. Макар че много случаи, попадащи в обхвата на член 8 от ЕКПЧ относно правото на зачитане на личния и семейния живот, се разглеждат от гледна точка на правата на родителите, а не на правата на децата, делата по други материални разпоредби невинаги включват родителите като страни и поставят по-ясен акцент върху правата на заинтересованите деца, като например правото на защита от нечовешко или унижително отношение или наказание (член 3 от ЕКПЧ) или правото на справедлив съдебен процес (член 6 от ЕКПЧ).

Макар че ЕСПЧ често се позовава на КПД, когато разглежда искове, подадени от деца или от тяхно име, той не ѝ отдава систематично решаваща тежест. В някои случаи принципите в областта на правата на детето, както са формулирани в КПД, са оказвали значително влияние върху мотивите на ЕСПЧ, като тук става дума по-специално за тълкуването от Съда на член 6 от ЕКПЧ (право на справедлив съдебен процес) във връзка с третирането на децата правонарушители (вж. [глава 11](#)). В други области подходът на ЕСПЧ може леко да се отличава от този на КПД, например във връзка с изслушване на деца пред съдилища (вж. [глава 2](#)). А има и случаи, в които ЕСПЧ се е позовавал изрично на КПД.

Пример: Делото *Maslov срещу Austria*⁵¹ се отнася до депортирането на жалбоподателя, който е бил осъждан за множество престъпления, преди да навърши пълнолетие. ЕСПЧ се произнася, че когато става дума за мерки за експулсиране на ненавършил пълнолетие правонарушител, задължението за отчитане на висшия интерес на детето включва и задължение за подпомагане на реинтеграцията на детето в съответствие с член 40 от КПД. Съгласно становището на ЕСПЧ реинтеграцията не би била постигната посредством прекъсване на

51 ЕСПЧ, решение от 23 юни 2008 г. по дело *Maslov срещу Австрия* [голям състав], (жалба № 1638/03).

семейните или социалните връзки на детето чрез експулсиране⁵². Следователно КПД е едно от основанията, на които Съдът се е позовал, за да заключи, че експулсирането е непропорционална намеса в правата на жалбоподателя по член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на семейния живот).

1.5. Европейският комитет по социални права

ЕКСП се състои от 15 независими и безпристрастни експерти, които се произнасят по съответствието на националното законодателство и практика с ЕСХ в рамките на процедура за колективни искиове или на процедура за национални доклади⁵³. Определени национални или международни организации могат да подават колективни искиове срещу държави, които са страни по ЕСХ и са приели процедурата по разглеждане на искиове. Разгледаните до момента искиове се отнасят до това дали държавите са нарушили правата на детето, гарантирани от ЕСХ, по въпроси, включващи икономическата експлоатация на деца⁵⁴, физическата неприкосновеност на деца⁵⁵, здравните права на деца мигранти⁵⁶ и достъпа до образование на децата с увреждания⁵⁷.

Пример: По делото *International Commission of Jurists (ICJ) срещу Португалия*⁵⁸ е направено твърдението, че макар португалското законодателство да зачита минималната възраст от 15 години за допускане до трудова дейност, предвидена в член 7, алинея 1 от ЕСХ, тази разпоредба не се прилага достатъчно адекватно. ЕКСП се произнася,

52 Пак там, точка 83.

53 За повече информация вж. уебсайта на ЕКСП: www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/ECSR/ECSRdefault_en.asp.

54 ЕКСП, *International Commission of Jurists (ICJ) срещу Португалия*, жалба № 1/1998, 9 септември 1999 г.

55 ЕКСП, *World Organisation Against Torture (ОМСТ) срещу Гърция*, жалба № 17/2003, 7 декември 2004 г.

56 ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Белгия*, жалба № 69/2011, 23 октомври 2012 г.

57 ЕКСП, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България*, жалба № 41/2007 г., 3 юни 2008 г., точка 35.

58 ЕКСП, *International Commission of Jurists (ICJ) срещу Португалия*, жалба № 1/1998, 9 септември 1999 г.

че целта на ЕСХ е да защитава правата не само на теория, но и на практика, и че следователно законодателството трябва да се прилага ефективно. Като отбелязва, че в Португалия незаконно работят много деца, ЕКСП заключава, че тази ситуация представлява нарушение на член 7, алинея 1 от ЕСХ.

2

Основни граждански права и свободи

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 10 (свобода на религията) и член 14 (право на образование)	Свобода на мисълта, съвестта и религията	ЕКПЧ, член 9 (свобода на религията) и член 14 (забрана на дискриминацията); член 2 от Протокол № 1 (право на родителите да осигурят обучението на децата си в съответствие със своите убеждения) ЕСПЧ, решение по дело <i>Dogru срещу Франция</i> (жалба № 27058/05), 2008 г. (носене на ислямска забрадка в държавно средно училище) ЕСПЧ, решение по дело <i>Kervanci срещу Франция</i> (жалба № 31645/04), 2008 г. (носене на ислямска забрадка в държавно средно училище) ЕСПЧ, решение по дело <i>Grzelak срещу Полша</i> (жалба № 7710/02), 2010 г. (алтернативи на религиозното образование в началното и средното училище) ЕСПЧ, решение по дело <i>Lautsi и други срещу Италия</i> [голям състав], (жалба № 30814/06), 2011 г. (излагане на разпятия в държавни училища)

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 11 (свобода на изразяване на мнение)	Свобода на изразяване на мнение и свобода на информация	ЕКПЧ, член 10 (свобода на изразяване на мнение) ЕСПЧ, решение по дело <i>Handyside срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 5493/72), 1976 г. (забрана на книга за деца) ЕСПЧ, решение по дело <i>Gaskin срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 10454/83), 1989 г. (достъп до досие, водено по време на детството)
Харта на основните права, член 24 (права на детето) СЕС, решение по дело <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz</i> , C-491/10 PPU, 2010 г. (права на изслушване, международно отвлечане на деца)	Право на изслушване	ЕКПЧ, член 6 (право на справедлив съдебен процес) Европейска конвенция за упражняване на правата на децата, членове 3, 4, 6 и 7 ЕСПЧ, решение по дело <i>Sahin срещу Германия</i> [голям състав], (жалба № 30943/96), 2003 г. (изслушване на дете пред съда по дело за достъп)
Харта на основните права, член 12 (свобода на събранията и сдруженията)	Свобода на събранията и сдруженията	ЕКПЧ, член 11 (свобода на мирни събрания и на свободно сдружаване) ЕСПЧ, <i>Christian Democratic People's Party срещу Молдова</i> (жалба № 28793/02), 2006 г. (участие в събрания на публично място)

Всички лица се ползват с граждански права и свободи, гарантирани от различни правни инструменти, и по-специално от Хартата на основните права на Европейския съюз и Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), както е тълкувана от Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ). Нито един правен инструмент на ЕС освен Хартата на основните права не разглежда конкретно упражняването на гражданските права, разгледани в тази глава, от децата. На равнището на Съвета на Европа обаче обхватът и тълкуването на тези граждански права са разработени подробно през годините, особено в практиката на ЕСПЧ.

В настоящата глава е направен преглед на свободите, изброени в дял II от Хартата на основните права на Европейския съюз, доколкото те имат значение за правата на детето. Анализирани са правото на детето на свобода на мисълта, съвестта и религията (раздел 2.1), на свобода на изразяване на мнение и на свобода на информация (раздел 2.3), правото на детето да

бъде изслушвано (раздел 2.4) и правото на свобода на събранията и сдруженията (раздел 2.5).

2.1. Свобода на мисълта, съвестта и религията

Основни моменти

- Свободата на мисълта, съвестта и религията, гарантирана от Хартата на основните права на Европейския съюз и ЕКПЧ, включва правото на промяна на религията или убежденията и свободата на изповядване на религия или убеждения чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали.
- Родителите имат правото да осигуряват образованието и обучението на децата си в съответствие със своите религиозни, философски и педагогически убеждения.
- Родителите имат и правото и задължението да предоставят ръководство на детето при упражняването на неговото право на свобода на мисълта, съвестта и религията по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето.

2.1.1. Правото на детето на свобода на религията

В рамките на правото на ЕС член 10 от Хартата на основните права на Европейския съюз гарантира на всички лица свобода на мисълта, съвестта и религията. Това право включва свободата на промяна на религията или убежденията и свободата на изповядване на религията или убежденията индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали. Правото на отказ от военна служба се признава съгласно националните закони (член 10, параграф 2 от Хартата).

В рамките на правото на Съвета на Европа разпоредбата на член 9 от ЕКПЧ гарантира правото на свобода на мисълта, съвестта и религията. В своята практика ЕСПЧ е очертал три измерения на правото на свобода на религията: вътрешно измерение, свобода на промяна на религията или убежденията и свобода на изповядване на религията или убежденията. Първите две измерения са абсолютни и държавите не могат да ги ограничават при никакви

обстоятелства⁵⁹. Свободата на изповядване на религията или убежденията може да бъде ограничавана, ако съответните ограничения са предвидени от закона, преследват легитимна цел и са необходими в едно демократично общество (член 9, алинея 2 от ЕКПЧ).

В своята практика ЕСПЧ се е занимавал със свободата на мисълта, съвестта и религията на децата основно във връзка с правото на образование и държавната образователна система. Изповядването на религията в училищата е тема на активни обществени дебати в европейските държави.

Пример: Делата *Dogru срещу Франция* и *Kervancı срещу Франция*⁶⁰ се отнасят до изключването на две момичета на възраст 11 и 12 години от първата година на обучението във френско държавно средно училище в резултат на техния отказ да свалят своите забрадки по време на часовете по физическо възпитание. ЕСПЧ констатира, че целта на ограничението на правото на жалбоподателите на изповядване на техните религиозни убеждения е да бъдат спазени изискванията на светското начало в държавните училища. Позицията на националните органи е, че носенето на було, като например ислямска забрадка, е несъвместимо с часовете по физическо възпитание на основания, свързани със здравето и безопасността. ЕСПЧ приема, че този довод е обоснован, тъй като училището трябва да постигне баланс между религиозните убеждения на жалбоподателите и изискванията за защита на правата и свободите на другите лица и на обществения ред. С оглед на това Съдът заключава, че ограничаването на свободата на учениците да изповядват своята религия е обосновано и пропорционално на преследваната цел. На горните основания Съдът не установява нарушение на член 9 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Grzelak срещу Полша*⁶¹ се отнася до неосигуряването на ученик, освободен от религиозно обучение, на учебни часове по етика и съответното оценяване на знанията. По време на цялото си училищно обучение в началното и средното училище (между 7 и 18-годишна възраст) жалбоподателят не е участвал в религи-

59 ЕСПЧ, решение от 23 октомври 1990 г. по дело *Darby срещу Швеция* (жалба № 11581/85).

60 ЕСПЧ, решение от 4 декември 2008 г. по дело *Dogru срещу Франция* (жалба № 27058/05); ЕСПЧ, решение от 4 декември 2008 г. по дело *Kervancı срещу Франция* (жалба № 31645/04) (достъпни на френски език).

61 ЕСПЧ, решение от 15 юни 2010 г. по дело *Grzelak срещу Полша* (жалба № 7710/02).

озно обучение съгласно желанието на неговите родители, които са обявили себе си за агностици. Поради слаб интерес сред учениците, в училището не са провеждани учебни занятия по етика и в издаваните на жалбоподателя свидетелства в графата „религия/етика“ е поставяна права линия вместо оценка. Според ЕСПЧ липсата на оценка по предмета „религия/етика“ в свидетелствата на момчето е израз на отрицателния аспект на свободата на мисълта, съвестта и религията, тъй като тези свидетелства насочват към факта, че то няма религиозна принадлежност. Следователно тя представлява форма на необосновано заклеймяване. От горното следва, че разликата в третирането на лицата без религиозни убеждения, които желаят да изучават етика, и учениците, които участват в часове по религия, не е обективно и разумно обоснована, нито е налице разумно отношение на пропорционалност между използваните средства и преследваната цел. По този въпрос държавата е превишила своята свобода на преценка, тъй като е накърнена самата същност на правото на жалбоподателя да не разкрива своята религия или убеждения, което е нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 9 от ЕКПЧ.

2.2. Права на родителите и свобода на религията на техните деца

Правата на родителите в контекста на свободата на религията на техните деца са разгледани по различен начин в европейското право в сравнение с КПД.

Съгласно правото на ЕС е необходимо да бъде надлежно зачетено правото на родителите да осигурят образованието и обучението на децата си в съответствие със своите религиозни, философски и педагогически убеждения, по-конкретно в контекста на свободата да се създават учебни заведения (член 14, параграф 3 от Хартата).

Съгласно правото на Съвета на Европа, и по-конкретно съгласно член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ държавите трябва да вземат предвид (религиозните) убеждения на родителите при упражняването на всяка функция, която те предприемат в сферата на образованието и обучението. Съгласно ЕСПЧ това задължение е общо, тъй като е приложимо не само към съдържанието и изпълнението на учебните планове, но също и към изпълнението

на всички функции на държавата⁶². То включва организирането и финансирането на общественото образование, съставянето и планирането на учебната програма, предаването на информацията или знанията, съдържащи се в учебната програма, по обективен, критичен и плуралистичен начин (от което произтича забраната държавата да преследва целта за индоктриниране, което може да се счита за неуважение към религиозните и философските убеждения на родителите), както и организирането на училищната среда, включително наличието на разпятия в класните стаи в държавните училища.

Пример: Делото *Lautsi и други срещу Италия*⁶³ се отнася до излагане на разпятия в класните стаи в държавните училища. Жалбоподателката възразява, че наличието на разпятия в класните стаи в посещаваното от децата ѝ училище представлява нарушение на принципа на светското начало, съгласно който тя желае да бъдат образовани децата ѝ. Големият състав на ЕСПЧ констатира, че държавата е компетентна в рамките на изпълнението на нейните функции в областта на образованието и обучението да реши дали следва да бъдат излагани разпятия в класните стаи в държавните училища и че това решение попада в обхвата на второто изречение на член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ. Съдът изтъква, че по принцип това решение е предмет на свободата на преценка на държавата ответник и че липсва европейски консенсус относно наличието на религиозни символи в държавните училища. Действително наличието на разпятия в класните стаи в държавните училища — символ, който несъмнено е свързан с християнството, подчертава визуално в училищната среда преобладаващата религия в съответната страна. Това обстоятелство обаче не е достатъчно, за да се приеме, че е налице процес на индоктриниране от страна на държавата ответник. Според ЕСПЧ поставено на стената разпятие е по същество пасивен символ, за който не може да се приеме, че оказва върху учениците такова влияние,

62 Вж. практиката на ЕСПЧ в тази област: ЕСПЧ, решение от 7 декември 1976 г. по дело *Kjeldsen, Busk Madsen и Pedersen срещу Дания* (жалби № 5095/71, № 5920/72 и № 5926/72); ЕСПЧ, решение от 18 декември 1996 г. по дело *Valsamis срещу Гърция* (жалба № 21787/93); ЕСПЧ, решение от 29 юни 2007 г. по дело *Folgerø и други срещу Норвегия* [голям състав], (жалба № 15472/02); ЕСПЧ, решение от 9 октомври 2007 г. по дело *Hasan и Eylem Zengin срещу Турция* (жалба № 1448/04); ЕСПЧ, решение от 18 март 2011 г. по дело *Lautsi и други срещу Италия* [голям състав], (жалба № 30814/06).

63 ЕСПЧ, решение от 18 март 2011 г. по дело *Lautsi и други срещу Италия* [голям състав], (жалба № 30814/06).

както речта или участието в религиозни дейности. С оглед на горното големият състав заключава, че вземайки решение да оставят разпятията в класните стаи в посещаваното от децата на жалбоподателката държавно училище, националните органи са действали в рамките на предоставената им свобода на преценка и следователно са зацели правото на родителите да осигурят на своите деца образование и преподаване в съответствие със своите религиозни и философски убеждения.

В сферата на международното право член 14, алинея 2 от КПД задължава държавите – страни по Конвенцията, да зачитат правата и задълженията на родителите да предоставят ръководство на детето при упражняването на неговото право на свобода на мисълта, съвестта и религията по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето. Следователно, за разлика от член 14, параграф 3 от Хартата на основните права на Европейския съюз, КПД поставя акцент върху упражняването на гарантираната свобода от самото дете. Съгласно КПД родителите имат права да предоставят ръководство и насоки не в съответствие със собствените си убеждения, а съобразно убежденията на детето. Формулировката на член 14, алинея 2 от КПД е в съответствие със заложеното в КПД общо понятие за родителска отговорност, съгласно което родителската отговорност трябва да се упражнява по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето (член 5 от КПД) и при отчитане на висшия интерес на детето (член 18, алинея 1 от КПД).

2.3. Свобода на изразяване на мнение и свобода на информация

Основни моменти

- Както Хартата на основните права на Европейския съюз, така и ЕКПЧ гарантират правото на свобода на изразяване на мнение, което включва свободата на индивида да отстоява своето мнение и да получава и разпространява информация и идеи без намеса на държавните органи.
- Правото на свобода на информацията не включва право на достъп до документация за грижите за деца.
- Поставянето на достъпа до документацията за грижите за деца под условието за получаване на съгласието на лицето, което е предоставило данните, може да е съвместимо с член 8 от ЕКПЧ (относно правото на зачитане на личния и семейния живот), ако окончателното решение за предоставяне на достъп се взема от независим орган.

Съгласно правото на ЕС правото на свобода на изразяване на мнение включва свободата на всеки да отстоява своето мнение, да получава и да разпространява информация и идеи без намеса на публичните органи и независимо от границите (член 11 от Хартата на основните права на Европейския съюз).

В рамките на правото на Съвета на Европа свободата на изразяване на мнение е гарантирана в член 10 от ЕКПЧ и може да бъде ограничена, само ако ограничението е предвидено от закона, преследва една от легитимните цели, изброени в член 10, алинея 2, и е необходимо в демократичното общество.

В своята практика ЕСПЧ подчертава, че „[с]вободата на изразяване на мнение представлява една от основите на [демократичното] общество, едно от най-важните условия за неговото развитие и за развитието на всеки човек [...], тя се прилага не само към „информация“ или „идеи“, които се възприемат благосклонно или на които се гледа като на безвредни или с безразличие, но също и към такива, които засягат, шокират или смущават държавата или определена част от населението“⁶⁴.

64 Вж. например ЕСПЧ, решение от 7 декември 1976 г. по дело *Handyside срещу Обединеното кралство* (жалба № 5493/72), точка 49.

Пример: В решението по делото *Handyside срещу Обединеното кралство*⁶⁵ ЕСПЧ констатира, че наложената от компетентните органи забрана за разпространение на книгата „*Little Red School Book*“ съответства на предвиденото в член 10, алинея 2 от ЕКПЧ изключение относно защитата на морала. Случаят се отнася до правото на получаване на информация, подходяща за възрастта и зрелостта на детето – аспект на правото на свобода на изразяване на мнение, който има особено значение за децата. Книгата, която е преведена от датски език, е написана за деца в училищна възраст и поставя под въпрос редица социални норми, включително сексуалността и наркотиците. Младите хора биха могли да тълкуват някои пасажии от книгата в критичен момент от своето развитие като насърчение да се отдадат на дейности, които са вредни за тях, и дори да извършат някои престъпления. На това основание ЕСПЧ заключава, че компетентните английски съдии „при упражняването на своята свобода на преценка са приели обосновано в съответния момент, че книгата ще има вредно въздействие върху морала на много от децата и юношите, които я четат“⁶⁶.

Други дела, засягащи деца, в рамките на които е направено позоваване на член 10 от ЕКПЧ, се отнасят до правото на достъп до информация за деца, настанени в различни форми на грижа.

Пример: *Делото Gaskin срещу Обединеното кралство*⁶⁷ се отнася до лице, което е било настанено в грижа през по-голямата част от детството си, като през този период органите на местната администрация са водили поверителна документация. Тази документация включва различни доклади от здравни работници, учители, полицейски и пробационни служители, социални работници, домашни патронажни сестри, приемни родители и служители на училище интернат. Когато жалбоподателят е поискал достъп до тези документи, с цел да потърси обезщетение за претърпени лични вреди от местната администрация, той е получил отказ. Изтъкнато е, че поверителността на тези документи се обосновава с обществения интерес от

65 Пак там.

66 Пак там, точка 52.

67 ЕСПЧ, решение от 7 юли 1989 г. по дело *Gaskin срещу Обединеното кралство* (жалба № 10454/83).

ефективното функциониране на службата за грижи за деца, което би било компрометирано, ако лицата, които предоставят информация, бъдат демотивирани да са откровени, когато съставят докладите си в бъдеще. ЕСПЧ приема, че лицата, които са били настанени под грижите на държавата като деца, имат съществен интерес „да получат информацията, която им е необходима, за да опознаят и разберат своето детство и ранно развитие“⁶⁸. Макар че поверителността на публичните регистри трябва да бъде гарантирана, система, подобна на английската, съгласно която достъпът до данните зависи от съгласието на лицата, които са ги предоставили, по принцип може да е съвместима с разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ, ако интересите на лицето, което иска достъп до регистрите, са гарантирани в случаите, когато лицето, което е предоставило данните, няма възможност да предостави съгласието си или отказва необосновано да го даде. В такива случаи окончателното решение за предоставяне на достъп следва да се взема от независим орган. В разглеждания случай жалбоподателят не е имал достъп до такава процедура и Съдът установява, че са нарушени правата на жалбоподателя съгласно член 8 от ЕКПЧ. ЕСПЧ не установява обаче нарушение на член 10 от ЕКПЧ, като потвърждава, че правото на свобода на получаване на информация означава, че на държавата е забранено да ограничава физическо лице да получи информация, която други лица желаят или са готови да му предоставят, но не задължава държавата да предостави въпросната информация на лицето.

68 Пак там, точка 49.

2.4. Право на изслушване

Основни моменти

- Съгласно правото на ЕС децата имат право да изразяват свободно своето мнение. То се взема под внимание по въпросите, които ги засягат, в зависимост от възрастта и зрелостта им.
- ЕКПЧ не съдържа абсолютно изискване за изслушване на детето в съда. Преценката дали да се пристъпи към такова изслушване се прави с оглед на конкретните обстоятелства по всяко дело и зависи от възрастта и зрелостта на детето.
- Съгласно правото на ООН правото на детето да изразява своите възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, е признато като един от общите принципи на Конвенцията за правата на детето.

В сферата на правото на ЕС в член 24, параграф 1 от Хартата на основните права на ЕС е предвидено, че децата могат да изразяват свободно своето мнение и то се взема под внимание по въпросите, които ги засягат, в зависимост от възрастта и зрелостта им. Тази разпоредба е с обща приложимост и прилагането ѝ не е ограничено в рамките на конкретни производства. СЕС тълкува смисъла на тази разпоредба във връзка с Регламента „Брюксел II bis“.

Пример: *Делото Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz*⁶⁹ се отнася до извеждане на непълнолетно дете от Испания в Германия в нарушение на съдебни решения относно родителските права. Към СЕС е отправено запитването дали германският съд (т.е. съдът на държавата, където е отведено детето) може да се противопостави на изпълнителното основание, издадено от испанския съд (съда на държавата на произход), на основание, че детето не е било изслушано, с което е нарушен член 42, параграф 2, буква а) от Регламент № 2201/2003 („Брюксел II bis“) и член 24 от Хартата на основните права на Европейския съюз. Детето се е противопоставило на връщането, когато е изразило своето мнение в рамките на производството

⁶⁹ СЕС, решение от 22 декември 2010 г. по дело *Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz*, C-491/10 PPU; вж. също [раздел 5.4](#), където са разгледани по-подробно аспекти на това решение и прилагането на Регламента „Брюксел II bis“.

пред германския съд. ЕСЕ изтъква, че правото на изслушване на дете не е абсолютно право, но ако съдът прецени, че изслушването е необходимо, той трябва да предостави на детето реална и ефективна възможност да изрази мнението си. Наред с това Съдът изтъква, че правото на детето да бъде изслушано, както е предвидено в Хартата и Регламента „Брюксел II bis“, поражда задължение да се осигурят на детето съответни законни процедури и условия, които да му позволят да изрази свободно мнението си, за да може това мнение да бъде установено от съда. Наред с горното съдът трябва да предприеме всички необходими мерки, за да организира такова изслушване с оглед на висшия интерес на детето и обстоятелствата по всеки отделен случай. Съгласно определението на ЕСЕ обаче органите на държавата, където е отведено детето (Германия), не могат да се противопоставят на връщането му на основание на нарушение на правото му да бъде изслушано в държавата на произход (Испания).

Що се отнася до правото на Съвета на Европа, ЕСПЧ не тълкува правото на зачитане на личния и семейния живот (член 8 от ЕКПЧ) като задължение за изслушване на детето пред съда във всички случаи. Като общо правило националният съд е компетентен да прецени доказателствата по случая, включително средствата, които са използвани за установяване на релевантните факти. Националните съдилища невинаги са задължени да изслушват деца по спорове, свързани с въпроса за достъп до родител, който няма родителски права. Този въпрос следва да се преценява в светлината на конкретните обстоятелства по всеки отделен случай, като се отчита надлежно възрастта и степента на зрялост на засегнатото дете. Освен това на процесуалното основание на член 8 в много случаи ЕСПЧ предприема мерки, за да се увери, че компетентните органи са предоставили съответните гаранции за изпълнение на тяхното решение.

Пример: По делото *Sahin срещу Германия*⁷⁰ майката на дете е забранила всички контакти между жалбоподателя и неговата четиригодишна дъщеря. Германският областен съд решава, че предоставянето

70 ЕСПЧ, решение от 8 юли 2003 г. по дело *Sahin срещу Германия* [голям състав], (жалба № 30943/96), точка 73. Относно специфичния аспект, свързан със задължението на националните съдилища да преценяват събраните от тях доказателства, както и с релевантността на доказателствата, които ответниците желаят да бъдат приети от съда, вж. също ЕСПЧ, решение от 22 април 1992 г. по дело *Vidal срещу Белгия* (жалба № 12351/86), точка 33.

на бащата на достъп до дъщеря му би имало вредни последици за детето поради сериозните разногласия между родителите. Съдът се произнася, без да изслуша детето, за да се увери дали то желае да продължи да се вижда с баща си. По въпроса за изслушването на детето от съда ЕСПЧ се позовава на показанията на вещото лице пред областния съд в Германия. След няколко срещи с детето, майката и жалбоподателя вещото лице преценява, че разпитът на детето би представлявал риск за него, който не би могъл да бъде избегнат чрез предприемане на специални мерки в съда. ЕСПЧ се произнася, че при тези обстоятелства процесуалните изисквания, произтичащи от разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ (задължението за изслушване на детето пред съда), не поражда задължение за пряк разпит на детето относно неговите лични отношения с баща му.

Пример: По делото *Sommerfeld срещу Германия*⁷¹ 13-годишната дъщеря на жалбоподателя е изразявала в продължение на няколко години своето недвусмислено желание да не се среща с него. Националните съдилища са преценили, че принуждаването ѝ да се среща с жалбоподателя би увредило сериозно нейното емоционално и психологическо равновесие. ЕСПЧ приема, че процесът на вземане на решение е предоставил на жалбоподателя необходимата защита на неговите интереси⁷².

Европейската конвенция за упражняване на правата на децата разработва правото на децата да изразяват свободно мнението си⁷³. Тази конвенция си поставя за цел утвърждаване на правата на децата посредством предоставяне на специфични процесуални права в рамките на семейноправни дела пред съдебни органи, и по-конкретно по дела, свързани с упражняването на родителските отговорности, например във връзка с местопребиваването и достъпа до децата. Разпоредбата на член 3 от Конвенцията урежда правото на децата да бъдат информирани и да изразяват своето мнение в производството като процесуална гаранция. Съгласно член 4 детето има право да иска назначаване на специален представител в производство пред съдебен орган, което го засяга. В съответствие с член 6 компетентни-

71 ЕСПЧ, решение от 8 юли 2003 г. по дело *Sommerfeld срещу Германия* [голям състав], (жалба № 31871/96).

72 Пак там, точки 72 и 88.

73 Съвет на Европа, *Европейска конвенция за упражняване на правата на децата*, CETS № 160, 1996 г.

те органи трябва да гарантират, че детето е получило цялата необходима информация, да се консултират лично с него, ако е уместно, и да му дадат възможност да изрази мнението си.

В рамките на международното право разпоредбата на член 12, алинея 1 от КПД потвърждава, че дете, което може да формира свои собствени възгледи, има правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него. На възгледите на детето следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето. Освен това в член 12, алинея 2 от КПД е предвидено, че на детето трябва да бъде предоставена възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган по начин, съответстващ на националните процесуални норми.

Комитетът по правата на детето на ООН подчертава, че държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират това право пряко или да приемат или преразгледат законодателни актове, гарантиращи, че детето има възможност да го упражнява пълноценно⁷⁴. Наред с горното, държавите трябва да гарантират, че детето получава цялата необходима информация и съвети, за да може да вземе решение, което е в неговия най-добър интерес. Комитетът посочва също така, че детето има право да не упражнява това право; изразяването на мнение е избор, а не задължение.

---

74 ООН, Комитет по правата на детето, *Общ коментар № 14 от 2013 г.: Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение (член 3, параграф 1)*, CRC/C/GC/14, 29 май 2013 г.

2.5. Свобода на събранията и сдруженията

Основни моменти

- Както Хартата на основните права на Европейския съюз, така и ЕКПЧ гарантират свободата на мирни събрания и на свободно сдружаване.
- Това право създава възможности и предоставя защита на физическите лица да се сдружават за постигане на общи цели.

Съгласно правото на ЕС в член 12 от Хартата на основните права на Европейския съюз е предвидено, че всеки има право на свобода на мирни събрания и на свободно сдружаване, на всяко равнище, по-специално в областите на политическото, профсъюзното или гражданското сдружаване. Това включва правото на лицата да образуват и членуват в професионални съюзи за защита на своите интереси.

Съгласно правото на Съвета на Европа разпоредбата на член 11, алинея 1 от ЕКПЧ гарантира правото на свобода на мирните събрания и на свободно сдружаване при съблюдаване на ограниченията, предвидени в член 11, алинея 2.

ЕСПЧ е потвърдил изрично правото на децата да участват в събрания на публично място. Както изтъква Съдът в решението си по делото *Christian Democratic People's Party срещу Молдова*, забраната родителите и децата им да участват в събития и по-конкретно в протестни акции срещу държавната политика в областта на училищното образование представлява ограничение на тяхната свобода на събрания.

Съгласно международното право деца и детски организации могат да се ползват със защитата, предвидена в член 15 от КПД, където е гарантирано правото на свобода на сдружаване и на мирни събрания. На основание на тази разпоредба е уредена международната защита на разнообразни форми на сдружаване с участието на деца.

3

Равенство и недискриминация

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, дял III (Равенство), включително член 20 (равенство пред закона), член 21 (недискриминация) и член 23 (равенство между жените и мъжете)	Равенство и недискриминация	ЕКПЧ, член 14; Протокол № 12 към ЕКПЧ, член 1 (недискриминация) ЕСХ (ревизирана), член Е (недопускане на дискриминация)
Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО)	Недопускане на дискриминация, основана на раса и етнически произход	ЕСПЧ, решение по дело <i>D.H. и други срещу Чешката република</i> [голям състав], (жалба № 57325/00), 2007 г. (настаняване на ромски деца в специални училища) ЕСПЧ, решение по дело <i>Orđuš и други срещу Хърватия</i> [голям състав], (жалба № 15766/03), 2010 г. (изцяло ромски паралелки в държавни училища) Рамкова конвенция за защита на националните малцинства (РКЗНМ), членове 4 и 12

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 45 (свобода на движение и пребиваване) СЕС, решение по дело <i>Kunqian Catherine Zhu u Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department</i> , C-200/02, 2004 г. (права на пребиваване на родители – граждани на трети държави)	Недопускане на дискриминация, основана на гражданство и имиграционен статут	ЕСПЧ, решение по дело <i>Ropotagovi срещу България</i> (жалба № 5335/05), 2011 г. (училищни такси за временно пребиваващи лица) РКЗНМ, член 4 и член 12, алинея 3
Директива за равно третиране в областта на заетостта (2000/78/ЕО)	Недопускане на дискриминация, основана на възраст	ЕКПЧ, член 14; Протокол № 12 към ЕКПЧ, член 1 (недискриминация)
СЕС, решение по дело <i>S. Coleman срещу Attridge Law u Steve Law</i> [голям състав], C-303/06, 2008 г.	Недопускане на дискриминация на други защитени основания	ЕСПЧ, решение по дело <i>Fabris срещу Франция</i> [голям състав], (жалба № 16574/08), 2013 г. (права на наследяване на извънбрачни деца)

Свободата от дискриминация е един от основните принципи на демократичното общество. Както ЕС, така и Съветът на Европа имат съществен принос за тълкуването на този принцип. Институциите на ЕС са приели редица директиви, които имат важно значение за проблемите на децата. Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) е създал голям обем съдебна практика относно свободата от дискриминация в обхвата на разпоредбата член 14 от ЕКПЧ относно забраната на дискриминацията във връзка с други разпоредби на Конвенцията.

Европейският комитет по социални права (ЕКСП) счита, че член Е от Европейската социална харта (ЕСХ) изпълнява функция, която е сходна с функцията на член 14 от Европейската конвенция по правата на човека (ЕКПЧ): тази разпоредба не може да се прилага самостоятелно и трябва да се разглежда в съчетание с една от материалните разпоредби на ЕСХ⁷⁵.

В настоящата глава са разгледани принципите на равенство и недискриминация, като е поставен акцент върху основанията за дискриминация, във връзка с които е разработена съдебна практика, свързана с проблемите на децата. В първата част от текста е представена обща информация за европейското право в областта на недискриминацията ([раздел 3.1](#)), след което

75 ЕКСП, *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) срещу Франция*, жалба № 26/2004, 15 юни 2005 г., точка 34.

са разгледани въпросите за равенството и дискриминацията на децата, основана на етнически произход (раздел 3.2), гражданството и имиграционния статут (раздел 3.3), възрастта (раздел 3.4) и други защитени признаци, включително пол, език и самоличност (раздел 3.5).

3.1 Европейско право в областта на недискриминацията

Основни моменти

- Правото на ЕС и Съвета на Европа забранява дискриминацията, основана на пол, раса, цвят на кожата, етнически или социален произход, генетични характеристики, език, религия или убеждения, политически или други мнения, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение, увреждане, възраст или сексуална ориентация⁷⁶.
- Когато ЕСПЧ установи, че лица, които са в съществено сходна ситуация, са третирано различно, той проверява дали разликата в третирането е обективно и разумно обоснована. Когато такива основания липсват, Съдът заключава, че разглежданото третиране е дискриминационно и представлява нарушение на член 14 от ЕКПЧ, съдържащ забрана на дискриминацията.

Съгласно правото на ЕС забраната на дискриминацията, прогласена в член 21 от Хартата на основните права на Европейския съюз, е самостоятелен принцип, който се прилага и към ситуации, които не попадат в обхвата на нито една от останалите разпоредби на Хартата. Основанията, във връзка с които дискриминацията е изрично забранена по силата на тази разпоредба, включват пол, раса, цвят на кожата, етнически или социален произход, генетични характеристики, език, религия или убеждения, политически или други мнения, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение, увреждане, възраст или сексуална ориентация. От друга страна в член 19 от ДФЕС са посочени само основанията пол, раса или етническа принадлежност, религия или убеждения, увреждане, възраст и сексуална ориентация.

⁷⁶ За преглед на европейското право в областта на недискриминацията, състоящо се от европейските директиви за борба с дискриминацията и член 14 от ЕКПЧ и Протокол № 12 към нея, вж. FRA и ЕСПЧ (2011 г.), както и изданието „Актуалната съдебна практика, юли 2010 г.—декември 2011 г.“

Няколко директиви на ЕС съдържат забрана на дискриминацията в областите на заетостта, системата за социални грижи и стоките и услугите, като всички тези области потенциално засягат и децата. Директива 2000/78/ЕО на Съвета, с която е установена обща рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите (Директивата за равно третиране в областта на заетостта)⁷⁷, забранява дискриминацията, основана на религия или убеждения, увреждане, възраст или сексуална ориентация. Директива 2000/43/ЕО на Съвета относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход (Директивата за расовото равенство) забранява дискриминацията, основана на расова или етническа принадлежност, не само в контекста на заетостта и достъпа до стоки и услуги, но също така и във връзка със системата за социални грижи (включително социалната закрила, социалното осигуряване и здравните грижи) и системата на образованието⁷⁸. Други директиви уреждат прилагането на принципа на равно третиране между мъжете и жените в областта на заетостта и професиите (Директивата за равенство между половете)⁷⁹ и по отношение на достъпа до и предоставянето на стоки и услуги (Директивата относно равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги)⁸⁰.

Съгласно правото на Съвета на Европа забраната на дискриминацията е приложима към упражняването на всяко от съществените права и свободи, гарантирани от Конвенцията (член 14), както и към упражняването на всяко от правата, гарантирани от националното законодателство или с акт на публичен орган (член 1 от Протокол № 12 към ЕКПЧ). Трябва да се отбележи обаче, че Протокол № 12 има ограничено приложение, тъй като е ратифициран само от малък брой държави и по него до момента няма произнесени решения по дела, свързани с деца. Разпоредбите и на двата правни инструмента съдържат неизчерпателно изброяване на основанията, във връзка с които се забранява дискриминацията: пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имущество,

77 Директива 2000/78/ЕО, ОВ L 303, 2000 г. Всички правни инструменти на ЕС са достъпни чрез интернет портала на ЕС за достъп до правото на Съюза Eur-lex: <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

78 Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход, ОВ L 180, 29 юни 2000 г.

79 Директива 2006/54/ЕО (преработена), ОВ L 204, 2006 г.

80 Директива 2004/113/ЕО на Съвета, ОВ L 373, 2004 г., стр. 37.

рождение или друг признак. В случаите, когато ЕСПЧ установи, че лица, които са в съществено сходна ситуация, са третирани различно, Съдът проверява дали разликата в третирането е обективно и разумно обоснована⁸¹.

Разпоредбата на член Е от ЕСХ също съдържа неизчерпателно изброяване на основанията, във връзка с които дискриминацията е забранена: раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други убеждения, национална принадлежност или социален произход, здравословно състояние, връзка с дадено национално малцинство или рождение. В допълнението към този член се уточнява, че разликата в третирането, основана на обективни и целесъобразни критерии, включва изискването за навършена определена възраст или наличие на друго качество за достъп до някои форми на образование⁸², и следователно такова отношение не се счита за дискриминационно.

Съгласно член 4 от Рамковата конвенция за защита на националните малцинства⁸³ (РКЗНМ) държавите — страни по Конвенцията, гарантират на всяко лице, принадлежащо към национално малцинство, правото на равенство пред закона и на равна защита от закона и забраняват дискриминацията, основана на принадлежност към национално малцинство. Освен това те се задължават да приемат, ако е необходимо, подходящи мерки за утвърждаване във всички области на икономическия, социалния, политическия и културния живот на пълно и ефективно равенство между лицата, принадлежащи към национални малцинства, и тези от мнозинството.

В следващите раздели са анализирани конкретни основания за дискриминация, за които практиката показва, че имат особено значение за децата.

81 За преглед на съдебната практика на ЕСПЧ вж. FRA и ЕСПЧ (2011 г.), както и изданието „Актуалната съдебна практика, юли 2010 г.—декември 2011 г.“

82 Съвет на Европа, Европейска социална харта (ревизирана) (1996 г.), [Обяснителен доклад](#), точка 13б.

83 Съвет на Европа, [Рамкова конвенция за защита на националните малцинства](#) (РКЗНМ), CETS № 157, 1995 г.

3.2. Недопускане на дискриминация, основана на раса и етнически произход

Основни моменти

- Расата и етническият произход са забранени основания за дискриминация.
- Както ЕС, така и Съветът на Европа се борят с дискриминацията на ромите в областта на образованието, заетостта, здравеопазването и жилищното настаняване.
- Практиките на концентриране на непропорционално голям дял или сегрегация на децата от определена етническа група в специални училища или паралелки може да са обективно обосновани, само ако са осигурени подходящи гаранции при насочването на децата към тези училища или паралелки.

В сферата на правото на ЕС Директивата за расовото равенство забранява дискриминацията, основана на расовия или етническият произход не само в сферата на заетостта и достъпа до стоки и услуги, но също и във връзка с достъпа до системите за социални грижи, образование и социално осигуряване. Ромите, като особено многобройна и уязвима етническа група, несъмнено попадат в обхвата на Директивата. Ключов елемент в усилията за борба с дискриминацията на ромите в ЕС е приемането на Рамката на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г.⁸⁴ Този документ беше последван от извършването от Европейската комисия годишно наблюдение на националните стратегии, изготвени от държавите – членки на ЕС. Директивата за расовото равенство обхваща поне четири ключови области, които са важни за ромските деца: образованието, заетостта, здравеопазването и жилищното настаняване. Усилията за постигане на пълно равенство в практиката при определени обстоятелства може да оправдаят

84 Европейска комисия (ЕК) (2011 г.), *Рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г.: Съобщение на Комисията до Съвета, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите*, COM (2011 г.) 173 окончателен, Брюксел, 5 април 2011 г.

предприемане на позитивни действия, специфични за ромите, по-конкретно в посочените четири области⁸⁵.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ се е произнесъл с няколко ключови решения по дела, свързани с различното третиране на ромски деца в образователната система. Тези дела са анализирани в обхвата на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към Конвенцията. ЕСПЧ приема, че непропорционално големия дял или сегрегацията на децата от определена етническа група в специални училища или паралелки може да са обективно обосновани, само ако са осигурени подходящи гаранции във връзка с насочването на децата към тези училища или паралелки, като например тестове, разработени специално за ромските деца и съобразени с техните потребности, подходяща оценка и наблюдение на напредъка на децата с цел интегрирането им в масови паралелки, веднага щом обучителните затруднения бъдат преодолени, и позитивни мерки за преодоляване на тези затруднения. Следователно, когато липсват ефективни мерки за десегрегация, продължаването на образователната сегрегация на ромските деца в масово училище с редовна учебна програма не може да бъде обосновано⁸⁶.

Пример: По делото *D.H. и други срещу Чешката република*⁸⁷ ЕСПЧ установява, че непропорционално голям брой ромски деца са настанени без съответна обосновка в специални училища за деца с обучителни затруднения. Съдът изразява загриженост относно опростената учебна програма, по която се извършва обучението в тези училища, и относно сегрегацията, която е резултат от тази система. В резултат от горните обстоятелства ромските деца получават образование, което задълбочава техните трудности и препятства тяхното по-нататъшно личностно развитие, вместо да им помага да се интегрират в масовата образователна система и да развиват умения, които да облекчат живота им сред населението от мнозинството. На горните основания

85 Европейска комисия (2014 г.), *Съвместен доклад за прилагането на Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход и на Директива 2000/78/ЕО на Съвета от 27 ноември 2000 г. за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите*, Доклад на Комисията до Европейския парламент и Съвета, COM(2014) 2 final, Брюксел, 17 януари 2014 г.

86 ЕСПЧ, решение от 30 май 2013 г. по дело *Lavida и други срещу Гърция* (жалба № 7973/10) (достъпно на френски език).

87 ЕСПЧ, решение от 13 ноември 2007 г. по дело *D.H. и други срещу Чешката република* [голям състав], (жалба № 57325/00), точки 206–210.

ЕСПЧ установява нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ.

Пример: По делото *Oršuš и други срещу Хърватия*⁸⁸ ЕСПЧ разглежда наличието на изцяло ромски паралелки в общите начални училища. По принцип временното настаняване на деца в специална паралелка поради недостатъчно владее на езика, на който се осъществява обучението, не е дискриминационна практика. Такова настаняване може да се разглежда като адаптиране на образователната система към специалните потребности на децата с езикови затруднения. Когато обаче такова настаняване засяга непропорционално или изключително членовете на определена етническа група, е необходимо да бъдат осигурени съответни гаранции. По отношение на първоначалното настаняване в отделни паралелки ЕСПЧ отбелязва, че настаняването не е било елемент от обща практика за преодоляване на проблемите на децата, които не владеят в достатъчна степен езика, на който се осъществява обучението, както и че не са провеждани специални тестове, с цел да се установи степента на владее на езика от децата. Що се отнася до учебната програма, по която са обучавани децата, е установено, че на някои от тях не е предложена конкретна учебна програма (т.е. специални часове по езиково обучение), за да придобият необходимите езикови умения във възможно най-кратък срок. Липсвали са процедури за прехвърляне или наблюдение, осигуряващи незабавно и автоматично прехвърляне на ромските деца в смесени паралелки, веднага след като те постигнат необходимата степен на владее на езика. С оглед на горните констатации ЕСПЧ установява, че е налице нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към Конвенцията.

ЕКСП застъпва позицията, че макар да е допустимо политиките относно образованието на ромските деца да включват гъвкави структури с цел да бъдат удовлетворени многообразните потребности на групата и да отчитат факта, че някои групи водят номадски или полуномадски начин на живот, не е допустимо да се организират отделни училища за ромски деца⁸⁹.

88 ЕСПЧ, решение от 16 март 2010 г. по дело *Oršuš и други срещу Хърватия* [голям състав], (жалба № 15766/03), точка 157.

89 ЕКСП, Европейска социална харта (ревизирана) – Заключение, 2003 г. (България), член 17, параграф 2, стр. 53.

Съгласно член 4, алинеи 2 и 3 от РКЗНМ специалните мерки, приети с цел утвърждаване на ефективно равенство на лицата, принадлежащи към национални малцинства, не се считат за проява на дискриминация. Освен това в съответствие с член 12, алинея 3 от РКЗНМ държавите — страни по Конвенцията, се задължават изрично да утвърждават равни възможности за достъп до образование на всички степени за лицата, принадлежащи към национални малцинства. Консултативният комитет за РКЗНМ извършва редовни оценки на равния достъп до образование на ромските деца на основание на тази разпоредба⁹⁰.

3.3. Недопускане на дискриминация, основана на гражданство и имиграционен статут

Основни моменти

- Защитата от дискриминация, основана на гражданство, има по-ограничен обхват в системата на правото на ЕС в сравнение с правото на Съвета на Европа.
- Съгласно правото на ЕС защита от дискриминация, основана на гражданство, се предоставя само на граждани на държавите — членки на ЕС, както е предвидено в член 45 (свобода на движение и пребиваване) от Хартата на основните права на Европейския съюз.
- ЕКПЧ гарантира съответните права на всички лица, които са под юрисдикцията на държава членка.

Съгласно правото на ЕС защитата от дискриминация, основана на гражданство, е особено действена в контекста на свободното движение на хора. Гражданите на трети държави (т.е. лицата, които са граждани на държави, които не са членки на ЕС) се ползват с право на равно третиране в приблизително същите области, обхванати от директивите срещу дискриминацията, когато имат статут на „дългосрочно пребиваващи лица“. Съгласно Директивата за гражданите на трети държави едно от условията за придобиване на такъв статут е лицата да са пребивавали законно за срок от пет

⁹⁰ Вж. Съвет на Европа, Консултативен комитет за РКЗНМ, Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities (2006 г.), ACFC/25DOC(2006)002.

години⁹¹. Освен това Директива 2003/86/ЕО относно правото на събиране на семейството (Директива относно събиране на семейството)⁹² допуска членовете на семействата към граждани на трети държави, които пребивават законно в държава членка, да се присъединят към тях при определени условия (вж. също [раздел 9.5](#)).

Пример: Делото *Chen*⁹³ се отнася до въпроса дали дете на гражданин на трета държава има право да пребивава в една държава членка, ако е родено в друга държава членка, чието гражданство притежава. Майката на детето, която го издържа, е гражданка на трета държава. СЕС се произнася, че когато една държава членка налага определени изисквания, които трябва да са налице, за да може едно лице да стане неин гражданин, и когато тези изисквания са изпълнени, друга държава членка не може да оспорва предоставеното гражданство, когато майката и детето подават заявление пред нея за разрешение за пребиваване. СЕС потвърждава, че една държава членка не може да откаже право на пребиваване на родител, който полага грижи за дете, което е гражданин на ЕС, тъй като това би обезсилило правото на пребиваване на детето.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕКПЧ гарантира упражняването на права на всички лица, които са под юрисдикцията на дадена държава членка, независимо дали те са граждани на тази държава, включително на тези, които живеят извън националните граници в области, които са под ефективния контрол на държава членка. Във връзка с горното, по отношение на образованието ЕСПЧ приема, че разлика в третирането на основание на гражданство и имиграционен статут може да представлява дискриминация.

Пример: Делото *Ропотагуови срещу България*⁹⁴ засяга проблема, че чуждестранните граждани, които нямат разрешение за постоянно

91 Директива 2003/109/ЕО от 23 януари 2004 г. относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни, ОВ L 16, 2004 г., стр. 44.

92 Директива 2003/86/ЕО от 3 октомври 2003 г. относно правото на събиране на семейството, ОВ L 251, 2003 г., стр. 12.

93 СЕС, решение от 19 октомври 2004 г. по дело *Kunqian Catherine Zhu u Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department*, C-200/02.

94 ЕСПЧ, решение от 21 юни 2011 г. по дело *Ропотагуови срещу България* (жалба № 5335/05), точка 60.

пребиваване, трябва да плащат такси за обучението си в средно училище. Принципно обичайно широката свобода на преценка в случаите, когато се предприемат общи мерки в областта на икономическата или социалната стратегия, трябва да бъде уточнена по отношение на образованието по две причини:

- правото на образование се ползва с пряка защита съгласно ЕКПЧ;
- образованието е особен вид публична услуга, която обслужва широки социални функции.

По мнението на ЕСПЧ свободата на преценка се увеличава с образователното равнище и обратнопропорционално на значението на това образование за заинтересованите лица и за обществото като цяло. Следователно, макар трудно може да се обоснове събирането на (по-високи) такси от чужденци за обучение в началното училище, тези такси може да са напълно обосновани на етапа на университетското образование. С оглед на значението на средното образование за личностното развитие и социалното и професионалното интегриране, на това равнище на образование пропорционалността на диференцираното третиране следва да бъде анализирана по-внимателно. Съдът уточнява, че не изразява позиция по въпроса дали дадена държава има право да лиши всички нередовни мигранти от образователните придобивки, които предоставя на своите граждани и на определени ограничени категории чужденци. Преценявайки конкретните обстоятелства по делото, той приема, че в разглеждания случай не са приложими „съображения, свързани с необходимостта от прекратяване или обръщане на потока на незаконната миграция“. Жалбоподателите не са правили опити да злоупотребят с българската образователна система, тъй като са се установили в България в ранна възраст след брака на майка им с български гражданин, поради което техният единствен избор е бил да посещават училище в България. На горните основания ЕСПЧ установява нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ.

3.4. Недопускане на дискриминация, основана на възраст

Основен момент

- Съгласно правото на ЕС и ЕКПЧ дискриминацията, основана на възраст, е забранена.

Съгласно правото на ЕС в текста на член 21 от Хартата на основните права на Европейския съюз „възрастта“ е изрично посочена като основание, във връзка с което дискриминацията е забранена. Разпоредбата на член 24 включва правата на детето сред защитените основни права. Съгласно действащото законодателство на ЕС в областта на недискриминацията защитата от дискриминация, основана на възраст, е по-ограничена от защитата на основанията раса, етническа принадлежност или пол. Възрастта като основание за дискриминация понастоящем е предмет на защита само в контекста на достъпа до заетост, подобно на основанията сексуална ориентация, увреждане и религия или убеждения.

Директивата за равно третиране в областта на заетостта е приложима към децата, които могат да работят на законно основание. Макар че с Конвенцията на Международната организация на труда относно минималната възраст за приемане на работа⁹⁵, ратифицирана от всички държави — членки на ЕС, е установена минимална възраст за полагане на труд от 15 години, сред държавите членки все още са налице разлики по отношение на тази минимална възраст⁹⁶. Съгласно член 6 от Директивата за равно третиране в областта на заетостта държавите членки могат да обосноват разлики в третирането на основание възраст. Тези разлики не представляват дискриминация, ако са обективно и обосновано оправдани от легитимна цел и ако средствата за постигане на тази цел са подходящи и необходими. Що се отнася до децата и младите хора, подобни разлики в третирането могат например да включват създаване на специални условия за достъп до заетост и профе-

95 Международна организация на труда (МОТ) (1973 г.), Конвенция относно минималната възраст за приемане на работа, № 138.

96 Европейска мрежа на правни експерти в областта на дискриминацията, O'Dempsey, D. и Beale, A. (2011 г.), *Age and employment*, Европейска комисия, генерална дирекция „Правосъдие“, Люксембург, Служба за публикации.

сионално обучение, заетост и упражняване на занятие, за да се насърчава тяхната професионална интеграция или да се осигури тяхната защита.

Съгласно правото на Съвета на Европа в член 14 от ЕКПЧ и член 1 от Протокол № 12 към ЕКПЧ основанието „възраст“ не се посочва изрично сред основанията, във връзка с които дискриминацията е забранена. ЕСПЧ е разглеждал обаче случаи на дискриминация, основана на възраст, във връзка с различни права, защитени от ЕКПЧ, при което имплицитно е включил възрастта като основание, включено в категорията „друг признак“. По делата *D.G. срещу Ирландия*⁹⁷ и *Воатаг срещу Белгия*⁹⁸ например ЕСПЧ установява, че по отношение на задържането е налице разлика в третирането на възрастните и децата от съдебните системи на двете държави, която е от значение за прилагането на Конвенцията. Тази разлика в третирането произтича от наказателния характер на задържането, що се отнася до възрастните, и от неговата превантивна цел, когато става дума за деца. С оглед на горното Съдът приема, че „възрастта“ е възможно основание за дискриминация.

3.5. Недопускане на дискриминация на други защитени основания

Основен момент

- Допълнителни основания за дискриминация като увреждане или рождение са били предмет на разглеждане в европейската съдебна практика във връзка с проблемите на децата.

В рамките на правото на ЕС член 21 от Хартата на основните права на ЕС също забранява дискриминацията на други основания, които са особено значими за децата, като пол, генетични характеристики, език, увреждане или сексуална ориентация. По-конкретно, по отношение на основанието увреждане СЕС е приел, че законодателството на ЕС предоставя защита и от т.нар. „асоциативна дискриминация“, т.е. дискриминация срещу лице, което е свързано с друго лице, което притежава защитената характеристика (например майка на дете с увреждане).

97 ЕСПЧ, решение от 16 май 2002 г. по дело *D.G. срещу Ирландия* (жалба № 39474/98) (вж. също [раздел 11.2.2](#)).

98 ЕСПЧ, решение от 29 февруари 1988 г. по дело *Воатаг срещу Белгия* (жалба № 9106/80) (вж. също [раздел 11.2.2](#)).

Пример: В решението си по делото *S. Coleman срещу Attridge Law u Steve Law*⁹⁹ СЕС изтъква, че Директивата за равно третиране в областта на заетостта съдържа разпоредби, които целят приспособяване специално към нуждите на лицата с увреждания. Това обаче не позволява да се заключи, че залегналият в нея принцип на равно третиране трябва да се тълкува ограничително, т.е. като забраняващ единствено пряката дискриминация, основана на увреждане, и по отношение единствено на самите лица с увреждания. СЕС приема, че директивата е приложима не към определена категория лица, а към самото естество на дискриминацията. Едно тълкуване, което ограничава нейното прилагане само по отношение на лицата с увреждания, би лишило Директивата от важен елемент за нейната ефективност и би ограничило защитата, която Директивата има за цел да гарантира. СЕС заключава, че Директивата трябва да се тълкува в смисъл, че предвидената от нея забрана на пряката дискриминация не е ограничена само до лицата с увреждания. От горното следва, че когато служител без увреждане е третиран от своя работодател по-малко благоприятно, на основание увреждане на негово дете, за което той полага основната част от грижите, от които то се нуждае, отколкото е третиран друг служител в сходно положение, такова третиране противоречи на забраната на пряката дискриминация, съдържаща се в Директивата.

В обхвата на правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е разглеждал случаи на дискриминация срещу деца при обстоятелства, различни от вече разгледаните по-горе, като например дискриминация, основана на език¹⁰⁰ или принадлежност към дадена група¹⁰¹.

Пример: По делото *Fabris срещу Франция*¹⁰² жалбоподателят претендира, че не е могъл да се възползва от закон, влязъл в сила през 2001 г., с който на децата, „родени от извънбрачна връзка“, се предос-

99 СЕС, решение от 17 юли 2008 г. по дело *S. Coleman срещу Attridge Law u Steve Law* [голям състав], С-303/06.

100 ЕСПЧ, решение от 23 юли 1968 г. по дело „Относно някои аспекти на законодателството относно използването на езици в системата за образование в Белгия“ срещу *Белгия* (жалби № 1474/62, № 1677/62, № 1691/62, № 1769/63, № 1994/63 и № 2126/64).

101 ЕСПЧ, решение от 7 февруари 2013 г. по дело *Fabris срещу Франция* [голям състав], (жалба № 16574/08).

102 Пак там.

тавят равни права на наследяване с децата, родени в брака, и който е приет като последствие от решението на ЕСПЧ по делото *Mazurek срещу Франция*¹⁰³, постановено през 2000 г. Съдът приема, че легитимната цел за защита на правата на наследяване на полубрата и полусестрата на жалбоподателя не надделява над неговото право на дял от имуществото на майка му. В този случай разликата в третирането е обявена за дискриминационна, тъй като не почива на обективни и разумни основания. ЕСПЧ заключава, че в случая е налице нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 1 от Протокол № 1 към Конвенцията¹⁰⁴.

По отношение на децата с увреждания ЕКСП застъпва позицията, че във връзка с прилагането на член 17, алинея 2 от ЕСХ е допустимо да се прави разграничение между деца със и без увреждания. Въпреки това нормативният подход следва да е интегрирането на децата с увреждания в масовото училище, където да се предприемат мерки за удовлетворяване на техните специални потребности, а настаняването в специализирани училища следва да е изключение¹⁰⁵. Освен това децата, които посещават специални училища, които отговарят на член 17, алинея 2 от ЕСХ, трябва да получават специално обучение с оглед броят на децата, обучаващи се в специализираните и в масовите училища, които завършват своето училищно образование, да е пропорционално равностоен¹⁰⁶. Правата на децата в сферата на образованието са разгледани по-подробно в [раздел 8.2](#).

Съгласно правото на ООН разпоредбата на член 2 от КПД забранява дискриминацията срещу деца на неизчерпателен списък от основания, сред които по-конкретно е посочено основанието „рождение“. В член 2 е предвидено, че:

1. Държавите – страни по Конвенцията, зачитат и осигуряват правата, предвидени в тази Конвенция, на всяко дете в пределите на своята юрисдикция без каквато и да е дискриминация, независимо

103 ЕСПЧ, решение от 1 февруари 2000 г. по дело *Mazurek срещу Франция* (жалба № 34406/97).

104 ЕСПЧ, решение от 7 февруари 2013 г. по дело *Fabris срещу Франция* [голям състав], (жалба № 16574/08).

105 ЕКСП, *International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция*, жалба № 13/2002, 4 ноември 2003 г.

106 ЕКСП, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България*, жалба № 41/2007, 3 юни 2008 г.

от расата, цвета на кожата, пола, езика, религията, политическите или други възгледи, националния, етническият или социалният произход, имущественото състояние, инвалидност, рождение или друг статут на детето.

2. Държавите – страни по Конвенцията, вземат всички подходящи мерки за осигуряване закрилата на детето против всички форми на дискриминация или наказание на основание на статута, действията, изразените мнения или убеждения на неговите родители, законни настойници или членовете на неговото семейство.

4

Въпроси, свързани със самоличността

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
	Регистрация при раждане и право на име	ЕСПЧ, решение по дело <i>Johansson срещу Финландия</i> (жалба № 10163/02), 2007 г. (отказ за регистрация на име, което е било регистрирано за други лица) РКЗНМ, член 11 (права на използване на фамилното име на родния език) Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана), член 11, алинея 3 (запазване на оригиналното име на осиновено дете)
	Право на самоличност	ЕКПЧ, член 6 (право на справедлив съдебен процес) и член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) ЕСПЧ, решение по дело <i>Gaskin срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 10454/83), 1989 г. (отказ на достъп до документация за грижи за дете) ЕСПЧ, решение по дело <i>Mizzi срещу Малта</i> (жалба № 26111/02), 2006 г. (невъзможност за оспорване на бащинство) ЕСПЧ, решение по дело <i>Mennesson срещу Франция</i> (жалба № 65192/11), 2014 г. (случай на заместващо майчинство, в който биологичният баща е официалният баща на детето)

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
		ЕСПЧ, решение по дело <i>Godelli срещу Италия</i> (жалба № 33783/09), 2012 г. (неидентифицираща информация за биологичната майка) Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана), член 22
	Кражба на самоличност	ЕСПЧ, решение 2008 г. по дело <i>K.U. срещу Финландия</i> (жалба № 2872/02), 2008 г. (публикуване на обява в интернет без знанието на жертвата)
СЕС, решение по дело <i>Kunqian Catherine Zhu u Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department</i> , C-200/02, 2004 г. (право на пребиваване на основното лице, което полага грижи за дете, което е гражданин на ЕС) СЕС, решение по дело <i>Gerardo Ruiz Zambrano срещу Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , C-34/09., 2011 г. (права на пребиваване на граждани на трета държава с малолетни деца, които са граждани на ЕС)	Гражданство	ЕСПЧ, решение по дело <i>Genovese срещу Малта</i> (жалба № 53124/09), 2011 г. (произволен отказ да се предостави гражданство на извънбрачно дете) Европейска конвенция за гражданството Конвенция на Съвета на Европа относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави
	Идентичност като член на национално малцинство	РКЗНМ, член 5, алинея 1 (съхраняване на най-важните елементи на идентичността)

Въпросите, свързани със самоличността, като правило не са разглеждани на равнище ЕС поради ограничената компетентност на Съюза в тази област. В отделни случаи обаче СЕС се е произнасял относно правото на име (и по-конкретно правото име, признато в една държава членка, да бъде признато и в други държави членки) от гледна точка на принципа на свободно движение на хора. Съдът се е произнасял и по отношение на аспектите на гражданството и пребиваването в светлината на член 20 от ДФЕС. Съветът на Европа, от друга страна, е тълкувал и разработил, по-специално чрез практиката на ЕСПЧ, прилагането на няколко основни права, свързани със

самоличността. С оглед на горното, с изключение на няколко области, в които въпроси, свързани със самоличността, са разглеждани на равнище ЕС, в следващите раздели е разгледано само правото на Съвета на Европа.

Тази глава не се отнася до конкретно основно право. Вместо това в нея е представен хоризонтален преглед на въпросите, свързани с основните права в областта на самоличността, например регистрацията при раждане и правото на име (раздел 4.1), правото на самоличност (раздел 4.2), кражбата на самоличност (раздел 4.4), правото на гражданство (раздел 4.5) и самоличността на деца, принадлежащи към национални малцинства (раздел 4.6). В други глави са разгледани няколко свързани въпроса, и по-конкретно въпроси, свързани със сексуалното насилие (глава 7.1.3) и защитата на данните (глава 10). Защита на някои от тези права, като например правото на име, е търсена основно като родителски права, но подходът може лесно да бъде приложен и за децата с оглед на последиците за техните права.

4.1. Регистрация при раждане и право на име

Основен момент

- Отказът на регистрация на собствено име, което не е неподходящо за детето и е вече прието в обществото, може да представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот).

За разлика от международните договори на ООН (например член 24, алинея 2 от Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП), член 7, алинея 1 от КПД и член 18 от Конвенцията за правата на хората с увреждания (КПХУ)), европейските правни инструменти в областта на основните права не уреждат изрично правото на регистрация при раждане непосредствено след раждането или правото на име от раждането.

Съгласно правото на ЕС правото на име се разглежда от гледната точка на свободата на движение. СЕС приема, че свободата на движение не допуска държава — членка на ЕС, да откаже да признае фамилното име на дете,

регистрирано в друга държава членка, чийто гражданин е детето или където то е родено и е пребивавало¹⁰⁷.

Съгласно правото на Съвета на Европа отказът на регистрация на раждане-то на деца може да представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Първо, ЕСПЧ констатира, че името, като „средство за идентифициране на лицата в техните семейства и в общността“, попада в обхвата на правото на зачитане на личния и семейния живот, прогласено в член 8 от ЕКПЧ¹⁰⁸. Изборът на родителите относно собственото¹⁰⁹ и фамилното име¹¹⁰ на детето им е част от личния им живот. Съдът се е произнесъл, че отказът на държавните органи да регистрират избраното от родителите собствено име на детето на основание на възможни вреди или отрицателни последици, които името може да причини на детето, не представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ¹¹¹. Отказът на регистрация на собствено име обаче, което не е неподходящо за детето и е вече прието в обществото, може да представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Johansson срещу Финландия*¹¹² компетентните органи са отказали да регистрират собственото име „Axl Mick“ с обяснението, че изписването на името на отговаря на практиката за определяне на имената във Финландия. ЕСПЧ приема, че висшият интерес на детето следва да бъде надлежно отчетен и че съхраняването на националната практиката на определяне на имената е в обществен интерес. Съдът установява обаче, че името е вече прието за официална регистрация в други случаи и следователно не може да се счита за неподходящо за дете. Тъй като името вече е възприето в обществото

107 Вж. СЕС, решение от 2 октомври 2003 г. по дело *Carlos Garcia Avello срещу белгийската държава*, C-148/02; СЕС, решение от 14 октомври 2008 г. по дело *Stefan Grunkin u Dorothee Regina Paul* [голям състав], C-353/06.

108 ЕСПЧ, решение от 24 октомври 1993 г. по дело *Guillot срещу Франция* (жалба № 22500/93), точка 21.

109 ЕСПЧ, решение от 6 септември 2007 г. по дело *Johansson срещу Финландия* (жалба № 10163/02), точка 28; ЕСПЧ, решение от 24 октомври 1993 г. по дело *Guillot срещу Франция* (жалба № 22500/93), точка 22.

110 ЕСПЧ, решение от 7 януари 2014 г. по дело *Cusan u Fazzo срещу Италия* (жалба № 77/07), точка 56.

111 ЕСПЧ, решение от 24 октомври 1993 г. по дело *Guillot срещу Франция* (жалба № 22500/93), точка 27.

112 ЕСПЧ, решение от 6 септември 2007 г. по дело *Johansson срещу Финландия* (жалба № 10163/02).

във Финландия и не е изтъкнато възражението, че това име оказва отрицателно въздействие върху културната и езиковата идентичност на държавата, ЕСПЧ заключава, че съображенията, свързани с обществения интерес, не надделяват над интереса от регистрацията на детето с избраното от родителите му име. С оглед на горното Съдът установява, че е налице нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ е постановил също така, че норма, съгласно която фамилното име на съпруга следва да бъде дадено на родените в брака деца в момента на регистрацията на раждането, сама по себе си не представлява нарушение на ЕКПЧ. Липсата на възможност за дерогация от това общо правило обаче е оценена от Съда като прекомерно строга и дискриминационна практика за жените, която поради това представлява нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ¹¹³.

В член 11 от РКЗНМ е предвидено, че всяко лице, принадлежащо към национално малцинство, има право да използва своето фамилно (бащино) име и лични имена на езика на малцинството, както и право на тяхното официално признаване, макар и при спазване на условията, предвидени в правната система на съответната държава.

В член 11, алинея 3 от Ревизираната европейска конвенция за осиновяването на деца е предвидено, че държавите — страни по Конвенцията, могат да предвидят възможността за запазване на рожденото фамилно име на осиновено дете (Конвенция за осиновяването)¹¹⁴. Това е изключение от общия принцип, съгласно който правната връзка между осиновеното дете и неговото рождено семейство се прекратява.

¹¹³ ЕСПЧ, решение от 7 януари 2014 г. по дело *Cusan и Fazzo срещу Италия* (жалба № 77/07), точка 67.

¹¹⁴ Съвет на Европа, *Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана)*, CETS № 202, 2008 г.

4.2. Право на самоличност

Основни моменти

- Правото на детето да получи информация за своя произход попада в сферата на личния му живот.
- Установяването на бащинството предполага внимателно претегляне на интереса на детето да получи информация за своя произход и интереса на лицето, за което е налице презумпция за бащинство или което твърди, че е баща на детето, както и на обществения интерес.
- Анонимните раждания в някои случаи са допустими съгласно член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот), при условие че детето може да получи поне неидентифицираща информация за майката и че съществува възможност да се поиска от майката да се откаже от поверителността.
- Осиновено дете има правото на достъп до информация за неговия произход. На биологичните родители може да бъде предоставено законно право да не се разкрива тяхната самоличност, но тази възможност не се равнява на абсолютно право на вето.

Що се отнася до правото на Съвета на Европа, ЕСПЧ е приел, че разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ включва правото на самоличност и лично развитие. Информацията за самоличността на едно лице и интересът „да се получи информация, необходима за установяване на истината относно важни аспекти на самоличността на лицето, като например самоличността на родителите“¹¹⁵, се оценяват като обстоятелства, които имат отношение към личностното развитие. Раждането и обстоятелствата, свързани с него, са елемент от личния живот на детето. „[И]нформацията, засягаща аспекти от строго личен характер от детството, развитието и историята [на дадено лице]“ може да е „основен източник на информация за миналото [на лицето] и годините, през които то се е формирало като личност“¹¹⁶, което означава, че невъзможността детето да получи достъп до такава информация повдига въпрос по член 8 от ЕКПЧ.

115 ЕСПЧ, решение от 13 февруари 2003 г. по дело *Odièvre срещу Франция* [голям състав], (жалба № 42326/98), точка 29.

116 ЕСПЧ, решение от 7 юли 1989 г. по дело *Gaskin срещу Обединеното кралство* (жалба № 10454/83), точка 36.

Съгласно международното право в член 8 от КПД е предвидено високо и детайлизирано ниво на защита на правото на запазване на самоличността на детето. Конвенцията гарантира защита от незаконна намеса във връзка със запазването на самоличността, понятие, което обхваща гражданството, името и семейните връзки, както са признати от закона. Наред с горното тя гарантира предоставяне на „подходяща помощ и закрила“, когато едно дете е незаконно лишено от някои или от всички елементи на неговата самоличност, с оглед възстановяване на неговата самоличност във възможно най-кратък срок.

4.2.1. Установяване на бащинство

В рамките на правото на Съвета на Европа деца са се обръщали към ЕСПЧ с жалби относно невъзможността да установят самоличността на своите рождени родители. ЕСПЧ е приел, че определянето на правната връзка между дете и предполагаемия биологичен баща попада в обхвата на личния живот (член 8 от ЕКПЧ). Семейните връзки са основополагащ аспект на самоличността на лицата¹¹⁷. Интересът на детето от установяване на бащинството обаче трябва да се претегли спрямо интересите на лицето, за което е налице презумпция за бащинство, както и спрямо обществения интерес. Всъщност интересът на детето да получи правна сигурност по въпроса за неговия баща не надделява над интереса на бащата да обори законната презумпция за бащинство.

Пример: Жалбоподателката по делото *Mikulic срещу Хърватия*¹¹⁸ е родена извън брак и е предявила иск за установяване на бащинство срещу лицето, за което е налице презумпция за бащинство. Ответникът е отказал неколkokратно да се яви за извършване на наредено от съда ДНК изследване, което е довело до ненужно протакане на производството по установяване на бащинството в продължение на около пет години. ЕСПЧ се произнася, че ако съгласно националното законодателство лицето, за което се твърди, че е бащата, не може да бъде принудено да се подложи на медицинско изследване, държавата трябва да осигури алтернативен начин за своевременно установя-

117 ЕСПЧ, решение от 26 юни 2014 г. по дело *Mennesson срещу Франция* (жалба № 65192/11), точка 96.

118 ЕСПЧ, решение от 7 февруари 2002 г. по дело *Mikulic срещу Хърватия* (жалба № 53176/99), точки 64–65.

ване на биологичния баща от независим орган. В случая на жалбоподателката Съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Mizzi срещу Малта*¹¹⁹ лице, за което е налице презумпция за бащинство, не успява да обори тази презумпция по отношение на дете, родено от неговата съпруга, тъй като предвиденият в закона шестмесечен преклузивен срок за това действие е изтекъл. ЕСПЧ разглежда случая както по член 6 (право на справедлив съдебен процес), така и по член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот). Той отбелязва, че въвеждането на преклузивен срок, в който лице, за което е налице презумпция за бащинство, трябва да предприеме правни действия, за да я обори, има за цел да обезпечи правната сигурност и да защити интереса на детето да получи има яснота относно своята самоличност. Тези цели обаче не надделяват над правото на бащата да получи възможност да обори презумпцията за бащинство. Практическата невъзможност за оборване на презумпцията за бащинство след раждането в този случай е породила прекомерна тежест за лицето, по отношение на което е налице презумпция за бащинство, в нарушение на правото му на достъп до правосъдие и справедлив съдебен процес, гарантирано от член 6 от ЕКПЧ. Тя е нарушила непропорционално и правата му по член 8 от ЕКПЧ¹²⁰.

Интересите на детето, което търси установяване на бащинство, в някои случаи съвпадат с тези на биологичния баща. Такъв е случаят на баща, който поради недееспособност е нямал възможност да предяви иск пред национален орган за установяване на родството си със своето дете. ЕСПЧ приема, че не е в най-добрия интерес на дете, родено извън брак, неговият биологичен баща да няма юридическа възможност да предяви иск за установяване на бащинството му и че следователно детето зависи изцяло от преценката на държавните органи за установяване на неговото родство¹²¹.

При определени обстоятелства компетентните органи може да имат позитивно задължение да встъпят в производство за установяване на бащинство с оглед на висшия интерес на детето, когато законният представител

119 ЕСПЧ, решение от 12 януари 2006 г. по дело *Mizzi срещу Малта* (жалба № 26111/02).

120 Пак там, точки 112–114.

121 ЕСПЧ, решение от 21 юни 2011 г. по дело *Krušković срещу Хърватия* (жалба № 46185/08), точки 38–41.

(в конкретния случай майката) на детето не е в състояние да го представлява ефективно, например поради сериозно увреждане¹²².

Що се отнася до специалния случай на признаване на родство между официалните родители и деца, родени в резултат на заместващо майчинство, Съдът приема по принцип, че държавите разполагат с широка свобода на преценка, тъй като липсва европейски консенсус относно допускането или признаването на родство в случаи на заместващо майчинство. Фактът, че родството е основополагащ аспект на самоличността на детето обаче, ограничава тази свобода на преценка.

Пример: Делото *Mennesson срещу Франция*¹²³ се отнася до отказ на френските органи да регистрират деца, родени в резултат на заместващо майчинство в Съединените щати, във френския регистър на ражданията на основания, свързани с публичната политика. ЕСПЧ не установява нарушение на правото на жалбоподателите на зачитане на личния им живот, като заключава, че семейният им живот във Франция не е ограничен по никакъв начин и че административните пречки, с които те са се сблъскали, не са били непреодолими. Що се отнася до правото на зачитане на личния живот на децата, Съдът отдава голямо значение на техния висш интерес. Той изтъква по-специално, че мъжът, който е имал намерение да се регистрира като баща на децата в удостоверението за раждане, е техният биологичен баща. Отказът за признаване на юридическо родство в случай, когато е установено биологично родство и заинтересованият родител припознава изцяло детето, не може да се окачестви като отговарящ на висшия интерес на децата. На това основание Съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ по отношение на претенцията на децата за незачитане на „личния им живот“¹²⁴.

122 ЕСПЧ, решение от 14 февруари 2012 г. по дело *A.M.M. срещу Румъния* (жалба № 2151/10), точки 58–65 (достъпно на френски език).

123 ЕСПЧ, решение от 26 юни 2014 г. по дело *Mennesson срещу Франция* (жалба № 65192/11).

124 Пак там, точка 100; вж. също ЕСПЧ, решение от 26 юни 2014 г. по дело *Labassee срещу Франция* (жалба № 65941/11), точка 79.

4.2.2. Установяване на майчинство: анонимно раждане

Съгласно правото на Съвета на Европа интересът на детето да получи информация за своя произход, и по-конкретно за своята майка, трябва да бъде претеглен спрямо други частни и обществени интереси, като например интересите на засегнатото семейство или семейства и обществения интерес от предотвратяване на случаи на незаконен аборт и изоставяне на деца или от защитата на здравето. Случаите, в които биологичната майка решава да запази анонимност, но детето може да получи поне неидентифицираща информация за биологичната майка и разполага с възможност да иска от майката да се откаже от правото си на поверителност, може да са в съответствие с член 8 от ЕКПЧ.¹²⁵

Пример: Жалбоподателката по делото *Godelli срещу Италия*¹²⁶ е била изоставена при раждането от майката, която не е дала съгласието си да бъде вписана в удостоверението за раждане. Жалбоподателката не е успяла да получи неидентифицираща информация за своя произход, нито информация за самоличността на своята майка. ЕСПЧ установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ, тъй като държавата не е постигнала подходящо уравновесяване на противоречивите интереси на биологичната майка и детето.

4.3. Установяване на произхода на лице: осиновяване

Правото на детето да получи информация за своя произход е особено широко дискутирано в контекста на осиновяването. Материалните гаранции, свързани с осиновяването, които излизат извън обхвата на правото на лицата на информация за техния произход, са разгледани в [раздел 6.3](#).

В обхвата на правото на Съвета на Европа член 22, алинея 3 от Европейската конвенция за осиновяването на деца (ревизирана) дава достатъчно солидни гаранции за правото на осиновените деца на достъп до съхраняваната от

¹²⁵ ЕСПЧ, решение от 13 февруари 2003 г. по дело *Odièvre срещу Франция* [голям състав], (жалба № 42326/98), точки 48–49.

¹²⁶ ЕСПЧ, решение от 25 септември 2012 г. по дело *Godelli срещу Италия* (жалба № 33783/09), точка 58.

компетентните органи информация за техния произход. Тази разпоредба допуска държавите – страни по Конвенцията, да предоставят на биологичните родители законно право да не разкриват своята самоличност, което обаче не може да прерасне в абсолютно право на вето. Компетентният орган трябва да може да направи преценка дали споменатото право на достъп до информация надделява над правото на биологичните родители и може да предостави идентифицираща информация с оглед на обстоятелствата и конкретните засегнати права. В случаите на пълно осиновяване осиновеното дете трябва поне да може да получи документ, удостоверяващ датата и мястото на раждането му¹²⁷.

В сферата на международното право Хагската конвенция международно осиновяване предвижда възможността на осиновено дете да бъде предоставен достъп до информация за самоличността на неговите родители „заедно с необходимата консултация“, но оставя на всяка от държавите – страни по Конвенцията, преценката дали да допусне предоставянето на тази информация¹²⁸.

4.4. Кражба на самоличност

Основен момент

- Необходимо е да бъде осигурена действена и ефективна защита от кражба на самоличност на деца.

Кражба на самоличност е налице в ситуации, когато името на дете се използва без неговото знание.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ се е занимал с въпроса за кражбата на самоличност в приложното поле на член 8 от ЕКПЧ относно правото на зачитане на личния и семейния живот. Съдът се е произнесъл, че държавите са задължени да осигурят действена и ефективна защита на децата

127 Съвет на Европа, [Европейска конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#), CETS № 202, 2008 г., член 22.

128 Хагска конференция по международно частно право, Конвенция за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване, 29 май 1993 г., член 30, алинея 2.

от кражба на самоличност и трябва да предприемат ефективни стъпки за откриване и наказателно преследване на извършителите.¹²⁹

Пример: По делото *К.У. срещу Финландия*¹³⁰ в уебсайт за запознанства е публикувана обява от името на 12-годишно момче без негово знание. В обявата е посочена неговата възраст, телефонен номер, физическо описание и е поместена връзка към уебсайт, съдържащ негова снимка. Обявата е със сексуален характер, като в нея се посочва, че момчето търси интимни отношения с момче на неговата или по-зряла възраст, което го прави цел за педофили. Самоличността на лицето, публикувало обявата, не е разкрита от доставчика на интернет услуги на основание на изискванията на действащото законодателство. ЕСПЧ изтъква, че позитивното задължение по член 8 от ЕКПЧ за криминализиране на правонарушенията, но също така и за ефективното им разследване и наказателно преследване, придобива още по-голямо значение в случаите, когато е застрашено физическото и емоционалното благосъстояние на дете. В конкретния случай Съдът се произнася, че физическото и емоционалното благосъстояние на детето е било застрашено в резултат на това, че то е било изложено на домогвания на педофили. На горните основания Съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Аспектите, свързани с кражбата на самоличност, имат тясна връзка с детската порнография и сприятеляването с деца с цел сексуална злоупотреба. Тези въпроси са разгледани в [раздел 7.2](#).

129 ЕСПЧ, решение от 2 декември 2008 г. по дело *К.У. срещу Финландия* (жалба № 2872/02), точка 49.

130 ЕСПЧ, решение от 2 декември 2008 г. по дело *К.У. срещу Финландия* (жалба № 2872/02).

4.5. Право на гражданство

Основни моменти

- Правото на пребиваване в ЕС на деца, които са граждани на Съюза, не следва да бъде обезсилвано чрез отказ на право на пребиваване на родителя или родителите на детето.
- ЕКПЧ не гарантира правото на гражданство, но необоснован отказ от предоставяне на гражданство може да попадне в обхвата на член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот) на основание на въздействието му върху личния живот на засегнатото лице.

Съгласно правото на ЕС разпоредбата на член 20, параграф 1 от ДФЕС предоставя на всички граждани на държави – членки на ЕС, статут на граждани на ЕС. СЕС се е произнесъл относно ефективността на правото на пребиваване на децата, които имат гражданство на ЕС, но не и гражданство на държавата членка, където пребивават. Предмет на разглеждане по делото е отказът за предоставяне на разрешение за пребиваване в ЕС на родител, грижещ се за дете, което има гражданство на ЕС. СЕС приема, че отказът за предоставяне на права на пребиваване на родител, който в действителност упражнява родителските права върху дете, лишава правото на пребиваване на детето от неговото съдържание. От горното следва, че родителят, който упражнява действително родителските права върху детето, има право да пребивава с детето в приемащата държава¹³¹. Тези аспекти са разгледани по-подробно в [раздел 9.5](#).

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕКПЧ не гарантира правото на гражданство¹³². Необоснован отказ от предоставяне на гражданство може обаче да попадне в обхвата на член 8 от ЕКПЧ на основание на въздействието му върху личния живот на засегнатото лице, който включва аспекти на социалната идентичност на детето¹³³, която в случая означава идентичността на детето в обществото.

131 СЕС, решение от 19 октомври 2004 г. по дело *Kunqian Catherine Zhu u Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department*, C-200/02, точки 45–46.

132 ЕСПЧ, решение от 23 януари 2002 г. по дело *Slivenko u други срещу Латвия* [голям състав], решение относно допустимостта (жалба № 48321/99), точка 77.

133 ЕСПЧ, решение от 11 октомври 2011 г. по дело *Genovese срещу Малта* (жалба № 53124/09), точка 33.

Пример: По делото *Genovese срещу Малта* на дете, родено извън брак и извън територията на Малта от майка, която не е малтийска гражданка, и баща, който е признат от съда за малтийски гражданин, е отказано малтийско гражданство. Отказът от предоставяне на гражданство сам по себе си не представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ. Необосновеният отказ от предоставяне на гражданство на основание, че жалбоподателят е роден извън брак обаче, повдига въпроси за наличие на дискриминация. Диференцираното третиране на това основание може да бъде обосновано само с достатъчно убедителни аргументи. Поради липсата на такива аргументи е установено нарушение на член 8 и член 14 от ЕКПЧ¹³⁴.

Основно съображение в разпоредбите в Договорите относно правото на придобиване на гражданство е избягването на случаи на лица без гражданство. Европейската конвенция за гражданството съдържа подробни разпоредби относно процедурите за придобиване на гражданство от деца и ограничава възможностите за отнемане на гражданството на деца¹³⁵. Конвенцията на Съвета на Европа относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави, съдържа задължение за избягване на състоянието на липса на гражданство при раждането (член 10) и прогласява право на придобиване на гражданството на държавата правоприемник в случаи на липса на гражданство (член 2)¹³⁶. Член 12 от Ревизираната европейска конвенция за осиновяването също отразява загрижеността за избягване на състоянието на липса на гражданство; държавите са длъжни да улесняват придобиването на тяхното гражданство от дете, осиновено от техен гражданин, а загубата на гражданство в резултат на осиновяване е поставена под условието за притежаване или придобиване на друго гражданство.

В сферата на международното право субективното право на придобиване на гражданство е гарантирано в член 7 от КПД, както и в член 24, алинея 3 от МПГПП.

134 Пак там, точки 43–49.

135 Съвет на Европа, *Европейска конвенция за гражданството*, CETS № 166, 1997 г., членове 6 и 7.

136 Съвет на Европа, *Конвенция относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави*, CETS № 200, 2006 г.

4.6. Самоличност на децата, принадлежащи към национални малцинства

Основен момент

- Дете, принадлежащо към национално малцинство, има правото да се ползва от своята собствена култура, да изповядва или практикува своята собствена религия или да използва своя собствен език¹³⁷.

В рамките на правото на ЕС не е отделено специално внимание на самоличността на деца, принадлежащи към национални малцинства, от гледна точка на основните права. Освен това липсва съдебна практика на съдилищата на ЕС, допълваща стандартите на Съвета на Европа.

Съгласно правото на Съвета на Европа в член 5, алинея 1 от РКЗНМ е посочено изрично, че държавите — страни по Конвенцията, се задължават да съхраняват най-важните елементи на идентичността на лицата, принадлежащи към национални малцинства, т.е. тяхната религия, език, традиции и културно наследство. РКЗНМ не съдържа разпоредби, визиращи конкретно децата. Въпросът за използването на езиците в образованието е разгледан в [раздел 8.2](#).

В сферата на международното право разпоредбата на член 30 от КПД гарантира на дете, принадлежащо към национално малцинство или към коренното население, правото „да се ползва от неговата собствена култура, да изповядва или практикува неговата собствена религия, или да използва неговия собствен език“ в общност с другите членове на неговата група.

¹³⁷ По отношение на други аспекти на икономическите, социалните и културните права вж. също глава 8.

5

Семеен живот

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 7 (право на зачитане на семейния живот)	Право на зачитане на семейния живот	ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на семейния живот)
Харта на основните права, член 24 (права на детето) Регламент относно задълженията за издръжка (ЕО) № 4/2009	Право на детето да бъде отглеждано от своите родители	ЕСПЧ, решение по дело <i>R.M.S. срещу Испания</i> (жалба № 28775/12), 2013 г. (ограничаване на правата на контакти)
Харта на основните права, член 24, параграф 3 (право на лични контакти с двамата родители) Регламент „Брюксел II bis“ (№ 2201/2003) Директива относно медиацията (2008/52/ЕО)	Право на лични контакти с двамата родители	Конвенция за личните контакти с деца
Директива за достъпа до правосъдие (2002/8/ЕО) (достъп до правосъдие при трансгранични спорове)	Разделяне на родителите	ЕСПЧ, решение по дело <i>Levin срещу Швеция</i> (жалба № 35141/06), 2012 г. (ограничаване на правата на контакти) ЕСПЧ, решение по дело <i>Schneider срещу Германия</i> (жалба № 17080/07), 2011 г. (контакт между дете и баща, чието бащинство не е признато съгласно закона).

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
		<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Sommerfeld срещу Германия</i> [голям състав], (жалба № 31871/96), 2003 г. (контакт между баща и дъщеря)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Mustafa и Armağan Akin срещу Турция</i> (жалба № 4694/03), 2010 г. (контакт между братя и сестри след присъждане на родителски права)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Vojnity срещу Унгария</i> (жалба № 29617/07), 2013 г. (ограничаване на достъп на основание на религиозно убеждение)</p>
<p>Харта на основните права, член 24 (права на детето)</p> <p>Регламент „Брюксел II bis“ (2201/2003)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Doris Povse срещу Mauro Alpagò</i>, C-211/10 PPU, 2010 г. (удостоверение за изпълнение на съдебно решение)</p>	<p>Отвличане на деца</p>	<p>Конвенция за личните контакти с деца</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Neulinger и Shuruk срещу Швейцария</i>, 2010 г. [голям състав], (жалба № 41615/07).</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>X срещу Латвия</i> [голям състав], (жалба № 27853/09), 2013 г. (наличие на сериозна заплаха в случай на връщане на детето по реда на Хагската конвенция)</p>

Европейското право — както на ЕС, така и на Съвета на Европа, гарантира правото на зачитане на семейния живот (член 7 от Хартата на основните права на ЕС; член 8 от ЕКПЧ). Компетентността на ЕС в областта на семейния живот се отнася до трансгранични спорове, включително признаването и изпълнението на съдебни решения между държавите членки. Съдът на Европейския съюз (СЕС) разглежда въпроси като висшия интерес на детето и правото на семеен живот, както е предвидено в Хартата на основните права на ЕС, по отношение на Регламента „Брюксел II bis“. Съдебната практика на ЕСПЧ, свързана със семейния живот, припознава взаимно свързаните права като правото на семеен живот и правото на детето на защита на неговия висш интерес като съображения от първостепенно значение. Съдът признава, че правата на децата понякога са противоречиви. Например правото на детето на зачитане на семейния живот може да бъде ограничено с оглед обезпечаване на висшия му интерес. Освен това Съветът на

Европа е приел различни други правни инструменти, които уреждат въпросите, свързани с личните контакти, родителските права и упражняването на правата на детето.

Настоящата глава разглежда правото на детето на зачитане на семейния живот и свързаните с него права, и особено съдържанието и обхвата на тези права, както и свързаните с тях юридически задължения и тяхното взаимодействие с други права. Специфичните разгледани аспекти включват правото на зачитане на семейния живот и неговите ограничения (раздел 5.1), правото на детето да бъде отглеждано от своите родители (раздел 5.2), правото на детето да поддържа контакт с двамата си родители (раздел 5.3) и отвличането на деца (раздел 5.4).

5.1. Право на зачитане на семейния живот

Основни моменти

- Държавите членки имат позитивни задължения да осигурят на децата ефективното упражняване на правото им на зачитане на семейния живот.
- Съгласно правото на ЕС и на Съвета на Европа съдебните и административните органи трябва да вземат предвид висшия интерес на детето във всяко решение, свързано с правото на детето на зачитане на неговия семеен живот.

Правото на детето на зачитане на семейния живот включва редица съставни права, като например правото на детето да бъде отглеждано от своите родители (раздел 5.2), правото му да поддържа контакт с двамата си родители (раздел 5.3), правото му да не бъде разделяно от родителите, освен когато това отговаря на неговия висш интерес (раздел 5.4 и глава 6), и правото на събиране на семейството (глава 9).

Съгласно правото на ЕС и на Съвета на Европа правото на детето на зачитане на семейния живот не е абсолютно и подлежи на редица ограничения. Тези ограничения, както е пояснено в Обяснителната бележка към Хартата на основните права на Европейския съюз¹³⁸, са същите, както за съответната

138 Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз, Европейска комисия (2007 г.), *Разяснения относно Хартата на основните права*, 2007/С 303/02, ОВ С 303, 2007 г., 14 декември 2007 г., стр. 17–35, вж. обяснението във връзка с член 7.

разпоредба на ЕКПЧ, и по-специално член 8, алинея 2, а именно: съответствие със закона и нуждите в едно демократично общество в интерес на националната сигурност, обществената безопасност или икономическото благосъстояние на страната, за предотвратяване на безредици или престъпления, за защита на здравето и морала или за защита на правата и свободите на други лица¹³⁹.

Хартата на основните права на Европейския съюз изрично включва в съдържанието на това право задължението да се вземе предвид висшият интерес на детето (член 24, параграф 2)¹⁴⁰. Въпреки че задължението за съблюдаване на висшият интерес на детето не е изрично предвидено в ЕКПЧ, ЕСПЧ включва това задължение в своята съдебна практика¹⁴¹.

5.2. Право на детето да бъде отглеждано от своите родители

Основни моменти

- Правото на ЕС урежда процедурните аспекти на правото на детето да бъде отглеждано от своите родители.
- В рамките на ЕКПЧ държавите членки имат отрицателни и позитивни задължения за спазване на правата на децата и на родителите на семеен живот.

Правото на децата да знаят самоличността на родителите си и правото им да бъдат отглеждани от тях са двата основни компонента на правото на децата на зачитане на семейния им живот. Тези права в известна степен са взаимно зависими: правото на децата да познават родителите си се осигурява чрез родителските грижи. Понякога обаче тези права са разграничени — например за децата, които са осиновени или са родени с помощта на технологии за асистирана репродукция. Тук правото е по-тясно свързано с правото на детето на самоличност, изразяващо се в правото му да познава биологичните си родители, и поради това е разгледано в [глава 4](#).

139 Съвет на Европа, [Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи](#), CETS № 5, 1950 г., член 8.

140 СЕС, решение от 5 октомври 2010 г. по дело [J. McB. срещу L.E.](#), C-400/10 PPU.

141 Вж. например ЕСПЧ, решение от 25 януари 2000 г. по дело [Ignaccolo-Zenide срещу Румъния](#) (жалба № 31679/96), точка 94.

Акцентът в настоящия раздел е поставен върху второто право: правото на детето да бъде отглеждано от своите родители.

В правото на ЕС няма разпоредби, определящи материалния обхват на правото на децата да бъдат отглеждани от родителите си. Правните инструменти на ЕС разглеждат трансграничните аспекти, като например признаването и изпълнението на съдебни решения между държавите членки. Регламент № 4/2009 относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка (Регламентът относно задълженията за издръжка) например обхваща трансгранични съдебни спорове за издръжка, произтичащи от семейни връзки¹⁴². Той установява общи правила за целия ЕС, с цел да се осигури събирането на вземания за издръжка, дори когато длъжникът или кредиторът е в друга държава.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ подчертава, че член 8 от ЕКПЧ преди всичко установява задължение на държавата да не се намесва в семейния живот¹⁴³. Въпреки това, държавите членки имат също и позитивно задължение да предприемат необходимите мерки както за подпомагане на родителите и семействата, така и за закрила на децата от потенциално насилие¹⁴⁴. Децата следва да бъдат разделяни от родителите си само при изключителни обстоятелства. В тези случаи трябва да се направи всичко, за да се запазят личните отношения и, когато е уместно, семейството да се възстанови. Държавите членки разполагат с широка свобода на преценка при вземане на първоначалното решение за разделяне на децата от техните родители¹⁴⁵. Въпреки това, необходимо е по-строго и внимателно разглеждане на всякакви допълнителни ограничения, като например ограничаване на родителските права на достъп, както и въвеждане на законни гаранции, предназначени да осигурят ефективна защита на правото на родителите и децата на зачитане на семейния им живот. Такива допълнителни ограничения са свързани с опасност семейните отношения между едно малко дете и единия или двамата му родители да бъдат съществе-

142 Съвет на Европейския съюз (2008 г.), Регламент (ЕС) № 4/2009 на Съвета от 18 декември 2008 г. относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка, ОВ L 7, 2008 г. (Регламент относно задълженията за издръжка).

143 ЕСПЧ, решение от 18 юни 2013 г. по дело *R.M.S. срещу Испания* (жалба № 28775/12), точка 69.

144 Пак там, точка 69 и следващи.

145 ЕСПЧ, решение от 13 март 2012 г. по дело *У.С. срещу Обединеното кралство* (жалба № 4547/10), точка 137.

но нарушени. По същия начин, когато става дума за разделяне на майки от новородени бебета, основанията, изтъкнати от държавата, трябва да са изключително убедителни¹⁴⁶.

Свободата на преценка намалява с увеличаването на продължителността на отделянето на децата от родителите им и държавните органи следва да представят сериозни основания в подкрепа на решението си да продължат разделянето¹⁴⁷. ЕСПЧ анализира дали процесът на вземането на решения е бил справедлив и дали на всички участващи страни е била дадена възможност да изложат своята позиция.

Пример: По делото *R.M.S. срещу Испания*¹⁴⁸, жалбоподателката твърди, че е била лишена от всякакъв контакт с дъщеря си след момента, когато детето било на три години и 10 месеца, на основание на своя социално-икономически статус. Установявайки нарушение на член 8 от ЕКПЧ, Съдът подчертава, че „испанските административни органи е трябвало да разгледат и други, по-малко драстични мерки, отколкото разделянето на майката от детето“. Освен това Съдът посочва, че: „Ролята на органите за социално подпомагане е именно да се помогне на хората в затруднено положение [...], да им се предоставят указания и консултации по въпроси като намиращи се на разположение различни видове помощи, относно възможността за получаване на социални жилища и другите средства за преодоляване на техните затруднения, каквито първоначално е поискала жалбоподателката.“ Съответно, ЕКПЧ излиза с решение, „че испанските органи не са изпълнили заведението си да предприемат подходящи и достатъчни усилия за осигуряване на правото на жалбоподателката да живее с детето си“¹⁴⁹.

Съгласно международното право в член 5 от Конвенцията за правата на детето е предвидено, че „държавите – страни по Конвенцията, зачитат отговорностите, правата и задълженията на родителите [...], да осигуряват по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето, подходящи

146 ЕСПЧ, решение от 12 юли 2001 г. по дело *К. и Т. срещу Финландия* [голям състав], (жалба № 25702/94), точка 168.

147 ЕСПЧ, решение от 13 март 2012 г. по дело *У.С. срещу Обединеното кралство* (жалба № 4547/10), точка 137.

148 ЕСПЧ, решение от 18 юни 2013 г. по дело *R.M.S. срещу Испания* (жалба № 28775/12).

149 Пак там, точки 86 и 93.

насоки и ръководство в упражняването от него на правата, признати в тази Конвенция“. Освен това, в член 9 от КПД е посочено, че едно дете не може да бъде разделяно от неговите родители против неговата воля, и че на всички страни трябва да бъде дадена възможност да участват във всички процедури, свързани с тази ситуация. Насоките на ООН за алтернативна грижа за деца обосновават допълнително правата на децата в такива обстоятелства и съответните задължения на държавите¹⁵⁰.

5.3. Право на лични контакти с двамата родители

Основни моменти

- Правото на детето да поддържа контакт с двамата си родители се запазва при всички форми на раздяла на родителите: свързани със семейството или санкционирани от държавата.
- Процесът на осигуряване на правото на детето да поддържа контакт с неговите родители и събирането на семейството предполага съблюдаване на висшия интерес на детето като първостепенно съображение, като се отдава дължимото значение на мнението на детето в съответствие с неговата възраст и зрялост.

Обхватът на правото да се поддържа контакт с родителите се различава в зависимост от контекста. В случай на решение на родителите да се разделят обхватът е по-широк и обикновено се ограничава само от висшия интерес на детето. В контекста на санкционирано от държавата разделяне в резултат, например, от експулсиране или лишаване от свобода на родител, държавните органи действат в изпълнение на защитен интерес и трябва да постигнат справедлив баланс между интересите на страните и на задължението за осигуряване на висшия интерес на детето. Правото на децата да поддържат контакт с двамата си родители е приложимо и в двата случая.

Съгласно правото на ЕС в член 24, параграф 3 от Хартата на основните права на Европейския съюз изрично е признато правото на всяко дете да поддържа контакт с *двамата* си родители. Формулировката на разпоредбата изяснява съдържанието на правото, особено значението на контакта, който

¹⁵⁰ ООН, Съвет по правата на човека (2009 г.), *Насоки на ООН за алтернативна грижа за деца*, UN Doc. A/HRC/11/L.13, 15 юни 2009 г.

трябва: да се осъществява на *редовни начала*; да дава възможност за създаване на *лични отношения*; и да бъде под формата на *пряк контакт*. Тук обаче има и едно възражение: правото на всяко дете да поддържа контакт с родителите си е изрично ограничено от неговия висш интерес. Тази разпоредба, както изяснява обяснителната бележка към Хартата, е изрично прогласена в член 9 от КПД.

В съответствие с правомощията на ЕС (виж [глава 1](#)) особено ударение е поставено върху съдебното сътрудничество (с цел създаване на пространство на свобода, сигурност и правосъдие, в което е гарантирано свободното движение на хора). Два правни инструмента на ЕС са от особено значение: Регламент (ЕО) № 2201/2003 на Съвета¹⁵¹ (Регламент „Брюксел II bis“) и Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета (Директива относно медиацията)¹⁵². От гледна точка на правата Регламентът „Брюксел II bis“ е от много съществено значение. Първо, той се отнася към *всички* решения относно родителската отговорност, независимо от семейното положение. Второ, правилата относно компетентността (определяни най-вече от обичайното местопребиваване на детето) са изрично подчинени на висшия интерес на детето; и трето, той има специално отношение за гарантиране на зачитането на мнението на детето¹⁵³.

Съдебната практика на Съда на Европейския съюз в случаите на неправомерно отвеждане на дете след решение, взето едностранно от един от родителите, е насочена предимно към отстояване на основното право на детето да поддържа редовно лични отношения и пряк контакт с двамата си родители (член 24, параграф 3 от Хартата), като Съдът изтъква, че това право безспорно е част от висшия интерес на всяко дете. Според СЕС мярка, която не позволява на детето да поддържа редовно лични отношения и пряк контакт с двамата си родители, може да бъде оправдана само от друг интерес на детето с такава важност, че той да има приоритет пред интереса,

151 Съвет на Европейския съюз (2003 г.), Регламент (ЕС) № 2201/2003 на Съвета от 27 ноември 2003 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по брачни дела и делата, свързани с родителската отговорност, с който се отменя Регламент (ЕО) № 1347/2000 (Регламент „Брюксел II bis“).

152 Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз (2008 г.), Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 г. относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси, ОВ L 136/3, 2008 г. (Директива относно медиацията).

153 Вж. например Регламент (ЕО) № 2201/2003 на Съвета, преамбюл (съображения 5, 12, 13 и 19) и член 8, член 41, параграф 2, буква в) и член 42, параграф 2, буква а).

обосноваващ това основно право¹⁵⁴. Това включва временните, включително защитните мерки, предвидени в член 20 от Регламента „Брюксел II bis“. Съдът излезе с решение, че балансираната и разумна оценка на всички засегнати интереси, която трябва да се основава на обективни съображения, отнасящи се към конкретната личност на детето и неговата социална среда, трябва по принцип да се извърши съгласно процедура в съответствие с разпоредбите на Регламента „Брюксел II bis“.¹⁵⁵

Пример: Делото *Е. срещу В.*¹⁵⁶ се отнася до спор между г-н Е. (бащата) и г-жа В. (майката) във връзка с компетентността на съдилищата на Обединеното кралство да разгледат и решат обичайното място на пребиваване на детето им S. и режима на лични отношения с бащата. Родителите са подписали споразумение пред испански съд, съгласно което упражняването на родителските права се предоставя на майката, а на бащата е признато правото на лични отношения с детето. Впоследствие майката иска да се ограничи правото на лични отношения, признато на бащата с това споразумение. Бащата подава молба пред Висшия съд за изпълнение на испанското споразумение. Майката твърди, че е пророгирала компетентността на испанския съд и иска пророгираната компетентност да бъде прехвърлена на съдилищата в Англия и Уелс. След обжалване от бащата, Апелативният съд сезира Съда на ЕС с няколко въпроса във връзка с тълкуването на член 12, параграф 3 на Регламента „Брюксел II bis“. СЕС постановява, че когато един съд е сезиран с производство съгласно член 12, параграф 3 от Регламента „Брюксел II bis“, интересът на детето може да бъде защитен само чрез преценка дали пророгацията на компетентност отговаря на този интерес във всеки конкретен случай. Пророгацията на компетентността важи само за конкретното производство пред съда, чиято компетентност е пророгирана. След окончателното приключване на производството, дало повод за пророгация, тази компетентност се прекратява в полза на съда, който се ползва от обща компетентност по силата на член 8, параграф 1 от Регламента „Брюксел II bis“.

154 СЕС, решение от 23 декември 2009 г. по дело *Jasna Detiček срещу Maurizio Sgueglia*, C-403/09 PPU, точка 59.

155 Пак там, точка 60.

156 СЕС, решение от 1 октомври 2014 г. по дело *Е. срещу В.*, C-436/13 (резюмето е адаптирано от следния източник: <http://cases.iclr.co.uk>).

По отношение на родителската отговорност Регламентът „Брюксел II bis“ се прилага успоредно с Хагската конвенция относно компетентността, приложимото право, признаването, изпълнението и сътрудничеството във връзка с родителската отговорност и мерките за закрила на децата.¹⁵⁷ Съгласно член 61 Регламентът „Брюксел II bis“ има предимство пред Хагската конвенция: а) ако засегнатото дете обичайно пребивава на територията на държава членка или б) по отношение на признаването и изпълнението на съдебно решение, постановено от съд на държава членка на територията на друга държава членка, дори ако засегнатото дете има обичайно пребиваване на територията на трета държава, която е договаряща страна по Хагската конвенция. Ето защо ключов въпрос по Регламента „Брюксел II bis“ е определянето на обичайното местопребиваване на детето.

Пример: По делото *Mercredi срещу Chaffe*¹⁵⁸ Апелативният съд на Англия и Уелс сезира Съда на ЕС във връзка с отвеждането на двумесечно дете от Обединеното кралство на френския остров Реюнион. Съдът на ЕС постановява, че за целите на членове 8 и 10 на Регламента „Брюксел II bis“ понятието за обичайно пребиваване съответства на мястото, което отразява някаква степен на интеграция на детето в дадена социална и семейна среда. Когато става въпрос за бебе, което е било със своята майка само няколко дни в държава членка — различна от тази на неговото обичайно пребиваване — в която то е било отведено, факторите, които трябва да бъдат взети под внимание, включват: първо, продължителността, редовността, условията и причините за престоя на територията на тази държава — членка на ЕС, и за преместване на майката в тази държава, и второ, специално внимание към възрастта на детето, географския и семейния произход на майката и на семейството, и социалните връзки, които майката и детето имат с тази държава членка.

Също така от особено значение за упражняване на правото да се поддържа контакт с двамата родители в трансгранични спорове са правните инструменти, свързани с регулирането на достъпа до правосъдие, които изясняват

157 Световна организация за трансгранично сътрудничество по граждански и търговски дела (1996 г.), Хагска конференция по международно частно право, Конвенция относно компетентността, приложимото право, признаването, изпълнението и сътрудничеството във връзка с родителската отговорност и мерки за закрила на детето, 19 октомври 1996 г.

158 ЕС, решение от 22 декември 2010 г. по дело *Barbara Mercredi срещу Richard Chaffe*, C-497/10 PPU.

как да се решават сложни спорове, като например Директива 2002/8/ ЕО на Съвета (Директива за достъпа до правосъдие), която изисква „подобряване на достъпа до правосъдие при трансгранични спорове чрез установяването на минимални общи правила за правната помощ при такива спорове“.¹⁵⁹ Целите на тази директива са: да се подобри достъпът до правосъдие при трансгранични граждански дела чрез създаване на общи минимални правила за правната помощ; да се гарантира, че на лица, които не могат да посрещнат съответните съдебни разходи поради своето финансово състояние, при определени условия се предоставя подходяща правна помощ; да се подобри съвместимостта на националните закони в тази област; и да се предвидят механизми за сътрудничество между органите на държавите членки.

Съгласно правото на Съвета на Европа правото на всяко дете да поддържа контакт с двамата си родители влиза в обхвата на в член 8 от ЕКПЧ. ЕСПЧ приема, че „взаимното удоволствие на родителя и детето, дължащо се на общуването помежду им, представлява основен елемент на семейния живот“.¹⁶⁰ Съдът също така подчертава обаче, че това право може да бъде ограничено от висшия интерес на детето (виж [раздел 5.4](#) и [глава 6](#)). Това право има централно значение при постановяването на съдебни решения относно упражняването на родителските права и контакта с децата.

В цяла поредица от дела ЕСПЧ се позовава изрично или косвено на висшия интерес на детето в контекста на родителските права и контакти.

Пример: По делото *Schneider срещу Германия*¹⁶¹ жалбоподателят е имал връзка с омъжена жена и твърди, че е биологичният баща на сина ѝ, чийто законно признат баща е съпругът на майката. Жалбоподателят твърди, че решението на вътрешните съдилища да отхвърлят молбата му за контакт с детето и получаване на информация за развитието му въз основа на това, че той не е нито законно признат баща на детето, нито е имал връзка с детето, нарушава правата му

159 Съвет на Европейския съюз (2003 г.), Директива 2002/8/ЕО на Съвета от 27 януари 2003 г. за подобряване на достъпа до правосъдие при трансгранични спорове чрез установяването на минимални общи правила за правната помощ при такива спорове, ОВ L 026, 2003 г. (Директива за достъпа до правосъдие).

160 ЕСПЧ, решение от 12 юли 2001 г. по дело *К. и Т. срещу Финландия* [голям състав], (жалба № 25702/94), точка 151.

161 ЕСПЧ, решение от 15 септември 2011 г. по дело *Schneider срещу Германия* (жалба № 17080/07).

по член 8 от ЕКПЧ. ЕСПЧ установява нарушение, като отбелязва пропуската на националните съдилища да обсъдят въпроса дали при конкретните обстоятелства по случая контактът между детето и жалбоподателя би отговарял на висшия интерес на детето.¹⁶² Що се отнася до искането на жалбоподателя за предоставяне на информация за личностното развитие на детето, Съдът приема, че националните съдилища не са привели достатъчно основания, за да оправдаят своята намеса по смисъла на член 8, алинея 2¹⁶³, поради което намесата не е била „необходима в едно демократично общество“.

Пример: По делото *Levin срещу Швеция*¹⁶⁴ жалбоподателката, майка на три деца в алтернативна несемейно базирана грижа, твърди, че ограниченията на правото ѝ да поддържа контакт с децата си са нарушили правото ѝ на зачитане на семейния живот. ЕСПЧ се фокусира върху целта на ограниченията на контактите, т.е. защитата на висшия интерес на децата. В този конкретен случай децата са били пренебрегнати, докато са били под грижите на жалбоподателката, а контактът с нея е разкрил силни негативни реакции от страна на децата. Приемайки, че не е имало нарушение на член 8 от ЕКПЧ, Съдът е установил, че намесата в правата на жалбоподателката е била „пропорционална на преследваната легитимна цел [висшия интерес на децата] и в рамките на правомощията на органите на националните органи“.

Пример: По делото *Sommerfeld срещу Германия*¹⁶⁵ жалбоподателят се оплаква от ограниченията върху правото му да поддържа контакт с дъщеря си, която последователно е заявявала, че не желае да остава в контакт с него. По-специално жалбоподателят твърди, че отказът на националните съдилища да възложат психологическа експертиза е опорочил националното производство. ЕСПЧ приема, че не е имало нарушение на член 8 от ЕКПЧ, тъй като националният съд е бил

162 Вж. също ЕСПЧ, решение от 21 декември 2010 г. по дело *Anayo срещу Германия* (жалба № 20578/07), точки 67 и 71.

163 ЕСПЧ, решение от 15 септември 2011 г. по дело *Schneider срещу Германия* (жалба № 17080/07), точка 104.

164 ЕСПЧ, решение от 15 март 2012 г. по дело *Levin срещу Швеция* (жалба № 35141/06), точки 57 и 69, ЕСПЧ, решение от 12 юли 2001 г. по дело *К. и Т. срещу Финландия* [голям състав], (жалба № 25702/94), точка 151.

165 ЕСПЧ, решение от 8 юли 2003 г. по дело *Sommerfeld срещу Германия* [голям състав], (жалба № 31871/96), точка 72.

в достатъчно добра позиция, за да оцени изявленията на дъщерята и да установи дали тя е била в състояние да вземе самостоятелно решение или не.

Пример: По делото *Mustafa u Armağan Akin срещу Турция*¹⁶⁶ жалбоподателите, които са баща и син, твърдят, че условията на едно решение за родителски права на националния съд са нарушили правата им по член 8 от ЕКПЧ. Тези условия забраняват на сина да има контакт със сестра си, която е била под попечителството на майка им. Освен това бащата не е могъл да има контакт с двете си деца заедно, защото контактът на сина му с майка му съвпада по време с неговия контакт с дъщеря му. ЕСПЧ приема, че решението на националния съд, разделящо брата и сестрата, представлява нарушение на правото на жалбоподателите на зачитане на семейния им живот, тъй като то не само пречи на брата и сестрата да се виждат, но също така прави невъзможно за баща им да се радва на контакт с двете си деца по едно и също време.

В контекста на вземането на решения относно родителските права и контакти ЕСПЧ също така забранява дискриминацията, която е несъвместима с член 14 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Vojnity срещу Унгария*¹⁶⁷ жалбоподателят твърди, че му е било отнето правото на лични отношения със сина му заради религиозните му убеждения¹⁶⁸. Установявайки нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ, ЕСПЧ отбелязва, че няма доказателства, че религиозните убеждения на жалбоподателя включват опасни практики или излагат сина му на психическо или физическо увреждане¹⁶⁹. Решенията на националните съдилища за отнемане на правото на жалбоподателя на лични отношения правят невъзможни всякакви форми на контакт и създаването на всякакъв вид по-нататъшен

166 ЕСПЧ, решение от 6 април 2010 г. по дело *Mustafa u Armağan Akin срещу Турция* (жалба № 4694/03).

167 ЕСПЧ, решение от 12 февруари 2013 г. по дело *Vojnity срещу Унгария* (жалба № 29617/07), вж. също ЕСПЧ, решение от 30 ноември 2010 г. по дело *P.V. срещу Испания* (жалба № 35159/09) (достъпно на френски и испански език).

168 ЕСПЧ, решение от 12 февруари 2013 г. по дело *Vojnity срещу Унгария* (жалба № 29617/07), точка 22.

169 Пак там, точка 38.

семеен живот, въпреки факта, че тоталното прекъсване на контакта може да бъде оправдано само при изключителни обстоятелства¹⁷⁰. По тази причина ЕСПЧ приема, че не е имало разумна и пропорционална връзка между пълната забрана на личните контакти с жалбоподателя и преследваната цел, а именно, защитата на висшия интерес на детето¹⁷¹.

Пример: Делото *Salgueiro da Silva Mouta срещу Португалия*¹⁷² е заведено от баща, който желае да му бъде предоставено упражняването на родителските права над детето му. Той твърди, че в националното производство португалските органи са отхвърлили иска му и са присъдили упражняването на родителските права на майката въз основа на неговата сексуална ориентация. ЕСПЧ установява, че националните органи наистина са отказали да му предоставят упражняването на родителските права с мотива, че е хомосексуален — решение, което няма обективно и разумно оправдание. Съдът заключава, че е налице нарушение член 8 във връзка с член 14 от ЕКПЧ.

Освен това правото на детето да поддържа контакт с двамата си родители е изрично гарантирано от Конвенцията на Съвета на Европа за личните контакти с деца.¹⁷³ В член 4, алинея 1 от тази конвенция се посочва, че „детето и неговите родители имат право на редовен контакт помежду си“. Общите принципи, които се прилагат в съдебната практика в областта на контактите подчертават правото на децата да бъдат информирани, консултирани и да изразяват мнението си, и на това мнение да се придава нужното значение. В член 6 от Конвенцията на Съвета на Европа относно упражняването на правата на децата¹⁷⁴ освен това са посочени реквизитите за вземане на съдебни решения, включително и следните правни задължения: да се обсъди дали съдебният орган разполага с достатъчно информация, за да

170 Пак там, точка 41.

171 Пак там, точка 43.

172 ЕСПЧ, решение от 21 декември 1999 г. по дело *Salgueiro da Silva Mouta срещу Португалия* (жалба № 33290/96).

173 Съвет на Европа, *Конвенция за личните контакти с деца*, CETS № 192, 2003 г. Вж. също Световна организация за трансгранично сътрудничество по граждански и търговски дела (1996 г.), Хагска конференция по международно частно право, Конвенция относно компетентността, приложимото право, признаването, изпълнението и сътрудничеството във връзка с родителската отговорност и мерки за закрила на детето.

174 Съвет на Европа, *Европейска конвенция за упражняване на правата на децата*, CETS № 160, 1996 г.

определи висшия интерес на детето, да се гарантира правото на детето на информация за процеса и резултатите от него, да се създаде безопасно място за засегнатите деца да изразяват свободно своите мнения по подходящ начин за възрастта и зрелостта им.

Могат да възникнат ситуации, в които децата са разделени по друг начин от един родител, например в резултат на лишаване от свобода на родителя. ЕСПЧ е изправен пред такава ситуация в делото *Норгуш срещу Полша*¹⁷⁵, в което той трябва да разгледа въпроса за условията, при които жалбоподателят, категоризиран като опасен затворник, е бил посещаван от малолетните си дъщери. Съдът отбеляза, че „посещенията от деца [...] в затвора изискват специален режим и могат да подлежат на специални условия в зависимост от възрастта им и възможното въздействие върху емоционалното им състояние или благополучие, а също и от личното положение на посещаваното лице”¹⁷⁶. По-нататък Съдът посочва, че „позитивните задължения на държавата съгласно член 8 [...] включват задължението да се осигурят подходящи, възможно най-лишени от стрес условия за осигуряване на посещения от децата, като се имат предвид практическите последици от лишаването от свобода”¹⁷⁷.

И накрая, правото на лишените от свобода деца да поддържат контакт с родителите си се подкрепя от избрани разпоредби на Насоките на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето.¹⁷⁸ Насоките изрично потвърждават правото на лишените от свобода деца „да поддържат редовен и смислен контакт с родителите [и] семейството си“ (член 21, буква а) (виж също [глава 11](#)).

Съгласно международното право правото на децата да поддържат контакт с двамата си родители се утвърждава в член 9, алинея 3 от КПД: „Държавите — страни по Конвенцията, зачитат правото на детето, което е отделено от единия или двамата си родители, да поддържа редовно лични отношения и пряк контакт с двамата родители, освен ако това противоречи на висшите интереси на детето.”

175 ЕСПЧ, решение от 17 април 2012 г. по дело *Норгуш срещу Полша* (жалба № 13621/08).

176 Пак там, точка 131.

177 Пак там, точка 131.

178 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*.

5.4. Незаконно прехвърляне на деца през границите – отвлечане на деца

Основни моменти

- ЕСПЧ изисква прилагане на основан на правата на детето подход към незаконното извеждане в нарушение на актове, с които е уредено упражняването на родителските права: член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот) трябва да се тълкува във връзка с Хагската конвенция и КПД.
- Правото на ЕС изисква по-конкретно детето да бъде изслушано по време на процедурите, свързани с неговото връщане след неправомерно прехвърляне или задържане.

Отвлечането на деца се отнася до ситуация, в която детето се прехвърля през или задържа зад националните граници в нарушение на съществуващите споразумения относно упражняването на родителските права (член 3 от Хагската конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца¹⁷⁹ (Хагската конвенция)). Съгласно Хагската конвенция незаконно прехвърлени или задържани деца трябва да бъдат върнати незабавно в държавата на обичайното си пребиваване (член 11, алинея 1). Съдилищата на държавата на обичайното местопребиваване решават по същество спора за родителските права. Съдилищата в държавата, от която детето е било прехвърлено, трябва да разпоредят връщането му в срок от шест седмици от датата, на която е подадена молбата за връщане (член 11). Хагската конвенция се основава на принципа на висшите интереси на детето. В контекста на тази конвенция презумпцията е, че неправомерното прехвърляне на дете е вредно само по себе си и че предишното положение трябва да се възстанови във възможно най-кратък срок, за да се избегне юридическото затвърждаване на неправомерната ситуация. Въпросите за родителските права и достъпа следва да се решават от съдилищата, които са компетентни по мястото на обичайното местопребиваване на детето, а не от тези на страната, където детето е било неправомерно отведено. Има няколко ограничени изключения от механизма за връщане, устано-

¹⁷⁹ Световна организация за трансгранично сътрудничество по граждански и търговски дела (1980 г.), Хагска конференция по международно частно право, Хагска конвенция от 25 октомври 1980 г. за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца.

вен в членове 12, 13 и 20 от Хагската конвенция. Член 13 включва разпоредбите, които са основание за по-голямата част от съдебните дела както на вътрешно, така и на международно равнище. В него е предвидено, че държавата, където е било прехвърлено детето, може да откаже връщането му, когато връщането ще го изложи на сериозен риск от увреждане или по друг начин ще го постави в неблагоприятна ситуация (член 13, буква б)). Връщането може също така да бъде отказано, ако детето се противопоставя и е достигнало степен на зрялост, при която е уместно да се вземе под внимание и неговото мнение (член 13, алинея 2).

В рамките на правото на ЕС най-важният правен инструмент, регулиращ отвлечането на деца между държавите — членки на ЕС, е Регламентът „Брюксел II bis“¹⁸⁰, който в голяма степен се основава на разпоредбите на Хагската конвенция. Този Регламент допълва и има приоритет пред Хагската конвенция в случаите на отвлечения в рамките на територията на ЕС (съображение 17 от преамбюла и член 60, буква д)). Въпреки че Хагската конвенция остава основен инструмент за регулиране на отвлечането на деца, в някои отношения Регламентът „Брюксел II bis“ „затяга“ нормите за определяне на компетентността в полза на съдилищата в държавата на произход или обичайно местопребиваване. Подобно на Хагската конвенция, съдилищата в държавата, в която детето е имало обичайно местопребиваване непосредствено преди неправомерното му прехвърляне или задържане, запазват компетентността си в случаите на отвлечане на дете. Регламентът запазва същите изключения по отношение на връщането като предвидените в Конвенцията за отвлечане на деца.

Въпреки това, по силата на Регламента „Брюксел II bis“ и за разлика от Хагската конвенция, държавата на обичайното местопребиваване остава компетентна да се произнесе по съществуващото на спора за родителските права дори и след издаване на решение за отказ на връщане в изпълнение на член 13, буква б) от Хагската конвенция и член 11, параграфи 6–8 от Регламента „Брюксел II bis“. Прехвърлянето на компетентността към държавата, където е било прехвърлено детето, може да се осъществи само в два случая, предвидени в член 10 от Регламента „Брюксел II bis“. За първата ситуация се посочва, че съдилищата в приемащата държава са компетентни, ако детето е придобило обичайно местопребиваване в тази държава и ако

180 Съвет на Европейския съюз (2003 г.), Регламент (ЕС) № 2201/2003 на Съвета от 27 ноември 2003 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по брачни дела и делата, свързани с родителската отговорност, с който се отменя Регламент (ЕО) № 1347/2000, ОВ L 338, 2003 г.

лицето, което има право на упражняване на родителски права, мълчаливо е приело отвеждането или задържането.¹⁸¹ Втората ситуация възниква, когато детето: е придобило обичайно местопребиваване в държавата, където е било отведено; изтекъл е период от една година от момента, в който родителят е узнал или е трябвало да узнае за местонахождението на детето; когато детето се е установило в новата си среда; когато е изпълнено най-малко едно от четирите допълнителни условия, посочени в член 10, буква б) от Регламента „Брюксел II bis“.¹⁸²

Както и всички други правни инструменти на ЕС, Регламентът „Брюксел II bis“ трябва да се тълкува в съответствие с разпоредбите на Хартата на основните права на Европейския съюз, и по-специално с член 24 от нея. Съдът на ЕС е имал възможност да изясни тълкуването на член 24 в контекста на отвлечения на деца. Както е посочено в [раздел 2.4](#), Съдът на ЕС е постановил *по делото Aguirre Zarraga*, че правото на детето да бъде изслушано, залегнало в член 24 от Хартата, поражда задължение да се осигурят на детето съответни законни процедури и условия, които да му позволят да изрази свободно мнението си, за да може това мнение да бъде установено от съда.¹⁸³ Според Съда на ЕС обаче само съдилищата в държавата на обичайното местопребиваване на детето могат да разглеждат законосъобразността на собствените си решения в светлината на Хартата на основните права на Европейския съюз и Регламента „Брюксел II bis“. Съгласно принципа за взаимно доверие правните системи на държавите членки следва да предоставят ефективна и равностойна защита на основните права. Поради това заинтересованите страни трябва да предявяват всички иски по въпроси, свързани с правата на човека, пред съдилищата, които по силата

181 Член 10, буква а) от регламента „Брюксел II bis“.

182 В член 10, буква б) от Регламента „Брюксел II bis“ са предвидени следните четири алтернативни условия: в рамките на една година след като носителят на правото на упражняване на родителски права е знаел или е трябвало да знае къде се намира детето, не е депозирал искане за завръщането му пред компетентните органи на държавата членка, където детето е било отведено или задържано; ii) искането за завръщане, депозирано от носителя на правото на упражняване на родителски права, е било оттеглено или ново искане не е било подадено в срока, определен по точка i); iii) делото пред съда на държавата членка, където детето обичайно е живяло непосредствено преди неправомерното отвеждане или задържане, е прекратено по силата на член 11, параграф 7; iv) решение относно упражняването на родителските права, което не съдържа завръщането на детето, е било издадено от съдилищата на държавата членка, където детето е имало обичайното местопребиваване непосредствено преди неправомерното отвеждане или задържане.

183 СЕС, решение от 22 декември 2010 г. по дело *Joseba Adoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz*, C-491/10 PPU. Относно аспектите на този случай, свързани с участието на децата, вж. също анализа в [раздел 2.4](#).

на регламента имат компетентност по съществото на спора за родителски права. Съдът на ЕС постановява, че съдът на държавата членка, където детето е било неправомерно отведено, не може да се противопостави на изпълнението на заверено съдебно решение, с което се разпорежда връщането на детето, тъй като преценката дали е налице нарушение на тези разпоредби е от изключителната компетентност на държавата, от която детето е било отведено.

Пример: Делото *Povse срещу Alpaго*¹⁸⁴ се отнася до неправомерното отвеждане на момиче в Австрия от майка му. Австрийските съдилища са отхвърлили молбата на бащата за връщане на дъщеря му в Италия на основанието, че има сериозна опасност детето да понесе вреди. В същото време, по искане на бащата италианският съд постановява, че той остава компетентен да се произнесе по съществото на спора за родителски права и издава решение за връщане на детето в Италия и удостоверение за изпълнение въз основа на член 42 от Регламента „Брюксел II bis“. Случаят е отнесен пред Съда на Европейския съюз от австрийски съд по жалба на майката срещу молбата за изпълнение на удостоверението и последвалото решение за връщане на детето в Италия. Съдът на ЕС постановява, че щом веднъж е издадено удостоверение за изпълнение на съдебно решение, не съществуват възможности за противопоставяне на връщането в страната, където детето е било отведено (в този случай Австрия), тъй като удостоверението подлежи на автоматично изпълнение. Освен това Съдът на ЕС решава, че в този случай само италианските съдилища са компетентни да се произнасят относно сериозния риск за най-добрия интерес на детето, произтичащ от връщането. Ако тези съдилища преценят, че този риск е реален, те запазват изключителната си компетентност да суспендират собственото си решение за изпълнение.¹⁸⁵

Съгласно правото на Съвета на Европа Европейската конвенция за признание и изпълнение на решения за упражняване на родителски

¹⁸⁴ СЕС, решение от 1 юли 2010 г. по дело *Doris Povse срещу Mauro Alpaго*, C-211/10 PPU.

¹⁸⁵ Молба въз основа на същите факти е била подадена по-късно пред ЕСПЧ и е обявена за недопустима. Вж. ЕСПЧ, решение от 18 юни 2013 г. по дело *Povse срещу Австрия*, решение за недопустимост (жалба № 3890/11).

права и възстановяване упражняването на родителските права¹⁸⁶, както и Конвенцията на Съвета на Европа за личните контакти с деца¹⁸⁷ включват гаранции за предотвратяване на неправомерното отвеждане на деца и за осигуряване на връщането им.¹⁸⁸

ЕСПЧ често се занимава със случаи на отвлечения на деца, и в такива случаи обикновено се ръководи от разпоредбите на Хагската конвенция при тълкуването на член 8 от ЕКПЧ. В тези случаи ЕСПЧ задължително извършва и анализ на висшия интерес на детето. Две водещи решения на големия състав на Съда отразяват позицията му по този въпрос.

Пример: Делото *Neulinger u Shuruk срещу Швейцария*¹⁸⁹ е заведено от майка, която е отвела сина си от Израел в Швейцария в нарушение на съществуващите договорености за родителските права. По молба на бащата съгласно Хагската конвенция швейцарските органи са постановили връщане на детето в Израел. Според становището на националните съдилища и експерти, връщането на детето в Израел е допустимо, само ако то е придружено от майка си. Въпросната мярка остава в пределите на свободата на преценка, предоставена на националните органи по тези въпроси. Независимо от това, за да се оцени съответствието с член 8 от ЕКПЧ, е необходимо да се вземат предвид и всички събития, настъпили след решението на Федералния съд, разпореждащо връщането на детето. В конкретния случай детето е швейцарски гражданин и се е установило добре в страната, където е живяло в продължение на около четири години. Въпреки, че детето е на възраст, когато все още има значителен капацитет за адаптация, новото му преместване вероятно ще има сериозни последствия за него и трябва да се претегли спрямо някаква полза, която е вероятно то да получи от връщането. Също така следва да се отбележи, че са били наложени ограничения на правото на достъп на бащата преди отвеждането на детето. Освен това бащата е сключил

186 Съвет на Европа, [Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права](#), CETS № 105, 1980 г.

187 Съвет на Европа, [Конвенция за личните контакти с деца](#), CETS № 192, 2003 г.

188 Пак там, съответно членове 10, буква б) и 16; Съвет на Европа, [Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права](#), CETS № 105, 1980 г., член 8.

189 ЕСПЧ, решение от 6 юли 2010 г. по дело *Neulinger u Shuruk срещу Швейцария* [голям състав], (жалба № 41615/07).

чил два последващи брака и е станал баща отново, но не е изплащал дължимата издръжка за дъщеря си. ЕСПЧ изразява съмнение дали такива обстоятелства биха били благоприятни за благосъстоянието и развитието на детето. Що се отнася до майката, връщането ѝ в Израел може да я изложи на опасност от наказателно преследване и риск от санкции, включително лишаване от свобода. Ясно е, че подобна ситуация не би била в най-добър интерес на детето предвид факта, че майка му е вероятно единственият човек, към когото то е привързано. Отказът на майката да се върне в Израел следователно не е напълно неоснователен. Освен това бащата никога не е живял сам с детето и не го е виждал от заминаването му на двегодишна възраст. По тези причини ЕСПЧ не е убеден, че е в най-добрия интерес на детето то да се върне в Израел. Що се отнася до майката, връщането в Израел ще означава непропорционална намеса в правото ѝ на зачитане на семейния ѝ живот. Следователно разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ би била нарушена по отношение на двамата жалбоподатели, ако решението за връщане на втория жалбоподател в Израел бъде изпълнено.

Пример: По делото *Х срещу Латвия*¹⁹⁰ майката твърди, че връщането на дъщеря ѝ в Австралия, откъдето тя е била неправомерно отведена, би я изложило на сериозна опасност. При определянето на това дали решенията на националните съдилища са постигнали добър баланс между противоречивите интереси — в рамките на свободата на преценка, предоставена на държавите в подобни случаи — висшият интерес на детето трябва да бъде първостепенно съображение. За да се постигне хармонично тълкуване на ЕКПЧ и на Хагската конвенция, факторите, които могат да представляват изключение от принципа за незабавно връщане на детето в съответствие с членове 12, 13 и 20 от Хагската конвенция, е трябвало да бъдат действително взети предвид от замолената държава, която е трябвало да издаде достатъчно мотивирано решение по този въпрос, и след това то да се оцени в светлината на член 8 от ЕКПЧ. Този член налага процесуално задължение на националните органи, което изисква при разглеждането на заявление за връщане на детето съдът да разгледа спорните твърдения за „сериозна опасност“ за детето в случай на връщане

190 ЕСПЧ, решение от 26 ноември 2013 г. по дело *Х срещу Латвия* [голям състав], (жалба № 27853/09), точки 101, 106, 107 и 115–119.

и да се произнесе, като посочи конкретни причини. Що се отнася до точното естество на „сериозната опасност“, изключението, предвидено в член 13, буква б) от Хагската конвенция, засяга само ситуации, които надхвърлят това, което едно дете може разумно да понесе. В конкретния случай жалбоподателят е представил пред Латвийския апелативен съд удостоверение от психолог със заключение, че съществува риск от травма за детето в случай на незабавно отделяне от майка му. Въпреки че националните съдилища трябва да проверят наличието на „сериозна опасност“ за детето, а психологическата експертиза е пряко свързана с висшия интерес на детето, районният съд е отказал да разгледа заключенията на тази експертиза в светлината на разпоредбите на член 13, буква б) от Хагската конвенция. Освен това националните съдилища не са успели да разгледат въпроса дали е било възможно майката да последва дъщеря си до Австралия и да поддържа контакт с нея. Тъй като националните съдилища не са разгледали задълбочено твърденията на жалбоподателката, процесът на вземане на решения в съответствие с вътрешното законодателство не отговаря на процедурните изисквания, съдържащи се в член 8 от ЕКПЧ, и следователно жалбоподателката е претърпяла непропорционална намеса в нейното право на зачитане на семейния ѝ живот.

6

Алтернативна на семейната грижа и осиновяване

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, член 7 (семеен живот) и член 24 (права на детето)</p> <p>Регламент „Брюксел II bis“ (№ 2201/2003)</p>	<p>Алтернативна на семейната грижа</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член 17 (право на децата и младежите на социална, правна и икономическа защита)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Wallová u Walla срещу Чешката република</i> (жалба № 23848/04), 2006 г. (настаняване в грижа поради лоши жилищни условия).</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Saviny срещу Украйна</i> (жалба № 39948/06), 2008 г. (настаняване в грижа поради социално-икономически условия)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>В. срещу Румъния (№ 2)</i>, (жалба № 1285/03), 2013 г. (участие на родителите във вземането на решения)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>В.В. и F.B. срещу Германия</i> (жалби № 18734/09 и № 9424/11), 2013 г. (процесуални пропуски в процеса на вземане на решения).</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Olsson срещу Швеция (№ 1)</i>, (жалба № 10465/83), 1988 г. (изпълнение на съдебно разпореждане за настаняване в грижа)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
		ЕСПЧ, решение по дело <i>T. срещу Чешката република</i> (жалба № 19315/11), 2014 г. (значение на личните контакти).
Харта на основните права, член 24 (права на детето)	Осиновяване	<p>Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Pini и други срещу Румъния</i> (жалби № 78028/01 и № 78030/01), 2004 г. (приоритет на интересите на детето при осиновяване)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Kearns срещу Франция</i> (жалба № 35991/04), 2008 г. (съгласие на родителите за осиновяване).</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>E.B. срещу Франция</i> [голям състав], (жалба № 43546/02), 2008 г. (право на жена, която е лесбийка, да осинови дете)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Gas и Dubois срещу Франция</i> (жалба № 25951/07), 2012 г. (право на гей двойка да осинови дете)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>X и други срещу Австрия</i> [голям състав], (жалба № 19010/07), 2013 г. (осиновяване на дете от другия родител в еднополова двойка).</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Harroudj срещу Франция</i> (жалба № 43631/09), 2012 г. (институтът „кафала“ и осиновяването).</p>

Всяко дете има право на зачитане на семейния живот, признато от член 7 от Хартата на основните права на ЕС и член 8 от Европейската конвенция за правата на човека (ЕСПЧ) (виж [глава 5](#)). Както правото на ЕС, така и правото на Съвета на Европа отразяват значението на семейните отношения за детето, в това число и правото на детето да не бъде лишено от контакт с неговите родители, освен когато това е в противоречие с висшите интереси на детето.¹⁹¹ Намирането на баланс между осигуряването на оставянето на детето заедно с неговото семейство – в съответствие с правото на

191 ЕС (2012 г.), Харта на основните права на Европейския съюз, ОВ С 326, 2012 г., член 24, параграф 3.

зачитане на семейния живот – и осигуряването на закрилата на детето от увреждане е трудно. Когато едно дете е разделено от своето семейство, то може да бъде настанено както в приемна грижа от семеен тип, така и в институционална грижа. Семейният живот не свършва с това разделяне и изисква контактът да продължава да подкрепя събирането на семейството, ако това е в най-добрия интерес на детето. При определени обстоятелства се допуска трайно разделяне чрез осиновяване. Окончателността на осиновяването означава, че трябва да се спазват строги изисквания.

Целта на настоящата глава е да се разгледа европейското право в областта на алтернативната грижа. Правото на ЕС, най-вече чрез Регламента „Брюксел II bis“, урежда трансграничните процедурни аспекти, свързани с настаняването на деца в алтернативна грижа. Този регламент следва да се тълкува в съответствие с Хартата на основните права на ЕС, и по-специално член 24 от нея. ЕСПЧ също е създал богата съдебна практика, посветена както на материалните, така на процедурните въпроси, свързани с настаняването на деца в алтернативна грижа.

Раздел 6.1 започва чрез представяне на някои от общите принципи, определящи положението на децата, лишени от родителска грижа, в **раздел 6.2** са описани правните норми относно настаняването на детето в алтернативна грижа, а в **раздел 6.3** са разгледани европейските стандарти в областта на осиновяването.

6.1. Алтернативна грижа: общи принципи

Основни моменти

- Алтернативната грижа е временна защитна мярка.
- Международното право потвърждава, че грижата в семейна среда трябва да се предпочита пред институционалната грижа.
- Децата имат право на информация и на изразяване на своето мнение по отношение на настаняването в алтернативна грижа.

Съгласно правото на ЕС, на Съвета на Европа и международното право, разгледани заедно, очертават се шест общи принципа, свързани с алтернативните грижи.

Първо, алтернативната грижа е защитна мярка, която осигурява временната безопасност на децата и улеснява връщането им в техните семейства, когато това е възможно.¹⁹² В идеалния случай, тя следователно е временно решение. Понякога това е защитна мярка в очакване на събирането на семейството, например за непридружени или разделени от техните семейства деца мигранти.¹⁹³ В други случаи тя е защитна мярка в очакване на събития в развитието на семейния живот, например, подобряването на здравето на родител или предоставяне на подкрепа за родителите.

Второ, международното право потвърждава, че грижата в семейна среда (като приемната грижа) е най-добрата форма на алтернативна грижа за осигуряване на защитата и развитието на децата. Това се потвърждава от Насоките на ООН за алтернативна грижа за децата и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ), по която ЕС е страна.¹⁹⁴ КПХУ изрично посочва, че „Държавите — страни по конвенцията са длъжни — когато близките членове на семейството не са в състояние да се грижат за дете с увреждания — да предприемат всички възможни усилия, за да се осигури алтернативна грижа в рамките на разширеното семейство, а ако това е невъзможно, в семейна обстановка в рамките на общността“.¹⁹⁵ Несемейно базираните грижи (например институционалната грижа) „трябва да се ограничават до случаите, в които такава обстановка е особено подходяща, необходима и конструктивна за конкретното засегнато дете и за неговите висши интереси“.¹⁹⁶

192 Общо събрание на ООН, *Насоки за алтернативна грижа за деца*, A/RES/64/142, 24 февруари 2010 г., параграфи 48–51; ООН, Комитет по правата на детето, *Общ коментар № 14 от 2013 г.: Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение (член 3, параграф 1)*, UN Doc. CRC/C/GC/14, 29 май 2013 г., параграфи 58–70.

193 Общо събрание на ООН, *Конвенция за правата на детето*, 20 ноември 1989 г., член 22; КПД (2005 г.), *Общ коментар № 6 (2005 г.): Третиране на непридружени и отделени от семействата си деца извън държавата им по произход*, UN Doc. CRC/C/GC/2005/6, 1 септември 2005 г., параграфи 81–83.

194 Общо събрание на ООН, *Насоки за алтернативна грижа за деца*, A/RES/64/142, 24 февруари 2010 г., параграфи 20–22; ООН, Комитет по правата на детето (2006 г.), *Общ коментар № 7 (2005 г.): Прилагане на правата на детето в ранна детска възраст*, UN Doc. CRC/C/GC/7/Rev.136 (b), 20 септември 2006 г., параграф 18. ООН, Конвенция за правата на хората с увреждания (КПХУ), 13 декември 2006 г., член 23, алинея 5 (вж. също член 7).

195 ООН, Конвенция за правата на хората с увреждания (КПХУ), 13 декември 2006 г., член 23, алинея 5.

196 Общо събрание на ООН, *Насоки за алтернативна грижа за деца*, 24 февруари 2010 г., A/RES/64/142, параграф 21. 21.

Трето, правото на детето да има настойник или представител е от ключово значение за осигуряването на неговите права в по-широки граници.¹⁹⁷ Въпреки че в законодателството на ЕС няма изрично общо задължение за назначаване на настойник за децата, лишени от родителски грижи, най-малко седем директиви на ЕС изискват от държавите членки да се назначава настойник за децата в различни контексти, някои от тях пряко свързани с децата, лишени от родителски грижи.¹⁹⁸ Освен това, тези директиви се подкрепят от Насоките на ООН за алтернативната грижа за децата (общо взето, най-вече по отношение на децата, лишени от родителски грижи), от КПД (по-специално по отношение на непридружените деца) и от Конвенцията на Съвета на Европа за действия срещу трафика на хора.¹⁹⁹ Най-често мандатът на законен настойник се състои в опазване на висшия интерес на детето, в гарантиране на неговото общо благополучие и допълване на неговата ограничена дееспособност (а също и понякога в упражняване на законно представителство).²⁰⁰

Четвърто, в рамките на член 24 от Хартата на основните права на ЕС се съдържа имплицитно юридическо задължение за предприемане на позитивни мерки за гарантиране на вземането на решения за настаняване на детето с оглед на неговите висши интереси²⁰¹ и възгледи.²⁰² Общи коментари № 5 и 14 на Комитета по правата на детето²⁰³ както и Насоките на ООН за алтернативната грижа за деца подчертават необходимостта да се гарантира правото на детето на информация, включително за неговите права и възможности, както и правото на детето „да бъде консултирано и неговите

197 FRA (2014 г.-а), стр. 31.

198 Пак там, стр. 14.

199 Общо събрание на ООН, *Насоки за алтернативна грижа за деца*, 24 февруари 2010 г., A/RES/64/142, параграфи 100–103; ООН, Комитет по правата на детето (2006 г.), *Общ коментар № 6 (2005 г.): Третирание на непридружени и отделени от семействата си деца извън държавата им по произход*, UN Doc. CRC/GC/2005/6, 1 септември 2005 г., параграфи 33–38; Съвет на Европа, *Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора*, CETS № 197, 15 май 2005 г., член 10, алинея 4.

200 FRA (2014 г.-а), стр. 15.

201 ООН, Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 14 от 2013 г.: Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение* (член 3, параграф 1), UN Doc. CRC/C/GC/14, 29 май 2013 г.

202 ООН, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12 (2009 г.): Правото на детето на изслушване*, UN Doc. CRC/C/GC/12, 20 юли 2009 г., параграф 97.

203 ООН, Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 14 (2013 г.), параграф 15, точка г*, 29 май 2013 г.; *Общ коментар № 5*, параграф 24, 27 ноември 2003 г.

възгледи да бъдат надлежно взети под внимание в съответствие с неговите развиващи се способности“.²⁰⁴

Пето, по-широките права на децата съгласно Хартата на основните права на ЕС, ЕКПЧ и КПД продължават да са приложими в случаите на алтернативните грижи (приемна или институционална грижа). Това включва техните граждански и политически права (например, правото на неприкосновеност на личния им живот, свободата на изразяване, свободата на религията и защита от всички форми на насилие) и техните социално-икономически права (включително правото им на образование, здравеопазване и участие в културния живот).²⁰⁵

Накрая, член 4 от КПД изисква от държавите да предприемат „всички необходими законодателни, административни и други мерки“ за изпълнение на Конвенцията. Това се отнася и за контекста на алтернативната грижа. член 17, алинея 1, буква в) от ревизираната Европейска социална харта (ESC) по подобен начин изисква от държавите да вземат всички необходими и подходящи мерки, предназначени да осигурят защита и специална помощ за деца и младежи, които са временно или окончателно лишени от подкрепата на семействата им.

Съгласно правото на ЕС, Съдът на ЕС постанови, че Регламентът „Брюксел II bis“ е приложим към решенията за настаняване на дете в алтернативна грижа. Както е отбелязано в [глава 5](#), Регламентът „Брюксел II bis“ включва в своя подход принципите на правата на децата, като подчертава, че наред с другото, равенството на всички деца, на висшия интерес на децата и правото им да бъдат изслушани следва да бъдат взети под внимание.²⁰⁶ Като пример могат да се посочат „основанията за непризнаване на съдебни решения относно родителската отговорност“, както е указано в член 23 на Регламента „Брюксел II bis“. Член 23 гласи, че съдебните решения не се признават:

204 Общо събрание на ООН (2010 г.), *Насоки за алтернативна грижа за деца*, 24 февруари 2010 г., A/RES/64/142, параграф 21. б.

205 Харта на основните права на Европейския съюз, членове 3–4, 7, 10–11, 14 и 24; ЕКПЧ, по-специално член 8 и ЕКПЧ, членове 13–14, 16, 19, 28, 29, 24, 31 и 37; Общо събрание на ООН (2010 г.), *Насоки за алтернативна грижа за деца*, 24 февруари 2010 г., A/RES/64/142, раздел 2.

206 Регламент „Брюксел II bis“, преамбюл. Вж. също [глава 5](#).

„а) ако това признаване е в очевидно противоречие с обществената политика в държавата членка, където се иска, като се взема предвид най-добрия интерес на детето;

б) ако то е било постановено, с изключение на неотложните случаи, без детето да получи възможност да бъде изслушано, в нарушение на основните принципи на гражданския процес в държавата членка, където се иска признаване [...].“

Съгласно Регламента компетентността се определя въз основа на обичайното местопребиваване на детето с няколко ограничени изключения, включително висшия интерес на детето (членове 8, 12 и 15 от Регламента „Брюксел II bis“).

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ потвърждава категорично, че семейството е естествената среда за израстването и благосъстоянието на децата. Въпреки това, когато семейството не може да осигури на детето необходимата грижа и защита, може да се наложи настаняване в алтернативна грижа. Такова настаняване представлява намеса в семейния живот. ЕСПЧ обяснява, че в повечето случаи настаняването на дете в алтернативна грижа трябва да бъде замислено като временна мярка, и че детето в крайна сметка трябва да се събере със своето семейство в изпълнение на правото на зачитане на личния и семеен живот по силата на чл. 8 от ЕКПЧ.²⁰⁷

Въпреки че ЕКПЧ не налага някакво специфично задължение на държавите членки да предоставят на децата грижи и закрила, член 17 от Европейската социална харта изисква от държавите членки „да предприемат всички необходими и подходящи мерки, предназначени да осигурят защита и специална помощ от държавата за деца и млади хора, които са временно или окончателно лишени от подкрепата на семейството им“.²⁰⁸

207 ЕСПЧ, решение от 14 януари 2003 г. по дело *К.А. срещу Финландия* (жалба № 27751/95). Комитетът на министрите на Съвета на Европа одобри този подход в своята препоръка за правата на децата, живеещи в институции, приета на 16 март 2005 г.

208 Съвет на Европа, Европейска социална харта (ревизирана), CETS № 163, 1996 г., член 17, алинея 1, буква в).

6.2. Настаняване на деца в алтернативна грижа

Основни моменти

- Съгласно правото на Съвета на Европа настаняването на детето в алтернативна грижа трябва да бъде предвидено от закона, да преследва легитимна цел и да бъде необходимо в едно демократично общество. От компетентния орган трябва да бъдат предложени релевантни и достатъчно основателни причини.
- Съгласно правото на Съвета на Европа процесът на вземане на решения трябва да следва определени процесуални гаранции.

Съгласно правото на Съвета на Европа²⁰⁹ настаняването на детето в алтернативна грижа е съвместимо с член 8 от ЕКПЧ само когато то е в съответствие със закона, преследва легитимна цел (като защитата на висшия интерес на детето) и се счита за необходимо в едно демократично общество. Този последен аспект изисква съдилищата да посочват причини, които са едновременно съотносими и достатъчни, за да подкрепят средствата, използвани за постигане на желаната цел.

Пример: По делото *Olsson срещу Швеция (№ 1)*²¹⁰ жалбоподателите се оплакват от решението за настаняване на трите им деца в алтернативна грижа. Установявайки, че решението за настаняването на децата в алтернативни грижи попада в границите на преценката на държавата, ЕСПЧ се фокусира върху начина, по който то е било изпълнено. Според Съда решението за настаняване трябва да се разглежда като временна мярка, за да се преустанови веднага, щом обстоятелствата го позволят, имайки предвид, че не се обсъжда осиновяване. Предприетите мерки следователно е трябвало да бъдат съобразени с крайната цел за събиране на семейството. С оглед на горното ЕСПЧ отбелязва, че националните органи са настанили децата в отделни приемни домове на значително разстояние едно от друго и от тех-

²⁰⁹ Настаняването на деца в алтернативна грижа също е тема на политически дебят в Съвета на Европа от много години. Вж. например Резолюция на Комитета на министрите (77) 33 относно настаняването на деца, приета на 3 ноември 1977 г.

²¹⁰ ЕСПЧ, решение от 24 март 1988 г. по дело *Olsson срещу Швеция (№ 1)*, (жалба № 10465/83).

ните родители. Въпреки че органите са действали добросъвестно при изпълнението на решението за настаняване, Съдът отбелязва, че е неприемливо административни трудности, като например липсата на подходящи приемни семейства или институции, да определят къде ще бъдат настанени децата. В такава фундаментална област като зачитането на семейния живот не може да се позволи на такива съображения да играят нещо повече от второстепенна роля. По тази причина, установявайки нарушение на член 8 от ЕКПЧ, ЕСПЧ посочва, че мерките, предприети от органите в изпълнение на решението за настаняване на децата в алтернативна грижа, не са били подкрепени от достатъчно основания, които да ги направят пропорционални спрямо легитимната цел, преследвана в съответствие с член 8.

Неотдавна ЕСПЧ разгледа по същество решения за настаняване на деца в алтернативна грижа в светлината на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Wallová u Walla срещу Чешката република*²¹¹ жалбоподателите се оплакват от решението за настаняване на петте им деца в два отделни детски дома на основание на лошите им жилищни условия. Попечителството върху децата е възложено на детските домове през 2002 г. на основание на икономическата нестабилност на родителите, а решението за настаняване по-късно е отменено, когато тяхната икономическа и жилищна ситуация се подобрила. ЕСПЧ установява, че основната причина за решението за настаняване на децата в детски домове е била липсата на подходящо жилище и поради това за подобряване на положението им е можело да бъдат използвани по-малко драстични мерки. Съгласно законодателството на Чешката република е имало възможност да се наблюдават условията на живот и хигиена в семейството и то да получи консултации как да подобри положението си, но този вариант не е използван. Докато посочените мотиви за настаняването на децата в алтернативна грижа са уместни, те не са били достатъчни, а органите не са положили достатъчно усилия, за да помогнат на жалбоподателите да преодолеят затрудненията си чрез алтернативни мерки. Заклучавайки, че е налице нарушение на член 8 от ЕКПЧ, Съдът взема под внимание и заключението на Комитета на ООН по правата на детето, който отбелязва, че

211 ЕСПЧ, решение от 26 октомври 2006 г. по дело *Wallová u Walla срещу Чешката република* (жалба № 23848/04) (достъпно на френски език).

принципът за първостепенното значение на висшия интерес на детето все още не е адекватно дефиниран и отразен във всички чешки закони, съдебни решения и политики, засягащи децата.

Пример: По делото *Saviny срещу Украйна*²¹² децата на жалбоподателите са били настанени в детски дом поради липсата на достатъчно финансови средства и въз основа на заключението на националния съд, че личните качества на родителите застрашават живота, здравето и моралното възпитание на децата им. При разглеждането на случая ЕСПЧ поставя под въпрос адекватността на доказателствата, върху които националните органи са основали своите констатации, и намира, че е липсвала достатъчна информация за степента на предоставеното социално подпомагане. Тя би била важна за оценяването на това дали органите са изпълнили задължението си да запазят семейството заедно и дали са проучили достатъчно задълбочено ефективността на по-малко драстичните алтернативи, преди да решат да разделят децата от техните родители. Освен това, на нито един етап от производството децата не са били изслушани от съдиите. В заключение, въпреки че причините, посочени от националните органи за извеждане на децата на жалбоподателите, са били относими, те не са били достатъчни, за да оправдаят такава сериозна намеса в семейния живот на жалбоподателите. Поради това, Съдът е приел, че е налице нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ изисква на основание на член 8 от ЕКПЧ процесът на вземане на решения относно зачитането на личния живот да е скрепен с определени процедурни гаранции. Съдът посочва, че процесът на вземане на решения (в рамките на административни и съдебни производства), които водят до мерки за намеса в личния живот, трябва да бъде справедлив и да осигурява опазване на интересите, защитавани от член 8. Това, което се разглежда в съответствие с член 8, е дали „родителите са участвали в процеса на вземане на решения [...] в степен, гарантираща необходимата защита на техните интереси“.²¹³ Това включва непрекъснатото им информиране за развитието на процеса, като се гарантира, че те могат да участват във

212 ЕСПЧ, решение от 18 декември 2008 г. по дело *Saviny срещу Украйна* (жалба № 39948/06).

213 ЕСПЧ, решение от 8 юли 1987 г. по дело *W. срещу Обединеното кралство* (жалба № 9749/82), точка 64.

вземането на решения, които ги засягат²¹⁴, а при определени обстоятелства - и че засегнатите деца ще бъдат изслушани.²¹⁵

Пример: По делото *В. срещу Румъния (№ 2)*²¹⁶ жалбоподателката е била диагностицирана с параноидна шизофрения и отвеждана на няколко пъти от полицията за лечение в психиатрични заведения. Децата ѝ вече не са живеели с нея, тъй като са били настанени в детски дом поради заболяването на майка им. ЕСПЧ е трябвало да прецени дали процесът на вземане на решения, разглеждан като цяло, и като се вземе предвид сериозният характер на решенията, вземани по отношение на настаняването на децата в детски дом, е осигурил на родителите необходимата защита на техните интереси в достатъчна степен. Във връзка с това Съдът отбелязва, че на жалбоподателката, която страда от тежко психично заболяване, не е бил осигурен нито служебен адвокат, нито процесуален настойник, който да я представлява в хода на производството, така че за нея е било невъзможно да вземе участие в процеса на вземане на решения относно малолетните ѝ деца. Освен това състоянието на жалбоподателката и положението на децата ѝ са били разгледани от съда само два пъти за период от 12 години, преди двете деца да достигнат пълнолетие, като не е имало доказателства за редовен контакт между социалните работници и жалбоподателката, която е можело да осигури подходящи средства за представяне на възгледите ѝ пред властите. В светлината на тези факти Съдът заключава, че процесът на вземане на решения във връзка с настаняването на децата на жалбоподателката в заведение за институционална грижа не е защитил адекватно интересите ѝ, поради което е налице нарушение на правата ѝ по член 8 от ЕКПЧ.

214 ЕСПЧ, решение от 24 февруари 1995 г. по дело *McMichael срещу Обединеното кралство* (жалба № 16424/90).

215 ЕСПЧ, решение от 19 февруари 2013 г. по дело *В. срещу Румъния (№ 2)*, (жалба № 1285/03); ЕСПЧ, решение от 14 март 2013 г. по дело *В.В. и F.V. срещу Германия* (жалби № 18734/09 и № 9424/11).

216 ЕСПЧ, решение от 19 февруари 2013 г. по дело *В. срещу Румъния (№ 2)*, (жалба № 1285/03).

Пример: По делото *В.В. и F.B. срещу Германия*²¹⁷ след твърдения на 12-годишната дъщеря на жалбоподателите, че тя и нейният осемгодишен брат са били многократно бити от баща им, упражняването на родителските права над двете деца е било възложено на съда за малолетни и непълнолетни и децата са били настанени в детски дом. Районният съд е постановил пълно прехвърляне на родителските права от страна на жалбоподателите към Службата за младежта и децата, достигайки до решението си въз основа на преки свидетелски показания от децата. Около година по-късно, когато за първи път се срещнала отново с родителите си, дъщерята признала, че е излъгала, че е била жертва на побой, и в крайна сметка децата били върнати на техните родители. При разглеждането на оплакването на жалбоподателите, че компетентните органи не са отчели адекватно относимите факти, ЕСПЧ подчертава, че погрешната преценка на професионалистите не означава непременно, че предприетите мерки биха били несъвместими с член 8 от ЕКПЧ. Решението за настаняването на децата в детски дом може да бъде оценено само в светлината на ситуацията, както е била представена на националните органи в съответния момент. Според ЕСПЧ фактът, че районният съд е разчитал само на показанията на децата, макар че жалбоподателите са подали медицински свидетелства от специалисти, които не са установили никакви следи от малтретиране, разгледан в съчетание с факта, че Апелативният съд не е изслушал повторно децата, е много съществен. Тъй като децата са били на сигурно място в момента на пълното заседание, не е имало нужда от бързана, а съдилищата са могли да предприемат разследване на фактите по своя инициатива, което те не са успели да направят. В крайна сметка, германските съдилища не са успели да предоставят достатъчно основания за решението си да отнемат родителските права на жалбоподателите, което е нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Дори когато са настанени в алтернативна грижа, децата запазват правото си да поддържат контакт с родителите си. Това право е признато от ЕКПЧ²¹⁸, при което ЕСПЧ приема, че взаимният контакт между родители и деца е основен елемент от семейния живот съгласно член 8 на Конвенцията. Като се има

217 ЕСПЧ, решение от 14 март 2013 г. по дело *В.В. и F.B. срещу Германия* (жалба № 18734/09 и № 9424/11).

218 ЕСПЧ, решение от 24 март 1988 г. по дело *Olsson срещу Швеция (№ 1)*, (жалба № 10465/83).

предвид, че настаняването в алтернативна грижа нормално би следвало да е временна мярка, поддържането на семейните отношения е от съществено значение, за да се гарантира успешното връщане на детето в семейството му.²¹⁹ Съгласно ЕКПЧ, от тези принципи произтичат позитивни задължения, както илюстрират посочените по-долу случаи.

Пример: По делото *Т. срещу Чешката република*²²⁰ ЕСПЧ разглежда въпроса дали правата на баща и дъщеря (жалбоподателите) са били нарушени от настаняването на детето в детски дом и от неизпълнението на задължението на компетентните органи да подкрепят контакта между тях. Детето е било настанено в специализирана институция след смъртта на майка му и след като исканията на бащата за получаване на попечителство върху дъщеря му са били отхвърлени поради опасения спрямо неговата личност. По-нататъшните искания на бащата за прекарване на ваканции с детето са били отхвърлени, а един терапевтичен център е заключил, че посещенията не са от полза за момичето, тъй като то се страхувало от него. По това време всички контакти били прекратени. По-късно съдът решава, че контактът между двамата жалбоподатели трябва да се извършва само в писмена форма, в съответствие с желанията на детето. ЕСПЧ подчертава, наред с другото, че в интерес на детето е да поддържа връзки със своето семейство, освен в особено тежки и екстремни случаи, когато това не би било в най-добрия интерес на детето. При разглеждането на решението за настаняване на детето в детски дом ЕСПЧ отбелязва с одобрение, че националните органи са направили внимателна преценка при вземането на своето решение, което е направено след изслушване на експертни психологически и психиатрични становища, както и като са взети предвид и желанията на детето. Следователно, във връзка с решението за настаняване на детето в детски дом няма нарушение на член 8 от ЕКПЧ. Въпреки това Съдът продължава анализа си и установява, че член 8 е бил нарушен в резултат на наложените ограничения, на контактите между жалбоподателите, по-специално поради липсата на контрол върху решенията на детския дом от пансионатен тип да не позволи контакта, имайки

219 ЕСПЧ, решение от 22 юни 1989 г. по дело *Eriksson срещу Швеция* (жалба № 11373/85).

220 ЕСПЧ, решение от 17 юли 2014 г. по дело *Т. срещу Чешката република* (жалба № 19315/11) (достъпно на френски език).

предвид, че такива решения в крайна сметка намаляват шансовете за събиране на семейството.

Пример: По делото *К.А. срещу Финландия*²²¹ децата на жалбоподателя са били настанени в алтернативна грижа поради твърдения, че са били жертви на сексуално насилие. По време на настаняването на децата в алтернативна грижа, между тях и техните родители се е осъществявал твърде ограничен контакт и не са направени много усилия за планиране на събирането им. Разглеждайки случая, ЕСПЧ отбелязва, че държавата има позитивно задължение да улесни събирането на семейството, веднага след като това стане разумно осъществимо, като се има предвид задължението за защита на висшия интерес на детето. Според ЕСПЧ тежките ограничения върху правото на жалбоподателя да посещава децата си отразяват намерението на органа по социално подпомагане да укрепи връзките между децата и приемното семейство, а не да улесни събирането на семейството. Това е направено въпреки констатираното подобрене на положението на бащата. На горните основания е установено нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

221 ЕСПЧ, решение от 14 януари 2003 г. по дело *К.А. срещу Финландия* (жалба № 27751/95).

6.3. Осиновяване

Основни моменти

- Осиновяването осигурява алтернативна грижа за деца, които не могат да останат с биологичните си семейства.
- Висшият интерес на детето трябва да бъде първостепенно съображение при осиновяването.
- Съгласно законодателството на ЕС и на Съвета на Европа право на осиновяване не се предвижда, а процесът на осиновяването трябва да се извършва в съответствие с определени критерии, за да се гарантира, че е в най-добър интерес на детето²²².

Съгласно международното право висшият интерес на детето трябва да бъде първостепенно съображение в случаите на осиновяване. Освен принципа на висшият интерес, има и други общи принципи на КПД за напътстване и информирано прилагане на Конвенцията в контекста на осиновяването, а именно: недискриминация, право на живот, оцеляване и развитие и зачитане на възгледите на децата.²²³ От особено значение е изданието от Комитета по правата на детето към ООН *Общ коментар № 14 от 2013 г.: Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение*.²²⁴

По същия начин, една от целите на Хагската конвенция за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване е „да се установят защитни мерки, гарантиращи, че международните осиновявания ще се извършват в съответствие с висшият интерес на детето и при зачитане на неговите фундаментални права, признати от международното право“.²²⁵

222 По отношение на интереса на детето да получи информация за своя произход в контекста на осиновяването вж. [глава 4](#).

223 КПД, членове 2, 3, 6 и 12. Вж. също ООН, Комитет по правата на детето (2010 г.), *Treaty-specific guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States Parties under Article 44, paragraph 1 (b), of the Convention on the Rights of the Child*, UN Doc. CRC/C/58/Rev.2, 23 ноември 2010 г., параграфи 23–27.

224 ООН, Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 14 (2013 г.): Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение*, CRC /C/GC/14, член 3, параграф 1.

225 Хагска конференция по международно частно право, Конвенция за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване, 29 май 1993 г., член 1, буква а).

Съгласно правото на ЕС правата и свързаните с тях юридически задължения по член 24 от Хартата на основните права на Европейския съюз са приложими и към осиновяването, доколкото то се разглежда от ЕС.

Съгласно правото на Съвета на Европа правото на зачитане на семейния живот, гарантирано от член 8 от ЕКПЧ, е приложимо и се използва в случаите на осиновяване. Съществуват и две специални конвенции на Съвета на Европа по този въпрос: Европейската конвенция за осиновяването на деца²²⁶ и Европейската конвенция за осиновяването на деца (ревизирана).²²⁷ Тези правни инструменти изискват прилагането на подход към осиновяването, основаващ се на правата на детето. В Европейската конвенция за осиновяването на деца (ревизирана) например се посочва, че „компетентните органи не могат да разрешават осиновяване, освен ако не са убедени, че осиновяването ще бъде във висшия интерес на детето“.²²⁸ ЕСПЧ също подчертава, че при определени обстоятелства висшият интерес на детето може да има приоритет пред интереса на родителя, включително и при осиновяване на детето.²²⁹ Европейската конвенция за осиновяването на деца (ревизирана) предвижда също така, че осиновяването не следва да се позволява от компетентния орган, без „съгласието на детето, което съгласно закона се предполага, че разбира в достатъчна степен обстоятелствата“.²³⁰ Освен това дете, което не се счита за способно да разбере това обстоятелство, трябва „доколкото е възможно, да бъде консултирано, а неговите мнения и желания трябва да бъдат отчетени, като се вземе предвид неговата степен на зрялост“.²³¹

Пример: По делото *Pini и други срещу Румъния*²³² две италиански двойки се оплакват от отказа на румънските власти да изпълнят решението на румънски съд относно осиновяването на две румънски деца от тяхна страна. В нарушение на съдебни решения частната ин-

226 Съвет на Европа, [Европейска конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#), CETS № 202, 2008 г.

227 *Пак там*. Тази конвенция е открита за подписване през 2008 г. и влиза в сила през 2011 г.

228 *Пак там*, член 4, алинея 1.

229 ЕСПЧ, решение от 22 юни 2004 г. по дело *Pini и други срещу Румъния* (жалби № 78028/01 и № 78030/01).

230 Съвет на Европа, [Европейска конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#), CETS № 202, 2008 г., член 5, алинея 1, буква б).

231 *Пак там*, член 6.

232 ЕСПЧ, решение от 22 юни 2004 г. по дело *Pini и други срещу Румъния* (жалби № 78028/01 и № 78030/01).

ституция, в която децата са пребивавали в Румъния, е отказала да ги предаде на жалбоподателите. ЕСПЧ приема, че отношенията между жалбоподателите и техните осиновени деца попадат в приложното поле на семейния живот по член 8 от ЕКПЧ, въпреки че те никога не са живели заедно и не са създавали емоционални връзки. При обсъждането на делото ЕСПЧ тълкува член 8 в светлината на КПД и Хагската конвенция, като намира, че позитивното задължение на органите да дадат възможност на жалбоподателите да установят семейни връзки със своите осиновени деца се ограничава от висшия интерес на децата.²³³ Във връзка с това Съдът приема, че интересите на детето могат, в зависимост от тяхното естество и степен на сериозност, да се ползват с предимство пред тези на родителя. Освен това, като приема, че не е имало нарушение на член 8, Съдът подчертава, че в една връзка въз основа на осиновяване е важно интересите на детето да имат предимство пред тези на родителите, тъй като осиновяването означава осигуряване на детето със семейство, а не снабдяване на семейството с дете.²³⁴

Пример: По делото *Kearins срещу Франция*²³⁵ ЕСПЧ намира за съвместимо с ЕКПЧ, че ирландска гражданка, която е дала детето си за осиновяване във Франция, не може да оттегли официалното си съгласие за осиновяване след изтичането на двумесечен срок. ЕСПЧ първо подчертава, че отказът на националните власти да върнат детето преследва легитимната цел за защита на правата и свободите на други лица, в този случай на детето.²³⁶ Във връзка с въвеждането на срок за оттегляне на съгласието, френският закон има за цел да се постигне справедлив баланс и да се гарантира пропорционалност между противоречивите интереси на биологичната майка, тези на детето и на семейството на осиновителите. Във връзка с това висшият интерес на детето трябва да бъде от първостепенно значение.²³⁷ От представените пред Съда доказателства следва, че в най-добрия интерес на детето е било то да се ползва от стабилни отношения в рамките на ново семейство възможно най-бързо, както и че са били предприети

233 Пак там, точка 155.

234 Пак там, точка 156.

235 ЕСПЧ, решение от 10 януари 2008 г. по дело *Kearins срещу Франция* (жалба № 35991/04).

236 Пак там, точка 73.

237 Пак там, точка 79.

всички необходими стъпки, за да се гарантира, че жалбоподателката е разбирала добре реалните последици от действията си. Въз основа на тези съображения Съдът постановява, че Франция не е нарушила позитивните си задължения спрямо жалбоподателката съгласно член 8 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ също така потвърждава, че вземането на решения за осиновяване трябва да се извършва по начин, съвместим със забраната за дискриминация, установена в член 14 от ЕКПЧ. По-специално, ЕСПЧ разглежда дали изключването на жалбоподателите от допустимост за осиновяване на основания като сексуална ориентация или възраст е съвместимо с член 14 във връзка с член 8. Във връзка с това Съдът потвърждава, че задължението да се предприемат пропорционални действия с оглед защитата на висшия интерес на детето е от централно значение.

Пример: По делото *Schwizgebel срещу Швейцария*²³⁸ жалбоподателката, неомъжена 47-годишна жена, не е успяла да осинови второ дете поради възрастовата разлика между нея и детето, което е искала да осинови. Жалбоподателката претендира, че е жертва на дискриминация, основана на възраст. ЕСПЧ счита, че отказът на разрешение да осинови детето в случая на жалбоподателката преследва легитимната цел за защита на благополучието и правата на детето.²³⁹ Като се има предвид липсата на европейски консенсус относно правото на самотен родител да осиновява, относно долните и горните възрастови граници за осиновителя и относно възрастовата разлика между осиновителя и детето и възникващата поради това широка свобода на преценка на държавата в тази област, както и във връзка с необходимостта от защита на висшия интерес на детето, отказът да се разреши осиновяването на второ дете не противоречи на принципа на пропорционалността.²⁴⁰ Поради това Съдът констатира, че дадената обосновка от страна на правителството изглежда обективна и разумна, и че обжалваната разлика в третирането не е била дискриминационна по смисъла на член 14 от ЕКПЧ.

238 ЕСПЧ, решение от 10 юни 2010 г. по дело *Schwizgebel срещу Швейцария* (жалба № 25762/07).

239 Пак там, точка 86.

240 Пак там, точка 97.

Пример: Делото *Е.В. срещу Франция*²⁴¹ се отнася до отказа на националните органи да предоставят на жалбоподателката одобрение за целите на осиновяването. Жалбоподателката е живееща с партньорката си лесбийка, която иска да осинови детето в качеството си на самостоятелно живеещо лице с едночленно семейство.²⁴² Съдът потвърждава, че член 8 от ЕКПЧ сам по себе си не дава право на създаване на семейство или осиновяване. Въпреки това, едно оплакване за дискриминация би могло да попадне в по-широкия обхват на дадено право, дори ако разглежданият въпрос не се отнася до специфично право, прогласено от ЕКПЧ.²⁴³ Като се има предвид, че френското законодателство допуска осиновяване от самостоятелно живеещи лица с едночленно семейство, такова право не може да се отрече на физическо лице поради дискриминационни основания. Както е установено от националните съдилища, жалбоподателката представя безспорни данни за добри лични качества и за способност за отглеждане на деца, които са били със сигурност в най-добър интерес на детето, който е ключовото понятие в съответните международни инструменти.²⁴⁴ Съдът приема, че сексуалната ориентация на жалбоподателката има определяща роля за отказа на компетентните органи да ѝ позволят да осинови, което представлява дискриминационно отношение в сравнение с други самостоятелно живеещи лица, които имат право да осиновяват по силата на националното законодателство.²⁴⁵

Пример: Делото *Gas u Dubois срещу Франция*²⁴⁶ се отнася до въпроса дали еднополовите двойки трябва да имат еднакво право за осиновяване от втория родител, както хетеросексуалните двойки. Жалбоподателките са еднополова двойка, която е сключила гражданско партньорство. Заедно те са отгледали дъщеря, която е зачената с изкуствено осеменяване и родена от една от тях през 2000 г. Молбата на другата партньорка за обикновено осиновяване е отхвърлена

241 ЕСПЧ, решение от 22 януари 2008 г. по дело *Е.В. срещу Франция* [голям състав], (жалба № 43546/02).

242 Пак там, точка 49.

243 Пак там, точки 41–48.

244 Пак там, точка 95.

245 Пак там, точка 96.

246 ЕСПЧ, решение от 15 март 2012 г. по дело *Gas u Dubois срещу Франция* (жалба № 25951/07).

с мотива, че осиновяването би лишило биологичната майка на детето от нейните родителски права, което би противоречало както на намеренията на жалбоподателката, така и на висшия интерес на детето. Съгласно френското законодателство единствената ситуация, в която обикновеното осиновяване не води до отнемането на правата на биологичните родители в полза на осиновителя, е когато дадено лице осинови детето на съпруга/съпругата си. Жалбоподателките твърдят, че са били дискриминирани както в сравнение със сключилите брак, така и с неключилите брак хетеросексуални двойки. Проучвайки въпроса дали те са били дискриминирани в сравнение с обикновена семейна двойка, ЕСПЧ заключава, че бракът предоставя специален статут, който води до социални, лични и юридически последици. По тази причина, не може да се приеме, че жалбоподателките са в съществено сходна ситуация със сключилите брак семейни двойки. Що се отнася до сравнението с неключилите брак двойки от противоположен пол Съдът заключава, че, съгласно разпоредбите на френското законодателство, една сравнима хетеросексуална двойка в гражданско партньорство също ще получи отказ на своето заявление за обикновено осиновяване. Вследствие на това ЕСПЧ заключава, че не е имало разлика в третирането, основана на сексуалната им ориентация, и че следователно няма нарушение на права на жалбоподателките по Конвенцията.

Пример: Делото *X и други срещу Австрия*²⁴⁷ се отнася до жалба на двойка от един и същи пол, че тя е била обект на дискриминация в сравнение с разнополовите двойки по отношение на осиновяването от втория родител. Първият и третият жалбоподатели имат трайна връзка, а първият жалбоподател иска да осинови втория жалбоподател, който е син на третия жалбоподател. Както и по делото *Gas и Dubois*, ЕСПЧ отхвърля тезата, че жалбоподателите са в положение, аналогично с това на семейна двойка, в която единият съпруг желае да осинови детето на другия съпруг. Въпреки това ЕСПЧ приема, че жалбоподателите са в сходно положение с неключила брак хетеросексуална двойка. Макар че осиновяването от втория родител в неключили брак хетеросексуални двойки съгласно австрийското право е допустимо, Австрийският граждански кодекс предвижда, че

247 ЕСПЧ, решение от 19 февруари 2013 г. по дело *X и други срещу Австрия* [голям състав], (жалба № 19010/07).

всеки, който осиновява дете, ще замести биологичния родител от същия пол, което означава, че осиновяването от втория родител в еднополова двойка е юридически невъзможно. Съдът заключава, че при тези обстоятелства е имало разлика в третирането на жалбоподателите въз основа на тяхната сексуална ориентация, за което правителството не е изтъкнало достатъчно основателни и убедителни причини, т.е. има нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

Накрая, ЕСПЧ насочва вниманието си и върху важността на съблюдаването на духа и целите на международното право при постановяването на решения по дела за осиновяване.

Пример: По делото *Harroudj срещу Франция*²⁴⁸ френските органи са отхвърлили молбата на жалбоподателката за пълното осиновяване на алжирско момиче, което е било изоставено при раждането си и настанено под грижите на жалбоподателката по силата на правния институт „кафала“ — настойничество съгласно ислямското право. Основанията за този отказ са свързани с факта, че френският граждански кодекс не допуска осиновяване на едно дете, ако осиновяването би било забранено съгласно правото на страната на неговия произход (каквото е случаят с алжирския закон), както и с факта, че правоотношението *кафала* вече е дало на жалбоподателката родителските права, позволяващи ѝ да взема решения в най-добрия интерес на детето. Последващото обжалване е било отхвърлено на основание, че националното законодателство е в съответствие с Хагската конвенция за защита на децата и сътрудничеството в областта на международното осиновяване и че член 20 от КПД признава института *кафала* за равностоен на осиновяването от гледна точка на защитата на висшия интерес на детето. При разглеждането на жалбата на жалбоподателката ЕСПЧ припомня принципа, че след установяването на семейна връзка, държавата трябва да действа по начин, насочен към това да се даде възможност на тази връзка да се развие, както и да създаде правни гаранции, които правят възможно интегрирането на детето в семейството. ЕСПЧ също така отчита необходимостта ЕКПЧ да се тълкува в хармония с общите принципи на международното право. В своята оценка ЕСПЧ подчертава загрижеността на френските

248 ЕСПЧ, решение от 4 октомври 2012 г. по дело *Harroudj срещу Франция* (жалба № 43631/09).

съдилища да се придържат към духа и целите на международните конвенции, включително на Конвенцията на ООН за правата на детето. *Кафала* се признава съгласно френското право, а на жалбоподателката се позволява да упражнява родителските права и да взема решения в интерес на детето. Така например за нея е било възможно да състави завещание в полза на детето, преодолявайки трудностите, произтичащи от ограничението за осиновяване. В заключение, като отбелязва, че ответното правителство е взело мерки за постепенно отпадане на забраната за осиновяване, като се стреми да насърчи интеграцията на децата от чуждестранен произход, без да ги откъсне изведнъж от обичаите и правилата в тяхната страна на произход, с което показва уважение към културния плурализъм и постига справедлив баланс между обществения интерес и този на жалбоподателката, ЕСПЧ не установява нарушение на правата ѝ.

7

Закрила на децата от насилие и експлоатация

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Директива относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография (2011/93/ЕС)</p>	<p>Насилие в училищата, в дома и на други места</p>	<p>ЕКПЧ, членове 2 (право на живот), 3 (нечовешко или унижително отношение) и 8 (физическа неприкосновеност); Протокол № 1 към ЕКПЧ, член 2 (право на образование)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Кауак срещу Турция</i> (жалба № 60444/08), 2012 г. (намушкване с хладно оръжие в близост до училище)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>O'Keefe срещу Ирландия</i> [голям състав], (жалба № 35810/09), 2014 г. (сексуално насилие)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Campbell и Cosans срещу Обединеното кралство</i> (жалби № 7511/76 и № 7743/76), 1982 г. (телесно наказание)</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член 7 (право на специална закрила срещу физически и морални опасности) и член 17 (право на защита)</p> <p>ЕКСП, <i>World Organisation against Torture (ОМСТ) срещу Белгия</i>, жалба № 21/2003, 2004 г. (забрана на телесното наказание в Белгия)</p> <p>Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенция от Ланзароте)</p> <p>Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието срещу жени и домашното насилие (Конвенция от Истанбул)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 5, параграф 2 (принудителен или задължителен труд) Директива за младите работници (94/33/ЕО) Директива за борба с трафика на хора (2011/36/ЕС)	Принудителен труд	ЕКПЧ, член 4 (свобода от принудително подчинение, принудителен или задължителен труд) ЕСПЧ, решение по дело <i>C.N. и V. срещу Франция</i> (жалба № 67724/09), 2012 (принудително подчинение; позитивни задължения на държавата) ЕСХ (ревизирана), член 7, алинея 10 (защита на децата от физически и морални опасности) Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенция от Ланзароте)
Харта на основните права, член 3, параграф 3 (забрана на трафика на хора) Директива относно борбата с трафика на хора (2011/36/ЕС)	Трафик на деца	ЕКПЧ, член 4 (свобода от принудително подчинение) ЕСПЧ, решение по дело <i>Rantsev срещу Кипър и Русия</i> (жалба № 25965/04), 2010 г. (отказ на държавата да разследва обвинения в трафик на хора) Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора
Директива относно борбата с трафика на хора (2011/36/ЕС)	Детска порнография	ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния живот) ЕСПЧ, решение от 12 ноември 2013 г. по дело <i>Söderman срещу Швеция</i> [голям състав], (жалба № 5786/08), 2013 г. (тайно видеоаснемане на дете) ЕСХ (ревизирана), член 7, алинея 10 (специална защита на децата от физически и морални опасности) Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенция от Ланзароте) Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство
	Деца, принадлежащи към малцинство	ЕСПЧ, решение по дело <i>Centre for Legal Resources от името на Valentin Câmpeanu срещу Румъния</i> [голям състав], (жалба № 47848/08), 2014 г. (смърт на младеж с тежко увреждане в държавна институция)
Решение на Съвета 2010/48/ЕО	Деца с увреждания	ЕСПЧ, решение по дело <i>Nencheva и други срещу България</i> (жалба № 48609/06), 2013 г. (смърт на деца в държавна институция)
Решение на Комисията 2007/698/ЕО	Изчезнали деца	ЕСПЧ, решение по дело <i>Zorica Jovanović срещу Сърбия</i> (жалба № 21794/08), 2013 г. (право на информация).

Закрилата на детето в широк смисъл обхваща всички мерки, чието предназначение е да обезпечат упражняването на правата на децата. В тесен смисъл тя се отнася до правата на децата да бъдат защитени от всички форми на насилие. Съгласно международното право държавите трябва да предприемат мерки, за да гарантират, че децата се ползват с подходяща защита и техните права на физическа неприкосновеност и достойнство се зачитат ефективно. Задължението на държавата да осигури защита може да се реализира под различна форма в зависимост от специфичния риск от насилие, на който е изложено дадено дете и от извършителя на насилието. Във връзка с това задълженията на държавата са по-категорично изразени, когато децата са под грижата и контрола на държавата, например когато те са настанени в обществени институции. Към такова решение се прибегва, когато рискът от насилие е висок. Задължението на държавата да осигури защита е свързано с по-големи трудности, в случаите когато децата са изложени на насилие от страна на частни лица, като например членове на техните семейства.

Основната компетентност на Европейския съюз в тази област е свързана с трансграничната престъпност (член 83 от Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС)). В тази област са въведени в действие специални законодателни мерки по отношение на детската порнография и трафика на хора. Освен това ЕС е приел законодателство, което задължава държавите членки да криминализират няколко форми на сексуално насилие. На равнището на Съвета на Европа (СЕ) е приета Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), която регламентира, основно в членове 2, 3 и 8, задълженията на държавите по отношение на широк кръг действия, които представляват насилие срещу деца. ЕКСП също има практика в тази област, както посредством процедурата за национални доклади, така и чрез своя механизъм за разглеждане на колективни искове. Наред с това понастоящем действат специализирани конвенции на Съвета на Европа, и по-специално Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенцията от Ланзароте),²⁴⁹ а тяхното прилагане се наблюдава от специални контролни органи.

249 Съвет на Европа, [Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие](#), CETS № 201, 2007 г.

В настоящата глава са анализирани специфични аспекти на насилието срещу деца и ответните действия на международната общност. В [раздел 7.1](#) са разгледани въпросите, свързани с насилието в дома, училището и други места, и е отделено внимание на проблеми като телесните наказания, малтретирането и пренебрегването на деца и сексуалното насилие. В [раздел 7.2](#) са разгледани случаи на експлоатация на деца, които имат подчертано трансгранично измерение и включват трафик на хора (с цел принудителен труд или сексуална експлоатация), детска порнография и сприятеляване с деца с цел сексуална злоупотреба. И накрая, в [раздел 7.3](#) са разгледани случаи на малтретиране на деца в особено уязвимо положение.

7.1. Насилие в дома, училището и други места

Основни моменти

- Държавите имат задължението да гарантират, че децата са ефективно защитени от насилие и вредно въздействие във всякакви условия.
- Държавите имат задължението да осигурят подходяща нормативна уредба за закрилата на детето.
- Държавите трябва да разследват ефективно твърденията за действия на малтретиране, насилие и вредно въздействие, жертви на които са деца.

В рамките на правото на ЕС²⁵⁰ основният правен инструмент в тази област, който е приет на основание на членове 82 и 83 от ДФЕС, е Директива 2011/93/ЕС относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография.²⁵¹

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ и ЕКСП са развили значителна юриспруденция във връзка със закрилата на децата от насилие във всякакви условия. Освен това, определени конвенции на Съвета на Европа (например Конвенцията от Ланзароте) предоставят подробни гаранции за закрила на децата от конкретни форми на насилие.

²⁵⁰ Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография, ОВ L 335/1, 2011 г.

²⁵¹ *Пак там.*

7.1.1. Обхват на отговорността на държавата

В областта на правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е анализирал най-тежките форми на насилие срещу деца в приложното поле на различни разпоредби на ЕКПЧ, и по-специално на членове 2 и 3 от Конвенцията. Съдът е определил съответните задължения на държавите в случаите на настаняване на деца в институции под тяхно управление²⁵². Също така, ако определено поведение или ситуация достигне степен на тежест, позволяваща да се приеме, че е налице нечовешко или унижително отношение по смисъла на член 3, държавата има позитивното задължение да защити децата от малтретиране, включително от страна на частни лица. Ситуации като дългосрочно пренебрегване от родителите²⁵³, многократно сексуално насилие от страна на учители²⁵⁴, изнасилване²⁵⁵ или телесни наказания²⁵⁶ са били определени от Съда като попадащи в обхвата на член 3 от ЕКПЧ.

При смъртни случаи държавата може да носи отговорност съгласно член 2 от ЕКПЧ, дори ако смъртта е причинена от частно лице, а не от представител на държавата. Позитивните задължения на държавата се различават в отделните случаи, но основното ѝ задължение е да осигури *ефективна* закрила на децата от насилие. В тежки случаи на малтретиране позитивните задължения включват задължението за въвеждане в действие на ефективни наказателноправни разпоредби, чието прилагане е обезпечено от системата за правоприлагане.²⁵⁷ Наред с горното държавите трябва да приемат специални мерки и гаранции за закрила на децата.²⁵⁸

ЕСПЧ е разгледал няколко дела, свързани с насилие срещу деца, извършено от частни лица в училища, частни жилища или в други заведения, управлявани от недържавни структури, в които се повдига въпросът дали може да се търси отговорност от държавата. ЕСПЧ е постановил, че държавата не

252 ЕСПЧ, решение от 18 юни 2013 г. по дело *Nencheva и други срещу България* (жалба № 48609/06) (достъпно на френски език).

253 ЕСПЧ, решение от 10 май 2001 г. по дело *Z и други срещу Обединеното кралство* [голям състав], (жалба № 29392/95).

254 ЕСПЧ, решение от 28 януари 2014 г. по дело *O'Keefe срещу Ирландия* [голям състав], (жалба № 35810/09).

255 ЕСПЧ, решение от 4 декември 2003 г. по дело *М.С. срещу България* (жалба № 39272/98).

256 ЕСПЧ, решение от 25 април 1978 г. по дело *Tyler срещу Обединеното кралство* (жалба № 5856/72).

257 ЕСПЧ, решение от 4 декември 2003 г. по дело *М.С. срещу България* (жалба № 39272/98), точка 150.

258 ЕСПЧ, решение от 28 януари 2014 г. по дело *O'Keefe срещу Ирландия* [голям състав], (жалба № 35810/09), точка 146.

може да се освободи от задължението за закрила на децата, като делегира предоставянето на важни публични услуги, като например образованието, на частни лица.²⁵⁹ По дела, свързани с определяне на отговорността на държавата, ЕСПЧ като правило прави разграничение между общото задължение на държавата да осигури закрила в ситуации, когато рискът не може да се определи конкретно, и специалното задължение за осигуряване на закрила в ситуации, когато жертвата може да бъде ясно идентифицирана. В първия случай ЕСПЧ е анализирал дали липсата на намеса от страна на държавата е довела до реален риск от насилие срещу детето жертва.

Пример: Делото *Кауак срещу Турция*²⁶⁰ се отнася до убийство с хладно оръжие на 15-годишно момче от друг тийнейджър в близост до училище. ЕСПЧ установява, че училищата имат задължението да закрилят записаните в тях ученици от всички форми на насилие. В конкретния случай ЕСПЧ постановява, че Турция носи отговорност по член 2 от ЕКПЧ за това, че не е защитила правото на живот на сина и брата на жалбоподателите, тъй като по време на убийството на мястото не е имало ефективна система за наблюдение. Поради липсата на такава система е било възможно младеж да вземе нож от кухнята на училището, който той е използвал, за да намушка жертвата.

Пример: Делото *O'Keefe срещу Ирландия*²⁶¹ се отнася до действия на малтретиране, извършени през седемдесетте години на миналия век в ирландско национално училище. През този период националните училища в Ирландия са признати и финансирани от държавата, която обаче е поверила управлението и администрацията на тези училища на църквата. Жалбоподателката, която е била ученичка през периода, за който се отнася жалбата, е била подложена на приблизително 20 акта на сексуално насилие от един от учителите в училището. Тя е подала оплакване до държавните органи за тези действия едва през 1998 г., след като е научила за други действия на сексуално насилие, извършени от същия учител. ЕСПЧ е трябвало да определи дали е възможно да се търси отговорност от държавата

259 Пак там, точка 150; ЕСПЧ, решение от 25 март 1993 г. по дело *Costello-Roberts срещу Обединеното кралство* (жалба № 13134/87), точка 27.

260 ЕСПЧ, решение от 10 юли 2012 г. по дело *Кауак срещу Турция* (жалба № 60444/08) (досъпно на френски език).

261 ЕСПЧ, решение от 28 януари 2014 г. по дело *O'Keefe срещу Ирландия* [голям състав], (жалба № 35810/09).

за действия на насилие, които не са били докладвани своевременно на компетентните органи. На първо място Съдът констатира, че действията на насилие, на които жалбоподателката е била подложена, попадат в обхвата на член 3 от ЕКПЧ. След това, въз основа на информацията, съдържаща се в различни доклади, ЕСПЧ установява, че държавата е била длъжна да знае за потенциалните рискове от сексуално насилие в училищата. През разглеждания период не е съществувала подходяща процедура, позволяваща на дете или на родител да подаде пряко пред държавен орган оплакване за действия на насилие. Липсвали са и механизми за контрол на поведението на учителите по отношение на децата. На горните основания ЕСПЧ заключава, че Ирландия не е изпълнила своите позитивни задължения съгласно член 3 от ЕКПЧ, тъй като не е предоставила ефективни механизми за закрила от действия на насилие срещу непълнолетни лица в училищата.

Според ЕСПЧ държавите са длъжни също така да провеждат ефективни разследвания при твърдения за малтретиране или смърт, независимо дали съответните действия са извършени от представители на държавата²⁶² или от частни лица. Едно разследване е ефективно, когато при получаване на жалби от жертви или техни наследници държавата открива процедура, която е годна да обезпечи идентифицирането и наказването на лицата, виновни за извършените действия на насилие, противоречащи на членове 2 или 3 от ЕКПЧ.

Съгласно ЕСХ правата на децата на закрила от насилие и малтретиране попадат предимно в приложното поле на членове 7 и 17 от този документ.

Освен това, съгласно Конвенцията от Ланзароте държавите са длъжни да криминализират различни форми на сексуално насилие и сексуална експлоатация срещу деца.²⁶³ Разпоредбите на тази конвенция задължават държавите също така да предприемат законодателни или други мерки за предотвратяване на сексуално насилие срещу деца, като организират кампании за повишаване на осведомеността, обучават специализирания персонал, информират децата относно рисковете от сексуално насилие и предоставят специализирана помощ на лицата, за които е налице риск да

262 ЕСПЧ, решение от 28 октомври 1998 г. по дело *Assenov и други срещу България* (жалба № 24760/94).

263 Съвет на Европа, *Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие*, CETS № 201, 2007 г.

извършат престъпления, свързани с насилие срещу деца. Наред с горното, съгласно членове 4 и 5 от Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието срещу жени и домашното насилие (Конвенцията от Истанбул)²⁶⁴ държавите се задължават да въведат в действие специални законодателни мерки и да разследват действия на насилие срещу жени. Съгласно член 22 от Конвенцията от Истанбул държавите са задължени да предоставят услуги за специализирана подкрепа на жените и децата, които са жертви на домашно насилие.

В сферата на международното право КПД е основният правен инструмент, който гарантира закрилата на децата на държавно равнище. Съгласно член 19 от Конвенцията държавите — страни по Конвенцията, предприемат всички необходими законодателни, административни, социални и образователни мерки за закрила на детето от всички форми на насилие. Комитетът на ООН по правата на детето е изготвил значителен брой общи коментари и препоръки, съдържащи тълкуване на задълженията на държавите съгласно КПД. Така например, в Общ коментар № 13 са описани мерките за закрила на детето от всички форми на насилие.²⁶⁵ В Общ коментар № 5 са разгледани мерките за прилагане и контрол на прилагането на КПД чрез националните законодателства и политики.²⁶⁶

7.1.2. Телесно наказание

Телесното наказание обикновено се определя като всяка форма на физическо наказание, чиято цел е да причини на някого болка или дискомфорт. Наказанията се изразяват в повечето случаи в удряне на децата с ръка или с предмет, но могат също така да включват и нефизически действия, като например заплахи, които имат същия краен резултат — унижение на детето.²⁶⁷

В обхвата на правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е анализирал жалби за телесни наказания като форма на дисциплинираща мярка, предимно в обхвата на член 3 от ЕКПЧ. В случаите, когато мярката отговаря на степента

264 Съвет на Европа, [Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието срещу жени и домашното насилие](#), CETS № 210, 2011 г.

265 ООН, Комитет по правата на детето (2011 г.), Общ коментар № 13, CRC/C/GC/13, 18 април 2011 г.

266 ООН, Комитет по правата на детето (2003 г.), Общ коментар № 5, CRC/GC/2003/5, 27 ноември 2003 г.

267 ООН, Комитет по правата на детето (2007 г.), Общ коментар № 8 (2006 г.): Право на детето на закрила от телесно наказание и други жестоки или унижителни форми на наказание (член 19; член 28, параграф 2; и член 37, наред с други), CRC/C/GC/8, 2 март 2007 г.

на тежест, изисквана съгласно член 3, ЕСПЧ се произнася, че третирането представлява нарушение на тази разпоредба.²⁶⁸ Когато телесните наказания не достигат прага на тежест, изискван съгласно член 3, те могат въпреки това да попаднат в обхвата на член 8 относно правото на физическа и морална неприкосновеност. До момента обаче ЕСПЧ не е констатирал нарушения по същество на член 8 в случаи, отнасящи се до телесни наказания. Използването на телесни наказания в държавните училища може да представлява и нарушение на правата на родителите да отглеждат децата си в съответствие със своите философски убеждения, което е гарантирано в член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ.²⁶⁹

Пример: Делата *Campbell u Cosans срещу Обединеното кралство*²⁷⁰ се отнасят до временно изключване от училище на две момчета, затова че са отказали да приемат телесно наказание. ЕСПЧ се произнася, че не е налице нарушение на член 3 от ЕКПЧ, тъй като децата в действителност не са подложени на телесно наказание. Той обаче установява нарушение на член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ, като приема, че допускайки телесното наказание, държавата ответник е отказала да зачете философските убеждения на родителите. ЕСПЧ установява също така, че е нарушено правото на образование на едно от момчетата, гарантирано от член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ, в резултат на неговото временно изключване от училище.

ЕСХ не съдържа пряка забрана на телесното наказание. Въпреки това ЕКСП приема, че такова задължение се съдържа в разпоредбата на член 17 от ЕСХ.²⁷¹ В изпълнение на своите надзорни правомощия по отношение на спазването на член 17, осъществявани както чрез процедурата за национални доклади, така и чрез процедурата за колективни искове, ЕКСП е установил, че няколко договарящи държави са нарушили тази разпоредба, като не са забранили всички форми на телесно наказание. Разглеждайки три сходни дела, заведени от организацията „Association for the Protection

268 ЕСПЧ, решение от 25 април 1978 г. по дело *Tyger срещу Обединеното кралство* (жалба № 5856/72).

269 ЕСПЧ, решение от 25 февруари 1982 г. по дело *Campbell u Cosans срещу Обединеното кралство* (жалби № 7511/76 и № 7743/76), точка 38.

270 ЕСПЧ, решение от 25 февруари 1982 г. по дело *Campbell u Cosans срещу Обединеното кралство* (жалби № 7511/76 и 7743/76).

271 Вж. например ЕКСП, *World Organisation against Torture (ОМСТ) срещу Белгия*, жалба № 21/2003, 7 декември 2004 г.; ЕКСП, *Заклучения*, т. XVI-2, Полша, член 17, стр. 65.

of All Children (APPROACH) Ltd.” съответно срещу Белгия,²⁷² Чешката република²⁷³ и Словения²⁷⁴, ЕКСП установява нарушение на член 17 от ЕСХ, тъй като тези държави не са приели законодателство, въвеждащо „изрична и всеобхватна забрана на всички форми на телесно наказание на деца, които могат да засегнат тяхната физическа неприкосновеност, достойнство, развитие или психологическо благосъстояние“.²⁷⁵ Наред с това, ЕКСП постановява, че законодателните актове, забраняващи телесното наказание на деца, трябва да се прилагат и към такива форми на алтернативна грижа като институционалната грижа, приемната грижа и детските градини. Във връзка с това трябва да припомним също така, че през 2004 г. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа прие препоръка, с която призова всички договарящи държави да забранят телесното наказание.²⁷⁶

Съгласно международното право телесното наказание се счита непряко за форма на насилие срещу децата, попадаща в обхвата на член 19, член 28, алинея 2 и член 37 от КПД. Освен това Комитетът по правата на детето е издал Общ коментар № 8/2006, с който призовава държавите да предприемат подходящи мерки срещу всички форми на телесно наказание.²⁷⁷

7.1.3. Сексуално насилие

Явленията трафик на деца и детска порнография са разгледани съответно в [раздели 7.2.2](#) и [7.2.3](#).

Сексуалното насилие срещу деца може да приеме различни форми, включително тормоз, докосване, кръвосмешение или изнасилване. Сексуалното насилие срещу деца може да се извършва на различни места, включително жилища, училища, институции за грижа, църкви и т.н. Децата са особено

272 ЕКСП, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) срещу Белгия*, жалба № 98/2013, 29 май 2015 г., точка 49.

273 ЕКСП, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) срещу Чешката република*, жалба № 96/2013, 29 май 2015 г.

274 ЕКСП, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) срещу Словения*, жалба № 95/2013, 27 май 2015 г.

275 ЕКСП, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) срещу Словения*, жалба № 95/2013, 27 май 2015 г., точка 51.

276 Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2004 г.), Препоръка № 1666 (2004 г.) за общо-европейска забрана на телесното наказание на деца, 23 юни 2004 г.

277 ООН, Комитет по правата на детето (2008 г.), *Общ коментар № 8 (2006 г.): Право на детето на закрила от телесно наказание и други жестоки или унижителни форми на наказание* (член 19, член 25, параграф 2 и член 37, наред с други), CRC/C/GC/8, 2 март 2007 г.

уязвими, що се отнася до сексуално насилие, защото в много случаи те са поставени под властта и контрола на възрастни и имат по-ограничен достъп до механизми за подаване на жалби.

Съгласно правото на ЕС Директива 2011/93/ЕС, която като цяло отразява подхода на Конвенцията от Ланзароте, има за цел да хармонизира налаганите от държавите членки минимални наказания за различни престъпления, свързани с насилие срещу деца.²⁷⁸ Съгласно член 3 от тази Директива държавите членки трябва да предприемат мерки в областта на наказателното право, за да гарантират наказателното преследване на различни форми на сексуално насилие, включително склоняване на деца да са свидетели на сексуални действия или сексуално насилие и извършване на сексуални действия с деца. Директивата предвижда по-строги наказания в случаите, когато действията са извършени от лица, които са в позиция на доверие, срещу деца в особено уязвимо положение и/или чрез използване на принуда. Освен това държавите членки трябва да гарантират, че наказателното преследване на лица, заподозрени в насилие срещу деца, се предприема автоматично и че лицата, осъдени за сексуално насилие, не се допускат до упражняването на професионални дейности, които включват пряк и редовен контакт с деца. Директивата съдържа и разпоредби относно съобразени с интересите на детето процедури и гарантира закрилата на децата жертви в съдилищата.

Директива 2011/93/ЕС е свързана с Рамково решение 2009/315/ПВР²⁷⁹ относно организацията и съдържанието на обмена на информация, получена от регистрите за съдимост, между държавите членки. Макар че това Рамково решение не се отнася конкретно до децата, то запълва важна празнота в системата за закрила, като гарантира, че органите на държавите членки имат достъп до информацията за осъдените лица, съхранявана в регистрите за съдимост. Това улеснява идентифицирането на лицата, осъдени за сексуално насилие, които търсят работа в институции, работещи с деца, в други държави членки.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е разгледал случаи на сексуално насилие в обхвата на членове 3 и 8 от ЕКПЧ. Обикновено жалбите се

278 Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография, ОВ L 335/1, 2011 г.

279 Рамково решение 2009/315/ПВР на Съвета от 26 февруари 2009 г. относно организацията и съдържанието на обмена на информация, получена от регистрите за съдимост, между държавите членки, ОВ L 93, 2009 г., стр. 23–32.

отнасят до отказ на държавите да предприемат подходящи мерки за закрила на деца от насилие. В контекста на член 3 ЕСПЧ разглежда и въпроса дали държавите провеждат ефективни разследвания на твърдения за сексуално насилие. Жалбите за насилие срещу деца, подадени на основание на член 8, засягат въздействието на такива действия върху физическата неприкосновеност на жертвата и правото на зачитане на семейния живот. В някои случаи разграничението между задълженията на държавите по член 3 и член 8 е значително размито и ЕСПЧ използва сходни мотиви при установяване на нарушения на двете разпоредби. Трябва да се отбележи обаче, че случаите по член 8 са по-често свързани с необосновано отвеждане/настаняване в грижа на деца и с въздействието на твърдения за насилие срещу деца върху семейството. Тези случаи са разгледани в [глава 5](#).

Пример: По делото *М.С. срещу България*²⁸⁰ жалбоподателката е 14-годишно момиче, което твърди, че е изнасилено от две лица, след като е излязло на среща една вечер. Жалбата ѝ до националните власти е оставена без последствия, главно поради това, че не са открити доказателства за физическо насилие. ЕСПЧ отбелязва, че твърденията за изнасилване попадат в обхвата на член 3 от ЕКПЧ и че държавата ответник е трябвало да проведе ефективно разследване на тези твърдения. Констатацията на ЕСПЧ, че българските органи не са провели такова разследване, се основава на доказателства, че органите обикновено отхвърлят жалби, когато жертвата не може да докаже физическа съпротива на акта на изнасилването. Съдът се произнася, че такива правила относно доказването не са съобразени с фактическите обстоятелства относно жертвите на изнасилване и поради това могат да направят разследването неефективно в нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Освен това Конвенцията от Ланзароте регламентира подробно правото на децата на закрила от сексуално насилие. Тази Конвенция, приета от Съвета на Европа, е открита за ратификация от държави извън Европа. Този обвързващ правен инструмент е допълнен с различни необвързващи правни

²⁸⁰ ЕСПЧ, решение от 4 декември 2003 г. по дело *М.С. срещу България* (жалба № 39272/98).

инструменти, чиято цел е да обезпечат въвеждането от държавите на ефективни мерки срещу сексуалното насилие над деца.²⁸¹

7.1.4. Домашно насилие и пренебрегване на деца

Много случаи на домашно насилие включват твърдения за сексуално насилие. В този смисъл задълженията на държавите съгласно международното право са сходни с посочените в [раздел 7.1.3](#) по-горе.

В рамките на правото на Съвета на Европа жалбите до ЕСПЧ се подават най-често от майки, които се оплакват, че държавата не е изпълнила адекватно задължението си съгласно ЕКПЧ да предостави закрила от увреждане. Случаите, свързани с домашно насилие, повдигат въпроси в обхвата на членове 2, 3 и 8 от Конвенцията. Държавите са длъжни да спазват своето позитивно задължение да предприемат ефективни мерки срещу домашното насилие и да провеждат ефективни разследвания на твърденията за домашно насилие или пренебрегване на деца.

Пример: По делото *Kontrová срещу Словакия*²⁸² жалбоподателката е подлагана неколkokратно на физическо насилие от своя съпруг. Тя подава жалба в полицията, но по-късно я оттегля. По-късно съпругът на жалбоподателката заплашва да убие техните деца. Родственик съобщава за инцидента в полицията. Въпреки това няколко дни след инцидента съпругът на жалбоподателката убива двете им деца и се самоубива с огнестрелно оръжие. ЕСПЧ се произнася, че за държавата възникват позитивни задължения в обхвата на член 2 от ЕКПЧ във всички случаи, когато компетентните органи разполагат или са длъжни да разполагат с информация за наличието на реален и непосредствен риск за живота на конкретно лице. В този случай словашките органи са били длъжни да знаят, че такъв риск е налице,

281 Примерите в това отношение включват: Съвет на Европа, Комитет на министрите (2001 г.), Препоръка Rec (2001 г.) 16 за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие, 31 октомври 2001 г.; Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (1996 г.), Резолюция № 1099 (1996 г.) относно сексуалната експлоатация на деца, 25 септември 1996 г.; Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2000 г.), Резолюция № 1212 (2000 г.) относно изнасилванията при въоръжени конфликти, 3 април 2000 г.; Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2002 г.), Резолюция № 1307 (2002 г.) относно сексуалната експлоатация на деца: нулева толерантност, 27 септември 2002 г.

282 ЕСПЧ, решение от 31 май 2007 г. по дело *Kontrová срещу Словакия* (жалба № 7510/04).

поради предишните контакти между жалбоподателката и полицията. Позитивните задължения на полицейските органи е трябвало да включват регистрация на жалбата на жалбоподателката, предприемане на наказателно разследване и образуване на наказателно производство, подходящо документиране на обажданията за помощ в спешни ситуации и предприемане на действия във връзка с твърденията, че съпругът на жалбоподателката притежава ловна пушка. Полицейските органи обаче не са изпълнили своите задължения и пряката последица от това неизпълнение е смъртта на децата на жалбоподателката, което е нарушение на член 2 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Eremia срещу Република Молдова*²⁸³ се отнася до подадена от майка и двете ѝ дъщери жалба за отказ на компетентните органи да ги защитят от насилническите действия на техния съпруг и баща. ЕСПЧ приема, че, макар да са разполагали с информация за насилието, компетентните органи не са предприели ефективни мерки, за да защитят майката от следващи случаи на домашно насилие. Освен това Съдът установява, че компетентните органи са предприели неефективни действия или изобщо не са предприели действия, за да предотвратят следващи случаи на насилие срещу майката от страна на бащата, въпреки че тези действия оказват вредно психологическо въздействие върху двете дъщери. Съдът заключава, че молдовските органи не са изпълнили ефективно своите задължения съгласно член 8 от ЕКПЧ.

В приложното поле на ЕКПЧ са разглеждани и случаи на пренебрегване на деца в държавни институции за грижа или в семейните им жилища. Задълженията на компетентните органи в случаи на пренебрегване на деца от страна на родителите им са сходни на задълженията в разгледаните по-горе случаи. От една страна, държавата е длъжна да въведе в действие ефективни механизми за закрила на детето, а от друга страна държавните органи трябва да предприемат действия за закрила на децата в случаи на получена информация за пренебрегване на деца или когато разполагат с достатъчно доказателства за пренебрегване на деца в техните семейни жилища или в частни институции.²⁸⁴ Случаите на пренебрегване в държавни

283 ЕСПЧ, решение от 28 май 2013 г. по дело *Eremia срещу Република Молдова* (жалба № 3564/11).

284 ЕСПЧ, решение от 10 май 2001 г. по дело *Z и други срещу Обединеното кралство* [голям състав], (жалба № 29392/95).

институции пораждат преки задължения за държавните органи да осигурят закрилата на децата, като гарантират, че те получават подходящи (здравни) грижи, че сградите, където те са настанени, са подходящи, и/или че персоналът е обучен да удовлетворява нуждите на децата.²⁸⁵

Конвенцията от Истанбул също е приложима в тази област.²⁸⁶ Макар че нейните разпоредби не са насочени конкретно към децата, Конвенцията съдържа няколко позовавания на децата. Първо, съгласно член 3, буква е) момичетата под 18-годишна възраст се считат за „жени“ и следователно всички разпоредби на Конвенцията се прилагат към тях. Второ, съгласно член 2, алинея 2 държавите — страни по Конвенцията, се насърчават да прилагат Конвенцията към всички жертви на домашно насилие, което включва и децата. Всъщност в повечето случаи децата стават свидетели на домашното насилие и са тежко засегнати от него.²⁸⁷ И накрая, разпоредбите на Конвенцията, които са конкретно свързани с децата, включват задължения за държавите да предприемат мерки за удовлетворяване на нуждите на децата жертви, повишаване на осведомеността сред децата и закрила на децата свидетели.

Подобна е разпоредбата на член 17 от ЕСХ, съгласно която държавите са длъжни да забранят всички форми на насилие срещу децата и да приемат подходящи разпоредби в областите на наказателното и гражданското право.

Проблемите, свързани с домашното насилие и пренебрегването на деца, са предмет на разглеждане от различни необвързващи правни инструменти на Съвета на Европа.²⁸⁸

285 ЕСПЧ, решение от 18 юни 2013 г. по дело *Nencheva и други срещу България* (жалба № 48609/06) (достъпно на френски език).

286 Съвет на Европа, *Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието срещу жени и домашното насилие*, CETS № 210, 2011 г.

287 FRA (2014 г.-в), стр. 134–135. Вж. също УНИЦЕФ (2006 г.).

288 Примерите в това отношение включват: Съвет на Европа, Комитет на министрите (1985 г.), Препоръка № R (85) 4 относно насилието в семейството, 26 март 1985 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (1990 г.), Препоръка № R (90) 2 относно социални мерки във връзка с насилието в семейството, 15 януари 1990 г.; Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (1998 г.), Препоръка № 1371 (1998 г.) относно насилието и занемаряването на деца, 23 април 1998 г.

7.2. Експлоатация на деца, детска порнография и сприятеляване с деца с цел сексуална злоупотреба

Основен момент

- Държавните органи са длъжни да си сътрудничат и да предприемат ефективни съвместни действия за защита на децата от насилие, включително при провеждането на разследвания.

7.2.1. Принудителен труд

Съгласно правото на ЕС робството, принудителното подчинение, принудителният или задължителният труд са забранени (член 5, параграф 2 от Хартата на основните права на Европейския съюз). Детският труд също е забранен (член 32 от Хартата). Директива 94/33/ЕО е основният правен инструмент, забраняващ детския труд.²⁸⁹ Държавите могат само в изключителни случаи да определят минимална възраст за постъпване на работа, която е под минималната възраст за завършване на задължителното училищно образование (член 4, параграф 2). Държавите са длъжни да гарантират, че младите хора, които постъпват на работа, се ползват с подходящи условия на труд (членове 6 и 7). Освен това наемане на работа на деца се допуска само за определени дейности, като например лека домашна работа или социални и културни дейности (член 2, параграф 2 и член 5). В директивата са предвидени и специални мерки за защита в случаите, когато се допуска детски труд (раздел III).

В много случаи, свързани с принудителен детски труд, са засегнати деца – жертви на трафик.²⁹⁰ Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора признава принудителния труд за форма на

289 Директива 94/33/ЕО на Съвета от 22 юни 1994 г. за закрила на младите хора на работното място, ОВ L 216, 1994 г.

290 Съображение 11, Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него, ОJ L 101/1, 2011 г.

експлоатация на деца (член 2, параграф 3).²⁹¹ Децата – жертви на трафик с цел принудителен труд, се ползват със същата защита по силата на Директивата, както и жертвите на трафик за други цели (като например сексуална експлоатация, вж. [раздел 7.1.3](#)).²⁹²

Съгласно правото на Съвета на Европа член 4 от ЕКПЧ забранява абсолютно всички форми на робство, принудително подчинение, принудителен и задължителен труд. ЕСПЧ определя „принудителния или задължителния труд“ като „труд или услуги, които едно лице е принудено да извърши под заплахата от наказание, срещу волята на засегнатото лице и участието си в които това лице не е предложило доброволно“.²⁹³ Наред с това принудителното подчинение включва „задължение на подчиненото лице да живее в имота на друго лице и невъзможност да промени положението си“.²⁹⁴ Следователно принудителното подчинение е утежнена форма на принудителен труд.

Когато разглежда случаи, свързани с твърдения за принудителен труд, ЕСПЧ първо определя дали твърденията попадат в обхвата на член 4 от ЕКПЧ.²⁹⁵ След това Съдът преценява дали държавите са изпълнили своите позитивни задължения да приемат законодателна и административна рамка, по силата на която се забраняват, наказват и ефективно се преследват случаите на принудителен или задължителен труд, принудително подчинение и робство.²⁹⁶ Що се отнася до процедурния аспект на член 4, ЕСПЧ проверява дали националните органи са провели ефективно разследване на твърденията за принудителен труд или принудително подчинение.²⁹⁷

291 Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него, ОJ L 101/1, 2011 г.

292 Вж. също FRA (2015 г.-в), стр. 40–41.

293 ЕСПЧ, решение от 26 юли 2005 г. по дело *Siliadin срещу Франция* (жалба № 73316/01), точка 116.

294 Пак там, точка 123.

295 ЕСПЧ, решение от 11 октомври 2012 г. по дело *C.N. и V. срещу Франция* (жалба № 67724/09), точка 70.

296 Пак там, точка 104 и следващи.

297 ЕСПЧ, решение от 13 ноември 2012 г. по дело *C.N. срещу Обединеното кралство* (жалба № 4239/08), точки 70–82.

Пример: *Делото С.Н. и V. срещу Франция*²⁹⁸ се отнася до оплаквания за принудителен труд от две сестри от Бурунди. След смъртта на родителите им те са отведени да живеят при леля си и нейното семейство във Франция. Двете сестри са били настанени в продължение на четири години в мазето на къщата, според техните твърдения, в много лоши условия. По-голямата сестра не е ходила на училище и е прекарвала цялото си време в домакинска работа и грижи за страдация от увреждане син на леля ѝ. По-малката сестра е посещавала училище, а след учебните занятия и след като ѝ е било осигурявано време, за да подготви домашните си, е работила за леля си и нейното семейство. Двете сестри са подали жалба пред ЕСПЧ, като твърдели, че са били държани в принудително подчинение и са били подложени на принудителен труд. ЕСПЧ установява, че първата жалбоподателка действително е била подложена на принудителен труд, тъй като е трябвало да работи по седем дни седмично без възнаграждение и без свободни от работа дни. Освен това тя е била държана в принудително подчинение, тъй като е имала чувството, че положението ѝ е постоянно и без перспективи за промяна. Наред с горното ЕСПЧ установява, че държавата не е изпълнила своите позитивни задължения, тъй като действащата нормативна уредба не е предоставяла ефективна защита на жертвите на принудителен труд. Що се отнася до процедурното задължение за разследване, ЕСПЧ се произнася, че изискванията на член 4 от ЕКПЧ са изпълнени, тъй като компетентните органи са извършили своевременно независимо разследване, което може да обезпечи идентифицирането и наказването на виновните лица. ЕСПЧ отхвърля твърденията на втората жалбоподателка, че е била подложена на принудителен труд, с мотива, че тя е имала възможност да посещава училище и е разполагала с време да подготви домашните си.

ЕСХ гарантира правото на децата на защита от физически и морални опасности в трудовата среда и извън нея (член 7, алинея 10). ЕКСП се е произнесъл, че домашната/трудова експлоатация на деца, включително трафика на деца с цел трудова експлоатация, трябва да бъдат забранени на държавно равнище.²⁹⁹ Държавите — страни по ЕСХ, са длъжни не само да прием-

298 ЕСПЧ, решение от 11 октомври 2012 г. по дело *С.Н. и V. срещу Франция* (жалба № 67724/09).

299 ЕКСП, Заклучения, 2004 г., България, стр. 57.

ат необходимото законодателство за предотвратяване на експлоатацията и защита на децата и младежите, но също и да гарантират, че това законодателство се прилага ефективно на практика.³⁰⁰

В Конвенцията от Ланзароте също е предвидено, че държавите са длъжни да криминализират всички форми на сексуална експлоатация на деца.

7.2.2. Трафик на деца

В рамките на правото на ЕС член 83 от ДФЕС определя трафика на хора като област, в която Европейският парламент и Съветът на ЕС имат законодателни правомощия. В член 5, параграф 3 от Хартата на основните права на Европейския съюз се съдържа изрична забрана на трафика на хора. Приносът на ЕС в това отношение е ценен с оглед на трансграничните измения на проблема.

Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него е първият правен инструмент, приет от Европейския парламент и Съвета на основание на член 83 от ДФЕС.³⁰¹ Съгласно член 2, параграф 1 от тази Директива „трафик на хора“ означава „набиране, превоз, прехвърляне, подслоняване или приемане на лица, включително размяна или прехвърляне на контрола над тези лица, посредством заплаха за или употреба на сила или други форми на принуда, посредством отвлечане, измама, заблуда, злоупотреба с власт или с уязвимо положение, или посредством даване или получаване на плащания или облаги, с оглед получаване на съгласието на лице, което има контрол над друго лице, с цел експлоатация“. Целта на директивата е да определи минимални правила относно определението и наказването на престъпления, свързани с трафик на хора (член 1). Директивата като цяло поражда правни последици по отношение на децата, а освен това включва няколко разпоредби, адресирани конкретно към децата, които са свързани с предоставянето на помощ и подкрепа на децата — жертви на трафик, и тяхната защита при провеждане на наказателни разследвания (членове 13–16).³⁰² Предвидено е предприемане на специфични мерки за подкрепа въз ос-

300 ЕКСП, Заклучения, 2006 г., Албания, стр. 61; Заклучения на ЕКСП, 2006 г., България, стр. 113.

301 Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него, ОJ L 101/1, 2011 г.

302 Съответните разпоредби са подробно разгледани във FRA и ЕСПЧ (2014 г.), стр. 222.

нова на оценка от специалист на всяко дете жертва (член 14, параграф 1). Държавите са длъжни да определят настойник, който да защитава висшия интерес на детето (член 14, параграф 2) и да предоставят подкрепа на семейството на детето (член 14, параграф 3). По време на наказателното производство децата имат право на представител и безплатни правни консултации, както и право да бъдат изслушвани в помещения, приспособени за тази цел, и от специално обучени професионалисти (член 15, параграфи 1–3). Допълнителни мерки за подкрепа включват възможностите разпитите да се провеждат без присъствие на публика и децата да бъдат изслушвани непряко чрез използване на комуникационни технологии (член 15, параграф 5).³⁰³

Директива 2004/81/ЕО е приложима и по отношение на децата – жертви на трафик на хора.³⁰⁴ Съгласно този нормативен акт на жертвите на трафик на хора може да бъде издадено разрешение за пребиваване от приемащата държава членка, при условие че те сътрудничат на наказателното разследване. Тази Директива обаче се прилага към децата само в степената, определена от съответната държава членка.³⁰⁵

По отношение на правоприлагането агенцията на ЕС с правомощия в тази област (Европол) и Звеното на ЕС за съдебно сътрудничество (Евроюст) имат важна роля за осигуряването на сътрудничеството между държавите членки за идентифициране и наказателно преследване на организирани мрежи за трафик на хора. Правните разпоредби, свързани със защитата на децата жертви на равнище ЕС са разгледани в [раздел 11.3](#) от настоящия наръчник.

Що се отнася до правото на Съвета на Европа, ЕКПЧ не съдържа изрични разпоредби, свързани с трафика на хора. Въпреки това, според тълкуването на ЕСПЧ член 4 от ЕКПЧ съдържа забрана на трафика на хора.³⁰⁶ Съдът е възприел определението за трафик на хора съгласно член 3, буква а) от Протокола за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца, допълващ Конвенцията на ООН срещу транс-националната организирана престъпност (Протокола от Палермо) и член 4,

303 Вж. FRA (2015 г.-6), стр. 79.

304 Директива 2004/81/ЕО на Съвета от 29 април 2004 г. за издаване на разрешение за пребиваване на граждани на трети страни, които са жертви на трафик на хора или са били обект на помощ за незаконна имиграция и които сътрудничат с компетентните органи, ОВ L 261, 2004 г., стр. 19–23.

305 Пак там, член 3.

306 ЕСПЧ, решение от 7 януари 2010 г. по дело *Rantsev срещу Кипър и Русия* (жалба № 25965/04), точка 282.

буква а) от Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора.³⁰⁷ На първо място ЕСПЧ определя дали дадена ситуация може да бъде квалифицирана като трафик на хора и съответно попада в обхвата на член 4. Когато такава квалификация е налице, ЕСПЧ анализира случая съгласно модела, разгледан в [раздел 7.2.1](#): Съдът проверява дали нормативната уредба на държавата ответник предоставя ефективна защита от трафик на хора, дали държавата е изпълнила своите позитивни задължения в конкретните обстоятелства по случая и дали компетентните органи са провели ефективно разследване на твърденията за трафик на хора.

Пример: Делото *Rantsev срещу Русия и Кипър*³⁰⁸ е заведено от бащата на младо момиче от Русия, което е починало при подозрителни обстоятелства в Кипър. Момичето е влязло в Кипър с трудова виза за кабаретна изпълнителка. След вероятен опит за бягство тя умира в резултат на падане от балкон на апартамент, принадлежащ на познати на нейния работодател. Бащата на момичето подава жалба срещу Русия и Кипър, в която твърди, че компетентните органи не са разследвали по подходящ начин смъртта на дъщеря му. В решението си по това дело ЕСПЧ за първи път се произнася, че трафикът на хора попада в обхвата на член 4 от ЕКПЧ. Въпреки че Кипър разполага с ефективна нормативна рамка за борба с трафика на хора, член 4 е нарушен, тъй като административната практика, съгласно която от работодателите се изисква да предоставят финансови гаранции за кабаретните танцьори, не осигурява ефективна защита от трафик и експлоатация. Освен това в конкретните обстоятелства по случая кипърските органи са били длъжни да знаят, че дъщерята на жалбоподателя е изложена на риск от това да стане жертва на трафик. Съдът постановява, че полицейските органи не са предприели мерки за защита на г-жа Rantseva от експлоатация. И накрая, Съдът констатира нарушение на член 4 от страна на Русия, тъй като руските органи не са предприели ефективно разследване на твърденията за трафик на хора.

307 ООН, Протокол за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца, допълващ Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност (UNTOC), Ню Йорк, 15 ноември 2000 г.; Съвет на Европа, [Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора](#), CETS № 197, 2005 г.

308 ЕСПЧ, решение от 7 януари 2010 г. по дело *Rantsev срещу Кипър и Русия* (жалба № 25965/04). Делото не е свързано със смъртен случай на дете, но е оправдано да бъде приведено като пример, тъй като липсват дела за трафик на хора по ЕСПЧ, свързани конкретно с деца, както и във връзка със заплахата от трафик на деца.

ЕКСП счита, че трафикът на хора е тежко нарушение на правата на човека и човешкото достойнство, и представлява съвременна форма на робство.³⁰⁹ Съгласно член 7, алинея 10 държавите трябва да приемат законодателство за неговото криминализиране.³¹⁰ Това законодателство трябва да бъде съпроводено с подходящ надзорен механизъм, санкции и план за действие за борба срещу трафика и сексуалната експлоатация на деца.³¹¹

На равнището на международните договори Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора е основният правен инструмент, регламентиращ борбата срещу трафика на хора.³¹² С оглед на по-широкото участие на държави в Съвета на Европа и на факта, че Конвенцията за борба с трафика на хора е открита за подписване и от държави, които не членуват в организацията³¹³, тази конвенция допълва Директива 2011/36/ЕС и има централно значение за борбата срещу трафика на хора в държавите — страни по Конвенцията, независимо дали тези членуват в ЕС, на основата на общи стандарти и задължения. Прилагането на Конвенцията се наблюдава от група независими експерти (Експертна група за борба с трафика на хора, ГРЕТА), които оценяват периодично състоянието на всяка от държавите и публикуват съответни доклади. Въз основа на тези доклади комитетът на държавите — страни по Конвенцията, който е политическият орган, отговарящ за прилагането на механизма за наблюдение по Конвенцията, приема препоръки до държавите — страни по Конвенцията, относно мерки, които следва да бъдат предприети за практическото прилагане на заключенията на ГРЕТА, и предприема съответни действия съобразно постигнатия напредък.

309 ЕКСП, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) срещу Ирландия* (жалба № 89/2013), 12 септември 2014 г., точка 56.

310 ЕКСП, *Заклучения*, т. XVII-2 (2005 г.), Полша, стр. 638.

311 ЕКСП, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) срещу Ирландия* (жалба № 89/2013), 12 септември 2014 г., точка 57.

312 Съвет на Европа, *Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора*, СЕТС № 197, 2005 г.

313 Например Беларус се присъединява към Конвенцията на 26 ноември 2013 г.

7.2.3. Детска порнография и сприятеляване с деца с цел сексуална злоупотреба

В рамките на правото на ЕС Директива 2011/93/ЕО е основният правен инструмент, забраняващ детската порнография.³¹⁴ Понятието „порнография“ е определено по следния начин: „i) всякакъв материал, който нагледно изобразява дете, участващо в прояви на реално или симулирано открито сексуално поведение; ii) всяко изображение на половите органи на дете за предимно сексуални цели; iii) всякакъв материал, който нагледно изобразява лице, което изглежда като дете, което участва в прояви на реално или симулирано открито сексуално поведение, или всяко изображение на половите органи на лице, което изглежда като дете, за предимно сексуални цели; или iv) реалистични изображения на дете, участващо в прояви на открито сексуално поведение, или реалистични изображения на половите органи на дете за предимно сексуални цели.“³¹⁵ Разпоредбата на член 5 от тази Директива въвежда задължение за държавите – членки на ЕС, да предприемат всички необходими мерки, за да гарантират, че умишлено то изготвяне, придобиване, притежаване, дистрибуция, разпространение, предаване, предлагане, доставяне или осигуряване на детска порнография, както и съзнателното получаване на достъп до този вид съдържание се наказва.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е разгледал няколко дела, свързани с детска порнография, в обхвата на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Söderman срещу Швеция* е заведено от момиче, чийто втори баща се е опитал да я заснеме на видео под душа.³¹⁶ Жалбоподателката твърди, че шведското законодателство не защитава адекватно нейния личен живот. ЕСПЧ отбелязва, че държавата има позитивно задължение да приеме нормативна рамка, която осигурява адекватна защита на жертвите на действия, подобни на тези, от които се оплаква жалбоподателката. Тъй като казусът се отнася само до опит за заснемане на видеозапис на жалбоподателката, ЕСПЧ при-

314 Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография, ОВ L 335/1, 2011 г., стр. 1–14.

315 Пак там, член 2, буква в).

316 ЕСПЧ, решение от 12 ноември 2013 г. по дело *Söderman срещу Швеция* [голям състав], (жалба № 5786/08).

ема, че не е задължително подобна нормативна рамка да включва наказателни санкции. Предоставените на разположение на жертвата правни средства за защита (с гражданскоправен или наказателноправен характер) трябва да са ефективни. По съществуващото на делото ЕСПЧ установява, че жалбоподателката не е могла да се ползва от ефективни наказателноправни или гражданскоправни правни средства за защита срещу опита на своя втори баща да я заснеме на видео, което е нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Член 9 от Конвенцията на Съвета на Европа за престъпления в кибернетичното пространство³¹⁷ задължава държавите — страни по Конвенцията, да криминализират предлагането, предоставянето на възможност за достъп, разпространяването, предаването, снабдяването с или притежаването на детска порнография или производството на такива материали чрез компютърна система. Важно изискване е въпросното поведение да е умишлено. В обяснителния доклад към Конвенцията е посочено, че терминът „детска порнография“ зависи от приложимите национални стандарти относно материали, определени като „непристойни, противоречащи на общественния морал или отговарящи на сходни критерии за неморалност“.³¹⁸ Това задължение за криминализиране следва обаче да се прилага не само по отношение на материали, които изобразяват деца, но също така и към материали, които изобразяват лица, които изглеждат като деца, както и към реалистични картини, представящи деца, които демонстрират открито сексуално поведение.³¹⁹

Освен това в съответствие с членове 21–23 от Конвенцията от Ланзароте държавите са длъжни да предприемат законодателни мерки за криминализиране на различни форми на детска порнография. В съответствие с член 21 склоняването, принуждаването и участието в дейности, представляващи детска порнография, следва да бъде обявено за престъпление. В съответствие с член 22 заставянето на деца да бъдат свидетели на сексуални действия (или действия на сексуална злоупотреба) също трябва да бъде обявено за престъпление. И накрая, член 23 съдържа изискването за приемане на законодателни мерки за криминализиране на отправянето

317 Съвет на Европа, [Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство](#), CETS № 185, 2001 г.

318 Обяснителен доклад до Съвета на Европа, Конвенция на Съвета на Европа за престъпления в кибернетичното пространство, точка 99.

319 Съвет на Европа, [Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство](#), CETS № 185, 2001 г., член 9, алинея 2.

на предложение към деца за участие в сексуални действия чрез информационни или комуникационни технологии. Комитетът Ланзароте е приел становище относно тази разпоредба, с което приканва държавите – страни по Конвенцията, да обмислят разширяване на обхвата на наказателната отговорност в случаи на отправяне на предложения към деца за участие в сексуални действия, като включат и случаите, когато сексуалната злоупотреба не е резултат от лична среща, а е осъществена чрез интернет.³²⁰

7.3. Групи, изложени на висок риск

Основен момент

- Децата – жертви на насилствено изчезване (наричано също и „принудително изчезване“ в международното право) имат право да запазят или да получат отново своята самоличност.

7.3.1. Деца, принадлежащи към малцинство

В областта на правото на Съвета на Европа разглежданите от ЕСПЧ дела, свързани конкретно със случаи на насилие срещу деца от малцинствени групи (извън контекста на трафика на хора и принудителния труд) са относително немногобройни. Те се отнасят предимно за сегрегация в училищата и дискриминация. Тези проблеми са разгледани в [раздел 3.2](#).

Пример: По делото *Centre of Legal Resources on behalf of Valentin Cătreanu срещу Румъния* неправителствена организация е подала жалба от името на момче от ромски произход, което е починало в държавна институция за грижа.³²¹ Момчето е било ХИВ-позитивно и е страдало от тежко интелектуално увреждане. Условиата в институцията, където е живеело момчето, са били ужасяващи: липсвало е отопление, спално бельо и облекло, липсвала е подкрепа от персонала и т.н. Поради липсата на близки родственици неправителствена организация е внесла от негово име жалба за нарушение на правата,

320 Становище на Комитета Ланзароте относно член 23 от Конвенцията от Ланзароте и обяснителната бележка към него, 17 юни 2015 г.

321 ЕСПЧ, решение от 17 юли 2014 г. по дело *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Cătreanu срещу Румъния* [голям състав], (жалба № 47848/08).

гарантирани в членове 2, 3, 5, 8, 13 и 14 от ЕКПЧ. Големият състав се произнася, че с оглед на изключителните обстоятелства по делото (извънредната уязвимост на младия ром и липсата на известни близки родственици) неправителствената организация има процесуална легитимация да представлява починалия жалбоподател. По съществото на жалбата ЕСПЧ установява нарушение на материалноправния аспект член 2 от Конвенцията. Съдът постановява, че националните органи носят отговорност за смъртта на г-н Сâтреану, тъй като са го настанили в институцията, където той е починал поради недохранване и липса на подходящи жилищни условия и здравни грижи. ЕСПЧ установява също така нарушение на член 2 на основание на факта, че румънските органи не са провели ефективно разследване на смъртта на г-н Сâтреану.

Що се отнася до децата, живеещи в институции, Препоръка на Съвета на Европа Rec(2005)5 подкрепя решението, съгласно което настаняване на дете не трябва да се предприема на дискриминационни основания.³²²

7.3.2. Деца с увреждания

Що се отнася до правото на ЕС, Съюзът е подписал КПХУ — първият международен договор в областта на правата на човека, към който се присъединява ЕС.³²³ КПХУ съдържа специфични разпоредби, свързани с децата. Държавите — членки на ЕС, и самият ЕС са се задължили да осигурят упражняването на правата на човека от децата с увреждания на равнопоставена основа с останалите деца. Съгласно член 16 от КПХУ те са длъжни да предприемат специфични мерки за защита на децата с увреждания от насилие и експлоатация.³²⁴

Във връзка с правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е разгледал дела, свързани с деца, в рамките на които са повдигнати няколко въпроса, включително относно съгласието, позитивните задължения на държавите за защита от смърт и малтретиране и жилищните условия в управляваните от държавата институции.

322 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2005 г.), Препоръка Rec (2005)5 относно правата на деца, живеещи в резидентни институции, 16 март 2005 г.

323 Съвет на Европейския съюз (2009 г.), Решение на Съвета 2010/48/ЕО от 26 ноември 2009 г. относно сключването от Европейската общност на Конвенцията на Организацията на обединените нации за правата на хората с увреждания, ОВ L 23/35, 2010 г.

324 Вж. също [раздел 3.5](#).

Пример: Делото *Ненчева и други срещу България*³²⁵ се отнася до смъртта на 15 деца и младежи в дом за лица с умствени и физически увреждания. ЕСПЧ установява, че децата са били настанени в специализирана обществена институция под изключителния контрол на държавата. Условията на живот за децата в дома са били ужасяващи: липсвали са храна, лекарства, облекло и отопление. Компетентните органи са били уведомени неколkokратно за тази ситуация и следователно са знаели или са били длъжни да знаят за наличието на риск от смърт. ЕСПЧ установява нарушение на член 2 от ЕКПЧ с мотива, че органите не са предприели мерки за закрила на живота на децата, настанени в институция под техен контрол. Освен това българските органи не са провели ефективно разследване на смъртните случаи на деца в дома. В конкретните обстоятелства по случая българските органи е следвало да образуват служебно наказателно разследване. Проведеното разследване е оценено като неефективно на няколко основания: то е започнало две години след смъртта на децата, проточило се е необосновано дълго, не е обхванало смъртта на всички починали деца и не е изяснило всички фактори, свързани със случая.

7.4. Изчезнали деца

В съответствие с правото на ЕС Европейската комисия е открила гореща телефонна линия (116000) за съобщения за изчезнали деца.³²⁶ Услугата приема обаждания с информация за изчезнали деца и предава информацията на полицейските органи, предоставя съвети и подкрепа на лицата, които носят отговорност за изчезналите деца, и подпомага разследването на случаите.

В рамките на правото на Съвета на Европа насилственото изчезване на деца е разгледано в обхвата на член 8 от ЕКПЧ.

325 ЕСПЧ, решение от 18 юни 2013 г. по дело *Nencheva и други срещу България* (жалба № 48609/06) (достъпно на френски език).

326 Решение на Комисията 2007/698/ЕО от 29 октомври 2007 г. за изменение на Решение 2007/116/ЕО по отношение на въвеждането на допълнителни резервирани номера, ОВ L 284/31, 2007 г.

Пример: По делото *Zorica Jovanović срещу Сърбия*³²⁷ се твърди, че новородено бебе е починало скоро след раждането, но тялото не е било предадено на родителите. Майката се е оплакала, че държавата не е изпълнила задължението си да ѝ предостави информация за съдбата на нейния син, включително относно причината за предполагаемата смърт или относно времето и мястото на погребението. ЕСПЧ постановява, че „многократният отказ на държавата да предостави [на майката] достоверна информация за съдбата на нейния син“ представлява нарушение на правото на зачитане на семейния ѝ живот.³²⁸

Съгласно правото на ООН член 25, алинея 1, буква б) от Международната конвенция за защита на всички лица от насилствено изчезване³²⁹ гласи, че държавите са длъжни да предотвратяват и наказват „фалшифицирането, прикриването или унищожаването на документи, удостоверяващи истинската самоличност“ на деца, които са жертви на насилствено изчезване или чиито родители са жертви на насилствено изчезване. Освен това държавите са длъжни да предприемат необходимите мерки за издирване и идентифициране на тези деца, както и за връщането им на техните семейства. С оглед на правото на тези деца да бъде запазена или повторно установена тяхната самоличност, включително тяхното гражданство, име и семейни връзки, признати от закона, държавите трябва да разполагат с действащи правни процедури за преглед и отмяна на осиновяване или настаняване в грижа на деца — жертви на насилствено изчезване (член 25, алинея 4). Конвенцията потвърждава два от общите принципи, които стоят в основата на правата на детето: висшият интерес на детето като първостепенно съображение и правото на детето да изразява мнението си (член 25, алинея 5). Макар че тази конвенция е ратифицирана от относително малък брой европейски държави, нейното значение за европейската нормативна рамка не трябва да се подценява.³³⁰

327 ЕСПЧ, решение от 26 март 2013 г. по дело *Zorica Jovanović срещу Сърбия* (жалба № 21794/08).

328 Пак там, точка 74.

329 ООН, Международна конвенция за защита на всички лица от насилствено изчезване, 20 декември 2006 г.

330 Към 19 февруари 2015 г. конвенцията е ратифицирана от девет от 28-те държави — членки на ЕС (Австрия, Белгия, Испания, Франция, Германия, Литва, Нидерландия, Португалия и Словакия). Тя е ратифицирана и от следните държави — членки на Съвета на Европа: Сърбия, Черна гора, Босна и Херцеговина, Армения и Албания.

8

Икономически, социални и културни права и достатъчен жизнен стандарт

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, член 14 (образование)</p> <p>Директива относно признаването (2011/95/ЕС)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Vaubast и R срещу Secretary of State for the Home Department</i>, С-413/99, 2002 г. (образование на децата мигранти)</p>	<p>Право на образование</p>	<p>ЕКПЧ, Протокол № 1, член 2 (право на образование)</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член 17 (право на образование)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Catan и други срещу Молдова и Русия</i> [голям състав], (жалби № 43370/04, № 8252/05 и № 18454/06), 2012 г. (използване на езици в училищата)</p> <p>ЕСПЧ, решение от 13 ноември 2007 г. по дело <i>D.H. и други срещу Чешката република</i> [голям състав], (жалба № 57325/00), 2007 г.; ЕСПЧ, решение от 16 март 2010 г. по дело <i>Orđuš и други срещу Хърватия</i> [голям състав], (жалба № 15766/03), 2010 (дискриминация в училищата на ромските деца)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Popotaгyovi срещу България</i> (жалба № 5335/05), 2011 г. (дискриминация, основана на имиграционен статут)</p> <p>РКЗНМ, член 12, алинея 3 и член 14</p> <p>Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти</p>
<p>Харта на основните права, член 35 (достъп до здравни грижи)</p>	<p>Право на здраве</p>	<p>ЕСХ (ревизирана), член 11 (право на опазване на здравето) и член 13 (право на социална и медицинска помощ)</p> <p>ЕКПЧ, член 2 (право на живот) и член 8 (право на физическа неприкосновеност)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Oyal срещу Турция</i> (жалба № 4864/05), 2010 г. (заразяване с ХИВ на новородено)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Директива от-носно при-знаването (2011/95/ЕС), член 29 (предоставяне на основни обезщетения на де-цата мигранти)</p>		<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Iliya Petrov срещу България</i> (жалба № 19202/03), 2012 г. (нараняване в електрически трансформаторен пост)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Centre for Legal Resources от името на Valentin Câmporeanu срещу Румъния</i> [голям състав], (жалба № 47848/08), 2014 г. (смъртен случай в институция)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Glass срещу Обединено-то кралство</i> (жалба № 61827/00), 2004 г. (ин-формирано съгласие)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>М.А.К. и Р.К. срещу Обединеното кралство</i> (жалби № 45901/05 и № 40146/06), 2010 г. (подлагане на изследва-не без родителско съгласие)</p> <p>ЕКСП, <i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция</i>, жалба № 14/2003 г., 2004 г. (здравни грижи за деца мигранти)</p> <p>ЕКСП, <i>Defence for Children International (DCI) сре-щу Белгия</i>, жалба № 69/2011, 2012 г. (деца в не-редовно положение)</p> <p>Конвенция за правата на човека и биомедици-ната (Конвенция от Овиедо), членове 6 и 8</p>
<p>Харта на ос-новните пра-ва, член 34, параграф 3 (право на социална помощ и на помощ за жилище)</p>	<p>Право на жилище</p>	<p>ЕСХ (ревизирана), член 16 (право на семейство-то на социална, правна и икономическа за-щита), член 17 (право на децата и младежите на социална, правна и икономическа защита) и член 31 (право на жилище)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Vah срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 56328/07), 2011 г.</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Sonnors срещу Обедине-ното кралство</i> (жалба № 66746/01), 2004 г.</p>
<p>Харта на ос-новните права, член 34 (соци-ална сигур-ност и социална помощ)</p>	<p>Право на достатъчен жизнен стан-дарт и право на социална сигурност</p>	<p>ЕСХ (ревизирана), членове 12–14 (права на социално осигуряване, социална и медицинска помощ и на помощ от службите за социални грижи), член 16 (право на семейството на соци-ална, правна и икономическа защита) и член 30 (право на закрила срещу бедност и социална изолация)</p> <p>ЕКСП, <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) сре-щу Франция</i>, жалба № 82/2012, 2013 г. (спиране на семейни помощи за отсъствия от училище)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Konstantin Markin сре-щу Русия</i> [голям състав], (жалба № 30078/06), 2012 г. (родителски отпуск)</p>

Икономическите, социалните и културните права, наричани по-често социално-икономически права или социални права, в европейския контекст обхващат свързани с работата права, както и права на образование, здраве, жилище, социална сигурност и, по-общо, достатъчен жизнен стандарт. Културните права остават в голяма степен неразработени и без достатъчно внимание в научните публикации и съдебната практика. Някои аспекти на тези права са разгледани в [раздел 4.6](#) относно самоличността на децата, принадлежащи към малцинства, и в [раздел 8.2](#) във връзка с правото на образование.

Изрични изисквания във връзка с икономическите, социалните и културните права в европейския контекст се съдържат Европейската социална харта и Хартата на основните права на Европейския съюз, а разпоредби от значение за тази област са включени и в ЕКПЧ и протоколите към нея, например относно забраната за принудителен труд и правото на образование. Освен това ЕСПЧ е приел, че „липсва строго разграничение между сферата [на социалните и икономическите права] и областта, попадаща в обхвата на Конвенцията“³³¹, както и че гражданските права, гарантирани от ЕКПЧ, включват в своето съдържание и икономически, социални и културни права. В съответствие с този подход например Съдът е анализирал правото на достъп до здравни грижи като елемент от забраната на изтезанията, нечовешкото или унижителното отношение или наказание (член 3 от ЕКПЧ).³³²

В тази глава са разгледани икономическите, социалните и културните права, които имат пряко отношение към децата: правото на образование ([раздел 8.2](#)), правото на здраве ([раздел 8.3](#)), правото на жилище ([раздел 8.4](#)) и правото на достатъчен жизнен стандарт и социална сигурност ([раздел 8.5](#)).

331 ЕСПЧ, решение от 9 октомври 1979 г. по дело *Airey срещу Ирландия* (жалба № 6289/73), точка 26.

332 Вж. например ЕСПЧ, Factsheet on Prisoners' health-related rights, февруари 2015 г. и Factsheet on Health, април 2015 г.

8.1. Подходи към икономическите, социалните и културните права

Основни моменти

- Обезпечаването на достатъчно ресурси е ключът към осигуряването на защитата на социалните права.
- Централните елементи от социалните права са наличността, достъпността, адаптивността и приемливостта.

Съгласно правото на ЕС икономическите, социалните и културните права са включени в обхвата на Хартата на основните права на Европейския съюз със същото значение, както и гражданските и политическите права. Разпоредбата на член 52 от Хартата обаче прави разграничение между права и принципи, като принципите имат ограничен характер по отношение на възможността съдебните органи да се позовават на тях.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕКСП отбелязва, че когато реализирането на дадено право е „изключително комплексно и извънредно скъпо“, Комитетът оценява постепенното реализиране на правото въз основа на три критерия: следва да се предприемат мерки за „постигане на целите на Хартата в разумен срок, с измерим напредък и в степен, съответстваща на пълноценното използване на наличните ресурси“.³³³ Наред с това Комитетът въвежда подхода на определяне на приоритети, като напомня на държавите „въздействието на техните решения върху групите в особено неравностойно положение, както и върху останалите засегнати лица“.³³⁴

Макар и в специфичния контекст на правото на социална сигурност, ЕКСП изтъква, че действия, представляващи отстъпление от реализираните постижения, които са мотивирани с необходимостта „да се осигури поддържането и устойчивостта на съществуващата система за социална сигурност“, са допустими, при условие че не „подкопават основната рамка на националната система за социална сигурност и не лишават физически лица от

333 ЕКСП, *International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция*, жалба № 13/2002, 4 ноември 2003 г., точка 53; ЕКСП, *European Action of the Disabled (AЕН) срещу Франция*, жалба № 81/2012, 11 септември 2013 г., точки 94–99.

334 ЕКСП, *International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция*, жалба № 13/2002, 4 ноември 2003 г., точка 53.

възможността да се ползват от защитата на тази система от сериозни социални и икономически рискове“.³³⁵ ЕСПЧ също приема възможността за мерки, представляващи отстъпление от постигнатото, но проверява дали възприетият метод е обоснован и годен за постигане на преследвана легитимна цел.³³⁶

Във връзка с правото на образование ЕКСП, действайки в съответствие с подхода на Комитета на ООН за икономически, социални и културни права, е приел аналитичната рамка, основаваща се на критериите за наличност, достъпност, адаптивност и приемливост.³³⁷ Разграничението между наличност и достъпност също фигурира в практиката на ЕСПЧ. Критериите или основните елементи наличност, достъпност, приемливост и адаптивност стоят в основата на изложения по-долу анализ, доколкото съществува приложима съдебна практика.

8.2. Право на образование

Основни моменти

- Ограниченията на достъпа до образование трябва да са предвидими, да следват легитимна цел, да са обосновани и недискриминационни.
- Приемливостта на образованието, която предполага зачитане на религиозните и философските убеждения на родителите, не изключва възможността за осъществяване на религиозно или сексуално образование в училищата.
- Адаптивността предполага предприемане на специални мерки за децата с увреждания и възможността децата, принадлежащи към малцинства, да учат и да бъдат обучавани на собствения им език.
- Децата имат право на образование, независимо от тяхното гражданство или миграционен статут.

335 ЕКСП, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) u Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) срещу Гърция*, жалба № 66/2011, 23 май 2012 г., точка 47.

336 ЕСПЧ, решение от 24 юни 2014 г. по дело *Markovics u други срещу Унгария, решение за недопустимост* (жалби № 77575/11, № 19828/13 и № 19829/13), точки 37 и 39.

337 ЕКСП, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България*, жалба № 41/2007 г., 3 юни 2008 г., точка 37.

Съгласно правото на ЕС разпоредбата на член 14, параграф 2 от Хартата на основните права на Европейския съюз гарантира правото на образование, включително „възможността да се получи безплатно задължително образование“. Третият параграф от член 14 гарантира свободата да се създават учебни заведения, както и правото на родителите да осигуряват образованието и обучението на децата си в съответствие със своите религиозни, философски и педагогически убеждения.

Съгласно правото на Съвета на Европа разпоредбата на член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ гарантира правото на образование. ЕСПЧ уточнява, че тази разпоредба не задължава държавите да осигурят достъп до образование, а гарантира „право на достъп до съществуващите към дадения момент образователни заведения“.³³⁸ Наред с горното правото на образование включва и „възможността за получаване на ползи от полученото образование, т.е. правото да се получи, в съответствие с действащите във всяка държава правила и под една или друга форма, официално признаване на завършеното [...] обучение“.³³⁹ Това обаче не е абсолютно право. Неговите ограничения трябва да са предвидими за заинтересованите лица и да преследват легитимна цел. Дисциплинарните мерки, включващи временно или окончателно изключване от образователно заведение, са позволени, доколкото отговарят на условията за допустими ограничения. За да се направи преценка дали тези форми на изключване образование водят от лишаване от правото на образование, следва да бъдат взети предвид фактори като процедурните гаранции, срокът на изключването, мерките за реинтеграция и подходящия характер на осигуреното алтернативно образование.³⁴⁰

Пример: По делото *Catan и други срещу Молдова и Русия*³⁴¹ ЕСПЧ анализира езиковата политика, въведена в училищата от сепаратистките органи в Приднестровието. Целта на тази езикова политика е русификация. След насилственото затваряне на училищата с преподаване на молдовски език (с използване на латиницата), родителите са били

338 ЕСПЧ, решение от 23 юли 1968 г. по дело „Относно някои аспекти на законодателството относно използването на езици в системата за образование в Белгия“ срещу Белгия (жалби № 1474/62, № 1677/62, № 1691/62, № 1769/63, № 1994/63 и № 2126/64), точка 4.

339 Пак там.

340 ЕСПЧ, решение от 11 януари 2011 г. по дело *Ali срещу Обединеното кралство* (жалба № 40385/06), точка 58.

341 ЕСПЧ, решение от 19 октомври 2012 г. по дело *Catan и други срещу Молдова и Русия* [голям състав], (жалби № 43370/04, № 8252/05 и № 18454/06).

принудени да избират между това да изпратят децата си в училища, където преподаването се осъществява на изкуствена комбинация между езика и кирилската азбука въз основа на учебни материали, разработени през съветската епоха, или в училища, които са по-зле оборудвани и с по-неудобно разположение, като по пътя си към тези училища децата са подложени на тормоз и сплашване. Принудителното затваряне на училищата и последващият тормоз са оценени като необосновано ограничаване на правото на децата на образование, което представлява нарушение на член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ.³⁴²

Като елемент от правото на образование родителите имат право на зачитане на техните религиозни и философски убеждения. Същевременно „съставянето и планирането на учебната програма по принцип попада в компетентността на държавата“.³⁴³ Освен това държавата може да включи в учебната програма информация или знания с религиозен или философски характер, при условие че „тази информация се преподава по обективен, критичен и плуралистичен начин“.³⁴⁴ За осигуряване на плурализма е необходимо количествените и качествените разлики по отношение на преподаването на определена религия или философия да бъдат балансираны, като на родителите бъде предложена възможността за частично или пълно освобождаване на децата им от изучаването на съответния предмет, и по-конкретно възможността децата да не участват в определени учебни часове или в целия курс на религиозно обучение.³⁴⁵ Подходът на ЕСПЧ към този проблем от гледна точка на недискриминацията е разгледан в [раздел 2.1](#).³⁴⁶

Съгласно член 17, алинея 2 от ревизираната ЕСХ държавите се задължават „да вземат всички необходими и подходящи мерки, насочени към [...] предоставяне на безплатно основно и средно образование на децата и младежите, както и насърчаване на редовната посещаемост в училище“.³⁴⁷ Освен това ЕКСП е постановил, че съгласно тази разпоредба договарящите

342 Пак там, точки 141–144.

343 ЕСПЧ, решение от 29 юни 2007 г. по дело *Folgerø и други срещу Норвегия* [голям състав], (жалба № 15472/02), точка 84.

344 Пак там, точка 84.

345 Пак там, точки точки 85–102 и особено мнение.

346 ЕСПЧ, решение от 15 юни 2010 г. по дело *Grzelak срещу Полша* (жалба № 7710/02).

347 ЕСХ от 1961 г. не съдържа разпоредба относно правото на образование.

държави следва да гарантират достъп до образование и на децата, които пребивават незаконно на тяхната територия.³⁴⁸

Наред с горното образователните заведения трябва да са достъпни за всички без дискриминация.³⁴⁹ ЕКСП е застъпил позицията, че „интегрирането на децата с увреждания в масовите училища [...] следва да е нормалната практика, а обучението в специализирани училища следва да е изключение“.³⁵⁰ Държавите не се ползват с широка свобода на преценка по отношение на избора на вида на училищата, в които да се обучават лица с увреждания: те трябва да посещават масови училища.³⁵¹

Случаи, свързани с диференцирано третиране в областта на образованието на основания като гражданство, имиграционен статут или етнически произход, са разгледани в [глава 3](#).

Съгласно практиката на ЕКСП образованието в областта на сексуалното и репродуктивното здраве трябва да е част от общата учебна програма.³⁵² Държавите се ползват с широка свобода на преценка по отношение на определянето на културната уместност на използваните учебни материали, но те се дължат да гарантират недискриминационно образование в областта на сексуалното и репродуктивното здраве, „което не утвърждава и не засилва социалното изключване и лишаването от човешко достойнство“. Образователните материали не трябва да „утвърждават унижителни стереотипи“, например относно лицата с нехетеросексуална ориентация.³⁵³

И накрая, адаптивността на образованието предполага например за децата с увреждания, които са интегрирани в масовите училища, „да се предприемат мерки за удовлетворяване на техните специални потребности“³⁵⁴ (вж. също [раздел 3.5](#)).

348 ЕКСП, *Médecins du Monde – International срещу Франция*, жалба № 67/2011 г., 11 септември 2012 г.

349 По въпросите, свързани с децата с увреждания, вж. също [глави 3 и 7](#).

350 ЕКСП, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България*, жалба № 41/2007 г., 3 юни 2008 г., точка 35.

351 ЕКСП, *European Action of the Disabled (АЕН) срещу Франция*, жалба № 81/2012, 11 септември 2013 г., точка 78.

352 ЕКСП, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) срещу Хърватия*, жалба № 45/2007, 30 март 2009 г., точка 47.

353 Пак там, точки 59 и 61.

354 ЕКСП, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България*, жалба № 41/2007 г., 3 юни 2008 г., точка 35.

Освен това в съответствие с член 12, алинея 3 от РКЗНМ държавите – страни по Конвенцията, се задължават изрично да утвърждават равни възможности за достъп до образование на всички степени за лицата, принадлежащи към национални малцинства (вж. също [глава 3](#)).³⁵⁵ За децата, принадлежащи към национални малцинства, член 14 от РКЗНМ включва правото да изучават и да бъдат обучавани на собствения им език.³⁵⁶ ЕСПЧ е потвърдил, че правото на образование включва и правото на лицата да получават образование на националния език (един от националните езици).³⁵⁷

8.2.1. Право на образование на децата мигранти

Съгласно правото на ЕС основното право на децата на образование независимо от миграционния им статут е признато на практика във всички аспекти на миграционното право на Съюза.³⁵⁸ ЕС няма обаче правомощия да определя съдържанието или обхвата на националните разпоредби в областта на образованието. Вместо това ЕС защитава правото на децата мигранти на достъп до образование при условия, които са еднакви или, в зависимост от техния статут, сходни на условията, приложими към местните граждани. Директивата за студентите 2004/114/ЕО регламентира условията за прием на граждани на трети страни с цел образование, ученически обмен, безвъзмездно обучение или доброволческа дейност.³⁵⁹ Понятието „прием“

355 Вж. също Съвет на Европа, Консултативен комитет за Рамковата конвенция за защита на националните малцинства (РКЗНМ), *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, 2006 г., ACFC/25DOC(2006)002, част 2.1.

356 За допълнителна информация вж. Съвет на Европа, Консултативен комитет за Рамковата конвенция за защита на националните малцинства (РКЗНМ), „*Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities*“, 2006 г., ACFC/25DOC(2006)002, част 2.3, и тематичен коментар № 3: „*The language rights of persons belonging to national minorities under the Framework Convention*“, 2012 г., ACFC/44DOC(2012)001 rev, част VI, Езиковите права и образованието.

357 ЕСПЧ, решение от 19 октомври 2012 г. по дело *Catan и други срещу Молдова и Русия* [Голям състав], (жалби № 43370/04, № 8252/05 и № 18454/06), точка 137.

358 Например член 27 от Директива 2011/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила (преработен текст) (Директива относно признаването), ОВ L 337/9, 2011 г., стр. 9–268.

359 Директива 2004/114/ЕО на Съвета относно условията за прием на граждани на трети страни с цел образование, ученически обмен, безвъзмездно обучение или доброволческа дейност (Директива за студентите).

включва влизането и пребиваването на граждани на трети страни за период, надхвърлящ три месеца. Общите условия за прием на деца включват предоставяне на пътнически документ с неизтекъл срок на валидност, разрешение от родителите за придвижвания престой и здравна застраховка, както и, съобразно изискванията на държавата членка, заплащане на такси, дължими за разглеждането на молбата за прием.³⁶⁰ Учениците например са длъжни да предоставят доказателства за участие в програма за ученически обмен, провеждана от призната за целта организация в съответната държава членка.³⁶¹ Стажантите без възнаграждение са длъжни да предоставят изискваните от държавата членка доказателства, че за времето на своя престой разполагат с достатъчно средства за покриване на разходите си за съществуване, обучение и завръщане.³⁶² Достъпът на студентите, обучаващи се във висши учебни заведения, до икономически дейности, включително платена работа, подлежи на ограничения.³⁶³

Деца на мигранти от ЕС, които се преместват в друга държава – членка на ЕС, по силата на правилата за свободно движение, се ползват от най-благоприятно третиране в това отношение. Те имат право на достъп до общата образователна система и до курсове за чиракуване и професионално обучение в тази държава при равни условия с нейните граждани.³⁶⁴ Това включва обществените и частните училища, както и задължителното и незадължителното образование. СЕС винаги е тълкувал разширително това право, за да гарантира равния достъп до образование, както и до по-широк кръг социални плащания, свързани с образованието, а също и до всички помощи, чието предназначение е да улеснят участието в образованието. Например по делото *Casagrande* детето на работник мигрант получава

360 Пак там, член 6.

361 Пак там, член 7.

362 Пак там, член 10.

363 Пак там, член 17.

364 Регламент (ЕС) № 492/2011 на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно свободното движение на работници в Съюза, ОВ L 141/1, 2011 г., стр. 1–12, член 10 и Директива 2004/38 на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 г. относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО (Директива за свободното движение), ОВ L158, 2004 г., стр. 77–123, член 24, параграф 1.

право на достъп до помощ за образование, отпускана въз основа на проверка на доходите, по силата на правилата на ЕС за свободно движение.³⁶⁵

Наред с горното законодателство, прието през седемдесетте години на миналия век, задължава държавите членки да предоставят допълнително езиково обучение на децата на работници мигранти от ЕС, както на езика на приемащата държава, така и на майчиния им език, с цел улесняване на тяхното интегриране в приемащата държава и в тяхната държава на произход, ако в последствие те се завърнат там.³⁶⁶ Макар че тези мерки гарантират щедра и полезна допълнителна подкрепа на децата, обучаващи се в училище в приемащата държава, тяхното прилагане в отделните държави членки е силно фрагментирано и все по-трудно осъществимо с оглед на големия брой различни езици, които трябва да бъдат обхванати.³⁶⁷

Пример: Делото *Baumbast u R срещу Secretary of State for the Home Department*³⁶⁸ се отнася до това дали двете дъщери на работник мигрант от Германия, който се е преместил в Обединеното кралство със своята съпруга от Колумбия и дъщерите си, могат да продължат да посещават училище след като баща им напуска Обединеното кралство и заминава в държава извън ЕС, като оставя там съпругата и дъщерите си. Пред СЕС е бил поставен въпросът дали съпругата и дъщерите могат да останат в приемащата държава на собствено основание, въпреки факта, че г-н Baumbast (чрез който те са получили производни права на пребиваване) на практика се е отказал от статута си на работник мигрант в ЕС. За СЕС решаващ довод е обстоятелството, че децата са интегрирани в образователната система на приемащата държава и би било вредно и непропорционално те да бъдат отстранени на този решаващ етап от тяхното образование. Съдът потвърждава, че значението на постигането на трайност

365 СЕС, решение от 3 юли 1974 г. по дело *Donato Casagrande срещу Landeshauptstadt München*, C-9/74. Решението е потвърдено с по-късни решения, като например СЕС, решение от 26 февруари 1992 г. по дело *M.J.E. Bernini срещу Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, C-3/90.

366 Директива 77/486/ЕИО на Съвета относно образованието на децата на мигриращи работници, ОВ L 199, 1977 г., стр. 32–33. Обърнете внимание, че децата на работници мигранти от трети страни са изключени от обхвата на Директивата.

367 Доклади на Комисията за прилагането на Директива 77/486/ЕИО, COM(84) 54 окончателен и COM(88) 787 окончателен.

368 СЕС, решение от 17 септември 2002 г. по дело *Baumbast u R срещу Secretary of State for the Home Department*, C-413/99.

и приемственост в образованието на децата е толкова голямо, че то може да послужи като основание за продължаване на разрешението за пребиваване на семейството (за което липсват други основания) в приемащата държава за периода на обучението на детето мигрант.

Решението по делото *Baumbast* е последвано от други дела³⁶⁹ и е кодифицирано в член 12, параграф 3 от Директива 2004/38/ЕО (Директивата за свободното движение).³⁷⁰

Децата, които са граждани на трети държави, по принцип имат достъп само до *обществено финансираното* образование при равни условия с местните граждани и са изключени от свързаните с тази област придобивки, като например стипендии.³⁷¹ Някои правни инструменти на ЕС в областта на имиграцията обаче отиват отвъд предоставянето на равен достъп, като изискват от държавите членки да въведат механизми, гарантиращи съответно признаване и прехвърлимост на чуждестранните квалификации, дори когато липсват съответните удостоверителни документи (член 28 от Директивата относно признаването).³⁷²

Правата на образование на децата, търсещи убежище, са още по-ограничени: приемащата държава е длъжна да предостави на тези деца достъп до образователната си система при условия, които са *подобни*, но не

369 СЕС, решение от 23 февруари 2010 г. по дело *Maria Teixeira срещу London Borough of Lambeth u Secretary of State for the Home Department*, C-480/08; СЕС, решение от 23 февруари 2010 г. по дело *London Borough of Harrow срещу Nimco Hassan Ibrahim u Secretary of State for the Home Department* [голям състав], C-310/08.

370 Директива 2004/38/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 г. относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО, ОВ L 158, 2004 г., 30 април 2004 г., член 2, параграф 2, буква в) и член 12, параграф 3.

371 Директива 2011/95/ЕС относно признаването, член 11; Директива относно дългосрочно пребиваващите лица (Директива 2003/109/ЕО), член 14; Директива 2003/86/ЕО относно правото на събиране на семейството, член 14; Директива за временна закрила (2001/55/ЕО); Директива относно условията на приемане (2013/33/ЕС), член 14, буква в); и Директива относно връщането (2008/115/ЕО).

372 Директива 2011/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила (преработен текст) (Директива относно признаването), ОJ L 337/9, 2011 г.

непременно *еднакви* с условията, приложими към собствените ѝ граждани.³⁷³ На това основание се допуска образованието да се предоставя в центрове за настаняване, вместо в училища, а компетентните органи могат да отлагат пълноценния достъп на търсещите убежище деца до училище за срок до три месеца от датата на подаване на молбата за убежище. В случаите, когато предоставянето на достъп до образователната система е невъзможно поради особеното положение на детето, държавите членки са длъжни да осигурят алтернативни условия на обучение (член 14, параграф 3 от Директивата относно условията на приемане).³⁷⁴

Съгласно правото на Съвета на Европа разпоредбата на член 2 от Протокол № 1 е използвана във връзка с член 14 като основание за осигуряване на достъп до образование за децата мигранти (вж. също [раздел 3.3](#)).

Пример: По делото *Ропотагюви срещу България*³⁷⁵ ЕСПЧ е анализирал искането, отправено към двама ученици от Русия без разрешение за постоянно пребиваване да заплатят такси за обучение в средно училище. Съдът заключава, че налагането на заплащане на такси за обучение в средно училище в този случай е дискриминационно и съответно представлява нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ³⁷⁶.

ЕСХ осигурява защита на правата на децата мигранти на образование, както пряко (член 17, алинея 2), така и непряко, като налага ограничения върху правата на децата да упражняват трудова дейност, с цел да получат възможност да се възползват пълноценно от задължителното образование (член 7).

Освен това Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти³⁷⁷ потвърждава правото на децата мигранти на достъп „на също-

373 Директива относно условията на приемане (2013/33/ЕС). Следва да се обърне внимание, че съгласно Директива относно признаването (2011/95/ЕС, член 27), на децата бежанци (които са придобили право на дългосрочно пребиваване) се гарантира достъп до образование при същите условия, както за местните граждани.

374 Директива 2013/33/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила (преработен текст) (Директива относно условията на приемане), ОВ L 180/96, 2013 г., стр. 96–116.

375 ЕСПЧ, решение от 21 юни 2011 г. по дело *Ропотагюви срещу България* (жалба № 5335/05).

376 Вж. също [раздел 3.3](#).

377 Съвет на Европа, *Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти*, CETS № 93, 1977 г.

то основание и при същите условия, както местните граждани“ до общо образование и професионално обучение в приемащата държава (член 14, алинея 1).

В сферата на международното право правата на децата мигранти на равен достъп до образование са утвърдени и от Международната конвенция за защита на правата на всички работници мигранти и членовете на техните семейства (член 30).³⁷⁸

В член 28 от КПД е предвидено, че всички имат право на безплатно задължително образование. Съгласно член 29, алинея 1, буква в) от Конвенцията съдържанието на това право надхвърля значително равенството на достъпа до образование и включва разпоредбите относно развитието на културната идентичност и езика на детето, както и ценностите на неговата държава на произход.

8.3. Право на здраве

Основни моменти

- Държавите имат позитивни задължения да предприемат мерки срещу застрашаващи живота рискове за здравето, които са известни или трябва да бъдат известни на компетентните органи.
- Държавните органи са длъжни да предприемат ефективно разследване в случай на смърт на лице.
- Съгласно ЕСХ деца, които пребивават незаконно в страната, имат право на здравни грижи, които надхвърлят спешната медицинска помощ.
- Приемливостта на здравните грижи предполага получаване на информирано съгласие или разрешение.
- Съгласно законодателството на ЕС и ЕСХ и при съблюдаване на няколко ограничения децата мигранти имат право на достъп до социално подпомагане и здравни грижи.

Съгласно правото на ЕС член 35 от Хартата на основните права на Европейския съюз гарантира на право на достъп до здравни грижи.

³⁷⁸ ООН, Конвенция за защита на правата на всички работници мигранти и членовете на техните семейства, 18 декември 1990 г.

Децата на мигранти, които са граждани на ЕС, имат достъп до социално подпомагане и здравни грижи при същите условия, както местните граждани, след като са пребивавали три месеца в приемащата държава.³⁷⁹ Сходни права са гарантирани и на децата на граждани на трети държави, които са получили разрешение за постоянно пребиваване в държава членка, макар че обхватът на тези права може да бъде ограничен до т.нар. „основни обезщетения“.³⁸⁰ Що се отнася до децата бежанци и децата, търсещи убежище, държавите членки са длъжни да предоставят достъп до подходящо социално подпомагане при правни условия с гражданите на приемащата държава, но и в този случай това право може да бъде ограничено до получаване на „основни обезщетения“ (член 29 от Директивата относно признаването). Законодателството задължава държавите членки да предоставят на уязвимите деца мигранти достъп до достатъчно здравни грижи. Например децата, които са били жертва на насилие или изтезания, имат право да получат достатъчна подкрепа за удовлетворяване на техните физически и психологически потребности (глава IV от преработената Директива относно условията за приемане, член 21, член 23, параграф 4 и член 25. Директивата относно признаването съдържа сходни разпоредби относно уязвимите деца мигранти.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕКПЧ не съдържа изрични гаранции за правото на здравни грижи или правото на здраве. ЕСПЧ обаче е разгледал редица дела, свързани със здравето, включващи разнообразни обстоятелства. Първо, Съдът разглежда случаи, в които е застрашен животът на деца. Той определя позитивните задължения на държавата за предприемане на превантивни мерки за отстраняване на животозастрашаващи рискове за здравето, които са й известни или следва да са й известни.

Пример: По делото *Oyal срещу Турция* държавата не е предприела превантивни мерки срещу разпространението на ХИВ чрез преливане на кръв. В резултат на това новородено бебе е било заразено с вируса ХИВ при кръвопреливане в държавна болница. Макар че в случая е било предоставено известно обезщетение, ЕСПЧ констатира, че предвид факта, че не е осигурено пълно покритие на разходите за лечение и медикаменти през целия живот на пострадалото дете,

379 Директивата за свободното движение, член 24.

380 Директива 2003/109/ЕО на Съвета от 25 ноември 2003 г. относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни, ОВ L 16, 23.1.2004 г., член 11, буква 4).

държавата не е изпълнила задължението си да предостави достатъчна обезвреда, с което е нарушила правото на живот (член 2 от ЕКПЧ).³⁸¹ Наред с това, Съдът нарежда на Турция да предостави безплатно и пълно покритие на разходите за лечение през целия живот на жертвата.

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *Илия Петров срещу България*³⁸² 12-годишно момче е пострадало тежко в електрически трансформаторен пост. Трансформаторният пост е бил разположен в обществен парк, където обичайно са се събирали деца и младежи, а вратата не е била заключена. ЕСПЧ приема, че експлоатацията на електрическата мрежа е дейност, която е свързана с повишен риск за лицата, които се намират в близост до съответните съоръжения. Държавата е длъжна да приеме подходящи регулаторни механизми, включително система за контрол на ефективното прилагане на правилата за сигурност. Съдът постановява, че пропускът на държавата да осигури безопасността на трансформаторния пост, макар и да е знаела за проблемите, свързани с безопасността, представлява нарушение на правото на живот (член 2 от ЕКПЧ).³⁸³

Наред с горното, държавите имат позитивното задължение да се отчитат за лечението на деца в уязвимо положение, които са под грижите на държавни органи (вж. също [глава 6](#) и [раздел 7.3](#)).

Пример: Делото *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Cătreanu срещу Румъния*³⁸⁴ се отнася до ХИВ-позитивен тийнейджър от ромски произход, страдащ от тежко интелектуално увреждане, туберкулоза, пневмония и хепатит, който е починал 18-годишна възраст. Той е бил под грижите на държавата през целия си живот. ЕСПЧ установява сериозни пропуски в процеса на вземане на решения относно предоставянето на медикаменти и грижи за пациента, както

381 ЕСПЧ, решение от 23 март 2010 г. по дело *Oyal срещу Турция* (жалба № 4864/05), точки 71–72.

382 ЕСПЧ, решение от 24 април 2012 г. по дело *Iliya Petrov срещу България* (жалба № 19202/03) (достъпно на френски език).

383 Пак там.

384 ЕСПЧ, решение от 17 юли 2014 г. по дело *Centre for Legal Resources on imeto на Valentin Cătreanu срещу Румъния* [голям състав], (жалба № 47848/08). Вж. също описанието на това решение на основание на ЕКПЧ в [глава 7](#).

и трайно неизпълнение на задължението на медицинския персонал да му предоставя подходящи грижи и лечение. На горните основания е направена констатацията, че е налице нарушение на член 2 от ЕКПЧ.³⁸⁵

Освен това ЕСПЧ се произнася, че когато не е налице спешен случай, лечението без съгласието на родителите представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Glass срещу Обединеното кралство*³⁸⁶ на дете с тежко увреждане е поставен диаморфин въпреки категоричните възражения на неговата майка. ЕСПЧ установява, че решението на администрацията на болницата да пренебрегне възражението на майката срещу предложеното лечение при липсата на разрешение от съда представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.³⁸⁷

Пример: По делото *М.А.К. и Р.К. срещу Обединеното кралство*³⁸⁸ деветгодишно момиче е подложено на кръвно изследване и заснемане без съгласието на родителите, въпреки изричните указания на баща ѝ да не се извършват никакви изследвания, докато момичето е само в болницата. Констатирано е, че при липсата на неотложна необходимост от медицински характер тези медицински процедури, предприети без родителско съгласие, представляват нарушение на правото на пациентката на физическа неприкосновеност съгласно член 8 от ЕКПЧ.³⁸⁹

В съответствие с членове 6 и 8 от Конвенцията за правата на човека и биомедицината³⁹⁰, когато едно дете няма изискваната дееспособност, за да даде съгласието си за провеждане на медицинска интервенция, тази интервенция

385 Вж. също [раздел 7](#).

386 ЕСПЧ, решение от 9 март 2004 г. по дело *Glass срещу Обединеното кралство* (жалба № 61827/00).

387 Пак там, точка 83.

388 ЕСПЧ, решение от 23 март 2010 г. по дело *М.А.К. и Р.К. срещу Обединеното кралство* (жалби № 45901/05 и № 40146/06).

389 Пак там, точка 79.

390 Съвет на Европа, [Конвенция за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината: Конвенция за правата на човека и биомедицината](#), CETS № 164, 1997 г.

може да бъде проведена само с разрешението на неговия представител, освен в спешна ситуация. Макар че Конвенцията не изисква съгласието на детето, когато то е недееспособно, тя посочва, че мнението на детето трябва да бъде взето предвид „като фактор, чиято определяща сила нараства с възрастта и степента на зрялост на лицето“ (член 6, алинея 2).

Освен това, съгласно член 11 от ЕСХ държавите — страни по Конвенцията, се задължават да предприемат подходящи мерки, за създаване на служби за консултации и образование с цел подобряване на здравето и развиване на чувство за индивидуална отговорност по въпросите на здравеопазването.³⁹¹ Медицинската помощ и грижи са гарантирани съгласно член 13 от ЕСХ на лицата, които не разполагат с достатъчно средства и които не са в състояние да си осигурят тези средства със собствени сили или да ги получат от друг източник. И накрая, през 2011 г. Комитетът на министрите прие специални Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето.³⁹²

Както е видно от примерите по-долу, ЕКСП поддържа позицията, че децата мигранти, които пребивават незаконно в дадена държава, имат право на здравни грижи, надхвърлящи медицинската помощ в спешни случаи. ЕСХ съдържа множество позовавания на правата на децата на социално подпомагане и здравни грижи (членове 11, 12, 13, 14, 16 и 17), които са приложими независимо от миграционния статут на децата.

Пример: Решението на ЕКСП по делото *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция*³⁹³ е свързано с приемането от Франция на закон, по силата на който е прекратено освобождаването на имигрантите в нередовно положение с много ниски доходи от заплащане на лечение, и са въведени такси за здравни грижи. ЕКСП се произнася, че на физическите лица, които не са навършили пълнолетие, включително непридружените деца, трябва да бъдат предоставени безплатни здравни грижи.

391 За информацията относно образованието в областта на сексуалното и репродуктивното здраве вж. също в раздела, посветен на образованието (раздел 8.2).

392 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето, 21 септември 2011 г.

393 ЕКСП, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция*, жалба № 14/2003 г., 8 септември 2004 г., точки 35–37.

Пример: По делото *Defence for Children International (DCI) срещу Белгия*³⁹⁴ ЕКСП установява нарушение на член 17 от ЕСХ с мотива, че са наложени ограничения върху медицинската помощ, предоставяна на децата мигранти без документи. Комитетът потвърждава, че „правото на непълнолетните мигранти, които пребивават незаконно в дадена държава, да получават здравни грижи обхваща не само медицинската помощ в спешни случаи, а също така и първични и вторични здравни грижи, както и психологическа помощ“.³⁹⁵ Освен това Комитетът изтъква, че липсата на центрове за приемане на непълнолетни чужденци, пребиваващи незаконно в страната, затруднява достъпа до здравни грижи. Наред с горното той констатира, че причините за влошеното здраве могат да бъдат отстранени, само доколкото за децата се осигуряват жилища и се настаняват в приемна грижа. Във връзка с това Комитетът се произнася, че е налице нарушение на член 11, алинеи 1 и 3 от ЕСХ поради липсата на жилища и приемни домове.³⁹⁶

Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти³⁹⁷ също предвижда, че работниците мигранти, които работят на законно основание на територията на друга държава, както и техните семейства следва да получават равен достъп до социално подпомагане и здравни грижи (член 19).

В областта на международното право по-подробни разпоредби относно правото на здраве се съдържат в член 12 от Международния пакт за икономически, социални и културни права (МПИСКП)³⁹⁸, както и в член 24 от КПД. Тези правни инструменти поставят акцент върху превенцията и лечението. Комитетът на ООН по правата на детето подчертава значението на достъпа до най-високия достижим стандарт на здравни грижи и хранене през ранното детство,³⁹⁹ както и на достъпа на юношите до информация

394 ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Белгия*, жалба № 69/2011, 23 октомври 2012 г.

395 Пак там, точка 128.

396 Пак там, точки 116–118.

397 Съвет на Европа, *Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти*, CETS № 93, 1977 г.

398 Общо събрание на ООН, *Международен пакт за икономически, социални и културни права*, 16 декември 1966 г., United Nations, Treaty Series, т. 993, стр. 3.

399 ООН, Комитет по правата на детето (2006 г.), *Общ коментар № 7 (2005 г.): Прилагане на правата на детето в ранна детска възраст*, UN Doc. CRC/C/GC/7/Rev.1, параграф 27.

за сексуалното и репродуктивното здраве.⁴⁰⁰ Освен това Комитетът уточнява, че правото на децата на здраве включва „правото на контрол над собственото здраве и тяло, включително свързаната със сексуалното и репродуктивното здраве свобода да се прави отговорен избор“.⁴⁰¹ Той насърчава държавите да „обмислят възможността да позволят на децата да се съгласяват за определени видове лечение и интервенции без разрешение от родител, грижещо се за детето лице или настойник, например изследване за ХИВ и услуги за сексуалното и репродуктивното здраве, включително образование и напътствия в областта на сексуалното здраве, използването на контрацептиви и безопасния аборт“.⁴⁰²

8.4. Право на жилище

Основни моменти

- Правото на подходящо жилище е гарантирано в член 31 от ЕСХ.
- ЕКСП приема, че на децата, които пребивават незаконно в дадена държава, следва да бъде предоставен адекватен подслон, както и че условията на живот в местата за настаняване трябва да зачитат човешкото достойнство.
- ЕСПЧ приема, че неподходящите жилищни условия не са основание за настаняване в обществена институция за грижа.

В рамките на правото на ЕС член 34, параграф 3 от Хартата на основните права на ЕС съдържа позоваване на правото на помощ за жилище като елемент от борбата срещу социалното изключване и бедността. Директивата за расовото равенство посочва жилищното настаняване сред стоките и услугите, които са на разположение на обществеността, по отношение на които следва да бъде предоставен недискриминационен достъп и предлагане.⁴⁰³ Правото на равно третиране във връзка с помощите за жилищно настаня-

400 ООН, Комитет по правата на детето (2003 г.), *Общ коментар № 4: Здраве и развитие на юношите в контекста на Конвенцията за правата на детето*, UN Doc. CRC/GC/2003/4, параграф 28.

401 ООН, Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 15: Правото на детето да се ползва от най-високия достижим стандарт на здравословно състояние (член 24)*, UN Doc. CRC/C/GC/15, параграф 24.

402 Пак там, точка 31.

403 Директива 2000/43/ЕО от 29 юни 2000 година относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход, член 3.

ване е гарантирано на лицата със статут на дългосрочно пребиваващи. Законодателството на ЕС обаче си поставя за цел да гарантира, например във връзка със събирането на семейството, че членовете на семейството няма да бъдат в тежест на системите за социално подпомагане на държавите членки.⁴⁰⁴ Директивата относно събиране на семейството съдържа изискването молбите за събиране на семейството да съдържат доказателства, че лице, което има статут на кандидат за събиране на семейството (т.е. което е гражданин на трета страна и притежава разрешение за пребиваване, издадено от държава членка със срок на валидност една година или повече, и с основание може да очаква да получи право на постоянно пребиваване), разполага с жилищни условия, считани за нормални за сравнимо семейство, живеещо в същия район. Жилищните условия следва да покриват изискванията на общите здравни норми и нормите за безопасност, които са в сила във въпросната държава членка.⁴⁰⁵

В рамките на правото на Съвета на Европа ЕКПЧ не гарантира право на жилищно настаняване, но ако дадена държава вземе решение да предостави жилище, тя трябва да организира жилищното настаняване по недискриминационен начин.

Пример: По делото *Vah срещу Обединеното кралство*⁴⁰⁶ жалбоподателката, която пребивава на законно основание в Обединеното кралство, е получила разрешение към нея да се присъедини синът ѝ, при условие че няма да разчита на публични средства. Скоро след пристигането на сина ѝ жалбоподателката подава молба за помощ за жилищно настаняване. Тъй като обаче нейният син подлежи на имиграционен контрол, ѝ е отказано предимството, което ѝ се полага на основание на нейния статут на лице с непълнолетно дете, което е останало без жилище не по собствена воля. Накрая компетентните органи помагат на жалбоподателката да намери ново жилище и по-късно ѝ предоставят социално жилище. Жалбоподателката твърди, че отказът да ѝ бъде предоставено предимство е дискриминационен. ЕСПЧ приема, че въвеждането на критерии за разпределение на ограничените ресурси, каквито са социалните жилища, е за-

404 Вж. също FRA и ЕСПЧ (2014 г.), стр. 201.

405 Директива 2003/86/ЕО на Съвета от 22 септември 2003 г. относно правото на събиране на семейството (Директива относно събиране на семейството), член 7, параграф 1, буква а).

406 ЕСПЧ, решение от 27 септември 2011 г. по дело *Vah срещу Обединеното кралство* (жалба № 56328/07).

коносъобразно, при условие че тези критерии не са произволни или дискриминационни. Отказът за предоставяне на предимство на жалбоподателката не съдържа произволни елементи, тъй като тя е разбирала добре условието, под което е получила разрешение за влизане на нейния син в страната. Освен това жалбоподателката никога не е била действително бездомна и законодателството предвижда други задължения за органите на местната администрация, въз основа на които те биха ѝ предоставили помощ при възникване на реален риск тя и синът ѝ да останат без жилище. На горните основания Съдът приема, че в случая няма нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ разглежда и случаи на принудително извеждане на ромски семейства от площадки за каравани.⁴⁰⁷ Съдът е разгледал непряко въпроса за качеството на жилищата, като е посочил, че неподходящите жилищни условия не са основание за настаняване на деца в обществена институция за грижа⁴⁰⁸ (вж. също [раздели 5.2. и 6.2.](#)).

Правото на подходящо жилище е гарантирано в член 31 от ЕСХ. ЕКСП приема, че „[п]одходящо жилище по смисъла на член 31, алинея 1 е жилище, което е безопасно от санитарна и здравна гледна точка, т.е. трябва да е оборудвано с всички необходими условия като водопровод, отоплителна инсталация, събиране на отпадъците, санитарен възел и електрическа инсталация, а също така трябва да е безопасно от конструктивна гледна точка, да не е пренаселено и да е предоставено в сигурно владение, защитено от закона“.⁴⁰⁹ Принудителното извеждане е допустимо, ако е обосновано, осъществява се при условия, които зачитат достойнството, и когато е осигурено алтернативно жилище.⁴¹⁰ Условията в подслон за настаняване „следва да осигуряват зачитане на човешкото достойнство [...] [и] трябва да отговарят на изискванията относно безопасността, здравето и хигиен-

407 ЕСПЧ, решение от 27 май 2004 г. по дело *Connors срещу Обединеното кралство* (жалба № 66746/01).

408 ЕСПЧ, решение от 26 октомври 2006 г. по дело *Wallová u Walla срещу Чешката република* (жалба № 23848/04), точки 73–74 (достъпно на френски език); ЕСПЧ, решение от 21 юни 2007 г. по дело *Havelka u други срещу Чешката република* (жалба № 23499/06), точки 57–59 (достъпно на френски език).

409 ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия*, жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г., точка 43.

410 ЕКСП, *European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Италия*, жалба № 27/2004, 7 декември 2005 г., точка ЕКСП, *Médecins du Monde – International срещу Франция*, жалба № 67/2011 г., 11 септември 2012 г., точки 74–75 и 80.

ната, като включват най-необходимите санитарни условия, т.е. чиста вода и достатъчно осветление и отопление. Основните изисквания по отношение на временното жилищно настаняване включват също сигурност на района около жилището.⁴¹¹

По отношение на жилищното настаняване на деца чужденци в нередовно положение ЕКСП застъпва позицията, че както отказът от предоставяне на каквото и да е жилищно настаняване, така и осигуряването на неподходящо жилищно настаняване в хотели, е нарушение на член 17, алинея 1 от ЕСХ.⁴¹² Освен това съгласно член 31, алинея 2 от ЕСХ относно предотвратяването на бездомничеството държавите са длъжни да предоставят подходящ подслон на децата в нередовно положение, без да прибягват до задържането им.⁴¹³

8.5. Право на достатъчен жизнен стандарт и право на социална сигурност

Основни моменти

- Достъпът до помощи за отглеждане на деца и родителски отпуск трябва да е недискриминационен.
- Съгласно правото на ЕС социалноосигурителното покритие на младите работници, работещи по договори за стаж, не може да бъде толкова ниско, че да ги изключва от общото ниво на защита.
- Съгласно ЕСХ спирането на семейните помощи в случаи на отсъствия от училище е непропорционално ограничение на правото на семейството на социална, правна и икономическа защита.

В рамките на правото на ЕС в член 34, параграф 1 от Хартата на основните права на Европейския съюз е предвидено, че „Съюзът признава и защита

411 ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия*, жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г., точка 62.

412 ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Белгия*, жалба № 69/2011, 23 октомври 2012 г., точки 82–83. Вж. също FRA (2010 г.), стр. 30.

413 ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия*, жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г., точка 64.

правото на достъп до обезщетенията за социална сигурност и до социалните служби“ в случаи, които отговарят на традиционните области на социалната сигурност (майчинство, заболяване, трудова злополука, зависимо положение или старост и загуба на работа). Правата са гарантирани на всички лица, които пребивават или се движат на законно основание в ЕС. Правото на социално подпомагане е признато с цел осигуряване на достойно съществуване на лицата, които не разполагат с достатъчно средства, и с цел борба срещу социалното изключване и бедността. Всички тези аспекти се определят въз основа на „правилата, установени от правото на Съюза и от националните законодателства и практики“ (член 34, параграф 1 от Хартата).

СЕС приема, че когато единственото изискване към гражданите на една държава членка, за да получат право на помощи за отглеждане на дете, е да пребивават на нейната територия, от гражданите на други държави членки не може да се изисква да предоставят официално разрешение за пребиваване, за да получат достъп до същите плащания.⁴¹⁴ Отказът да се предоставяи родителски отпуск на някои категории лица, като например жени, които имат дете при условията на заместващо майчинство, е дискриминационен.⁴¹⁵ Същото се отнася до държавни служители мъже, на които е отказан родителски отпуск, на основание, че техните съпруги не работят или не упражняват професия, освен ако съпругите не са в състояние да удовлетворят потребностите, свързани с отглеждането на детето поради тежко заболяване или нараняване.⁴¹⁶ Аналогично държавите членки трябва да въведат уредба на родителския отпуск в случаи на раждане на близнаци, която гарантира, че тези родители получават подкрепа, съобразена с техните потребности. Това може да се постигне посредством определяне на продължителността на родителския отпуск съобразно броя на родените деца и въвеждане на други мерки, като например подпомагане в натура или финансова помощ.⁴¹⁷

414 СЕС, решение от 12 май 1998 г. по дело *María Martínez Sala срещу Freistaat Bayern*, C-85/96, точки 60–65.

415 СЕС, решение от 18 март 2014 г. по дело *Z срещу A Government Department, The Board of Management of a Community School* [голям състав], C-363/12.

416 СЕС, решение от 16 юли 2015 г. по дело *Konstantinos Maïstrellis срещу Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton*, C-222/14, точка 53.

417 СЕС, решение от 16 септември 2010 г. по дело *Zoi Chatzi срещу Ypourgos Oikonomikon*, C-149/10, точки 72–75.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е разгледал твърдения за дискриминация при предоставянето на родителски отпуск и помощи за родители в Русия.

Пример: По делото *Konstantin Markin срещу Русия*⁴¹⁸ родителски отпуск е отказан на военнослужещ в руската армия, докато жените военнослужещи имат право на такъв отпуск. Съдът приема изключването на военнослужещите мъже от обхвата на правото на родителски отпуск не е разумно обосновано. Той отбелязва, че нито особенният контекст на въоръжените сили и твърденията относно риск за боеспособността на частите, нито доводите за специалната роля на жените при отглеждането на децата или преобладаващите традиции в страната не обосновават диференцираното третиране. Съдът заключава, че е налице нарушение член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

По-подробни разпоредби относно правото на социална сигурност, правото на социална и медицинска помощ и правото на използване на услугите на службите за социални грижи се съдържат в членове 12–14 от ЕСХ. В член 16 от ЕСХ са посочени изрично социалните и семейните помощи като механизъм, посредством който може да се подобри икономическата, правната и социалната защита на семейния живот. В член 30 от ЕСХ е предвидено правото на закрила срещу бедност и социална изолация. Някои искания за социални помощи могат да попаднат в обхвата на член 1 от Протокол № 1 към ЕКПЧ, при условие че националното законодателство породи съответния имуществен интерес, като уреди плащането като право на социална помощ, независимо дали възникването му зависи от предварителното плащане на осигурителни вноски.⁴¹⁹

Член 12 от ЕСХ съдържа изискването държавите да създадат или поддържат система за социално осигуряване, както и да полагат усилия за постепенно повишаване на равнището на тази система.

Разпоредбата на член 16 от ЕСХ задължава държавите да съдействат за икономическата, правната и социалната защита на семейния живот с подходящи средства. Основните средства следва да са семейни помощи или

418 ЕСПЧ, решение от 22 март 2012 г. по дело *Konstantin Markin срещу Русия* [голям състав], (жалба № 30078/06).

419 ЕСПЧ, решение от 7 юли 2011 г. по дело *Stummer срещу Австрия* [голям състав], (жалба № 37452/02), точка 82.

помощи за деца, отпускани в рамките на системата за социално осигуряване и достъпни за всички граждани или въз основа на доходите. Тези помощи трябва да осигуряват достатъчно допълнение на доходите за значителен брой семейства. ЕКСП оценява адекватния характер на семейните (родителските) помощи въз основа на медианния приравнен доход (Евростат).⁴²⁰ ЕКСП заключава, че липсата на обща система за семейни помощи представлява несъответствие с изискванията на ЕСХ.⁴²¹

ЕКСП приема обаче, че плащането на помощи за отглеждане на деца може да бъде поставено под условие, свързано с местопребиваването на детето.⁴²² Той застъпва позицията, че въвеждането на силно ограничена защита срещу социални и икономически рискове за деца (на възраст между 15 и 18 години), работещи на основание на специални договори за стаж (тези стажанти са имали право единствено на помощи в натура при болест и покритие в случай на трудови злополуки в размер на 1 %), на практика изключва определена категория (непълнолетни) работници от „общия обхват на защитата, предоставяна от системата за социално осигуряване като цяло“. Следователно тази практика е в нарушение на задължението на държавите за постепенно повишаване на равнището на системата за социално осигуряване.⁴²³

Спирането на семейните помощи в случай на отсъствия от училище също е непропорционално ограничение на правото на семейството на социална, правна и икономическа защита.

Пример: В жалба срещу Франция организацията „European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family“ (EUROCEF) твърди, че спирането на семейните помощи като мярка, насочена срещу отсъствията от училище, представлява нарушение на правото на семействата на социална, правна и икономическа защита съгласно член 16 от ЕСХ. В мотивите към становището си, че мярката е непропорционална на преследваната цел Комитетът посочва, че „оспорваната мярка, изразяваща се в спиране и вероятно отнемане на правото

420 ЕКСП, Заклучения, 2006 г., Естония, стр. 215

421 ЕКСП, Заклучения, 2011 г., Турция, член 16.

422 ЕКСП (2007 г.), Заклучения, т. XVIII-1 – Общо въведение, стр. 11.

423 ЕКСП, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DE) и Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) срещу Гърция*, жалба № 66/2011, 23 май 2012 г., точка 48.

на семейни помощи възлага цялата отговорност за полагане на усилия за намаляване на отсъствията от училище върху родителите и увеличава икономическата и социалната уязвимост на засегнатите семейства“.⁴²⁴

Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти⁴²⁵ предвижда, че работниците мигранти, които работят на законно основание на територията на друга държава, както и техните семейства, следва да получават равен достъп до социално подпомагане (член 18) и други „социални услуги“, които улесняват интегрирането им в приемащата държава (член 10). Аналогично Европейската конвенция за социално осигуряване гарантира защита на правата на бежанците и лицата без гражданство на достъп до социално осигуряване в приемащата държава (включително до семейни помощи за деца).⁴²⁶

Съгласно международното право правото на достатъчен жизнен стандарт е гарантирано в член 11 от МПИСКП и член 27 от КПД.

424 ЕКСП, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция*, жалба № 82/2012, 19 март 2013 г., точка 42.

425 Съвет на Европа, *Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти*, CETS № 93, 1977 г.

426 Съвет на Европа, *Европейска конвенция за социално осигуряване*, CETS № 78, 1972 г.

9

Миграция и убежище

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>ДФЕС, член 21</p> <p>Харта на основните права, член 45 (свобода на движение)</p> <p>Директива относно условията на приемане (2013/33/ЕС)</p> <p>Директива за връщането (2008/115/ЕО)</p> <p>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС)</p> <p>Регламент „Дъблин“ (ЕС) № 604/2013</p> <p>Директива относно признаването (2011/95/ЕС)</p> <p>Директива за свободното движение (2004/38/ЕО)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>The Queen, по молба на МА и други срещу Secretary of State for the Home Department</i>, C-648/11, 2013 г. (прехвърляния съгласно Регламента „Дъблин“)</p> <p>Регламент за Кодекса на шенгенските граници (562/2006), приложение VII, параграф 6</p>	<p>Влизане и пребиваване</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (семеен живот)</p>
<p>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС), член 25, параграф 4</p>	<p>Определяне на възрастта</p>	

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>ДФЕС, член 67, член 73 и член 79, параграф 2, буква а) Директива относно събиране на семейството (2003/86/ЕО) Директива относно признаването (2011/95/ЕС), член 31 Директива относно условията на приемане (2013/33/ЕС) Директива за временна закрила (2001/55/ЕО) Регламент „Дъблин“ ((ЕС) № 604/2013) Директива за връщането (2008/115/ЕО), член 13</p>	<p>Събиране на семейството и разделени деца</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) ЕСПЧ, решение от 21 декември 2001 г. по дело <i>Şen срещу Нидерландия</i> (жалба № 31465/96), 2001 г. (постигане на равновесие на правата) ЕСПЧ, решение от 3 октомври 2014 г. по дело <i>Jeunesse срещу Нидерландия</i> [голям състав], (жалба № 12738/10), 2014 г. (семеен живот, висш интерес на детето)</p>
<p>Директива относно условията на приемане (2013/33/ЕС), член 11 Директива за връщането (2008/115/ЕО), член 17</p>	<p>Задържане на деца</p>	<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Mubilanzila Mayeka и Kaniki Mitunga срещу Белгия</i> (жалба № 13178/03), 2006 г. (задържане с цел експулсиране) ЕСПЧ, решение по дело <i>Rorov срещу Франция</i> (жалби № 39472/07 и № 39474/07), 2012 г. (задържане с цел експулсиране) ЕСПЧ, решение по дело <i>Kanagaratnam срещу Белгия</i> (жалба № 15297/09), 2011 г. (задържане с цел експулсиране)</p>
<p>Директива за свободното движение (2004/38/ЕО), преамбюл (съображение 24), член 7, член 12, член 13 и член 28, параграф 3, буква б)</p>	<p>Експулсиране</p>	<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Gül срещу Швейцария</i> (жалба № 23218/94), 1996 г. (депортиране на семейство) ЕСПЧ, решение по дело <i>Boultif срещу Швейцария</i> (жалба № 54273/00), 2001 г. (депортиране на деца) ЕСПЧ, решение по дело <i>Tarakhel срещу Швейцария</i> [голям състав], (жалба № 29217/12), 2014 г. (депортиране на деца)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, членове 47–48 (право на ефективни правни средства за защита и право на справедлив съдебен процес, презумпция за невинност и права на защита)</p> <p>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС), членове 7 и 25</p> <p>Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС), член 8</p>	<p>Достъп до правосъдие</p>	<p>ЕКПЧ, член 13 (право на ефективни правни средства за защита)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Rahimi срещу Гърция</i> (жалба № 8687/08), 2011 г. (ефективни правни средства за оспорване на условията на задържане)</p>

ЕС разполага с изрична законодателна компетентност в областта на миграцията и убежището. Разпоредбите относно децата мигранти регламентират различни случаи, включително дългосрочна емисия с цел работа, убежище и субсидиарна закрила, както и случаите на мигранти в нередовно положение. Наред със защитата, от която децата мигранти се ползват по силата на член 24 от Хартата на основните права на Европейския съюз, разпоредбите на членове 18 и 19 от Хартата уреждат правото на убежище и закрила в случаи на принудително отвеждане, експулсиране и екстрадиране. Наред с това ЕС е отделил внимание на специфичните потребности на непридружените деца, включително във връзка с правните аспекти, като например законното настояничество и законното представителство, определянето на възрастта, проследяването и събирането на семействата, процедурите за убежище, въпросите, свързани с задържането и експулсирането, както и аспектите, свързани с условията на живот на децата, включително жилищното настаняване, здравните грижи, образованието и обучението, религията, културните норми и ценности, отдиха и свободното време, и социалните взаимодействия и преживяванията, свързани с расизъм.⁴²⁷

В рамките на правната система на Съвета на Европа действат по-конкретно четири конвенции, които уреждат правата на децата мигранти в различни ситуации: ЕКПЧ, ЕСХ, Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти и Европейската конвенция за гражданството. Настоящата глава е посветена основно на прилагането на разпоредбите на ЕКПЧ, и по-специално на член 3 (защита от нечовешко или унижително отнасяне), член 5 (лишаване от свобода) и член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот), разгледани самостоятелно или във връзка с член 14 (недискриминация). Тези разпоредби се използват като основание за защита на правата

⁴²⁷ Вж. също: FRA (2010 г.); FRA (2011 г.-а), стр. 27–38; FRA (2011 г.-б), стр. 26–30.

на децата мигранти, бежанци или търсещи убежище и на членовете на техните семейства на събиране на семейството, достъп до правосъдие и текущо пребиваване в приемащата държава.

На международно равнище редица разпоредби на КПД гарантират правата на децата в контекста на миграцията и убежището и са използвани при разработването на законодателни мерки на европейско равнище. По-конкретно член 7 защитава правата на децата на регистрация при раждането, гражданство и родителски грижи, член 8 защитава правото на детето на самоличност, което включва гражданство, име и семейни връзки, член 9 гарантира правото на разделените деца да поддържат контакт с двамата си родители, когато това отговаря на техния висш интерес, а член 22 гарантира на децата бежанци правото на специална закрила и помощ. Освен това Конвенцията на ООН относно статута на бежанците⁴²⁸ с Протокола към нея от 1967 г. се приема единодушно за централен елемент от международната система за закрила на бежанците.

Следните раздели са посветени на въпросите на влизането и пребиваването (раздел 9.1), определянето на възрастта (раздел 9.2); събирането на семейството в интерес на разделените деца (раздел 9.3); задържането (раздел 9.4); експулсирането (раздел 9.5) и достъпа до правосъдие (раздел 9.6).

9.1. Влизане и пребиваване

Основни моменти

- Гражданите на ЕС се ползват с правото на свободно движение на територията на ЕС.
- Решенията относно влизане и пребиваване на деца следва да се вземат в рамките на подходящи механизми и процедури, съобразени с висшия интерес на детето.

Съгласно правото на ЕС характерът и обхватът на правата на детето варира в широки граници в зависимост от гражданството на детето и неговите родители, както и от това дали детето мигрира заедно със своите родители или е непридружено.

⁴²⁸ Общо събрание на ООН, *Конвенция относно статута на бежанците*, 28 юли 1951 г., United Nations, Treaty Series, т. 189, стр. 137.

Миграцията на гражданите на ЕС е регламентирана от различни правни инструменти. Правата, гарантирани на гражданите на ЕС, са широкообхватни и имат за цел да стимулират оптимална мобилност на цялата територия на ЕС. Първо, член 21 от ДФЕС гласи, че гражданите на ЕС и членовете на техните семейства имат право да се движат и да пребивават свободно в рамките на територията на всички държави членки. Освен това, след като пристигнат в приемащата държава, те имат право да бъдат третирани еднакво с гражданите на тази държава по отношение на техния достъп до работа и условия на труд, социални помощи, училища, здравни грижи и т.н.⁴²⁹ Член 45 от Хартата на основните права на Европейския съюз също така гарантира свободата на движение на гражданите на ЕС.

Освен това правата на децата, които се движат с родители или обгрижващи лица, които са граждани на ЕС, са уредени от Директивата за свободното движение.⁴³⁰ В тази директива е предвидено, че членовете на семейството имат право да влязат и пребивават в приемащата държава с граждани на ЕС, който се премества в тази държава на собствено основание, или по-късно (член 5, параграф 1). По смисъла на този нормативен акт членовете на семейството включват всички биологични деца на мигранта — гражданин ЕС, или на неговия съпруг/съпруга или партньор, които са на възраст под 21 години или които са „лица на издръжка“ (член 2, параграф 2). Тези лица могат да са граждани на ЕС или на държави извън Съюза, но основният мигрант, с когото те се движат на територията на Съюза, трябва да е гражданин на ЕС. През първите три месеца след преместването на семейството неговото право на пребиваване е безусловно, но след изтичането на този срок гражданите на ЕС, които желаят децата им да останат с тях в приемащата държава, трябва да докажат, че разполагат с достатъчно средства и пълно здравно застрахователно покритие, за да се издържат (член 7). Децата и други членове на семейството придобиват автоматично право на постоянно пребиваване, след като са пребивавали в приемащата държава в продължение на пет последователни години заедно с гражданина на ЕС (член 16, параграф 2 и член 18). С придобиването на това право, към тях

429 Известни ограничения са наложени на гражданите на Хърватия, последната по време държава, която се присъедини към ЕС, за преходен период, който изтича през юни 2015 г. с възможност за удължаване до ограниченията до 2020 г.

430 Следва да се обърне внимание, че съответните разпоредби от Директивата се прилагат и в ЕИП. Вж. също Споразумение за европейското икономическо пространство, 2 май 1992 г., част III, Свободно движение на хора, услуги и капитал и Споразумение между Европейската общност и нейните държави членки, от една страна, и Швейцарската конфедерация, от друга, относно свободното движение на хора, подписано в Люксембург на 21 юни 1999 г., влязло в сила на 1 юни 2002 г., ОВ L 114/6, 2002 г.

вече не се прилагат ограничения по отношение на разполагаемите средства и здравното застрахователно покритие.

Свободата на движение на граждани на трети държави, които не са членове на семейството на мигрант, който е гражданин на ЕС, е подчинена на повече ограничения. Тази сфера е отчасти регулирана от законодателството на ЕС и съответно от националното законодателство на отделните държави в областта на имиграцията.

В контекста на процедурите за предоставяне на международна закрила децата се ползват със статут на „уязвими лица“, чието конкретно положение държавите членки са длъжни да вземат предвид, когато прилагат законодателството на ЕС.⁴³¹ Във връзка с това държавите трябва да установят и удовлетворят потенциалните специални потребности на търсещите убежище деца, когато те влязат в приемащата държава. Член 24 на Хартата на основните права на ЕС се прилага към изискванията на достиженията на правото на ЕС в областта на убежището по отношение на влизането и пребиваването на деца. Тази разпоредба съдържа изискването при всички действия, които се предприемат от публичните органи или от частни институции по отношение на децата, висшият интерес на детето да бъде от първостепенно значение. По-конкретно принципът на висшият интерес на детето има значение за прилагането на Директива 2013/32/ЕС относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила (Директивата за процедурите за убежище)⁴³² и Регламента за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство (Регламента „Дъблин“) по отношение на децата.⁴³³ Двата документа съдържат и специфични гаранции за непридружените деца, включително по отношение на тяхното законно представителство. Регламентът (№ 562/2006) за създаване на Кодекс на шенгенските грани-

431 Вж. конкретно Директивата относно условията на приемане 2013/33/ЕС, член 21, и Директивата за връщането 2008/115/ЕО, член 3, параграф 9.

432 Директива 2013/32/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила (преработен текст), 29 юни 2013 г., ОВ L 180/60, член 25, параграф 6.

433 Регламент (ЕС) № 604/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство, ОВ L 180/31-180/59, 2013 г., член 6.

ци съдържа изискването към служителите на граничната охрана да проверят дали лицата, придружаващи деца, имат родителски права, особено когато децата се придружават само от едно възрастно лице и съществуват сериозни основания да се предполага, че те могат да са незаконно отстранени от попечителството на лицето или лицата, които законно упражняват родителски права над тях. В такива случаи граничните служители трябва да извършат допълнително разследване за установяване на всякаква непоследователност или противоречия в предоставената информация. Когато деца пътуват без придружител, граничната охрана обезпечавя чрез цялостна проверка на пътните и подкрепящите документи, че децата не напускат територията против волята на лицето или лицата, които упражняват родителски права над тях.⁴³⁴

Съгласно правото на Съвета на Европа държавите имат право, на основание на установеното международно право и при съблюдаване на своите задължения по международни договори, включително ЕКПЧ, да контролират влизането, пребиваването и експулсирането на чужденци. Гарантираното в член 8 от ЕКПЧ право на зачитане на личния и семейния живот често се използва като гаранция срещу експулсиране в случаи на деца, за които иначе би било преценено, че не нуждаят от международна закрила, включително субсидиарна закрила. Нарушения на член 8 са установявани в случаи, свързани с деца, тъй като принудителното отделяне от близки членове на семейството може да окаже тежко въздействие върху тяхното образование, социална и емоционална стабилност и самоличност.⁴³⁵

434 Регламент (ЕО) № 562/2006 на Европейския парламент и на Съвета от 15 март 2006 г. за създаване на Кодекс на Общността за режима на движение на лица през границите (Кодекс на шенгенските граници), приложение VII, параграф 6.

435 ЕСПЧ, решение от 21 декември 2001 г. по дело *Şen срещу Нидерландия* (жалба № 31465/96), (достъпно на френски език); ЕСПЧ, решение от 1 декември 2005 г. по дело *Tiquabo-Tekle и други срещу Нидерландия* (жалба № 60665/00).

9.2. Определяне на възрастта⁴³⁶

Основни моменти

- Процедурите по определяне на възрастта трябва да бъдат съобразени с правата на детето.
- Под определяне на възрастта се разбират процедури, които компетентните органи предприемат, за да установят правно-значимата възраст на мигрант, с цел да определят кои имиграционни процедури и правила следва да бъдат приложени спрямо него.

Съгласно правото на ЕС разпоредбата на член 25, параграф 5 от Директивата за процедурите за убежище допуска държавите членки да извършват медицински прегледи, но посочва изискването тези прегледи да се извършват „при пълно зачитане на човешкото достойнство, като се избират най-малко инвазивните начини за преглед, и се провежда от квалифицирано медицинско лице, което дава възможност в най-голяма степен за надежден резултат“. Наред с горното, тази разпоредба съдържа изискването лицата да бъдат информирани на език, който разбират, за възможността да бъдат подложени на медицински преглед за определяне на възрастта им и следва да бъде получено тяхното съгласие. Отказът на лицето да се подложи на процедура за определяне на възрастта не може да послужи като основание за отхвърляне на молбата за международна закрила.

Характерът и обхватът на прилаганите в ЕС методи за определяне на възрастта варират в широки граници.⁴³⁷ В Обединеното кралство например съдилищата са разглеждали съществуващите национални процедури за определяне на възрастта и в рамките на делото *Merton* са определили минималните процедурни изисквания за определяне на възрастта, когато дадено лице твърди, че е непридружено дете.⁴³⁸ Тези изисквания включват, наред с други, правото на търсещия убежище да бъде уведомен за основанията, на които е отхвърлена молбата му, и за възраженията на интервюиращия.⁴³⁹

⁴³⁶ Вж. също FRA и ЕСПЧ (2014 г.), раздел 9.1.2.

⁴³⁷ За преглед на различните методи, прилагани в отделните държави, вж. издадените от Европейската служба за подкрепа в областта на убежището Практически насоки за определяне на възрастта в Европа, Люксембург, 2014 г. Вж. също, FRA (2010 г.), стр. 53–55.

⁴³⁸ Обединено кралство, Court of Appeal, *R (по жалба на В) срещу The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton* [2003] EWHC 1689, 14 юли 2003 г.

⁴³⁹ Вж. FRA (2010 г.), стр. 61–66.

Националните съдилища са отбелязали и необходимостта от прилагане на принципа на тълкуване на фактите в полза на молителя при наличие на съмнение в рамките на процедурите по определяне на възрастта, макар че някои национални съдилища тълкуват този подход само като „добро-намерена оценка на доказателствата“, а не като формално прилагане на принципа на тълкуване на непотвърдените факти в полза на молителя.⁴⁴⁰

В рамките на правото на Съвета на Европа липсват специални разпоредби или дела в практиката на ЕСПЧ, свързани с правата на детето в контекста на процедурите по определяне на възрастта. Използването на особено инвазивни методи за тази цел обаче може да породи въпроси в обхвата на членове 3 или 8 от ЕКПЧ. Съгласно тълкуванията на Съда член 3 включва широк спектър от сценарии, които могат да бъдат определени като нечовешко или унижително отношение, включително инвазивни прегледи на деца.⁴⁴¹ В обхвата на член 8, приложен към контекста на имиграцията, компетентните органи могат на законно основание да се намесят в правото на детето на неприкосновеност и да извършват действия за определяне на възрастта при спазване на приложимите законодателни изисквания и ако това е необходимо за обезпечаване на една от легитимните цели, посочени в член 8, алинея 2 от ЕКПЧ.

В областта на международното право член 8 от КПД задължава държавите да зачитат правото на детето на самоличност. Това включва задължение на детето да бъде оказано съдействие за възстановяване на неговата самоличност, като за тази цел може да е необходимо да бъде потвърдена неговата възраст. Процедурите по определяне на възрастта обаче следва да се прилагат като последно средство.

Във всички случаи националните процедури по определяне на възрастта следва да са съобразени с принципа на висшия интерес на детето. Комитетът на ООН по правата на детето изтъква, че при оценката на възрастта следва да бъде взет предвид външният вид на детето и неговата физиологична зрялост. Определянето следва да се извършва по научен, безопасен и безпристрастен начин, адаптиран към особеностите на детето

440 Обединено кралство, Court of Appeal, *R (по жалба на CJ) срещу Cardiff County Council* [2011 г.], EWCA Civ 1590, 20 декември 2011 г., потвърдено с Обединено кралство, Upper Tribunal, *R (по жалба на МК) срещу Wolverhampton City Council* [2013 г.], UKUT 00177 (IAC), 26 март 2013 г.

441 ЕСПЧ, решение от 1 февруари 2011 г. по дело *Yazgül Yılmaz срещу Турция* (жалба № 36369/06) (достъпно на френски език).

и съобразен с пола, като се избягва всеки риск от нарушаване на физическата неприкосновеност на детето и се зачита на човешкото достойнство.⁴⁴²

9.3. Събиране на семейството и разделени деца⁴⁴³

Основни моменти

- Разпоредбите на европейско равнище са посветени основно на безопасното събиране на децата с техните родители в приемащата държава или в тяхната държава на произход.
- Когато се взема решение кои членове на семейството следва да получат разрешение за събиране, с предимство се ползват родителите на детето и/или основните лица, които полагат грижи за него.
- Процедурите по събиране на семейството следва да се ръководят от висшия интерес на детето.

В областта на правото на ЕС най-важните правни инструменти са Директивата относно събиране на семейството, която задължава държавите членки да разрешават влизането и пребиваването на родителите на непридружени деца, които са граждани на трети държави, в случаите, когато не е във висшия интерес на детето то да се събере с родителите си в чужбина. Когато детето няма родители, държавите членки разполагат със свобода на преценка да разрешат влизането и пребиваването на законния настойник на детето или на друг член на семейството.⁴⁴⁴ Следователно определението за „семейство“ и правата, които произтичат от семейните връзки, се тълкуват по-широко в контекста на непридружените деца, отколкото във връзка с повечето от останалите категории деца мигранти.

Що се отнася до децата, търсещи убежище, Директивата относно признаването подчертава необходимостта държавите членки да гарантират, когато е възможно, че непридруженото дете ще бъде настанено при пълнолетни роднини в неговата държава на произход, че то ще продължи да живее

442 Общ коментар 6 (2005 г.) Третиране на непридружени и отделени от семействата си деца извън държавата им по произход, (V)(a)(31)(A).

443 Вж. също FRA and ЕСПЧ (2014 г.), раздел 5.3 относно събирането на семейството.

444 Съответно член 10, параграф 3, букви а) и в).

заедно със своите братя и сестри, ако има такива, и че отсъстващите членове на семейството на детето ще бъдат издирени по дискретен и безопасен начин във възможно най-кратък срок (член 31). Директивата относно условията на приемане съдържа сходни разпоредби относно непридружените деца, на които все още не е предоставен статут на бежанец (член 24).

Директива 2001/55/ЕО на Съвета относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила в случай на масово навлизане на разселени лица и за мерките за поддържане на баланса между държавите членки в полагането на усилия за прием на такива лица и понасяне на последиците от този прием (Директивата за временна закрила) също преследва целта за ускоряване на събирането на членовете на семейството (включително децата), които са били разделени в резултат на внезапна евакуация от тяхната държава на произход (член 15).⁴⁴⁵ Тази директива обаче до момента не се прилага: за да бъде въведена в действие е необходимо специално решение на Съвета, каквото все още не е прието.

Разпоредбата на член 24, параграф 3 от преработената Директива относно условията на приемане също задължава държавите членки при необходимост да започнат да издирват членовете на семейството на непридруженото дете. Тези усилия се предприемат със съдействието на международни или други компетентни организации, веднага щом това е възможно след подаването на молба за международна закрила, като същевременно се защитава висшият интерес на детето. В случай че съществува заплаха за живота или физическата неприкосновеност на дете или на неговите близки роднини, по-специално ако те са останали в държавата по произход, трябва да се осигури събирането, обработването и разпространението на информацията относно тези лица да се осъществяват при условията на поверителност, за да се избегне заплахата за тяхната сигурност. Освен това, в съответствие с член 31, параграф 5 от преработената Директива относно признаването предоставянето на международна закрила на детето не трябва да спъва предприемането или продължаването на процедурата по издирване.

Наред с горното, в Регламента „Дъблин“ е предвидено, че когато непридружено дете има роднина или роднини, които живеят в друга държава

445 Директива 2001/55/ЕО на Съвета относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила в случай на масово навлизане на разселени лица и за мерките за поддържане на баланса между държавите членки в полагането на усилия за прием на такива лица и понасяне на последиците от този прием, ОJ L 212, 2001 г.

членка, които могат да се грижат за него, държавите членки са длъжни, когато е възможно, да съберат детето с тези лица, освен ако това противоречи на неговия висш интерес (член 8). Освен това Регламентът съдържа задължение за издирване на роднините на територията на държавите членки при съблюдаване на висшия интерес на детето (член 6). В допълнение Директивата относно условията за приемане съдържа и задължение да бъде предприето издирване на членовете на семейството на детето, при необходимост със съдействието на международни или други компетентни организации (член 24). Този вид съдействие е предвиден и в Регламента „Дъблин“ (член 6).

Принципът на висшия интерес на детето трябва да се съблюдава винаги, когато се обсъжда решение относно събирането на семейството. Например родителите трябва да могат да докажат, че са способни да изпълняват родителските си задължения в интерес на детето. Националните съдилища ще сметат за незаконосъобразно връщането на деца в тяхната държава на произход, ако компетентните органи не са успели за съберат доказателства, че в тази държава съществуват подходящи условия детето да бъде прието и за него да се полагат необходимите грижи (Директива за връщането, член 10, параграф 2).

Съгласно правото на Съвета на Европа разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ не гарантира на родителите мигранти и на техните деца абсолютно право на избор на място за заселване. Националните органи могат на законно основание да депортират или да откажат влизане на членове на семейството, когато няма непреодолими препятствия семейството да се установи на друго място.⁴⁴⁶ Такива решения трябва винаги да са пропорционални ответни действия, свързани с важни съображения на публичната политика, включително желание за депортиране или недопускане влизането на родител, който е бил замесен в престъпления.

Пример: По делото *Şen срещу Нидерландия* ЕСПЧ потвърждава, че при търсенето на равновесие между правата на детето/семейството и важните съображения на публичната политика трябва да бъдат взети предвид три ключови фактора: възрастта на децата, тяхното

⁴⁴⁶ ЕСПЧ, решение от 12 юни 2012 г. по дело *Bajsultanov срещу Австрия* (жалба № 54131/10); ЕСПЧ, решение от 5 април 2005 г. по дело *Latifa Venatar и други срещу Нидерландия*, решение за недопустимост (жалба № 43786/04).

положение в държавата на произход и степента, в която те действително зависят от своите родители.

Пример: Делото *Jeunesse срещу Нидерландия*⁴⁴⁷ се отнася до отказа на нидерландските органи да разрешат на жена от Суринам, омъжена за нидерландски гражданин, с който тя има три деца, да пребивава в Нидерландия на основание на нейния семеен живот в страната. ЕСПЧ приема, че компетентните органи не са отделили достатъчно внимание на въздействието на техния отказ върху децата на жалбоподателката и на техния висш интерес. Съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ, тъй като не е постигнат справедлив баланс между личните интереси на жалбоподателката и нейното семейство от продължаване на семейния им живот в Нидерландия и свързания с обществения ред интерес на правителството да осъществява контрол върху имиграцията.

Съгласно международното право детето има право да не бъде разделяно от семейството си, освен когато е направена преценка, че разделянето е във висшия интерес на детето (член 9, алинея 1 от КПД). В член 10 от КПД е предвидено, че дете, чиито родители живеят в различни държави, следва да бъде допуснато да пътува между тези държави, за да поддържа лични контакти с двамата си родители, или за да се събере с тях, като се съблюдава националното имиграционно законодателство. Принципът на висшия интерес на детето, който е залегнал в член 3 от КПД, се съблюдава при вземането на всички решения, свързани със събиране на деца или непридружени деца със семействата им.⁴⁴⁸

447 ЕСПЧ, решение от 3 октомври 2014 г. по дело *Jeunesse срещу Нидерландия* [голям състав], (жалба № 12738/10).

448 Според УНИЦЕФ във връзка с искания за събиране на деца със семействата им в приемачата държава националните съдилища трябва да се уверят, че родителите не използват своите деца, за да получат разрешения за пребиваване в тази държава. Вж. УНИЦЕФ, „Judicial implementation of Art. 3 of the CRC in Europe“, стр. 104. Вж. също ВКБООН, „Guidelines on Determining the Best Interests of the Child“, май 2008 г.

9.4. Задържане

Основни моменти

- Европейското законодателство допуска задържане на деца във връзка с имиграционни процедури само като крайна мярка.
- Националните органи са длъжни да настаняват децата в подходящи алтернативни места за настаняване.

В рамките на правото на ЕС член 11 от преработената Директива относно условията за приемане съдържа изискването децата да бъдат задържани единствено като крайна мярка и след като се установи, че по-леки алтернативни принудителни мерки не могат да бъдат ефективно приложени. Такова задържане следва да е с възможно най-кратък срок и следва да се полагат всички усилия за освобождаването на задържаните лица и за настаняването им на подходящи места. Когато са задържани деца, те следва да имат възможността да се занимават с дейности за свободното време, включително с игри и с развлекателни дейности, подходящи за възрастта им. Според същия член непридружени деца също се задържат само при изключителни обстоятелства, като следва да се полагат всички усилия за освобождаването им възможно най-скоро. Децата никога не следва да се задържат в затвор, а доколкото е възможно се настаняват в институции, които разполагат с персонал и оборудване, съобразени с нуждите на лицата на тяхната възраст. Децата се настаняват отделно от пълнолетни лица.

Разпоредбата на член 17 от Директивата за връщането допуска задържане на деца и семейства, чиито молби за убежище са били отхвърлени, при съблюдаване на определени условия. По отношение на непридружените деца обаче Директивата съдържа изискването те да бъдат настанявани в институции, които разполагат със служители и оборудване, съобразени с потребностите на лица на тяхната възраст. Съдът на ЕС все още няма практика, свързана конкретно със задържането на деца.

В рамките на правото на Съвета на Европа задържането на деца мигранти е разглеждано в контекста на членове 3 и 5 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Mubilanzila Mayeka u Kaniki Mitunga срещу Белгия*⁴⁴⁹ се отнася до непридружено дете, което е било задържано. Петгодишно дете е задържано в център за временно настаняване на възрастни в продължение на два месеца, без да му е осигурена подходяща подкрепа. Детето е пътувало от Демократична република Конго без необходимите пътни документи с надеждата, че ще може да се събере с майка си, която е получила статут на бежанец в Канада. В последствие детето е върнато в Демократична република Конго, въпреки факта, че в тази страна не живеят членове на семейството му, които биха могли да се грижат за него. ЕСПЧ постановява, че с оглед на липсата на риск детето да се укрие от надзора на белгийските органи, задържането му център от затворен тип за възрастни е било ненужно. ЕСПЧ отбелязва също така, че е било възможно да бъдат предприети други мерки, като например настаняване на детето в специализиран център или в приемно семейство, които биха били по-благоприятни за висшия му интерес, който е гарантиран в член 3 от КПД. ЕСПЧ установява нарушения на членове 3, 5 и 8 от ЕКПЧ.

Решенията по други дела изтъкват незаконосъобразния характер на задържането, дори когато засегнатото дете е било придружено от родител.

Пример: По делото *Muskhadzhiyeva u други срещу Белгия*⁴⁵⁰ ЕСПЧ се произнася, че задържането в продължение на един месец в център за временно настаняване от затворен тип на майка и четирите ѝ деца на възраст между седем месеца и седем години представлява нарушение на член 3 от ЕКПЧ. Мотивирайки заключението си, Съдът прилича вниманието върху факта, че центърът е бил „неподходящо оборудван за настаняване на деца“, което е причина за сериозни последици за психичното здраве на децата.

Пример: Това решение е потвърдено при разглеждането на делото *Роров срещу Франция*⁴⁵¹, което се отнася до случай на административно задържане в продължение на две седмици на семейство,

449 ЕСПЧ, решение от 12 октомври 2006 г. по дело *Mubilanzila Mayeka u Kaniki Mitunga срещу Белгия* (жалба № 13178/03).

450 ЕСПЧ, решение от 19 януари 2010 г. по дело *Muskhadzhiyeva u други срещу Белгия* (жалба № 41442/07) (достъпно на френски език).

451 ЕСПЧ, решение от 19 януари 2012 г. по дело *Роров срещу Франция* (жалби № 39472/07 и № 39474/07).

което е изчаквало депортирането си в Казахстан. ЕСПЧ установява нарушение на член 3 от ЕКПЧ, тъй като френските органи не са взели предвид неизбежното вредно въздействие върху двете деца (които са били на възраст съответно пет месеца и три години) от принудителното им задържане в център за задържане в условия, които са били „неприспособени за присъствие на деца“.⁴⁵² Освен това Съдът се произнася, че е налице нарушение на членове 5 и 8 по отношение на цялото семейство и се позовава на член 37 от КПД, в който се съдържа изискването „всяко дете, лишено от свобода, да бъде третирано хуманно и като се зачита достойнството, присъщо на човешката личност, и по начин, който взема предвид нуждите на лицата на неговата възраст“.⁴⁵³

Пример: Аналогично в решението си по *Kanagaratnam срещу Белгия*⁴⁵⁴ Съдът се произнася, че задържането на търсеца убежище майка и трите ѝ деца в център от затворен тип за чужденци в нередовно положение в продължение на четири месеца представлява нарушение на членове 3 и 5 от ЕКПЧ. Въпреки факта, че децата са били придружени от майка им, Съдът заключава, че, като са ги настанили в център от затворен тип, белгийските органи са ги изложили на чувства на тревожност и непълноценност и, давайки си сметка за фактите, са поставили под риск тяхното развитие.⁴⁵⁵

Съгласно международното право член 9, алинея 4 от КПД предвижда, че при задържане на дете държавните органи трябва да уведомят родителите на детето за неговото местонахождение.⁴⁵⁶

452 Пак там, точка 95.

453 Пак там, точка 90.

454 ЕСПЧ, решение от 13 декември 2011 г. по дело *Kanagaratnam срещу Белгия* (жалба № 15297/09) (достъпно на френски език).

455 Европейският комитет против изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание в своя 19-ти Общ доклад описва гаранциите за мигрантите в нередовно положение, които са лишени от свобода, и допълнителните гаранции за децата; вж. също: *20 years of combating torture, 19th General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)*, 1 август 2008 г.–31 юли 2009 г.

456 Относно международните гаранции за деца, които са задържани, вж. *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, 5 март 2015 г., А/НRC/28/68.

9.5. Експулсиране⁴⁵⁷

Основни моменти

- Опасността за децата мигранти от експулсиране е свързана със статута на пребиваване на техните родители в приемащата държава.
- Принципът на висшия интерес на детето следва да се отчита при вземането на всички решения, свързани с експулсиране на деца мигранти и членове на техните семейства/основни лица, които полагат грижи за тях.
- Съгласно правото на ЕС при определени обстоятелства се допуска децата мигранти да останат в приемащата държава, без значение на правния статут на техните родители, например с цел да завършат образованието си или когато установяването на семейния живот на друго място би било трудно.

Съгласно правото на ЕС, както и в други области на правото на ЕС в областта на миграцията, правилата относно експулсирането на деца са различни в зависимост от тяхното гражданство, гражданството на техните родители и обстоятелствата, при които те са мигрирали. Когато едно дете получи достъп до държава членка въз основа на законодателството на ЕС за свободното движение, то вероятно ще може да остане в тази държава членка, дори ако родителят от ЕС, с който е пристигнало детето, изгуби правото си на постоянно пребиваване или реши да напусне страната.

По-конкретно, съгласно Директивата за свободното движение, деца и други членове на семейството могат да останат в приемащата държава след смъртта на своя родител — гражданин на ЕС, с когото са пристигнали (член 12, параграф 2), ако са живели в приемащата държава в продължение на поне 12 месеца преди смъртта на родителя. Също така, по принцип те имат право да останат в приемащата държава след заминаването на родителя. И в двата случая обаче, ако детето или член на семейството е гражданин на трета държава, тяхното по-нататъшно пребиваване зависи от това дали те могат да докажат, че разполагат с достатъчно средства, за да се издържат. Наред с това те трябва да притежават здравно застрахователно покритие (член 7).

⁴⁵⁷ Това понятие се замества и с понятията връщане, извеждане, репатриране, екстрадиция или депортиране, в зависимост от правния контекст. В текста на настоящата глава с термина „експулсиране“ е обозначено законното извеждане от държавата на лица, които не са граждани, или други лица. Вж. също FRA и ЕСПЧ (2014 г.), раздел 5.4 относно запазването на единството на семейството — защита от експулсиране.

Правилата са дори още по-облекчени за децата, които са записани в учебни заведения в приемащата държава. В такива случаи детето и родителят, който упражнява родителските права или лицето, което се грижи за детето, имат право да останат в приемащата държава след смъртта или заминаването на гражданина на ЕС, с когото са пристигнали, независимо от гражданството на детето (член 12, параграф 3). Макар че първоначално се споделя мнението, че това облекчение, свързано с образованието, се прилага само към деца, чиито семейства разполагат с достатъчно средства, за да се издържат,⁴⁵⁸ последвалата съдебна практика потвърждава, че то обхваща и обучаващите се деца, които зависят от социални помощи.⁴⁵⁹

Освен това, членовете на семействата и по-специално родителите, които са граждани на трети държави, имат право да останат в приемащата държава и след развод с партньор, който е бил гражданин на ЕС, ако упражняват настойничество или попечителство върху децата на двойката или ако им е предоставено право на посещение на децата, което трябва да се упражнява в приемащата държава (член 13, параграф 2, буква б) и член 13, параграф 2, буква г)).

СЕС се е позовал на статута на дете на гражданин на ЕС съгласно член 20 от ДФЕС, за да предостави на родителите на детето — граждани на трета държава, разрешение за работа и пребиваване в държавата — членка на ЕС, чийто гражданин е детето. По този начин детето получава възможност да се ползва с правата, произтичащи от неговия статут на гражданин на ЕС, тъй като в противен случай то би било принудено да напусне ЕС, за да придружи родителите си.⁴⁶⁰ Съгласно последвалата практика на СЕС обаче, „макар да е възможно по икономически съображения или с цел запазване на единството на семейството на територията на Съюза за граждани на държава членка да изглежда желателно членовете на семейството му, които не са граждани на някоя от държавите членки, да могат да пребивават с него на територията на Съюза, само по себе си това обстоятелство не е достатъчно, за да се приеме, че гражданинът на Съюза ще бъде

458 СЕС, решение от 17 септември 2002 г. по дело *Baumbast u R срещу Secretary of State for the Home Department*, C-413/99.

459 СЕС, решение от 23 февруари 2010 г. по дело *Maria Teixeira срещу London Borough of Lambeth u Secretary of State for the Home Department*, C-480/08; СЕС, решение от 23 февруари 2010 г. по дело *London Borough of Harrow срещу Nimco Hassan Ibrahim u Secretary of State for the Home Department* [голям състав], C-310/08. Образованието на децата мигранти е разгледано по-подробно в [раздел 8.2](#).

460 СЕС, решение от 8 март 2011 г. по дело *Gerardo Ruiz Zambrano срещу Office National de l'Emploi (ONEm)*, C-34/09.

принуден да напусне територията на Съюза, ако не им бъде предоставено такова право“.⁴⁶¹

В Директивата за свободното движение е изрично посочено, че експулсирането на деца, предприемано като изключителна мярка, трябва да е в съответствие с разпоредбите на КПД (съображение 24). Освен това разпоредбата на член 28, параграф 3, буква б) утвърждава имунитета на децата от експулсиране, освен ако е направена преценка, че експулсирането отговаря на висшия интерес на детето и е в съответствие с КПД.

Що се отнася до търсещите убежище деца, чиито молби за убежище са отхвърлени, в Директивата за връщането е посочено, че решенията за връщане на непридружени деца следва да се основават на принципа на висшия интерес на детето (член 10). Наред с това, преди да изведат непридружено дете от държава членка, органите на тази държава членка трябва да се уверят, че детето ще бъде върнато на член на неговото семейство, на определен настойник или на подходящи приемни центрове в държавата по връщане (член 10, параграф 2).

В случай на връщане на търсещи убежище деца в друга държава членка, където да бъде разгледана тяхната молба за убежище, съгласно Регламента „Дъблин“ изпълнението на тези решения трябва да се ръководи от висшия интерес на детето (член 6). Наред с това, в регламента е поместен списък с фактори, които компетентните органи трябва да вземат предвид, когато определят кои мерки са във висшия интерес на детето. Този списък включва надлежно отчитане на възможността за събиране на семейството, благосъстоянието и социалното развитие на детето, съображения за сигурност и безопасност, по-специално когато съществува риск детето да е жертва на трафик на хора, и мнението на детето в съответствие с неговата възраст и зрялост.

Пример: По делото *The Queen, по молба на МА и други срещу Secretary of State for the Home Department*⁴⁶² СЕС трябва да определи коя държава е отговорна за непридружено дете, което е подало молба за убежище в различни държави — членки на ЕС, и няма роднини в други държави членки. СЕС уточнява, че когато нито един член от

⁴⁶¹ СЕС, решение от 15 ноември 2011 г. по дело *Murat Dereci и други срещу Bundesministerium für Inneres*, C-256/11, точка 68. Вж. също СЕС, решение от 8 ноември 2012 г. по дело *Yoshikazu Iida срещу Stadt Ulm*, C-40/11. Вж. също FRA и ЕСПЧ (2014 г.), стр. 125–127.

⁴⁶² СЕС, решение от 6 юни 2013 г. по дело *The Queen, по молба на МА и други срещу Secretary of State for the Home Department*, C-648/11.

семейството на детето не се намира законно на територията на една от държавите членки, компетентна да разгледа молбата за убежище е държавата, където се намира детето. Съдът мотивира това заключение с разпоредбата на член 24, параграф 2 от Хартата на основните права на ЕС, съгласно която при всички действия, които се предприемат по отношение на децата, висшият интерес на детето трябва да бъде от първостепенно значение.

Съгласно правото на Съвета на Европа държавите по принцип могат да се наместват в упражняването на правото на зачитане на семейния живот в съответствие с член 8, алинея 2 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Gül срещу Швейцария*⁴⁶³ се отнася до жалбоподател, който е живял в Швейцария със съпругата и дъщеря си, всички с разрешения за пребиваване по хуманитарни съображения. Жалбоподателят е желал да доведе в Швейцария и непълнолетния си син, когото семейството е оставило в Турция, но швейцарските органи са отказали да изпълнят тази молба, главният мотив за което бил, че жалбоподателят не разполагал с достатъчно средства, за да издържа семейството си. ЕСПЧ приема, че напускането на Турция, жалбоподателят сам е предизвикал раздялата със сина си. Неотдавнашните му посещения в Турция са показали, че първоначалните основания, на които е кандидатствал за политическо убежище в Швейцария, вече не са валидни. Съдът констатира, че няма пречки семейството да се установи в държавата на произход, където непълнолетният им син винаги е живял. Макар и да отчита, че положението на семейството е много трудно от човешка гледна точка, Съдът се произнася, че в случая няма нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Üner срещу Нидерландия*⁴⁶⁴ ЕСПЧ потвърждава, че е необходимо да се отчита потенциалното въздействие на експулсирането върху децата в семейството, когато се преценява дали това е подходяща мярка. За тази цел следва да се вземе предвид: „висшият интерес и благосъстоянието на децата, и особено тежестта на

463 ЕСПЧ, решение от 19 февруари 1996 г. по дело *Gül срещу Швейцария* (жалба № 23218/94).

464 ЕСПЧ, решение от 18 октомври 2006 г. по дело *Üner срещу Нидерландия* (жалба № 46410/99), точки 57–58. Вж. също решението от 2 август 2001 г. по дело *Boultif срещу Швейцария* (жалба № 54273/00).

трудностите, с които децата [...] вероятно ще се сблъскат в държавата, където ще бъде експулсиран молителят, както и здравината на социалните, културните и семейните връзки с приемащата държава и с държавата на назначение“.

Пример: Делото *Tarakhel срещу Швейцария*⁴⁶⁵ се отнася до отказ на швейцарските органи да разгледат молбата за убежище на двойка от Афганистан и шестте им деца, и тяхното решение да изпратят молителите обратно в Италия. ЕСПЧ установява, че с оглед на актуалното положение по отношение на системата за приемане в Италия и на липсата на подробна и надеждна информация относно конкретния център, където ще бъдат изпратени молителите, швейцарските органи не са имали достатъчни гаранции, че при връщането им в Италия молителите ще получат грижи, съобразени с възрастта на децата. На това основание ЕСПЧ констатира, че потенциалното решение на швейцарските органи да изпратят молителите обратно в Италия по реда на Регламента „Дъблин I“, без да са получили предварителни индивидуални гаранции от италианските органи, че молителите ще получат грижи, съобразени с възрастта на децата, и че семейството ще живее заедно, представлява нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Съгласно международното право държавата е длъжна да предостави при поискване на родителя (родителите) или на детето необходимата информация относно местопребиваването на липсващия член (членове) на семейството в случаи на задържане, затвор, изселване, депортиране или смърт, освен ако предоставянето на информацията би навредило на благосъстоянието на детето (член 9, алинея 4 от КПД).

⁴⁶⁵ ЕСПЧ, решение от 4 ноември 2014 г. по дело *Tarakhel срещу Швейцария* [голям състав], (жалба № 29217/12).

9.6. Достъп до правосъдие⁴⁶⁶

Основен момент

- Децата мигранти имат право на ефективни правни средства за защита.

Съгласно правото на ЕС правата на децата на достъп до правосъдие в имиграционен контекст са уредени в различни правни инструменти. Първо, правото на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес е гарантирано в член 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз. Това включва право на справедливо и публично гледане на делото в разумен срок от независим и безпристрастен съд, включително лицето да бъде съветвано, защитавано и представлявано в съответствие с член 48. По отношение на децата мигранти тези права са допълнително разширени посредством различни вторични законодателни разпоредби. По-конкретно, Регламентът „Дъблин“ задължава държавите членки да гарантират, че непридруженото дете е представлявано от професионалист с подходяща квалификация, който има достъп до съдържанието на съответните документи в досието на детето (член 6). Паралелни разпоредби се съдържат в Директивата относно признаването (член 31) и Директивата за процедурите за убежище (член 25). Правата на децата на процесуално представителство са допълнени и с право на достъп до услуги за жертви и специални поверителни услуги за подкрепа съгласно член 8 от Директива 2012/29/ЕС за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления (Директивата за правата на жертвите).⁴⁶⁷

Правата на достъп до правосъдие обаче не са неограничени и в някои случаи се подчиняват на условия, свързани с възрастта. Например съгласно Директивата за процедурите за убежище държавите членки могат да „се въздържат да посочат [законен] представител, когато непридруженият непълнолетен по всяка вероятност ще навърши пълнолетие, преди да бъде взето решението на първа инстанция“ (член 25, параграф 2).

⁴⁶⁶ Вж. също FRA и ЕСПЧ (2014 г.), раздел 4.5 относно правната помощ в процедурите за убежище и връщане.

⁴⁶⁷ Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления, ОВ L 315/55, 2012 г.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ се е произнесъл, че разпоредбата на член 6 (право на справедлив съдебен процес) не е приложима по отношение на решения за влизане, престой и депортиране на чужденци.⁴⁶⁸ В определени случаи обаче лицата могат да се позовават на член 13 от ЕКПЧ (право на ефективни правни средства за защита).

Пример: Делото *Rahimi срещу Гърция*⁴⁶⁹ се отнася до условията, при които дете мигрант от Афганистан, което е влязло незаконно в Гърция, е било задържано в център за задържане и в следствие е било освободено с цел експулсиране. ЕСПЧ установява нарушение на член 13 от ЕКПЧ и отбелязва, че предоставената на жалбоподателя информационна брошура не е съдържала информация за приложимата процедура за подаване на жалба пред полицейския началник. Освен това жалбоподателят не е бил уведомен на език, който той разбира, за достъпните правни средства за защита, които той е можел да използва, за да подаде жалба за условията на задържането му. Позовавайки се на докладите на Европейския комитет против изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание (СРТ), ЕСПЧ отбелязва, че в Гърция липсва независим орган за контрол на условията в центровете за задържане, управлявани от правоохранителните органи. Съдът отбелязва също така, че липсва безпристрастен орган, който да осигури ефективност на средството за защита. На горните основания Съдът установява нарушение на член 3, член 5, алинеи 1 и 4 и член 13 от ЕКПЧ.

ЕСХ задължава държавите да насърчават правното (както и социално-икономическото) развитие на семейството (член 16). Освен това разпоредбата на член 19, линия 1 съдържа изискването държавите да поддържат „подходящи и безплатни услуги“, както и да гарантират, че работниците мигранти и техните семейства получават точна информация във връзка с емиграцията и имиграцията. Подобно изискване за предоставяне на информация (което има ключово значение за достъпа на мигрантите до правосъдие) се съдържа в член 6 от Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти, но по-подробните разпоредби, регламентиращи „правото

468 ЕСПЧ, решение от 5 октомври 2000 г. по дело *Maaoiia срещу Франция* [голям състав], (жалба № 39652/98).

469 ЕСПЧ, решение от 5 април 2011 г. по дело *Rahimi срещу Гърция* (жалба № 8687/08) (достъпно на френски език).

на достъп до съдилищата и административните органи“ (член 26) са адресирани изключително към работниците мигранти, но не и към членовете на семействата им.⁴⁷⁰

Освен това следва да се отбележи, че Съветът на Европа е разработил много подробни насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, които съдържат указания за адаптиране на всички съдебни и административни производства, включително имиграционните процедури, съобразно потребностите на децата.⁴⁷¹

В областта на международното право разпоредбата на член 37 от КПД е особено относима към децата мигранти, лишени от свобода, тъй като гарантира на тези деца правото на незабавен достъп до правна и друга необходима помощ, както и правото да оспорва законността на лишаването си от свобода пред съд или друг компетентен, независим и безпристрастен орган, чието решение също трябва да е бързо.

---

470 Съвет на Европа, [Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти](#), CETS № 93, 1977 г.

471 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

10

Защита на потребителите и личните данни

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, член 38 ДФЕС, член 169 Директива за правата на потребителите (2011/83/ЕС) Директива за нелоялни търговски практики (2005/29/ЕО) Директива относно общата безопасност на продуктите (2001/95/ЕО) Директива относно клиничните изпитвания (2001/20/ЕО) СЕС, решение по дело <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG</i>, С-244/06, 2008 г. (продажба на DVD дискове по интернет) СЕС, решение от по дело <i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH срещу Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i>, С-36/02, 2004 г. (лиценз за използване на игра) Регламент № 536/2014 относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба Директива относно храни, предназначени за специфична хранителна употреба (2009/39/ЕО) Директива относно безопасността на играчките (2009/48/ЕО)</p>	<p>Защита на децата като потребители</p>	<p>Европейска конвенция за трансгранична телевизия</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Директива относно продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите (87/357/ЕИО)</p> <p>Директива „Телевизия без граници“ (89/552/ЕИО)</p> <p>Директива за аудиовизуалните медийни услуги (2010/13/ЕС)</p>		
<p>Харта на основните права, член 7 (право на зачитане на личния и семейния живот), член 8 (защита на личните данни) и член 52 (обхват и тълкуване на правата и принципите)</p> <p>ДФЕС, член 16</p> <p>Директива за защита на данните (95/46/ЕО)</p>	<p>Децата и защитата на данните</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>K.U. срещу Финландия</i> (жалба № 2872/02), 2008 г. (публикуване на реклама в интернет)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Avilkina и други срещу Русия</i> (жалба № 1585/09), 2013 г. (разкриване на медицински данни).</p> <p>Конвенция за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни</p>

В тази глава е разгледано европейското законодателство и съдебна практика в областта на защитата на потребителите и данните. На равнище ЕС съществува голям обем законодателство и съдебна практика, тъй като ДФЕС урежда изрично компетентността на ЕС по тези въпроси. Приносът на Съвета на Европа в тази област е по-ограничен. На равнището на международните договори съществуват две основни конвенции относно медиите и защитата на данните. Наред с това ЕСПЧ се е произнесъл с решения по редица дела, засягащи защитата на данните на физически лица.

В следващите раздели са подробно разгледани специфични аспекти на законодателството за защита на потребителите, свързани с децата ([раздел 10.1](#)) и защитата на данните ([раздел 10.2](#)). Във връзка с всяка от тези теми е анализирана общата правна рамка и нейната приложимост към децата, както и отделните норми, свързани със закрилата на детето, където е необходимо.

10.1. Защита на децата като потребители

Основни моменти

- Позицията на Съда на ЕС е, че висшият интерес на децата потребители и защитата на техните права надделяват над свързаните с обществения интерес изисквания, които обосновават ограниченията на свободното движение на стоки, хора, услуги и капитал.
- Децата като потребители следва да получават подходяща информация, за да могат да вземат предвид всички относими факти и да направят информиран избор.
- Нелоялните търговски практики са практики, които не съответстват на принципа на дължимата професионална грижа и могат да повлияят върху избора на възрастните и децата потребители при осъществяване на търговски сделки.
- Включване на деца в клинични изпитвания се допуска, само ако прилагането на лекарствения продукт би осигурило на пациента пряка полза, която е по-голяма от рисковете.
- Правото на ЕС и Съвета на Европа ограничава степента, в която се допуска децата да бъдат излагани на маркетингови дейности, без да забранява абсолютно тези дейности.
- Децата имат право на специална закрила, която включва защита от рекламни програми и програми за телевизионно пазаруване, които могат да им причинят морални или физически вреди.
- Позиционирането на продукти в детски програми е забранено.

10.1.1. Права на потребителите

Съгласно правото на ЕС основните разпоредби в системата за защита на потребителите, са член 169, параграф 1 от ДФЕС и член 38 от Хартата на основните права на Европейския съюз. СЕС е признал, че висшият интерес на детето надделява над съображенията, свързани с обществения интерес, с което обосновава ограничаването на свободите на общия пазар.

Пример: Делото *Dynamic Medien*⁴⁷² се отнася до продажба по интернет в Германия на DVD дискове с японски комикси. Въпросните комикси са одобрени за продажба на деца над 15-годишна възраст в Обединеното кралство. Те не са класифицирани като подходящи от компетентния германски орган. Основният въпрос, отправен към СЕС, е дали забрана на продукта в Германия противоречи на принципа на свободно движение. СЕС приема, че основната цел на германското законодателство е да предпази децата от информация, която би била вредна за тяхното благосъстояние. Съдът се произнася, че ограничаването на свободата на движение на стоки не е непропорционално, тъй като не надхвърля необходимото за постигане на целта за защита на децата, поставена от заинтересованата държава членка.

Пример: *Делото Omega*⁴⁷³ се отнася до функционирането на т.нар. „лазерен купол“ в Германия. Играта, която участниците играят в „лазерния купол“, има за цел поразяване на сензорни мишени, поставени върху жилетки, носени от участниците. Оборудването за играта е доставено от дружество от Обединеното кралство и както оборудването, така и играта се продават законно в Обединеното кралство. Играта е забранена в Германия на основание, че противоречи на основни ценности като човешкото достойнство. СЕС установява, че наложеното от германските органи ограничение не противоречи на правото на ЕС, тъй като е обосновано със съображения, свързани с обществения ред.

В резултат на най-новия преглед на законодателството на ЕС за защита на потребителите беше приета Директивата за правата на потребителите 2011/83/ЕС (ДПП), чиято цел е да хармонизира изцяло националните разпоредби относно договорите от разстояние и договорите извън търговския обект, както и други видове потребителски договори.⁴⁷⁴ Целта е да се постигне справедлив баланс между високото равнище на защита

472 СЕС, решение от 14 февруари 2008 г. по дело *Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG*, C-244/06.

473 СЕС, решение от 14 октомври 2004 г. по дело *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH срещу Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, C-36/02.

474 Директива 2011/83/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2011 г. относно правата на потребителите, за изменение на Директива 93/13/ЕИО на Съвета и Директива 1999/44/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Директива 85/577/ЕИО на Съвета и Директива 97/7/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, ОВ L 304/64, 2011 г. (директивата следваше да е въведена в действие до 13 декември 2013 г.).

на потребителите и конкурентоспособността на предприятията. Съгласно член 3, параграф 3, буква а) Директивата за правата на потребителите не се прилага за договори за социални услуги, включително социално настаняване, грижи за деца и подкрепа за семейства и лица, които постоянно или временно са в нужда, включително дългосрочни грижи. Социалните услуги включват услуги за деца и младежи, услуги в помощ на семейства, самотни родители и възрастни хора, както и услуги в полза на мигранти. Директивата отделя специално внимание на преддоговорната информация. Изискванията за предоставяне на информация съгласно Директивата са обосновани с допускането, че ако на потребителите, включително децата, се предоставя дължимата информация, те ще могат да вземат предвид всички относими факти и да направят информиран избор.

10.1.2. Нелоялни търговски практики, насочени към деца

В рамките на правото на ЕС Директива 2005/29/ЕО относно нелоялни търговски практики от страна на търговци към потребители на вътрешния пазар (ДНТП)⁴⁷⁵ обхваща всички сделки между предприятия и потребители (осъществени извън или в интернет и отнасящи се до стоки и услуги). Децата са включени в персоналният обхват на ДНТП в категорията „уязвими потребители“ (член 5, параграф 3). Не е допустимо решения, отнасящи се до избор на продукти, да се вземат в резултат на тормоз, принуда или непозволено въздействие или подвеждаща информация, а децата потребители имат право да вземат тези решения свободно. Директивата забранява дейности по предлагане и реклама на продукти, които създават объркване с друг продукт или марка на конкурент, и изисква цялата информация, която е необходима на потребителите, да им бъде предоставяна по ясен и разбираем начин, както и в подходящ момент, за да могат да направят своя избор (членове 6 и 7).

⁴⁷⁵ Директива 2005/29/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2005 г. относно нелоялни търговски практики от страна на търговци към потребители на вътрешния пазар и изменение на Директива 84/450/ЕИО на Съвета, Директиви 97/7/ЕО, 98/27/ЕО и 2002/65/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, и Регламент (ЕО) № 2006/2004 на Европейския парламент и на Съвета, ОВ L 149/22, 2005 г.

10.1.3. Безопасност на продуктите

Правото на ЕС съдържа подробна рамка, гарантираща, че до пазара достигат само безопасни и отговарящи на изискванията продукти. По-специално Директива 2001/95/ЕО относно общата безопасност на продуктите (ДОБП) отделя специално внимание на безопасността на децата, като ги включва в категорията на потребителите, които са изложени в особена степен на рисковете, произтичащи от разглежданите продукти (съображение 8 от ДОБП). Във връзка с това безопасността на продуктите следва да се оценява, като се вземат предвид всички свързани с нея въпроси, в частност категориите потребители, за които е предназначен продуктът.

Директива 87/357/ЕИО на Съвета от 25 юни 1987 г. е специална Директива за безопасност на продуктите, която регламентира сближаването на законодателствата на държавите членки във връзка с продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите.⁴⁷⁶ Директивата забранява предлагането, вноса и производството на продукти, които наподобяват хранителни стоки, без да са такива. Държавите членки са длъжни да извършват проверки, за да гарантират, че на пазара не се предлагат такива продукти. Всяка държава членка, която налага забрана върху продукт по реда на тази директива, трябва да уведоми Комисията и да предостави подробна информация на останалите държави членки. Въпросът за безопасността на детските играчки е разгледан по-подробно в [раздел 10.1.6](#).

10.1.4. Клинични изпитвания върху деца

В рамките на правото на ЕС Директива 2001/20/ЕО⁴⁷⁷ относно сближаване на законовите, подзаконовите и административните разпоредби на държавите членки относно прилагането на добрата клинична практика при провеждането на клинични изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба включва децата сред уязвимите лица, които не са дееспособни да дадат правно съгласие, за да участват в клинични изпитвания (събра-

476 Директива 87/357/ЕИО на Съвета от 25 юни 1987 г. относно сближаване на законодателствата на държавите членки във връзка с продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите, ОВ L 192/49, 1987 г.

477 Директива 2001/20/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 4 април 2001 г. относно сближаване на законовите, подзаконовите и административните разпоредби на държавите членки относно прилагането на добрата клинична практика при провеждането на клинични изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба, ОВ L 121/34, 2001 г.

жение 3). Включване на деца в клинични изпитвания се допуска, само ако прилагането на лекарствения продукт би осигурило на пациента пряка полза, която е по-голяма от рисковете (съображение 3). Клиничните изпитвания следва да се провеждат в условия, при които се осигурява оптимална защита на лицата (член 4).

Аналогично Регламент (ЕС) № 536/2014 относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба съдържа специфични разпоредби, които включват децата в категорията на лицата в уязвимо положение (член 10, параграф 1). Този регламент постепенно ще замени Директива 2001/20/ЕО.⁴⁷⁸ Той съдържа изискването заявленията за разрешение за клинични изпитвания с участието на деца да са предмет на внимателна оценка. За провеждането на клиничното изпитване е необходимо съгласието на законен представител на детето, както и на самото дете, ако то е способно да формира мнение (член 29, параграфи 1 и 8). Регламентът съдържа специфични условия за провеждане на безопасни клинични изпитвания върху деца и за получаване на тяхното информирано съгласие (член 32). Тези условия са, както следва: на участника или на законно определения му представител не е предоставен никакъв стимул, нито финансова изгода, освен обезщетение за разноските и загубата на приходи, пряко свързани с участието в клиничното изпитване; клиничното изпитване има за цел да изследва методи за лечение на заболяване, което се среща само при децата; налице са научни основания да се очаква, че участието в клиничното изпитване ще донесе: преки ползи за засегнатото малолетно или непълнолетно лице, надхвърлящи свързаните с него рискове и неудобства; някои ползи за популацията, представлявана от засегнатото малолетно или непълнолетно лице, и такова клинично изпитване ще предизвиква само минимален риск за засегнатото малолетно или непълнолетно лице, и ще му причини минимално неудобство, в сравнение със стандартното лечение на заболяването на засегнатото малолетно или непълнолетно лице. Участие на деца в клинично изпитване, без преди това да е получено тяхното съгласие или съгласието на законния им представител, се допуска само в спешни ситуации (член 35, параграф 1).

478 Регламент (ЕС) № 536/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 16 април 2014 г. относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба, и за отмяна на Директива 2001/20/ЕО, ОВ L 158/1, г.

10.1.5. Хранителни продукти, предназначени за кърмачета и малки деца

В рамките на законодателството на ЕС Директива 2009/39/ЕО относно храни, предназначени за специфична хранителна употреба⁴⁷⁹ урежда въпросите, свързани с хранителния състав и безопасността на хранителни продукти, които се произвеждат специално за кърмачета и малки деца до 12-месечна възраст. Разпоредбите на Директивата се отнасят до храните за кърмачета и преходните храни, преработените храни на зърнена основа и детските храни, предназначени за кърмачета и малки деца. Директивата си поставя за цел да гарантира безопасността на продуктите и достъпа на потребителите до подходящи продукти и информация. В Директивата е посочено, наред с другото, че специфичната хранителна употреба трябва да отговаря на специфични хранителни изисквания за определени категории лица, включително кърмачета или малки деца в добро здраве (член 1, параграф 3, буква в)).

10.1.6. Безопасност на детските играчки

В рамките на правото на ЕС Директива 2009/48/ЕО относно безопасността на детските играчки (ДБДИ)⁴⁸⁰ съдържа в член 2 следното определение за детски играчки: „продукти, проектирани или предназначени за ползване изключително или не при игра от деца под 14-годишна възраст“.⁴⁸¹ В приложение I към Директивата е поместен неизчерпателен-списък на артикули, които не се считат за детски играчки, но могат да породят объркване. В член 2, параграф 2 са изброени и някои детски играчки, които са изключени от приложното поле на Директивата. Наред с горното ДБДИ повишава изискванията за здраве и безопасност, като въвежда ограничения за съдържанието на определени химикали, които може да се съдържат в материали, използвани в производството на детски играчки (член 10).⁴⁸²

479 Директива 2009/39/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 6 май 2009 г. относно храни, предназначени за специфична хранителна употреба, ОВ L 124/21, 2009 г.

480 Директива 2009/48/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 18 юни 2009 г. относно безопасността на детските играчки, ОВ L 170, 2009 г.

481 Пак там, член 2, параграф 1.

482 Освен това Европейската комисия сключва „доброволни споразумения“ с европейски производители/търговци на детски играчки, насочени към повишаване на безопасността на детските играчки. Вж. също: http://ec.europa.eu/growth/sectors/toys/safety/index_en.htm.

10.1.7. Децата и рекламата

В рамките на правото на ЕС Директива 2010/13/ЕС за аудиовизуалните медийни услуги⁴⁸³ разширява приложното поле на правното регулиране чрез Директива 89/552/ЕИО относно координирането на някои разпоредби, формулирани в действащи закони, подзаконови и административни актове на държавите членки, отнасящи се до упражняване на телевизионна дейност (Директивата „Телевизия без граници“). Директивата за аудиовизуалните медийни услуги въвежда ограничения по отношение на обема, качеството и съдържанието на рекламните програми, на които се допуска да бъдат изложени децата, като регулира продължителността на рекламните блокове (членове 20, 24 и 27). Директивата забранява позициониране на продукти в детски предавания (член 11) и оправомощава държавите членки да забраняват показването на логото на спонсор при излъчване на детски предавания (член 10, параграф 4).⁴⁸⁴ Директивата за аудиовизуалните медийни услуги търси баланс между защитата на децата и други важни демократични ценности като свободата на изразяване на мнение, като подкрепя идеята, че такава защита е възможна посредством активното ангажиране на родителите (съображения 48 и 59).

Ефективното прилагане на Директивата за аудиовизуалните медийни услуги е допълнено с препоръки от 1998 г.⁴⁸⁵ и 2006 г.⁴⁸⁶ относно защитата на децата и човешкото достойнство.

483 Директива 2010/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 10 март 2010 г. за координирането на някои разпоредби, установени в закони, подзаконови и административни актове на държавите членки, отнасящи се до предоставянето на аудиовизуални медийни услуги (Директива за аудиовизуалните медийни услуги), ОВ L 95/1, 2010 г.

484 За по-подробен преглед на функционирането на Директивата за аудиовизуалните медийни услуги вж. COM(2012) 203 final, Доклад на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите относно прилагането на Директива 2010/13/ЕС („Директива за аудиовизуалните медийни услуги“), Брюксел, 4 май 2012 г. и SWD(2012) 125 final, Работен документ на службите на Комисията, приложен към първия доклад на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите относно прилагането на Директива 2010/13/ЕС за аудиовизуалните медийни услуги, придружаващ документа, Брюксел, 4 май 2012 г.

485 Препоръка 98/560/ЕО на Съвета от 24 септември 1998 г. за развитие на конкурентоспособността на европейската индустрия за аудиовизуални и информационни услуги чрез насърчаване на национални рамки, насочени към постигане на сравнимо и ефективно равнище на защита на непълнолетните и човешкото достойнство, ОВ L 270, 1998 г.

486 Препоръка 2006/952/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 20 декември 2006 г. относно защитата на непълнолетните и човешкото достойнство и относно правото на отговор във връзка с конкурентоспособността на европейската индустрия за аудиовизуални и онлайн информационни услуги, ОВ L 378, 2006 г.

В рамките на правото на Съвета на Европа Европейската конвенция за трансгранична телевизия⁴⁸⁷ е първият международен договор, с който е въведена правна рамка за свободното разпространение на трансгранични телевизионни програми в Европа. Конвенцията съдържа специфични разпоредби за защита на децата и юношите (член 7, алинея 2), като въвежда например забрана за излъчване на материали, съдържащи порнография и насилие, както и програми, които подстрекават към расова ненавист. Конвенцията определя правила за излъчване на реклами, за продължителността на излъчването на реклами и рекламните паузи.

10.2. Децата и защитата на личните данни

Основни моменти

- Защитата на личните данни е прогласена като основно право от правото на ЕС и Съвета на Европа.
- Правото на зачитане на личния живот, жилището и тайната на кореспонденцията (член 8 от ЕКПЧ) включва правото на защита на личните данни.
- Наред с други права, свързани с личните данни, децата имат правото да възразяват срещу обработката на техните лични данни, освен когато се извършва въз основа на убедителни легитимни съображения.

10.2.1. Европейско законодателство за защита на данните

Съгласно правото на ЕС Съюзът е компетентен да приема законодателство по въпросите, свързани със защитата на данните (член 16 от ДФЕС).⁴⁸⁸ В член 8, параграф 2 от Хартата на основните права на ЕС са залегнали основни принципи на защитата на данните (добросъвестна обработка, изискване за съгласие или наличие на легитимна цел, предвидена в закона, право на достъп и поправка на данните), докато в член 8, параграф 3

487 Съвет на Европа, [Европейска конвенция за трансгранична телевизия](#), CETS № 132, 1989 г. Изменена в съответствие с разпоредбите на [Протокола](#), CETS № 171, 2002 г.

488 За общ преглед на европейското законодателство в областта на защитата на данните вж. FRA и CE (2014 г.).

е предвидено, че спазването на правилата за защита на данните подлежи на контрол от независим орган. Правото на защита на личните данни, гарантирано в член 8, може да бъде ограничено в съответствие със закона или с цел зачитане на принципите на демократичното общество, като например свободите и правата на другите (член 52 от Хартата).⁴⁸⁹

Защитата на личните данни се разви като една от ключовите области на европейското право във връзка с неприкосновеността на личния живот. Директива 95/46/ЕО за защита на физическите лица при обработването на лични данни и за свободното движение на тези данни (Директивата за защита на данните)⁴⁹⁰ е основният правен инструмент в тази област.

Тъй като обработката на данните се извършва на места, които не са публично достъпни, децата, както и останалите лица, които са субекти на данни, обикновено не знаят за обработката на личните им данни. В противовес на уязвимостта на субектите на данни европейското право гарантира на децата (и останалите субекти на данни) конкретни индивидуални права, като например правото да бъдат уведомявани, че се събират данни за тях, правото на достъп до съхраняваните данни и на информация за операцията по обработка, правото да възразяват срещу незаконосъобразна обработка и правото да искат поправка, изтриване или блокиране на данните.

Администраторите на операциите по обработка са длъжни да предоставят подходяща информация за извършваната обработка на данни (членове 10 и 11 от Директивата за защита на данните). За да бъде информацията достъпна за младежи, езикът и оформлението на информацията трябва да са адаптирани съобразно равнището на зрялост и разбиране на децата. Като минимум информацията трябва да съдържа данни за целта на обработката, както и за самоличността и данните за контакт на администратора (член 10, параграфи а) и б) от Директивата за защита на данните).

Директивата за защита на данните съдържа изискване за получаване на съгласието на субектите на данните, независимо от степента на чувствителност на обработваните данни (членове 7, 8 и 14). Една съобразена с особеностите

489 СЕС, решение от 24 ноември 2011 г. по съединени дела *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) u Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) срещу Administración del Estado*, C-468/10 и C-469/10, точка 48; СЕС, решение от 29 януари 2008 г. по дело *Productores de Música de España (Promusicae) срещу Telefónica de España SAU* [голям състав], C-275/06 г., точка 68.

490 Директива 95/46/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 24 октомври 1995 г. за защита на физическите лица при обработването на лични данни и за свободното движение на тези данни (Директива за защита на данните), ОВ L 281, 1995 г.

на децата процедура за даване на съгласие предполага отчитане на развиващия се капацитет на детето и постепенно го ангажира по-широко. Първата стъпка е консултиране на детето от неговия законен представител, преди то да предостави съгласието си, след което се пристъпва към процедура на паралелно получаване на съгласие от детето и неговия законен представител, а заключителният етап се изразява в получаване на съгласието само от детето, когато то достигне юношеска възраст.

Субектите на данните имат право да искат изтриване на данните, което включва възможността личните им данни да бъдат отстранени или изтрити по тяхно искане, както и правото да възразяват срещу обработката на техните лични данни. Споменатото на последно място право придобива все по-важно значение за децата поради големия обем лични данни на деца, които се разпространяват и са достъпни в социалните мрежи. Макар че Съдът на ЕС все още не е разглеждал дела, свързани с деца, в свое неотдавнашно решение, отнасящо се до пълнолетен жалбоподател, той посочва, че правото на възражение се прилага към данни и информация, „по-специално когато е видно, че тези данни не са адекватни, че не са или вече не са релевантни или че са прекомерни по отношение на целите и на изтеклия срок“.⁴⁹¹ Освен това СЕС е изтъкнал, че приложимостта на правото на възражение трябва да се претегля спрямо други основни права.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е разтълкувал разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ като съдържаща правото на защита на личните данни. Съдът разглежда случаи, в които възникват въпроси, свързани със защитата на данните, включително относно проследяване на комуникации⁴⁹², различни форми на наблюдение⁴⁹³ и защитата от съхраняване на лични данни от публични органи.⁴⁹⁴ Освен това ЕСПЧ е постановил, че националното законодателство трябва да съдържа подходящи мерки, чрез които

491 СЕС, решение от 13 май 2014 г. по дело *Google Spain SL u Google Inc. срещу Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) u Mario Costeja González* [голям състав], C-131/12, точка 93.

492 Вж. например: ЕСПЧ, решение от 2 август 1984 г. по дело *Malone срещу Обединеното кралство* (жалба № 8691/79); ЕСПЧ, решение от 3 април 2007 г. по дело *Copland срещу Обединеното кралство* (жалба № 62617/00).

493 Вж. например: ЕСПЧ, решение от 6 септември 1978 г. по дело *Klass u други срещу Германия* (жалба № 5029/71); ЕСПЧ, решение от 2 септември 2010 г. по дело *Uzun срещу Германия* (жалба № 35623/05).

494 Вж. например: ЕСПЧ, решение от 26 март 1987 г. по дело *Leander срещу Швеция* (жалба № 9248/81); ЕСПЧ, решение от 4 декември 2008 г. по дело *S. u Маргег срещу Обединеното кралство* [голям състав] (жалби № 30562/04 и № 30566/04).

да предостави средства за защита срещу нарушения на правата, свързани със защитата на данните.

Пример: Жалбоподателят по делото *К.У. срещу Финландия*⁴⁹⁵ е дете, което се е оплаквало, че от негово име на уебсайт за запознанства е публикувана обява със сексуален характер. Доставчикът на интернет услуги е отказал да разкрие самоличността на лицето, което е публикувало обявата, като се позовал на предвидените във финландското законодателство задължения за поверителност на информацията. Жалбоподателят твърди, че националното законодателство не предоставя достатъчна защита срещу действия на частно лице, което е публикувало в интернет данни, увреждащи интересите на жалбоподателя. ЕСПЧ изтъква, че държавите имат позитивни задължения, които включват приемане на мерки за обезпечаване зачитането на личния живот дори в сферата на отношенията между физическите лица. В случая на жалбоподателя неговата действена и ефективна защита предполага предприемане на ефективни действия за идентифициране и наказателно преследване на извършителя. Такава защита обаче не е предоставена от държавата, поради което в случая Съдът констатира нарушение на член 8 от ЕКПЧ.⁴⁹⁶

Пример: Делото *Avilkina и други срещу Русия*⁴⁹⁷ се отнася до разкриването на медицинските данни на двегодишно момиче пред прокурор в отговор на неговото искане да получи данни за всички откази от кръвопреливане на членове на религиозната група „Свидетели на Йехова“. Признавайки, че интересите на пациент и на общността като цяло от защитата на медицинските данни на физическите лица могат да бъдат подчинени на интересите от разследване на престъпление, Съдът отбелязва, че жалбоподателката не е била заподозряна или обвиняема в рамките на наказателно производство. Освен това здравните специалисти, които са лекували жалбоподателката, биха могли да поискат разрешение от съда за кръвопреливане в случай на необходимост от животоспасяващо лечение. С оглед на липсата на неотложна обществена нужда да бъде изискано разкриването на

495 ЕСПЧ, решение от 2 декември 2008 г. по дело *К.У. срещу Финландия* (жалба № 2872/02). Вж. също глава 4.

496 FRA и CE (2014 г.), стр. 122.

497 ЕСПЧ, решение от 6 юни 2013 г. по дело *Avilkina и други срещу Русия* (жалба № 1585/09).

поверителните медицински данни за жалбоподателката ЕСПЧ установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *S. и Margaret срещу Обединеното кралство*⁴⁹⁸ пръстови отпечатащи и ДНК проба, взети от момче на 11-годишна възраст във връзка с подозрение за участието му в опит за грабеж, са задържани за безсрочно съхранение, въпреки че жалбоподателят е бил оправдан. С оглед на характера и обема на личната информация, съдържаща се в клетъчните проби и ДНК-профилите, тяхното задържане за съхранение само по себе си представлява намеса в правото на жалбоподателя на зачитане на личния живот. Основните принципи, залегнали в приложимите правни инструменти на Съвета на Европа и правото и практиката на останалите договарящи държави, предполагат, че съхранението на данни трябва да е пропорционално на целта на събирането им и ограничено по време, особено в работата на полицейските органи. Защитата, гарантирана в член 8 от ЕКПЧ, би била неприемливо отслабена, ако използването на модерните научни методи в системата на наказателното правораздаване би било допуснато на всяка цена и без внимателно претегляне на потенциалните ползи от тези методи и важните интереси, свързани с неприкосновеността на личния живот. Във връзка с това цялостният и всеобхватен характер на правомощието за съхраняване на данни в Англия и Уелс е смущаващ, тъй като местното законодателство допуска съхранение на данни за неограничен период и без да се отчита характерът или тежестта на престъплението или възрастта на заподозрения. Съхранението на лични данни може да има особено сериозни последствия по отношение на непълнолетни лица, с оглед на тяхното особено положение и значението на тяхното развитие и интегриране в обществото. Заключение на Съда е, че съхранението на данните в случая е непропорционална намеса в правото на жалбоподателя на зачитане на личния му живот.

Конвенцията на Съвета на Европа за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни⁴⁹⁹ (Конвенция № 108) се прилага по отношение на всички дейности по обработка на лични данни, осъществявани

498 ЕСПЧ, решение от 4 декември 2008 г. по дело *S. и Margaret срещу Обединеното кралство* [голям състав] (жалби № 30562/04 и № 30566/04).

499 Съвет на Европа, *Конвенция за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни*, CETS № 108, 1981 г.

както в частния, така и в публичния сектор, и предоставя на физическите лица, включително децата, защита срещу злоупотреби във връзка с обработката на личните данни. Във връзка с Конвенция № 108 е приет допълнителен протокол, който регламентира създаването на надзорни органи и трансграничния обмен на лични данни с държави, които не са страни по Конвенцията.⁵⁰⁰

Принципите във връзка с обработката на лични данни, залегнали в Конвенция № 108, се отнасят до добросъвестното и законосъобразно събиране и автоматична обработка на данни, съхранявани за точно определени и правомерни цели, и до забрана за използването на данните по начин, който е несъвместим с тези цели, както и за съхраняване на данните за период, по-дълъг от необходимия за целта, с която те са запаметени. Тази принципи се отнасят и до качеството на данните. С оглед на липсата на подходящи правни гаранции обработката на данни с „чувствителен“ характер, например за расовата принадлежност, политическите възгледи, здравето, религиозните убеждения, сексуалния живот или за осъдителни присъди, е забранена. Наред с горното, Конвенцията гарантира правото на физическите лица, включително децата, да получават информация за съхранението на техни данни и при необходимост да искат тяхното поправяне. Ограничаване на правата, гарантирани от Конвенцията, са възможни само при необходимост от защита на по-значими интереси, свързани например със защитата на държавната сигурност и отбраната.

Съгласно международното право правото на защита на данните е част от правото на детето на неприкосновеност на личния живот, гарантирано в член 16 от КПД. В тази разпоредба е предвидено, че никое дете не трябва да бъде подлагано на произволна или незаконна намеса в неговия личен живот, семейство, дом или кореспонденция, нито на незаконно посегателство срещу неговата чест и репутация. Това право трябва да бъде зачитано от всички лица, включително от законния представител на детето.

500 Съвет на Европа, *Допълнителен протокол към Конвенцията за защита на лицата при автоматизирана обработка на лични данни, по отношение на надзорните органи и трансграничните информационни потоци*, CETS № 181, 2001 г.

11

Права на децата в системата на наказателното правораздаване и алтернативните (извънсъдебни) производства

ЕС	Обхватни въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, член 47 (право на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес), член 48 (презумпция за невинност и право на защита) и член 49 (принципи на законност и пропорционалност на престъплението и наказанието)</p> <p>Директива относно правото на устен и писмен превод (2010/64/ЕС)</p> <p>Директива относно правото на информация (2012/13/ЕС)</p> <p>Директива относно правото на достъп до адвокат (2013/48/ЕС)</p>	<p>Гаранции за справедлив съдебен процес</p>	<p>ЕКПЧ, член 6 (право на справедлив съдебен процес)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>T. срещу Обединеното кралство</i> [голям състав], (жалба № 24724/94), 1999 г. (участие на деца в съдебни производства)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Panovits срещу Кипър</i> (жалба № 4268/04), 2008 г. (достъп до адвокат)</p>
<p>Харта на основните права, член 4 (изтезания, нечовешко и унижително отношение) и член 6 (право на свобода)</p>	<p>Задържане</p>	<p>ЕКПЧ, член 3 (изтезания, нечовешко и унижително отношение) и член 5 (право на свобода)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Voiatag срещу Белгия</i> (жалба № 9106/80), 1988 г. (задържане с цел осигуряване на надзор с възпитателна цел)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>D.G. срещу Ирландия</i> (жалба № 39474/98) (задържане с цел осигуряване на надзор с възпитателна цел)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
		ЕСПЧ, решение по дело <i>Nart срещу Турция</i> (жалба № 20817/04), 2008 г. (задържане под стража) ЕСПЧ, решение по дело <i>Güveç срещу Турция</i> (жалба № 70337/01), 2009 г. (условия на задържане)
Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС) СЕС, решение по дело <i>Наказателно производство срещу Maria Pupino</i> [голям състав], С-105/03, 2005 г. (процесуална възможност деца да участват като свидетели в съдебно производство)	Деца свидетели и жертви	ЕКПЧ, член 3 (изтезания, нечовешко и унизително отношение) и член 8 (личен живот) ЕСПЧ, решение по дело <i>Kovač срещу Хърватия</i> (жалба № 503/05), 2007 г. (дете свидетел) ЕСПЧ, решение по дело <i>S.N. срещу Швеция</i> (жалба № 34209/96), 2002 г. (дете свидетел) ЕСПЧ, решение по дело <i>R.R. и други срещу Унгария</i> (жалба № 19400/11), 2012 г. (изключване на семейство от програмата за защита на свидетелите)

Правата на детето в контекста на съдебните производства срещу непълнолетни лица засягат децата, обвиняеми, подсъдими или осъдени за извършени от тях престъпления, както и децата, които участват в съдебни производства или в свързани с такива производства процедури като жертви и/или свидетели. Правното положение на децата във връзка с правосъдието спрямо непълнолетни лица е регламентирано от общите разпоредби в областта на правата на човека, които се отнасят както за възрастните, така и за децата.

В настоящата глава е представен общ преглед на нормите на европейското право, които са относими към децата, участващи в съдебни и алтернативни производства. Разгледани са гаранциите за справедлив съдебен процес, включително относно ефективното участие и достъпа до адвокат, правата на задържаните млади правонарушители, включително във връзка със задържане под стража (материални и процесуални гаранции), условията на задържане и защитата от малтретиране, както и защитата на децата свидетели и жертви. Аспектите на защитата са особено важни във връзка с несъстезателните алтернативни производства, които следва да се прилагат

винаги, когато са по-благоприятни за висшия интерес на детето.⁵⁰¹ По отношение на децата целите на наказателното правораздаване, като например социално интегриране, образование и превенция на престъпността, са основни принципи, на които се отдава важно значение.⁵⁰²

11.1. Гаранции за справедлив съдебен процес

Основни моменти

- Децата, участващи в наказателни производства, имат право да бъдат третирани справедливо и по начин, съобразен с техните интереси.
- Съдебните производства следва да бъдат адаптирани спрямо потребностите на децата, за да бъде осигурено тяхното ефективно участие.
- Децата имат право на достъп до адвокат още от началните етапи на наказателните производства и от първия разпит пред полицията.

В настоящия раздел е направен кратък преглед на общите изисквания за провеждане на справедлив съдебен процес съгласно правото на ЕС и на Съвета на Европа, като е поставен специален акцент върху гаранциите за справедлив съдебен процес, приложими конкретно спрямо децата.

Правото на справедлив съдебен процес има централно значение за демократичното общество. Децата, които са заподозрени или обвинени в извършване на престъпление, имат право на справедлив съдебен процес и се ползват със същите гаранции, както и останалите правонарушители. Гаранциите за справедлив съдебен процес са приложими от първия разпит на детето и през целия период на съдебното производство. Децата правонарушители са обаче особено уязвими и поради това може да се нуждаят от допълнителна защита. Европейските органи са разработили специфични изисквания с цел да гарантират удовлетворяването на нуждите на тези деца.

501 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г., точка 24.

502 Вж. също, Съвет на Европа, Комитет на министрите (2008 г.), Препоръка CM/Rec (2008)11 на Комитета на министрите на държавите членки относно европейските правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, 5 ноември 2008 г., част I.A.2.

В рамките на правото на ЕС няколко разпоредби на Хартата на основните права на Европейския съюз гарантират основните права на достъп до правосъдие, които съдържат гаранции за справедлив съдебен процес, приложими както към възрастните, така и към децата. Член 47 от Хартата урежда конкретно правото на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес, като въвежда изисквания, които са особено относими към децата, като например изискването за справедливо и публично гледане на делото в разумен срок и правата на обвиняемите да бъдат представявани, защитавани и съветвани, както и правото на получаване на правна помощ. Също и принципите на законност и пропорционалност на престъплението и наказанието, прогласени в член 49, имат особено значение за децата. Наред с горното в няколко директиви на ЕС са предвидени конкретни гаранции за справедлив съдебен процес в рамките на наказателните производства. Това са Директивата относно правото на устен и писмен превод⁵⁰³, Директивата относно правото на информация⁵⁰⁴ и Директивата относно правото на достъп до адвокат.⁵⁰⁵ Първите две директиви не включват гаранции, адресирани конкретно към децата, макар че Директивата относно правото на информация съдържа разпоредби, уреждащи по-общо положението на уязвимите заподозрени или обвиняеми лица. Относимите към децата разпоредби на Директивата относно правото на достъп до адвокат са разгледани подробно в [раздел 11.2.2](#).

Дори когато приложимата нормативна уредба не съдържа разпоредби, относими конкретно към децата, държавите членки са длъжни да съблюдают Хартата на основните права на Европейския съюз, когато прилагат разпоредбите на посочените по-горе директиви. Следователно в случаи, когато разпоредби на тези директиви се прилагат към деца, следва да се отдава дължимото значение на принципи като висшия интерес на детето, който е гарантиран в член 24. До момента пред Съда на ЕС не са завеждани

503 Директива 2010/64/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 20 октомври 2010 г. относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство, ОВ L 280/1, 2010 г.

504 Директива 2012/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2012 г. относно правото на информация в наказателното производство, ОВ L 142/1, 2012 г.

505 Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 г. относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, ОВ L 294/1, 2013 г.

дела, свързани с тълкуване на член 24 от Хартата във връзка с една от посочените по-горе директиви.⁵⁰⁶

От особено значение е предложението на Европейската комисия за Директива относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства⁵⁰⁷, чиято цел е да гарантира задължителния достъп на децата до адвокат на всички етапи на наказателното производство. В този документ е предвидено също така, че децата имат право да получават незабавно информация за техните права, да получават съдействие от своите родители (или други подходящи лица) и да бъдат разпитвани при закрити врати. Наред с това децата, лишени от свобода, следва да имат право да получават подходящо образование, насоки, обучение и здравни грижи, както и да бъдат държани отделно от пълнолетните.⁵⁰⁸

Що се отнася до правото на Съвета на Европа, ЕКПЧ съдържа гаранции за справедлив съдебен процес в член 6 – разпоредбата, която е основание за най-обширна практика на ЕСПЧ. В член 6, алинея 1 от ЕКПЧ са включени някои изрични гаранции за справедлив съдебен процес: правото на справедливо и публично гледане на делото/обявяване на решението (освен ако тези права са в противоречие, наред с друго, с интересите на непълнолетни лица), правото на гледане на делото в разумен срок и от независим и безпристрастен съд⁵⁰⁹ и правото на процес пред съд, създаден в съответствие със закона. Концепцията за справедлив съдебен процес е свързана с наличието на гаранции, които са разработени от ЕСПЧ: принципите на равни процесуални възможности и на състезателност на производството, правото на запазване на мълчание, правото на достъп до адвокат, принципа на ефективно участие, правото на присъствие при гледането на делото и принципа на приемане на обосновани решения. Наред с горното всички

506 СЕС е тълкувал разпоредбата на член 24 в рамките на производства, свързани със случаи на международно отвлечане на деца (вж. [раздел 5.4](#)).

507 Европейска комисия (2013 г.), Предложение за Директива на Европейския парламент и на Съвета относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства, COM(2013) 822 final, Брюксел, 27 ноември 2013 г.

508 Вж. също [раздел 11.2](#). Относим към въпросите на закрилата на детето е и следният документ: Европейска комисия (2013 г.), Предложение за Директива на Европейския парламент и на Съвета относно временната правна помощ за заподозрените или обвиняемите, които са задържани, и правната помощ при производствата по европейска заповед за арест, COM(2013) 824 final, Брюксел, 27 ноември 2013 г.

509 ЕСПЧ, решение от 24 август 1993 г. по дело *Nortier срещу Нидерландия* (жалба № 13924/88); ЕСПЧ, решение от 2 март 2010 г. по дело *Adamkiewicz срещу Полша* (жалба № 54729/00).

лица се считат за невинни до доказване на противното съобразно закона (член 6, алинея 2 от ЕКПЧ).

Всяко лице, обвинено в извършване на престъпление, има следните минимални права: да бъде незабавно информирано за характера на обвинението срещу него на разбираем за него език (член 6, алинея 3, буква а) от ЕКПЧ); да има достатъчно време и възможности за подготовка на своята защита (член 6, алинея 3, буква б) от ЕКПЧ); да ползва адвокат по свой избор (член 6, алинея 3, буква в) от ЕКПЧ); да участва в разпита или да изиска разпит на свидетелите (член, алинея 6, буква з, буква г) от ЕКПЧ) и да ползва безплатно услугите на преводач (член 6, алинея 3, буква д) от ЕКПЧ). Тези гаранции са предоставени както на пълнолетните лица, така и на децата. Някои аспекти от особено значение за децата, във връзка с които е разработена съдебна практика, свързана конкретно с децата, включват правото на ефективно участие, както и правото на достъп до адвокат. С оглед на това тези две специфични гаранции за справедлив съдебен процес са разгледани по-подробно в тази глава.

Документ с важно значение за заподозрените/обвиняемите деца са изготвените от Съвета на Европа „Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето“.⁵¹⁰ Макар че насоките не са правно обвързващ документ, те са важен инструмент, който подпомага усилията да се гарантира, че съдебните производства, включително в системата на наказателното правосъдие, се провеждат при отчитане на специфичните потребности на децата. Насоките са разработени въз основа на съществуващата практика на ЕСПЧ и други европейски и международни правни стандарти като Конвенцията на ООН за правата на детето. Те са ефективен инструмент за професионалистите, работещи с деца. Съгласно част I, точка 1 от документа той е приложим към децата в условията на съдебните производства (наказателни или ненаказателни), както и в алтернативни форми на такива производства. От конкретно значение за децата в наказателните производства са следните права: правото на детето и на родителите му да бъдат информирани за престъплението, в което е обвинено детето, по такъв начин, че да разберат конкретния характер на обвинението (раздел IV.A.1.5); правото на децата да бъдат разпитвани изключително в присъствието на адвокат/родителите или на лице, на което имат доверие (раздел Б, точка 30); правото

510 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, 17 ноември 2010 г.

на бързо производство (раздел Г, точка 4) и правото да се ползват от ориентирани към детето техники на разпит и изслушвания (раздел Г, точка 5).

През юни 2014 г. ПАСЕ прие резолюция за съобразено с интересите на детето правосъдие спрямо непълнолетни лица, в която подчертава необходимостта от основано на правата на човека и съобразено с интересите на детето третиране на децата правонарушители.⁵¹¹ ПАСЕ призовава държавите членки да прилагат международните стандарти в областта на правата на човека по отношение на правосъдието спрямо непълнолетни лица, включително Насоките на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето, както и да приведат националното си законодателство и практика в съответствие с тези стандарти. ПАСЕ призовава към лишаване от свобода да се прибягва само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок, минималната възраст за носене на наказателна отговорност да бъде определена на 14 години, без да се допускат изключения в случаи на тежки престъпления, както и да се създаде специализирана система за правосъдие спрямо непълнолетни лица, включваща механизми за решаване на случаите чрез извънсъдебни средства, налагане на мерки без лишаване от свобода и ангажиране на специализирани професионалисти.

В рамките на международното право разпоредбата на член 40 от КПД признава правото на всяко дете, което е заподозряно, обвинено или признато за виновно в нарушаване на наказателния закон, да бъде третирано по начин, който е справедлив и съобразен с неговата възраст. В съответствие с член 40 от КПД основната цел на правосъдието спрямо непълнолетни лица е реинтеграцията на детето и поемането от него на конструктивна роля в обществото. Разпоредбата на член 40, алинея 2 от КПД признава правото на детето на справедлив съдебен процес и някои допълнителни права, включително правото да получава съдействие от родителите, правото на обжалване и правото на защита на неприкосновеността на личния живот на всички етапи на производството.

Залегналите в КПД принципи на справедлив съдебен процес и правото на третиране по начин, съобразен с особеностите на детето, което включва прибягване до наказание лишаване от свобода като крайна мярка и за най-краткия възможен срок (вж. член 37, буква б) от КПД) са допълнително разработени в други правни инструменти. Особено значими в това отношение са Минималните стандартни правила на ООН относно правораздаването

511 Парламентарна асамблея на Съвета на Европа, Резолюция 2010 (2014 г.), „Правосъдие, съобразено с интересите на децата: от реторика към реалност“.

при непълнолетни лица (Правила от Пекин),⁵¹² Насоките на ООН за предотвратяване на престъпността сред непълнолетните (Насоки от Рияд)⁵¹³ и Правилата на ООН за закрила на ненавършилите пълнолетие лица, лишени от свобода (известни като Правила от Хавана).⁵¹⁴ Правилата от Пекин съдържат подробни насоки за прилагането на съдържащите се в член 40 от КПД изисквания за справедлив съдебен процес и съобразено с интересите на детето третиране, включително целите на правосъдието спрямо непълнолетни лица, защита на неприкосновеността на личния живот, разследване и наказателно преследване, задържане под стража, отсъждане и институционално и неинституционално третиране. Правилата от Хавана се отнасят до третирането на непълнолетните лица, лишени от свобода, и включват правила във връзка с определението за лишаване от свобода, полицейското задържане и задържането под стража, условията в институциите за задържане на непълнолетни, дисциплинарните процедури, методите за скрининг и използването на сила, механизмите за обжалване, механизмите за проверки и контрол, и интеграцията на непълнолетните лица. И накрая, Насоките от Рияд съдържат подробни насоки относно политиките за превенция на младежката престъпност.

Комитетът на ООН по правата на детето е издал един общ коментар (№ 10)⁵¹⁵, посветен на децата и правосъдието спрямо непълнолетни лица, който съдържа подробни насоки за тълкуване и прилагане на КПД в областта на правосъдието за непълнолетни лица. В този коментар са разгледани важни принципи на правосъдието спрямо непълнолетни лица, включително правото на ефективно участие като елемент от правото на справедлив съдебен процес (по-подробно вж. в [раздел 11.1.1](#)), прибягването до лишаване от свобода като крайна мярка и за най-краткия възможен срок, прилагането на мерки за решаване на случаите чрез извънсъдебни средства и за превенция на младежката престъпност, интегрирането на принципа на висшия интерес на детето и на принципа на недискриминация в системата на правосъдието спрямо непълнолетни лица и ограниченията по отношение на възрастта за носене на наказателна отговорност. Комитетът на ООН по пра-

512 Общо събрание на ООН (1985 г.), *Минимални стандартни правила относно правораздаването при непълнолетни лица*, UN Doc. GA Res. 40/33, 19 ноември 1985 г.

513 Общо събрание на ООН (1990 г.), *Насоки на ООН за предотвратяване на престъпността сред непълнолетните*, UN Doc. GA Res. 45/112, 14 декември 1990 г.

514 Общо събрание на ООН (1990 г.), *Правила на ООН за закрила на ненавършилите пълнолетие лица, лишени от свобода*, UN Doc. GA Res. 45/113, 14 декември 1990 г.

515 ООН, Комитет по правата на детето (2007 г.), *Общ коментар № 10: Правата на децата при правосъдие спрямо ненавършили пълнолетие лица*, CRC/C/GC/07, 25 април 2007 г.

вата на детето препоръчва минималната възраст за носене на наказателна отговорност да е 12 години или за предпочитане по-голяма. Наред с това Комитетът препоръчва на всички деца да бъде гарантирано правото слушаите им да се разглеждат в рамките на системата за правосъдие спрямо непълнолетни лица и забранява прехвърлянето на лица на 16 и 17-годишна възраст в системата на наказателното правораздаване за пълнолетни в случай на тежки престъпления. Други общи коментари, например относно правото на изслушване (което е свързано с правото на ефективно участие в съдебното производство) и защитата от всички форми на насилие, също са относими към правосъдието спрямо непълнолетни лица.⁵¹⁶

11.1.1. Ефективно участие

В рамките на правото на ЕС член 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз съдържа гаранции, които са подобни на предвидените в член 6 от ЕКПЧ, включително правото на справедливо и публично гледане на делото в разумен срок от независим и безпристрастен съд, правото на законно представителство и правото на ефективни правни средства за защита. Предложението за Директива относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства, включва правото на ефективно участие, както и правото на законно представителство.⁵¹⁷

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е разработил специфични изисквания във връзка с член 6 за осигуряване на ефективното участие на децата в наказателните производства. Като правило производствата следва да гарантират отчитане на възрастта, степента на зрялост и емоционалния капацитет на детето.⁵¹⁸ Конкретни примери за изисквания за „ефективно участие“ включват изискванията за присъствие на детето в съда по време на делото, провеждане на съдебни заседания при закрити врати, ограничаване на публичния характер на заседанията, предприемане на мерки с цел да се гарантира, че детето разбира положението си и ограничаване

516 ООН, Комитет по правата на детето (КПД) (2009 г.), Общ коментар № 12 (2009 г.): *Право на детето на изслушване*, CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.; ООН, Комитет по правата на детето (2011 г.), *Общ коментар № 13 (2011 г.): Правото на детето на свобода от всички форми на насилие*, CRC/C/GC/13, 18 април 2011 г.

517 Европейска комисия (2013 г.), Предложение за Директива на Европейския парламент и на Съвета относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства, COM(2013) 822 final, Брюксел, 27 ноември 2013 г.

518 ЕСПЧ, решение от 16 декември 1999 г. по дело *Т. срещу Обединеното кралство* [голям състав] (жалба № 24724/94), точка 61.

на формалния характер на съдебните заседания. До момента ЕСПЧ не се е произнасял, че определянето на твърде ниска възраст за носене на наказателна отговорност представлява нарушение на член 6 от ЕКПЧ. Когато преценява дали дете е получило възможност да участва ефективно в производството пред националния съд, ЕСПЧ разглежда конкретните обстоятелства по всеки отделен случай.

Пример: Делото *Т. срещу Обединеното кралство*⁵¹⁹ се отнася до случай на убийство на двегодишно дете от други две деца на десетгодишна възраст. Двете деца са били съдени в рамките на публичен съдебен процес, шумно отразен в медиите. В съдебната процедура са внесени известни изменения, изразяващи се в съкращаване на продължителността на заседанията, настаняване на родителите на жалбоподателя в близост до него в съдебната зала, осигуряване на място за игра в паузите между заседанията и т.н. Въпреки това жалбоподателят и другият обвиняем са съдени в съд за пълнолетни и повечето от правилата на наказателното съдопроизводство са спазени. ЕСПЧ приема, че жалбоподателят не е получил възможност да участва ефективно в производството поради публичния характер на заседанията в съчетание с голямото медийно внимание, както и поради ограничените си възможности да дава указания на адвокатите си и да дава адекватни свидетелски показания. На тези основания Съдът се произнася, че правата на жалбоподателя по член 6 от ЕКПЧ са нарушени.

Признаването на правото на ефективно участие също е централен елемент от Насоките на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето. Правосъдието спрямо деца, включително правосъдието спрямо непълнолетни лица, следва да е „достъпно, съобразено с възрастта, бързо, прилагашо необходимата грижа, приспособено и насочено към потребностите и правата на детето, зачитащо правата на детето, включително правото на справедлив процес, на участие и разбиране на производството, на зачитане на личния и семейния живот и на лична неприкосновеност и достойнство“.⁵²⁰ Насоките съдържат конкретни указания за третирането на

519 ЕСПЧ, решение от 16 декември 1999 г. по дело *Т. срещу Обединеното кралство* [голям състав] (жалба № 24724/94).

520 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г., точка II, раздел В.

децата в контекста на правосъдието спрямо непълнолетни лица или други съдебни производства. Децата следва да имат достъп до съда и до съдебните производства, а правата им на юридически съветник и процесуален представител, като и да бъдат изслушвани и да изразяват мнението си, следва да бъдат гарантирани; неоснователното забавяне на производството следва да се избягва, производството следва да бъде организирано по начин, съобразен с интересите на детето (което е свързано с обстановката и използвания език) и следва да бъдат осигурени специални гаранции във връзка събирането на доказателства и снемането на показания от деца.⁵²¹

11.1.2. Достъп до адвокат

В рамките на правото на ЕС Директивата относно правото на достъп до адвокат (2013/48/ЕС)⁵²², която следва да влезе в сила до 27 ноември 2016 г., включва преки позовавания във връзка с децата в съображения 52 и 55 от преамбюла на Директивата, както и в член 5, параграфи 2–4. В съответствие със съображение 55 и член 5, параграф 2, в случай на лишаване от свобода на дете носител на родителски права следва да бъде уведомен и следва да му бъдат съобщени основанията за задържането, освен ако това противоречи на най-добрия интерес на детето. В последния случай следва да бъде уведомен друг подходящ възрастен. В съответствие с член 2 Директивата се прилага от момента, когато заподозрените или обвиняемите бъдат уведомени за това, че са извършили престъпление, до приключването на производството, т.е. до окончателното решаване на въпроса дали заподозрените или обвиняемите са извършили престъплението. Освен това в член 3, параграф 3 е предвидено, че правото на достъп до адвокат включва правото на заподозрените/обвиняемите да се срещат насаме и да осъществяват връзка с представляващия ги адвокат, включително преди първия разпит, присъствието и ефективното участие на адвоката по време на разпитите, както и присъствието на адвоката на някои следствени действия и действия по събиране на доказателства.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ счита правото на достъп до адвокат за един от основните елементи на правото на справедлив съдебен

521 Пак там, раздел Г.

522 Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 г. относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, ОВ L 294/1, 2013 г.

процес.⁵²³ Физическите лица, обвинени в извършване на престъпление, имат право на достъп до адвокат от най-ранните етапи на полицейското разследване. Това право може да бъде ограничено в изключителни обстоятелства, при условие че ограничението не накърнява необосновано правата на обвиняемия. ЕСПЧ е приел, че такова необосновано накърняване на правата на обвиняемия може да е налице, когато показания, дадени от него в отсъствие на адвоката му, се използват за мотивиране на осъдителна присъда.⁵²⁴ ЕСПЧ прилага по-строги критерии за преценка дали жалбоподателят е имал ефективен достъп до адвокат в случаите, когато са засегнати деца.⁵²⁵

Пример: Делото *Panovits срещу Кунър*⁵²⁶ се отнася до 17-годишен младеж, обвинен в убийство и грабеж. Той е бил отведен в полицейския участък, придружен от баща си. В участъка той е бил арестуван и отведен в отделно помещение за разпит в отсъствието на баща му или на адвокат. По време на разпита на жалбоподателя баща му е бил уведомен за правото на жалбоподателя на контакт с адвокат. Няколко минути по-късно бащата е уведомен, че междуременно синът му признал, че е извършил престъплението. ЕСПЧ приема, че с оглед на възрастта на жалбоподателя не може да се приеме, че той е разбирал правото си на юридическо представителство, когато е дал показания. Също така е малко вероятно, че той е разбирал последиците от разпита в отсъствие на адвокат в рамките на наказателно производство за убийство. Макар да изглежда, че властите са били готови на всички етапи на производството да осигурят на жалбоподателя достъп до адвокат при искане от негова страна, те не са изпълнили задължението си да го уведомят за правото му да поиска назначаване на служебен адвокат, ако това е необходимо. Липсват доказателства, че жалбоподателят или неговият баща са се отказали изрично и недвусмислено от правото си да поискат правна помощ. На горните основания Съдът приема, че в случая е налице нарушение на член 6, алинея 3, буква в) във връзка с член 6, алинея 1 от ЕКПЧ.

523 ЕСПЧ, решение от 27 ноември 2008 г. по дело *Salduz срещу Турция* [голям състав] (жалба № 36391/02), точка 51.

524 Пак там, точка 62.

525 Пак там, точка 60.

526 ЕСПЧ, решение от 11 декември 2008 г. по дело *Panovits срещу Кунър* (жалба № 4268/04).

11.2. Права на младите правонарушители във връзка със задържането

Основни моменти

- Лишаване от свобода на деца се допуска само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок.
- При задържане децата трябва да бъдат третирани по начин, подходящ за възрастта им и със зачитане на тяхното достойнство.
- Децата не бива да бъдат задържани заедно с пълнолетни лица.

Всеки човек има право на свобода. Следователно лишаването от свобода е изключение и включва всички форми на настаняване по решение на съдебни или административни органи в институция, от която непълнолетното лице не може да излиза свободно.⁵²⁷ С оглед на значението на защитата на правата на детето, включително на неговия висш интерес, мярката лишаване от свобода трябва да се разглежда от този конкретен ъгъл, когато засяга деца.

Макар че задържане е възможно при различни обстоятелства, в този раздел въпросът е разгледан във връзка с децата в контакт със системата на наказателното правораздаване.

Действащите международни правни инструменти единодушно прогласяват принципа, че към задържане трябва да се прибегва като крайна мярка. Това означава, че държавните органи, които трябва да преценят дали да задържат дете, следва първо да обмислят сериозно алтернативните възможности с оглед да защитят висшия интерес на детето, както и да съдействат за реинтеграцията му (член 40, алинея 1 от КПД). Алтернативните възможности могат да включват, например: „грижи, напътствия и наблюдение, съветване, условно осъждане, даване за отглеждане, програми за образование и професионално обучение“ (член 40, алинея 4 от КПД). Само в случаите, когато не е възможно да се предприеме алтернативна мярка,

⁵²⁷ Правило 21.5 на Съвета на Европа, Комитет на министрите (2008 г.), Препоръка CM/Rec(2008)11 относно европейските правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подложени на санкции или мерки, 5 ноември 2008 г.

следва да се прибегва до задържане. Освен това задържане следва да се разпорежда само за най-краткия възможен срок и при наличие на подходящи материални и процесуални гаранции. С оглед на тяхната възраст и уязвимо положение децата се ползват със специални права и гаранции при задържане.

11.2.1. Форми на задържане (материални и процесуални гаранции)

В рамките на правото на ЕС действащата правна рамка за наказателните производства не включва задължителен правен инструмент в областта на действието на деца.

Съгласно правото на Съвета на Европа в член 5 от ЕКПЧ е предвидено, че всеки има право на свобода. Мярката задържане представлява изключение, което следва да е предвидено в националното законодателство и да не се налага произволно. Освен това налагането на мярката задържане трябва да е обосновано съгласно една от шестте изчерпателно изброени ситуации в член 5, алинея 1, букви а)–е). Задържане на деца в контакт със системата на наказателното правораздаване може да бъде обосновано съгласно букви: а) лишаване от свобода по силата на постановена от компетентен съд присъда; в) задържане под стража; или г) задържане с цел упражняване на образователен надзор. Последните две възможности следва да бъдат анализирани по-подробно, тъй като те са основанието за възлагане на специфични задължения на държавните органи.

Задържане под стража

„Задържане под стража“ е налице, когато физически лица са задържани от полицията по подозрение, че са извършили престъпление, или са временно задържани. Тази мярка започва да тече, когато лицето бъде задържано, и изтича с произнасянето по съществуващото на делото от първоинстанционния съд.⁵²⁸ Макар че децата се ползват със същите гаранции, както пълнолетните лица, ЕСПЧ е формулирал няколко допълнителни принципа, с цел да стабилизира положението на децата в наказателните производства пред националните съдилища.

⁵²⁸ ЕСПЧ, решение от 22 май 2012 г. по дело *Idalov срещу Русия* (жалба № 5826/03), точка 112.

Съгласно обичайното тълкуване на ЕСПЧ на член 5, алинея 1, буква в) и член 5, алинея 3, тези разпоредби съдържат изискването лицата да бъдат задържани под стража, само ако е налице основателно подозрение, че са извършили престъпление. Освен това задържането под стража не следва да надхвърля определен разумен срок и следва да се преразглежда през разумни интервали. Колкото е по-дълъг срокът на задържането, толкова по-убедителни основания трябва да приведат компетентните органи, за да оправдаят продължаването на мярката. Съгласно практиката на ЕСПЧ лице, което е обвинено в престъпление, трябва винаги да бъде освобождавано за периода до началото на наказателния процес, освен ако държавата докаже, че са налице „валидни и достатъчни“ основания, които оправдават продължаването на задържането.⁵²⁹

ЕСПЧ е разработил четири основни допустими основания за отказ от освобождаване под гаранция на лице, което е задържано под стража: риск лицето да се укрие, да повлияе върху съдебния процес, да извърши ново престъпление или да причини обществени безредици. Наред с горното удължаване на срока на мярката задържане под стража следва да се предприема, само когато е строго необходимо, като държавата трябва да разглежда всички доводи за и против наличието на валидно изискване от обществен интерес, което оправдава продължаването на срока на лишаването от свобода.⁵³⁰

В случаите, когато са засегнати деца, ЕСПЧ е задължил държавните органи да отчитат особено внимателно възрастта на детето, когато претеглят съответните аргументи за и против разпореждане на задържане под стража, което следва да се налага само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок.⁵³¹ Това означава, че компетентните органи следва да обмислят алтернативни мерки на задържането под стража.⁵³² Освен това държавните

529 ЕСПЧ, решение от 24 юли 2003 г. по дело *Smirnova срещу Русия* (жалби № 46133/99 и № 48183/99), точка 58.

530 Пак там, точки Пак там, точки 58–59; ЕСПЧ, решение от 18 март 2008 г. по дело *Ladent срещу Полша* (жалба № 11036/03), точка 55.

531 ЕСПЧ, решение от 19 януари 2012 г. по дело *Korneykova срещу Украйна* (жалба № 39884/05), точки 43–44. Вж. също ЕСПЧ, решение от 10 януари 2006 г. по дело *Selçuk срещу Турция* (жалба № 21768/02), точки 35–36; ЕСПЧ, решение от 13 ноември 2012 г. по дело *J.M. срещу Дания* (жалба № 34421/09), точка 63.

532 ЕСПЧ, решение от 9 юли 2013 г. по дело *Dinç и Çakır срещу Турция* (жалба № 66066/09), точка 63 (достъпно на френски език); ЕСПЧ, решение от 20 януари 2009 г. по дело *Güveç срещу Турция* (жалба № 70337/01), точка 108.

органи следва да полагат особена грижа, за да организират съдебния процес с участието на деца във възможно най-кратък срок.⁵³³

Пример: По делото *Nart срещу Турция*⁵³⁴ 17-годишен жалбоподател е бил арестуван по подозрение, че е ограбил магазин за зеленчуци. Жалбоподателят е бил задържан по стража в затвор на пълнолетни в продължение на 48 дни. Изтъквайки факта, че жалбоподателят е бил дете, ЕСПЧ посочва, че „към задържане под стража на непълнолетни следва да се прибегва само като крайна мярка, която да се налага за най-краткия възможен срок и, когато налагането на такава мярка е строго необходимо, непълнолетните лица следва да бъдат държани отделно от пълнолетните“.⁵³⁵ В конкретния случай компетентните органи са се опитали да обосноват задържането под стража на жалбоподателя с „наличните доказателства“, но ЕСПЧ заявява, че това основание само по себе си не оправдава продължителността на задържането на жалбоподателя. На горните основания Съдът констатира нарушение на член 5, алинея 3 от ЕКПЧ.

Задържане, за да се осигури надзор с възпитателна цел

Тази форма на мярката задържане е разпореждана в ситуации, когато детето има конкретна нужда от надзор с възпитателна цел поради психологически проблеми и агресивно поведение. Разпоредбата на член 5, алинея 1, буква г) от ЕКПЧ обхваща предимно форми на лишаване от свобода, които попадат извън правомощията на системата за правосъдие спрямо непълнолетни лица.

Пример: Делото *Voiatag срещу Белгия*⁵³⁶ се отнася до задържане на дете в арест в девет отделни случая за периоди от около 15 дни. Жалбоподателят е бил юноша, за когото е направена оценка, че има психологически проблеми и демонстрира агресивно поведение. Белгийското правителство заявява, че жалбоподателят е бил настанен в арест с цел да му бъде осигурен надзор с възпитателна цел. ЕСПЧ

533 ЕСПЧ, решение от 3 март 2011 г. по дело *Kuptsov u Kuptsova срещу Русия* (жалба № 6110/03), точка 91.

534 ЕСПЧ, решение от 6 май 2008 г. по дело *Nart срещу Турция* (жалба № 20817/04).

535 Пак там, точка 31.

536 ЕСПЧ, решение от 29 февруари 1988 г. по дело *Voiatag срещу Белгия* (жалба № 9106/80).

отбелязва, че временното задържане в арест само по себе си не противоречи на член 5, алинея 1, буква г), когато целта на компетентните органи е да настанят непълнолетното лице, за да му осигурят надзор с възпитателна цел. Съдът заключава обаче, че в случая на жалбоподателя органите не са доказали убедително, че са имали намерението или възможността да го настанят в институция, където той да се ползва от надзор с възпитателна цел. На горните основания Съдът приема, че в случая е налице нарушение на член 5, алинея 1, буква г) от ЕКПЧ.

Пример: Делото *D.G. срещу Ирландия*⁵³⁷ се отнася до настаняването на агресивно дете в център за задържане. ЕСПЧ изтъква, че понятието „надзор с възпитателна цел“ не е равнозначно на училищно обучение. Надзорът с възпитателна цел предполага упражняване на редица аспекти на родителските права от органите на местната администрация в полза и за защита на съответното лице. ЕСПЧ приема, че е допустимо националните органи да настаняват временно непълнолетни лица в центрове за задържане до осигуряване на подходящо място за настаняване, при условие че прехвърлянето в алтернативното място за настаняване се осъществява своевременно. В случая на жалбоподателя изискването за своевременност не е изпълнено, тъй като той е бил настанен в подходящо жилище повече от шест месеца след освобождаването му от центъра за задържане. Поради това ЕСПЧ констатира нарушение на член 5, алинея 1, буква г) от ЕКПЧ.

Обжалване на задържането, бързина на прегледа и достъп до адвокат

ЕСПЧ изисква от държавните органи да полагат особена грижа в случаите със задържани деца. Наред със споменатите по-горе гаранции държавните органи са длъжни да гарантират, че децата имат право да оспорят законността на задържането през разумни интервали от време, както и че те имат достъп до адвокат по време на производството за определяне на законността на задържането им. Освен това националните съдилища са длъжни да се произнасят в кратък срок по жалбите срещу законността на задържането. ЕСПЧ обосновава тези процесуални гаранции с текста на член 5, алинея 4 от ЕКПЧ.

537 ЕСПЧ, решение от 16 май 2002 г. по дело *D.G. срещу Ирландия* (жалба № 39474/98).

Пример: По делото *Voamat срещу Белгия*⁵³⁸ ЕСПЧ е установил нарушение на член 5, алинея 4, защото: съдебните заседания за определяне на мярката задържане на жалбоподателя са проведени в отсъствието на неговите адвокати, националните съдилища не са се произнасяли своевременно по жалбите и не е имало действително произнасяне по „законността на задържането“, тъй като жалбите на жалбоподателя са били отхвърляни като безпредметни.

11.2.2. Условия на задържане

Съгласно правото на ЕС член 4 от Хартата на основните права на Европейския съюз забранява изтезанията и нечовешкото или унижително отношение. Тъй като обаче Хартата се прилага само в приложното поле на правото на ЕС, тази разпоредба трябва да бъде свързана с друг правен инструмент на ЕС в областта на задържането, чрез който държавите членки да бъдат обвързани с повелителни разпоредби в това отношение. До момента пред СЕС не са завеждани дела във връзка с член 4 от Хартата.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ се е произнесъл, че задържането на деца заедно с пълнолетни лица може да представлява нарушение на член 3⁵³⁹ или член 5 от ЕКПЧ.⁵⁴⁰ Липсата на адекватни здравни грижи в мястото за задържане също може да повдигне правни въпроси в обхвата на член 3.⁵⁴¹ Други аспекти, които потенциално могат да породят въпроси в обхвата на член 3, включват наличието на достатъчна площ в помещението за задържане, осветление и възможности за занимания.⁵⁴² Оценявайки съвместимостта на условията на задържане със стандартите, залегнали в член 3 от ЕКПЧ, ЕСПЧ често се осланя на стандартите, разработени от Европейския комитет против изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание (КПИ), който извършва наблюдение на условията в местата за лишаване от свобода по реда на Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение

538 ЕСПЧ, решение от 29 февруари 1988 г. по дело *Voamat срещу Белгия* (жалба № 9106/80).

539 ЕСПЧ, решение от 20 януари 2009 г. по дело *Güveç срещу Турция* (жалба № 70337/01).

540 ЕСПЧ, решение от 6 май 2008 г. по дело *Nart срещу Турция* (жалба № 20817/04).

541 ЕСПЧ, решение от 20 януари 2009 г. по дело *Güveç срещу Турция* (жалба № 70337/01); ЕСПЧ, решение от 14 ноември 2013 г. по дело *Blokhin срещу Русия* (жалба № 47152/06) (отнесено до големия състав на 24 март 2014 г.).

542 ЕСПЧ, решение от 3 март 2011 г. по дело *Kuptsov и Kuptsova срещу Русия* (жалба № 6110/03), точка 70.

или наказание посредством посещения по места в държавите — членки на Съвета на Европа.⁵⁴³

Пример: По делото *Güveç срещу Турция*⁵⁴⁴ петнадесетгодишно момче е било арестувано по подозрение, че членува в Работническата партия на Кюрдистан (РКК). Жалбоподателят е бил задържан от Съда за държавна сигурност за срок от пет години в затвор за пълнолетни. ЕСПЧ установява, че това задържане противоречи на турското законодателство и на задълженията по международни договори, включително член 37, буква в) от КПД, който изисква децата да бъдат държани отделно от пълнолетните. Съдът отбелязва също така, че жалбоподателят е започнал да страда от психологически проблеми по време на престоя си в затвора, в резултат на които е направил няколко опита за самоубийство. Наред с горното компетентните органи не са предоставили на жалбоподателя адекватни здравни грижи. С оглед на горните обстоятелства и предвид възрастта на жалбоподателя, продължителността на неговото задържане в затвора заедно с пълнолетни лица, отказа на органите да му предоставят адекватни здравни грижи за неговите психологически проблеми и отказа им да предприемат мерки, за да предотвратят неколкостранните му опити за самоубийство, ЕСПЧ заявява, че жалбоподателят несъмнено е бил подложен на нечовешко и унижително отношение. Следователно е налице нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

ЕКСП тълкува последователно разпоредбата на член 17 от ЕСХ в смисъл, че ако деца бъдат задържани или лишени от свобода, те трябва да бъдат държани отделно от пълнолетните лица.

Издадените от Съвета на Европа Европейски правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подложени на санкции или мерки, съдържат подробни указания относно условията на задържане. В тези правила е предвидено, че непълнолетни лица не следва да бъдат задържани в институции за пълнолетни, а в специално проектирани центрове.⁵⁴⁵

543 Вж. например ЕСПЧ, решение от 20 януари 2009 г. по дело *Güveç срещу Турция* (жалба № 70337/01).

544 *Лак там.*

545 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2008 г.), Препоръка CM/Rec(2008)11 относно европейските правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подложени на санкции или мерки, 5 ноември 2008 г., правило 59.1.

В областта на международното право КПД съдържа отделна разпоредба относно лишаването от свобода на деца, в която се посочва, че трябва да бъдат отделени от възрастните, освен ако се прецени, че висшите интереси на детето изискват да не се прави това (член 37, буква в) от КПД). В тази разпоредба е предвидено също така, че децата по принцип имат правото да поддържат контакти със семейството си чрез кореспонденция и посещения.

11.2.3. Защита от насилие и малтретиране

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е изтъквал многократно, че националните органи са отговорни за защитата на задържаните лица от смърт, насилие или малтретиране от страна на други затворници или на самите органи. Задълженията на държавите в това отношение са особено строги, тъй като задържаните лица са под властта и контрола на държавата.⁵⁴⁶ Наред със задължението да предприемат разумни мерки за защитата на задържаните лица, държавните органи са длъжни да извършват ефективни разследвания на твърдения за малтретиране или смърт.

Пример: Делото *Çoşelav срещу Турция* се отнася до самоубийство в затвора на юноша,⁵⁴⁷ който преди това е правил няколко неуспешни опита за самоубийство. След тези опити компетентните органи са прехвърлили младежа от крилото за непълнолетни затворници в център за задържане на пълнолетни лица. Съдът установява, че органите са знаели или са били длъжни да знаят за съществуването на реален и непосредствен риск за живота на сина на жалбоподателя, и посочва, че органите не са изпълнили задължението си да предприемат разумни мерки за предотвратяване на риска от самоубийство. ЕСПЧ изтъква възрастта на починалия и факта, че той е бил задържан заедно с пълнолетни лица. На тези основания ЕСПЧ установява нарушение на материалноправния аспект на член 2 от ЕКПЧ. Освен това Съдът установява и нарушение на процедурния аспект на член 2 поради отказа на органите да проведат ефективно разследване на смъртта на сина на жалбоподателя. Тези констатации почиват, наред с друго, на следните основания: неизпълнението от страна

⁵⁴⁶ ЕСПЧ, решение от 13 юни 2002 г. по дело *Anguelova срещу България* (жалба № 38361/97); ЕСПЧ, решение от 6 октомври 2005 г. по дело *Н.У. и Ню.У. срещу Турция* (жалба № 40262/98).

⁵⁴⁷ ЕСПЧ, решение от 9 октомври 2012 г. по дело *Çoşelav срещу Турция* (жалба № 1413/07).

на органите на задължението им да уведомят своевременно жалбоподателите за смъртта на техния син, отказа на прокуратурата да разследва твърденията, че не са взети мерки за предотвратяване на самоубийството, и прекомерното протакане на последвалото административно производство.

11.3. Защита на децата жертви и свидетели

Основен момент

- Децата жертви и свидетели имат право на защита от допълнителни страдания, на възстановяване и реинтеграция и на ефективно участие в наказателните и алтернативните производства.

В рамките както на правото на ЕС, така и на правото на Съвета на Европа, е признато особеното положение на децата жертви и свидетели.

Съгласно правото на ЕС Директивата за правата на жертвите 2012/29/ЕС⁵⁴⁸ признава изрично особеното положение на децата жертви. В Директивата е предвидено, че когато жертвата е дете, висшият интерес на детето е от първостепенно значение и се преценява индивидуално. Освен това е предвидено, че се възприема адаптиран към детето подход, което означава, че неговата възраст, зрялост, възгледи, нужди и опасения ще бъдат отчетени. Наред с горното, Директивата предвижда детето и носителят на родителската отговорност (или друг законен представител) да бъдат информирани за всички мерки или права, които са специално насочени към детето (член 1, параграф 2). Децата жертви също имат право да бъдат изслушвани в рамките на наказателни производства и държавите членки трябва да гарантират, че тези деца могат да представят и доказателства. При изслушването на дете жертва надлежно се отчитат неговата възраст и зрялост (член 10, параграф 1). Освен това Директивата си поставя за цел защитата на неприкосновеността на личния живот и самоличността на децата жертви в рамките на наказателни производства с цел предотвратява-

⁵⁴⁸ Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления, ОВ L 315/55, 2012 г.

не на вторични страдания наред с други причини (член 21, параграф 1), вж. също член 26). Директивата съдържа и специална разпоредба относно правото на защита на децата жертви в рамките на наказателни производства (член 24), която е посветена на възможността за аудио-визуални записи на разпитите на деца жертви и използването на тези записи като доказателства в наказателните производства, назначаването на специални представители и правото на процесуално представителство от името на детето, когато има конфликт на интереси между детето жертва и лицата, упражняващи родителската отговорност. Директивата съдържа и различни общи разпоредби относно защитата на жертвите, например относно достъпа до служби за подкрепа на жертвите. На децата или лица от други уязвими групи следва да бъде предоставяна специализирана подкрепа (вж. съображение 38 към Директивата).⁵⁴⁹

Преди да бъде заменено с Директивата за правата на жертвите, Рамково решение на Съвета 2001/220/ПВР относно правното положение в наказателното производство на жертвите от престъпления уреждаше, наред с други аспекти, участието на жертвите, техните права и справедливото им третиране. С решението се признаваше особеното положение на уязвимите жертви, макар че текстът не съдържаше изрично позоваване на децата. В съответствие с това рамково решение СЕС е постановил, че децата могат да бъдат квалифицирани като уязвими при отчитане на тяхната възраст и престъпленията, на които те твърдят, че са жертви. Това им качество им дава право да се ползват от специални мерки за защита, като например изслушване извън съдебната зала и преди гледането на делото от съда.⁵⁵⁰ Наред с горното СЕС е постановил, че всички мерки, предприети за защита на жертвите на престъпления, трябва да са от такъв характер, че да не накърняват правото на обвиняемите на справедлив съдебен процес. Казано по друг начин, не е допустимо защитата на жертвите и свидетелите да поставя под въпрос правото на обвиняемите на справедлив съдебен процес (вж. също примерите от практиката на ЕСПЧ).⁵⁵¹

549 Вж. FRA (2014 г.-6), стр. 36.

550 СЕС, решение от 16 юни 2005 г. по дело *Наказателно производство срещу Maria Pupino* [голям състав], С-105/03, точка 53.

551 СЕС, решение от 16 юни 2005 г. по дело *Наказателно производство срещу Maria Pupino* [голям състав], С-105/03. Вж. също СЕС, решение от 21 декември 2011 г. по дело *Наказателно производство срещу X*, С-507/10.

Пример: По делото *Pupino*⁵⁵² италианска учителка е съдена за малтретиране на ученик. Съгласно италианския Наказателно-процесуален кодекс свидетелите по правило могат да дават показания пред съда по време на делото. При определени обстоятелства обаче е допустимо техните показания да бъдат дадени пред съдия преди делото в рамките на специална процедура (*incidente probatorio*). В конкретния случай прокурорът е поискал от националния съд да допусне като доказателства дадени предварително свидетелски показания на малки деца, но националният съд е отказал. За първи път в рамките на това дело СЕС тълкува някои от разпоредбите, свързани с правното положение на децата като жертви и свидетели в наказателното производство. Съдът подчертава, че Рамково решение на Съвета 2001/220/ПВР задължава държавите членки да осигурят специфична защита на уязвимите жертви, което означава, че националният съд трябва да има правомощия да допусне участието на уязвимите жертви като свидетели по делото по начин, който гарантира тяхната защита, например извън съдебните заседания по делото и преди неговото начало. СЕС изтъква: „Независимо от въпроса дали обстоятелството, че жертвата е непълнолетна, е по принцип достатъчно основание тази жертва да бъде определена като особено уязвима по смисъла на Рамковото решение обаче, не може да се отрече, че в случаи като настоящия, в които малки деца твърдят, че са били малтретирани, при това от учител, тези деца отговарят на критериите да бъдат квалифицирани по този начин, по-специално с оглед на тяхната възраст и характера и последствията от престъпленията, на които те смятат, че са станали жертва“.⁵⁵³ Освен това СЕС постановява, че всички мерки във връзка със защитата и предотвратяването на вторични страдания за децата трябва да са от такъв характер, че да не накърняват правото на обвиняемата на справедлив съдебен процес.⁵⁵⁴

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ се е произнесъл, че държавата има задължение да защитава интересите на жертвите. Това се отнася до жертвите, които участват като свидетели в наказателни производства.

552 СЕС, решение от 16 юни 2005 г. по дело *Наказателно производство срещу Maria Pupino* [голям състав], С-105/03.

553 Пак там, точка 53.

554 Пак там, точка 59.

Техните интереси съгласно разпоредбите на ЕКПЧ, като например членове 2 и 8, трябва да бъдат претеглени срещу интересите на защитата на обвиняемите.⁵⁵⁵ ЕСПЧ е постановил редица решения във връзка с наказателни производства за сексуални престъпления, в които деца са участвали като свидетели срещу заподозрените за извършители. Тази съдебна практика показва, че Съдът признава, че наказателните производства, свързани със сексуални престъпления, „често се възприемат като изпитание от жертвата, особено в случаите, когато тя е принудена да се срещне против волята си с обвиняемия“, като този проблем е дори още по-остър, когато са засегнати деца.⁵⁵⁶ С оглед на горното Съдът е приел, че в такива случаи може да се предприемат определени мерки за защита на децата жертви. Същевременно Съдът е изтъкнал, че не е допустимо подобни мерки да поставят под въпрос адекватното и ефективно упражняване на правата на защитата на обвиняемия, във връзка с което съдебните органи може да бъдат задължени да предприемат мерки, които компенсират затрудненията в работата на защитата.⁵⁵⁷

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *Kovač срещу Хърватия*⁵⁵⁸ 12-годишно момиче е дало показания пред съдия-следовател, че жалбоподателят е извършил непристойни действия с нея. Жалбоподателят не е присъствал и не е бил представляван при даването на тези показания, нито му е била дадена възможност да оспори твърденията на жертвата. ЕСПЧ потвърждава, че като правило всички доказателства трябва да се събират в присъствието на обвиняемия в рамките на публично съдебно заседание, с цел да се даде възможност за оспорването им. Използването като доказателства по делото на показания, снети на етапа на полицейското разследване или следствието, само по себе си не е в противоречие с член 6 от ЕКПЧ, ако на обвиняемия е дадена реална и достатъчна възможност да оспори показанията и да зададе въпроси на свидетеля, в момента на даването на показанията или на

555 ЕСПЧ, решение от 26 март 1996 г. по дело *Doorson срещу Нидерландия* (жалба № 20524/92).

556 ЕСПЧ, решение от 2 юли 2002 г. по дело *S.N. срещу Швеция* (жалба № 34209/96), точка 47.

557 ЕСПЧ, решение от 10 ноември 2005 г. по дело *Vocos-Cuesta срещу Нидерландия* (жалба № 54789/00); ЕСПЧ, решение от 27 януари 2009 г. по дело *A.L. срещу Финландия* (жалба № 23220/04); ЕСПЧ, решение от 24 април 2007 г. по дело *W. срещу Финландия* (жалба № 14151/02); ЕСПЧ, решение от 12 юли 2007 г. по дело *Kovač срещу Хърватия* (жалба № 503/05).

558 ЕСПЧ, решение от 12 юли 2007 г. по дело *Kovač срещу Хърватия* (жалба № 503/05).

по-късен етап от производството. В разглеждания случай показанията на жертвата са единственото пряко доказателство за истинността на обвинението срещу жалбоподателя, и това доказателство е имало решаващо значение за решението на съда да произнесе осъдителна присъда срещу него. Жалбоподателят обаче не е получил възможност да оспори показанията и не е получил отговор на възраженията си от националните съдилища. Нещо повече, показанията на жертвата не са били прочетени пред съда. Вместо това съдията само е отбелязал, че жертвата поддържа показанията си, дадени пред съдия-следователя. На тези основания ЕСПЧ заключава, че жалбоподателят не е получил справедлив съдебен процес, което е нарушение на член 6, алинея 1 във връзка с член 6, алинея 3, буква г) от ЕКПЧ.

Пример: По делото *S.N. срещу Швеция*⁵⁵⁹ десетгодишно момче свидетелства пред полицията, че е било жертва на сексуално насилие от страна на жалбоподателя. Момчето е било разпитано два пъти от полицейски следовател със значителен опит в разследването на случаи на насилие срещу деца. По време на първия разпит е направен видеозапис, а по време на втория — звукозапис. Адвокатът на жалбоподателя не е присъствал на втория разпит, но е уговорил с полицейския следовател въпросите, които трябва да бъдат изяснени. По време на делото областният съд възпроизвежда записите от разпитите на детето, но не го разпитва лично. Жалбоподателят е осъден почти изцяло въз основа на свидетелските показания на детето. Апелативният съд потвърждава присъдата. Той приема, че полицейските разпити са достатъчно доказателство за установяване на вината на жалбоподателя, въпреки че признава, че липсват веществени доказателства в подкрепа на твърденията на детето, които в някои случаи са неточни. ЕСПЧ приема, че при делата за сексуални престъпления невинаги е възможно да се проведе кръстосан разпит на свидетел и че в такива случаи свидетелските показания трябва да се тълкуват извънредно внимателно. Макар че твърденията на детето в случая са на практика единственото доказателство срещу обвиняемия, процесът е като цяло справедлив. Видеозаписът е възпроизведен по време на първоинстанционното и второинстанционното производство, а протоколът от втория разпит е прочетен пред областния съд. Звукозаписът е възпроизведен пред апелативния съд. Тези действия са дали

559 ЕСПЧ, решение от 2 юли 2002 г. по дело *S.N. срещу Швеция* (жалба № 34209/96).

на жалбоподателя достатъчна възможност да оспори показанията на детето и неговата надеждност като свидетел в рамките на наказателното производство. На горните основания Съдът приема, че в случая няма нарушение на член 6, алинея 3, буква г) от ЕКПЧ.

Практиката на ЕСПЧ не се изчерпва с примери за търсене на баланс между защитата на децата жертви и правото на обвиняемите на справедлив съдебен процес, а включва и примери за действия в защита на правото на живот на свидетелите и техните семейства, включително на децата, съгласно член 2 от ЕКПЧ, както е видно от следния пример.

Пример: *Делото R.R. и други срещу Унгария*⁵⁶⁰ се отнася до затворник, който е свидетелствал в открито съдебно заседание относно своето участие в трафик на наркотици и който е бил включен заедно със съпругата и двете си деца в официалната програма за защита на свидетелите поради риск от отмъщение. Когато компетентните органи са установили, че затворникът все още поддържа контакти с престъпни групи, те са изключили него и семейството му от програмата за защита на свидетелите на основание на нарушение на условията за участие в тази програма. На основание на член 2 от ЕКПЧ семейството е заявило, че изключването им от програмата за защита на свидетелите е изложило живота им на риск от отмъщение от страна на мафията. Съдът посочва, че включването на жалбоподателите в програмата за защита на свидетелите и сътрудничеството на бащата с компетентните органи е достатъчно основание да се приеме, че животът на жалбоподателите е бил изложен на риск, когато мярката е била предприета. Тъй като изключването на жалбоподателите от защитата по тази програма не е било мотивирано от намаляване на този риск, а от нарушение на условията за участие в програмата, Съдът приема, че органите не са доказали убедително, че рискът е престанал да съществува. Освен това Съдът посочва, че може обосновано да се предположи, че след отмяната на защитената самоличност на семейството информацията за тяхната истинска самоличност и местоживеене е станала достъпна за всички лица, които биха желали да им причинят вреда. По този начин органите потенциално са изложили семейството на опасност за живота в нарушение на член 2 от ЕКПЧ.

⁵⁶⁰ ЕСПЧ, решение от 4 декември 2012 г. по дело *R.R. и други срещу Унгария* (жалба № 19400/11).

В член 31 от Конвенцията от Ланзароте е посочено какви общи мерки за защита трябва да предприемат държавите членки, за да защитят правата и интересите на жертвите, включително техните специфични потребности като свидетели, на всички етапи на разследването и наказателното производство (член 31, алинея 1). Тези мерки включват предоставяне на информация за техните права като жертви, за услугите, които са на тяхно разположение, както и за общия напредък на разследването или наказателното производство, защитата на личната им неприкосновеност и безопасност (включително информация за освобождаването на обвиняемото или осъденото лице) и информация, необходима за избягване на контакт между жертвите и извършителите в съда и в помещенията на правоприлагащите служби. Наред с горното в член 31 от Конвенцията е предвидено, че жертвите трябва да получат достъп до правна помощ (член 31, алинея 3). Предоставената информация трябва да бъде адаптирана съобразно възрастта и степента на зрялост на детето, а също така да е на език, който то разбира (член 31, алинея 6).

Издадените от Съвета на Европа *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*⁵⁶¹ също отделят внимание на особеното положение на детето жертва и свидетел, особено в ситуациите, когато то дава показания в рамките на съдебно производство. Насоките призовават държавите членки да полагат „[в]сички усилия [...] за да могат децата да дават показания във възможно най-благоприятна среда и при възможно най-подходящи условия, като се взема под внимание тяхната възраст, зрялост и способност за разбиране, както и каквито и да било затруднения в общуването, които те могат да имат“.⁵⁶² За тази цел в производството следва да участват квалифицирани професионалисти, а също така се насърчават мерки, като например даване на показания чрез аудиовизуални технологии. Децата също така трябва да имат възможност да дават показания по наказателни дела в отсъствие на заподозрения извършител. Насоките отчитат, че този съобразен с интересите на детето подход следва да зачита правото на другите страни по делото да оспорят съдържанието на показанията на детето. Наред с горното в насоките се посочва, че личният и семейният живот на децата свидетели следва да бъде защитен (раздел IV, буква а, точка 9), както и че е за предпочитане производствата да се провеждат при закрити врати.

561 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г. Вж. също FRA (2015 г.-6).

562 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г., точка 64.

В сферата на международното право особеното положение на децата жертви е признато изрично в член 39 от КПД. В тази разпоредба е предвидено, че държавите — страни по Конвенцията, трябва да предприемат всички необходими мерки за подпомагане на физическото и психическото възстановяване и социална реинтеграция на децата жертви. Това възстановяване или реинтеграция се извършва в среда, благоприятстваща укрепването на здравето, самоуважението и достойнството на детето.

Също така е важно да се отбележи, че Организацията на обединените нации е приела Насоки за правосъдие по дела, в които участват деца — жертви и свидетели на престъпления.⁵⁶³ Тези насоки призовават децата — жертви и свидетели на престъпления, да бъдат третирани по „съобразен с особеностите на детето начин“, който „отговаря на подход, зачитащ правото на детето на закрила и отчитащ индивидуалните му потребности и мнения“.⁵⁶⁴ Насоките съдържат много подробни указания за реализиране на тези аспекти. Комитетът на ООН по правата на детето също е изтъкнал значението на тези насоки на ООН в обхвата на член 12 от КПД (право на изслушване) в свой общ коментар.⁵⁶⁵ По думите на Комитета децата — жертви и свидетели на престъпления, трябва да получат възможност да упражнят пълноценно правата си на свободно изразяване на мнението си, което по-конкретно „означава, че трябва да се положат максимални усилия и да се гарантира, че дете, което е жертва и/или свидетел, е консултирано по важните въпроси относно участието му в производството и има възможност да изразява свободно, и то по свой начин, възгледите и опасенията си, свързани с неговото участие в съдебния процес“.⁵⁶⁶ Освен това Комитетът заявява, че „правото на детето жертва и свидетел е [...] е свързано също с правото му да бъде информирано относно въпроси като възможността да се възползва от здравни, психологически и социални услуги, ролята на детето жертва и/или свидетел, начините, по които се провежда „разпитът“, съществуващите механизми за подкрепа на детето, когато то подава оплакване и участва в разследвания и съдебни производства, конкретното място и време на провеждане на всяко изслушване, наличието на защитни мерки, възможностите за получаване на обезщетение и реда за обжалване“.⁵⁶⁷

563 Икономически и социален съвет на ООН (ECOSOC), Резолюция 2005/20, Насоки за правосъдие по дела, в които участват деца — жертви и свидетели на престъпления, 22 юли 2005 г.

564 Пак там, точка 9.

565 ООН, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12 (2009 г.): The right of the child to be heard, CRC/C/GC/12*, 1 юли 2009 г., параграфи 62–64.

566 Пак там, точка 63.

567 Пак там, точка 64.

Допълнителна литература

Глава 1

Въведение в европейското право в областта на правата на детето: контекст и основни принципи

Breen, C., (2002 г.), „The emerging tradition of the best interests of the child in the European Convention on Human Rights“, в Breen, C., *The standard of the best interest of the child*, Dordrecht, Martinus Nijhoff.

Cullen, H., (2004 г.), „Children’s rights“, в Peers, S. и Ward, A. (редактори), *The EU Charter of Fundamental Rights: Politics, law and policy*, Оксфорд, Hart Publishing, стр. 323–348.

González Bou, E., González Viada, N., Aldecoa Luzárraga F. и Forner Delaygua, J., (2010 г.), *La protección de los niños en el derecho internacional y en las relaciones internacionales: Jornadas en conmemoración del 50 aniversario de la Declaración Universal de los Derechos del Niño y del 20 aniversario del Convenio de Nueva York sobre los Derechos del Niño*, Marcial Pons.

Kilkelly, U., (1999 г.), *The child and the ECHR*, Aldershot, Ashgate

Kilkelly, U., (2014 г.), „The CRC and the ECHR: The contribution of the European Court of Human Rights to the implementation of Article 12 of the CRC“, в Liefwaard, T. и Doek, J., (редактори), *Litigating the Rights of the Child*, Лондон, Springer, стр. 193–209.

Lamont, R., (2014 г.), „Article 24“, в Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. и Ward, A. (редактори), *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Оксфорд, Hart Publishing, стр. 209–215.

Liefwaard, T. и Doek, J., (2015 г.), „Kinderrechten in de rechtspraak: Een internationaal perspectief“, *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 2015/12(4), стр. 82–87.

McGlynn, C., (2002 г.), „Rights for children?: The potential impact of the European Union Charter of Fundamental Rights“, *European Public Law*, т. 8, бр. 3, стр. 387–400.

Pulles, G., (2013 г.), „Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het IVRK: receptie in het belang van het kind“, в Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. и Wijk, F. K. van (редактори), *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, стр. 109–138.

Stalford, H., (2012 г.), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Оксфорд, Hart Publishing.

Stalford, H., (2014 г.), „Using the Convention on the Rights of the Child in litigation under EU law“, в Liefwaard, T. и Doek, J. (редактори), *Litigating the Rights of the Child*, Лондон, Springer, стр. 1–11.

Stalford, H. и Schuurman, M., (2011 г.), „Are we there yet?: The impact of the Lisbon Treaty on the EU Children’s Rights Agenda“, *International Journal of Children’s Rights*, т. 19, бр. 3, стр. 381–403.

Trinidad Núñez, P., (2003 г.), „¿Qué es un niño? Una visión desde el Derecho Internacional Público“, *Revista española de educación comparada* (Ejemplar dedicado a: La infancia y sus derechos), бр. 9, стр. 13–48.

Trinidad Núñez, P., (2002 г.), *El niño en el derecho internacional de los derechos humanos*, Universidad de Extremadura Servicio de Publicaciones.

УНИЦЕФ, Innocenti Research Centre, (2009 г.), *Reformas Legislativas e a Implementação sobre os Direitos da Criança*, УНИЦЕФ.

УНИЦЕФ, Innocenti Research Centre, (2013 г.), *In difesa dei diritti dell’infanzia: Uno studio globale sulle istituzioni indipendenti dei diritti umani per l’infanzia – Relazione di sintesi*, УНИЦЕФ.

Verheyde, M., (2004 г.), „Kinderen en het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens“, в: Verhellen, E., Cappelare, G. и Decock, G., (редактори), *Kinderrechtengids: Commentaren, regelgeving, rechtspraak en nuttige informatie*

over de maatschappelijke en juridische positie van het kind, Gent, Mys en Breesch, стр. 1–76.

Villagrasa Alcaide, C. и Ravetllat Ballesté, I., (2009 г.), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia: un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño*, Editorial Bosch, S.A., стр. 55–80.

Глава 2

Основни граждански права и свободи

Brems, E., (2006 г.), „Article 14: The right to freedom of thought, conscience and religion“, в Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. и Verheyde, M. (редактори), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, стр. 7–40.

Daly, A., Eurobarometer, (2011 г.), „The right of children to be heard in civil proceedings and the emerging law of the European Court of Human Rights“, *The International Journal of Human Rights*, т. 15, бр. 3, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/quali/ql_right_child_sum_en.pdf.

Enkelaar, A. и Zutpen, M., (2010 г.) „De autonomie van het kind in de rechtszaal“, в Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van и Mulders, L. A. (редактори), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

Европейска комисия, (2014 г.), *Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union*, Люксембург, Служба за публикации на Европейския съюз (Служба за публикации).

FRA, (2010 г.-а), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA и ЕСПЧ, (2011 г.), *Наръчник по европейско право в областта на дискриминацията*, Люксембург, Служба за публикации.

Koeren, M., (2013 г.), „Recht op informatie?“, в Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. и Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Lundy, L., (2007 г.), „„Voice“ is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child“, *British Educational Research Journal*, т. 33, бр. 6, стр. 927–942.

Mazy, S., (2002 г.), „Gender mainstreaming strategies in the EU: Delivering on an agenda“, *Feminist Legal Studies*, т. 10, бр. 3–4, стр. 227–240.

Nowak, M., (2005 г.), *U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR commentary*, 2-ро преработено издание, Кел, Страсбург и Арлингтън: N.P. Engel Publisher.

Partsch, K. J., (1981 г.), „Freedom of conscience and expression, and political freedoms“, в Henkin, L. (редактор), *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights*, Ню Йорк, Columbia University Press.

Schutter, O. de, European Network of Legal Experts in the non-discrimination field (Европейска мрежа от правни експерти в областта на недискриминацията), (2011 г.), *The prohibition of discrimination under European Human Rights Law: Relevance for the EU non-discrimination directives – an update*, генерална дирекция „Правосъдие“ на Европейската комисия, Люксембург, Служба за публикации.

Tomuschat, C., (1993 г.), „Freedom of association“, в Macdonald, R. St. J., Matscher, F. и Petzold, H., *The European system for the protection of human rights*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers.

Wheatley Sacino, S., (2011 г.), „Article 17: Access to a diversity of mass media sources“, в Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. и Verheyde, M. (редактори), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers.

Woodward, A. E., (2008 г.), „Too late for gender mainstreaming? Taking stock in Brussels“, *Journal of European Social Policy*, т. 18, стр. 289–302.

Глава 3

Равенство и недискриминация

Breen, C., (2006 г.), *Age discrimination and children’s rights: Ensuring equality and acknowledging difference*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Carmona Luque, M., (2003 г.), „La no discriminación como principio rector de la Convención sobre los Derechos del Niño“, *Cursos de derechos humanos de Donostia-San Sebastián*, т. 4, стр. 173–188.

FRA, (2010 г.-6) *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States. Comparative Report*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA, (2011 г.-а), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA, (2011 г.-б), *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA и ЕСПЧ, (2011 г.-в), *Наръчник по европейско право в областта на дискриминацията*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA, (2014 г.-а), *Настойничество над деца, лишени от родителски грижи: Наръчник за укрепване на системите за настойничество, за да отговорят на специфичните потребности на децата – жертви на трафик*, Люксембург, Служба за публикации.

Karagiorgi, C., (2014 г.), „The concept of discrimination by association and its application in the EU Member States“, *European Anti-Discrimination Law Review*, т. 18, стр. 25–36.

Toggenburg, G., (2008 г.), „Discrimination by association: a notion covered by EU equality law?“, *European Law Reporter*, т. 3, стр. 82–87.

Глава 4

Въпроси, свързани със самоличността

Doek, J., (2006 г.-а), „The CRC and the Right to Acquire and to Preserve a Nationality“, *Refugee Survey Quarterly*, т. 25, бр. 3, стр. 26–32.

Doek, J., (2006 г.-б), „Article 8 – The Right to Preservation of Identity; Article 9 – The Right Not to be Separated from His or Her Parents“, в Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. и Verheyde, M. (редактори), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA, (2015 г.-а), *The fundamental rights situation of intersex people*, FRA Focus, Виена, 2015 г.

Mak, C., (2008 г.), „Baas in eigen buik? De rechtsgeldigheid in nakoming van draagmoederschapsovereenkomsten in het licht van grondrechten“, в Graaf, J. H. de, Mak, C. и Wijk, F. K. van (редактори), *Rechten van het kind en ouderlijke verantwoordelijkheid*, Nijmegen.

Vonk, M., (2010 г.), „De autonomie van het kind in het afstammingsrecht“, в Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van и Mulders, L. A. (редактори), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

Waas, L. E. van, (2008 г.), *Nationality matters. Statelessness under international law*, Антверпен, Intersentia.

Ziemele, I., (2007 г.), „Article 7 – The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents“, в Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. и Verheyde, M. (редактори), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Глава 5

Семеен живот

Bueren, G. van, (2007 г.), *Child rights in Europe, convergence and divergence in judicial protection*, Страсбург, Издателство на Съвета на Европа.

Kilkelly, U., (2010 г.-а), „Protecting children’s rights under the ECHR: The role of positive obligations“, *NILQ*, т. 61, бр. 3, стр. 245–261.

Kilkelly, U., (2010 г.-б), „Relocation: A children’s rights perspective“, *Journal of Family Law and Practice*, т. 1, бр. 1, стр. 23–35.

Lázaro González, I., (2011 г.), „Intervención pública en la protección de los menores y respecto a la vida en familia: aportaciones del Tribunal de Estrasburgo“, *Icade: Revista de las Facultades de Derecho y Ciencias Económicas y Empresariales*, бр. 83–84, стр. 255–290.

Глава 6

Алтернативна на семейната грижа и осиновяване

FRA, (2014 г.-а), *Настойничество над деца, лишени от родителски грижи: Наръчник за укрепване на системите за настойничество, за да отговарят на специфичните потребности на децата – жертви на трафик*, Люксембург, Служба за публикации.

O’Halloran, K., (2009 г.), *The politics of adoption: International perspectives on law, policy and practice*, Dordrecht, Springer.

Vité, S. and Boéchat, H., (2008 г.), „Article 21 – Adoption“, в Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. и Verheyde, M. (редактори), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Глава 7

Закрила на децата от насилие и експлоатация

Fitch, K., Spencer-Chapman, K. and Hilton, Z., (2007 г.), *Protecting children from sexual abuse in Europe: Safer recruitment of workers in a border free Europe*, Лондон, NSPCC.

Forder, C., (2007 г.), „Child protection in accordance with human rights and children’s rights“, в Meuwese, S. и др. (редактори), *100 years of child protection*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers.

FRA, (2009 г.), *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA, (2014 г.-б), *Жертвите на престъпления в ЕС: обхват и естество на подкрепата за жертвите*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA, (2014 г.-в), *Насилието срещу жените: общоевропейско проучване*, Основни резултати, Люксембург, Служба за публикации.

FRA, (2015 г.-б), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA, (2015 г.-в), *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union, States’ obligations and victims’ rights*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA и ЕСПЧ, (2014 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията*, Люксембург, Служба за публикации.

Fredette, K., (2009 г.), „International legislative efforts to combat child sex tourism: Evaluating the Council of Europe Convention on Commercial Child Sexual Exploitation“, *Boston College International and Comparative Law Review*, т. 32, бр. 1, стр. 1–43.

Hartwig, M., (2008 г.), „The elimination of child labour and the EU“, в Nesi, G., Nogler, L. и Pertile, M., (редактори), *Child labour in a globalized world: A legal analysis of ILO action*, Aldershot, Ashgate.

Lalor, K. и McElvaney, R., (2010 г.), „Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe“, в *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Съвет на Европа, Страсбург, Издателство на Съвета на Европа, стр. 13–36.

Liefwaard, T. и Doek, J., (2013 г.), „Fysieke en geestelijke mishandeling van kinderen: over begripvorming en de grenzen van het toelaatbare, volgens Nederlands recht“, в Deetman, W. и др. (редактори), *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke kerk: Een vervolgonderzoek*, Амстердам: Uitgeverij Balans, стр. 247–282.

Ruelle, E., (2010 г.), „Sexual violence against children: The European legislative framework and outline of Council of Europe conventions and European Union policy“, в *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Съвет на Европа, Страсбург, Издателство на Съвета на Европа.

Staiger, I., (2005 г.), „Trafficking in children for the purpose of sexual exploitation in the EU“, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, т. 13, бр. 4, стр. 603–624.

УНИЦЕФ, Innocenti Research Centre, (2010 г.), *Handbuch zum Fakultativprotokoll Betreffend den Verkauf von Kindern, die Kinderprostitution und die Kinderpornografie, Kinderhilfswerk der Vereinten Nationen*, УНИЦЕФ.

УНИЦЕФ, (2006 г.), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children*.

Vrancken, P., (2007 г.), „Child trafficking and Article 4 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Foreign judicial decisions“, *South African Yearbook of International Law*, т. 32, стр. 285–510.

Глава 8

Икономически, социални и културни права и достатъчен жизнен стандарт

Eide, A., (2006 г.), „Article 27 – The Right to an Adequate Standard of Living“, в Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. и Verheyde, M.

(редактори), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Eide, A. и Eide, W. B., (2006 г.), „Article 24 – The Right to Health“, в Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. и Verheyde, M. (редактори), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA, (2010 г.-б), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA и ЕСПЧ, (2014 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията*, Люксембург, Служба за публикации.

Koch, I. E. (2009 г.), *Human rights as indivisible rights: the protection of socio-economic demands under the European Convention on Human Rights*, Leiden, Brill.

Nolan, A. (2011 г.), *Children’s socio-economic rights, democracy and the courts*, Оксфорд, Hart Publishing.

Stoecklin, D., (2012 г.), „Droits et capacité des enfants“, в Meyer-Bisch, P. (редактор), *L’enfant témoin et sujet. Les droits culturels de l’enfant*, Genève-Zurich-Bâle, Schulthess Editions Romandes, Collection interdisciplinaire, стр. 123–146.

Vandenhoe, W., (2007 г.), „Article 26 – The Right to Benefit from Social Security“, в Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. и Verheyde, M. (редактори), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Verheyde, M., (2006 г.), „Article 28 – The Right to Education“, в Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. и Verheyde, M. (редактори), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Глава 9

Миграция и убежище

Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2011 г.), Recommendation 1969 (2011) on unaccompanied children in Europe: Issues of arrival, stay and return, 15 април 2011 г.

Комисия по граждански свободи на Европейския парламент (2013 г.), „Report on the situation of unaccompanied minors in the EU“ (2012/2263(INI)), 26 август 2013 г.

Eurydice, Европейска комисия (генерална дирекция „Образование и култура“), (2004 г.), „Integrating immigrant children into schools in Europe: Communication with families and opportunities for mother tongue learning“.

FRA, (2010 г.-6), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA, (2011 г.-а), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA, (2011 г.-6), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA и ЕСПЧ, (2014 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията*, Люксембург, Служба за публикации.

Ktistakis, Y., (2013 г.]), *Protecting migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Страсбург, Издателство на Съвета на Европа.

Lázaro González, I., Benlloch Sanz, P. и Moroy Arambarri, B., (2010 г.), *Los menores extranjeros no acompañados*, Universidad Pontificia Comillas, Tecnos.

Lodder, G. и Rodrigues, P., (редактори) (2012 г.), *Het kind in het immigratierecht*, Den Haag.

McBride, J., European Committee on Legal Co-operation, (2009 г.), *Access to justice for migrants and asylum seekers in Europe*, Страсбург, Издателство на Съвета на Европа.

Spijkerboer, T., (2009 г.), „Structural instability: Strasbourg case law on children’s family reunion“, *European Journal of Migration and Law*, т. 11, бр. 3, стр. 271–293.

Stalford, H., (2012 г.), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Оксфорд, Hart Publishing.

Глава 10

Защита на потребителите и личните данни

Bergkamp, L., (2002 г.), „EU data protection policy the privacy fallacy: Adverse effects of Europe’s data protection policy in an information driven economy“, *Computer Law & Security Review*, т. 18, бр. 1, стр. 31–47.

Buckingham, D., (2011 г.), *The Material Child*, Кеймбридж, Polity.

Cook, D. T., (2008 г.), „The missing child in consumption theory“, *Journal of Consumer Culture*, т. 8, бр. 2, стр. 219–243.

Cook, D. T., (2013 г.), „Taking exception with the child consumer“, *Childhood*, т. 20, бр. 4, стр. 423–428.

De Hert, P. и Papakonstantinou, V., (2012 г.), „The proposed data protection regulation replacing Directive 95/46/EC: A sound system for the protection of individuals“, *Computer Law & Security Review*, т. 28, бр. 2, стр. 130–142.

Garde, A., (2012 г.), „The best interest of the child and EU consumer law and policy: A major gap between theory and practice?“, в Devenney, J. и Kenny, M. (редактори), *European consumer protection: Theory and practice*, Кеймбридж, Cambridge University Press, стр. 164–201.

FRA и CE, (2014 г.), *Наръчник по европейско право в областта на защитата на данните*, Люксембург, Служба за публикации.

Hughes, K., (2012 г.), „The child’s right to privacy and Article 8 European Convention on Human Rights“, в Freeman, M. (редактор), *Current Legal Issues: Law and Childhood Studies*, т. 14, стр. 456–486.

Kunneke, A., (2014 г.), „New standards in EU consumer rights protection? The new Directive 2011/83/EU“, *European Scientific Journal*, т. 1, стр. 426–437.

Marsh, J. (редактор), (2005 г.), *Popular culture, new media and digital literacy in early childhood*, Лондон, Routledge Falmer.

Tonner, K. и Fangerow, K., (2012 г.), „Directive 2011/83/EU on consumer rights: a new approach, in European consumer law?“, *EUVR*, т. 2, стр. 74.

Wuermeling, U., (2012 г.), „Modernization of European data protection law at a turning point“, *Computer Law & Security Review*, т. 28, бр. 28, стр. 587–588.

Глава 11

Права на децата в системата на правораздаването и алтернативните (извънсъдебни) производства

Bartels, H., (2013 г.), „De rechtspositie van het verdachte kind tijdens het plotieverhoor“, в Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. и Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Brink, Y.van den и Liefwaard, T., (2014 г.), „Voorlopige hechtenis van jeugdige verdachten in Nederland“, *Strafblad*, т. 12, бр. 1, стр. 44–55.

Doek, J., (2008 г.), „Juvenile justice: International rights and standards“, в R. Loeber, R., Slot, N.W., van der Laan, P. van der и Hoeve, M. (редактори), *Tomorrow's criminals*, Farnham and Burlington, Ashgate, стр. 229–246.

Dünkel, F., (2009 г.), „Diversion: A meaningful and successful alternative to punishment in European juvenile justice systems“, в Junger-Tas, J. и Dünkel, F. (редактори), *Reforming juvenile justice*, Dordrecht, Springer.

Dünkel, F., (2010 г.), „Where do we go from here?: Current trends in developing juvenile justice in Europe“, в Groenhuijsen, M. и др. (редактори), *Fervet opus: Liber amicorum Anton van Kalmthout*, Апелдоорн, Антверпен и Портланд, Maklu, стр. 49–62.

Dünkel, F., (2014 г.), „Juvenile justice systems in Europe: Reform developments between justice, welfare and „new punitiveness“, *Kriminologjos Studijos*, т. 1.

FRA, (2014 г.-6), *Жертвите на престъпления в ЕС: обхват и естество на подкрепата за жертвите*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA, (2015 г.-6), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Люксембург, Служба за публикации.

Goldson, B. and Kilkelly, U., (2013 г.), „International human rights standards and child imprisonment: Potentialities and limitations“, *International Journal of Children's Rights*, т. 21, бр. 2, стр. 345–371.

Jonge, G de. и Linden, A van der, (2013 г.), *Handboek Jeugd en strafrecht*, Deventer.

Liefwaard, T., (2007 г.), „The right to be treated with humanity: Implications of Article 37(c) CRC for children in detention“, в Alen, A. и др. (редактори), *The UN Children's Rights Convention: Theory meets practice*, Антверпен и Оксфорд, Intersentia Publishing.

Liefwaard, T., (2008 г.), *Deprivation of liberty of children in light of international human rights law and standards*, Антверпен, Оксфорд и Портланд, Intersentia Publishing.

Newell, P., (2008 г.), „The principles of child-friendly justice at international level“, в *International justice for children*, Страсбург, Издателство на Съвета на Европа, стр. 129–132.

Съдебна практика

Практика на Съда на Европейския съюз

<i>Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) u Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) срещу Administración del Estado, съединени дела C-468/10 и C-469/10, 24 ноември 2011 г.</i>	217
<i>Barbara Mercredi срещу Richard Chaffe, C-497/10 PPU, 22 декември 2010 г.</i>	92
<i>Baumbast u R срещу Secretary of State for the Home Department, C-413/99, 17 септември 2002 г.</i>	16, 30, 155, 165, 200
<i>Carlos García Avello срещу Белгийската държава, C-148/02, 2 октомври 2003 г.</i>	17, 30, 70
<i>Donato Casagrande срещу Landeshauptstadt München, C-9/74, 3 юли 1974 г.</i>	165
<i>Doris Povse срещу Mauro Alpagó, C-211/10 PPU, 1 юли 2010 г.</i>	84, 101
<i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG, C-244/06, 14 февруари 2008 г.</i>	31, 207, 210
<i>E. срещу B., C-436/13, 1 октомври 2014 г.</i>	91
<i>Gerardo Ruiz Zambrano срещу Office National de l'Emploi (ONEm), C-34/09, 8 март 2011 г.</i>	68, 200
<i>Google Spain SL u Google Inc. срещу Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) u Mario Costeja González [голям състав], C-131/12, 13 май 2014 г.</i>	218
<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung срещу Комисията на Европейските общности, C-4/73, 14 май 1974 г.</i>	28
<i>J. McB. срещу L.E., C-400/10 PPU, 5 октомври 2010 г.</i>	86

<i>Jasna Detiček</i> срещу <i>Maurizio Sgueglia</i> , C-403/09 PPU, 23 декември 2009 г.....	91
<i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga</i> срещу <i>Simone Pelz</i> , C-491/10 PPU, 22 декември 2010 г.....	31, 36, 45, 100
<i>Konstantinos Maïstrellis</i> срещу <i>Ypourgos Dikaïosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaïomaton</i> , C-222/14, 16 юли 2015 г.....	178
<i>Kunjian Catherine Zhu u Man Lavette Chen</i> срещу <i>Secretary of State for the Home Department</i> , C-200/02, 19 октомври 2004 г.....	16, 30, 52, 60, 68, 79
<i>London Borough of Harrow</i> срещу <i>Nimco Hassan Ibrahim u Secretary of State for the Home Department</i> [голям състав], C-310/08, 23 февруари 2010 г.....	17, 30, 166, 200
<i>M.J.E. Bernini</i> срещу <i>Minister van Onderwijs en Wetenschappen</i> , C-3/90, 26 февруари 1992 г.....	165
<i>María Martínez Sala</i> срещу <i>Freistaat Bayern</i> , C-85/96, 12 май 1998 г.....	178
<i>Maria Teixeira</i> срещу <i>London Borough of Lambeth u Secretary of State for the Home Department</i> , C-480/08, 23 февруари 2010 г.....	17, 30, 166, 200
<i>Murat Dereci</i> u <i>друзи</i> срещу <i>Bundesministerium für Inneres</i> , C-256/11, 15 ноември 2011 г.....	201
<i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH</i> срещу <i>Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i> , C-36/02, 14 октомври 2004 г.....	207, 210
<i>Productores de Música de España (Promusicae)</i> срещу <i>Telefónica de España SAU</i> [голям състав], C-275/06, 29 януари 2008 г.....	217
<i>S. Coleman</i> срещу <i>Attridge Law u Steve Law</i> [голям състав], C-303/06, 17 юли 2008 г.....	52, 64
<i>Stefan Grunkin u Dorothee Regina Paul</i> [голям състав], C-353/06, 14 октомври 2008 г.....	70
<i>The Queen</i> , по молба на <i>МА</i> u <i>друзи</i> срещу <i>Secretary of State for the Home Department</i> , C-648/11, 6 юни 2013 г.....	183, 201
<i>Yoshikazu Iida</i> срещу <i>Stadt Ulm</i> , C-40/11, 8 ноември 2012 г.....	201
<i>Z</i> срещу <i>A Government Department, The Board of Management of a Community School</i> [голям състав], C363/12, 18 март 2014 г.....	178
<i>Zoi Chatzi</i> срещу <i>Ypourgos Oikonomikon</i> , C-149/10, 16 септември 2010 г.....	178
<i>Европейски парламент</i> срещу <i>Съвет на Европейския съюз</i> [голям състав], C-540/03, 27 юни 2006 г.....	30, 31
<i>Наказателно производство</i> срещу <i>Maria Pupino</i> [голям състав], C-105/03, 16 юни 2005 г.....	224, 244, 245
<i>Наказателно производство</i> срещу <i>X</i> , C-507/10, 21 декември 2011 г.....	244

Практика на Европейския съд по правата на човека

<i>A.L. срещу Финландия</i> , № 23220/04, 27 януари 2009 г.	246
<i>A.M.M. срещу Румъния</i> , № 2151/10, 14 февруари 2012 г.	75
<i>Adamkiewicz срещу Полша</i> , № 54729/00, 2 март 2010 г.	227
<i>Airey срещу Ирландия</i> , № 6289/73, 9 октомври 1979 г.	157
<i>Ali срещу Обединеното кралство</i> , № 40385/06, 11 януари 2011 г.	160
<i>Апауо срещу Германия</i> , № 20578/07, 21 декември 2010 г.	94
<i>Angelova срещу България</i> , № 38361/97, 13 юни 2002 г.	242
<i>Asenov и други срещу България</i> , № 24760/94, 28 октомври 1998 г.	133
<i>Avilkina и други срещу Русия</i> , № 1585/09, 6 юни 2013 г.	208, 219
<i>B. срещу Румъния (№ 2)</i> , № 1285/03, 19 февруари 2013 г.	105, 115
<i>B.B. и F.B. срещу Германия</i> , № 18734/09 и № 9424/11, 14 март 2013 г.	105, 115, 116
<i>Bah срещу Обединеното кралство</i> , № 56328/07, 27 септември 2011 г.	156, 175
<i>Bajsultanov срещу Австрия</i> , № 54131/10, 12 юни 2012 г.	194
<i>Blokhin срещу Русия</i> , № 47152/06, 14 ноември 2013 г.	240
<i>Boamar срещу Белгия</i> , № 9106/80, 29 февруари 1988 г.	63, 223, 238, 240
<i>Bocos-Cuesta срещу Нидерландия</i> , № 54789/00, 10 ноември 2005 г.	246
<i>Boultif срещу Швейцария</i> , № 54273/00, 2 август 2001 г.	184, 202
<i>C.N. и V. срещу Франция</i> , № 67724/09, 11 октомври 2012 г.	128, 143, 144
<i>C.N. срещу Обединеното кралство</i> , № 4239/08, 13 ноември 2012 г.	143
<i>Campbell и Cosans срещу Обединеното кралство</i> , № 7511/76 и 7743/76, 25 февруари 1982 г.	127, 135
<i>Catan и други срещу Молдова и Русия</i> [голям състав], № 43370/04, № 8252/05 и № 18454/06, 19 октомври 2012 г.	155, 160, 163
<i>Centre for Legal Resources от името на Valentin Câmpeanu срещу</i> <i>Румъния</i> [голям състав], № 47848/08, 17 юли 2014 г.	128, 151, 156, 170
<i>Christian Democratic People's Party срещу Молдова</i> , № 28793/02, 14 февруари 2006 г.	36, 49
<i>Connors срещу Обединеното кралство</i> , № 66746/01, 27 май 2004 г.	156, 176
<i>Copland срещу Обединеното кралство</i> , № 62617/00, 14 февруари 2006 г.	218
<i>Çoşelav срещу Турция</i> , № 1413/07, 9 октомври 2012 г.	20, 242
<i>Costello-Roberts срещу Обединеното кралство</i> , № 13134/87, 25 март 1993 г.	132
<i>Cusan и Fazzo срещу Италия</i> , № 77/07, 7 януари 2014 г.	70, 71
<i>D.G. срещу Ирландия</i> , № 39474/98, 16 май 2002 г.	63, 223, 239

<i>D.H. и други срещу Чешката република</i> [голям състав], № 57325/00, 13 ноември 2007 г.....	51, 57, 155
<i>Darby</i> срещу Швеция, № 11581/85, 23 октомври 1990 г.....	38
<i>Dinç и Çakır</i> срещу Турция, № 66066/09, 9 юли 2013 г.....	237
<i>Dođru</i> срещу Франция, № 27058/05, 4 декември 2008 г.....	35, 38
<i>Doorson</i> срещу Нидерландия, № 20524/92, 26 март 1996 г.....	246
<i>E.B.</i> срещу Франция [голям състав], № 43546/02, 22 януари 2008 г.....	106, 123
<i>Eremia</i> срещу Република Молдова, № 3564/11, 28 май 2013 г.....	140
<i>Eriksson</i> срещу Швеция, № 11373/85, 22 юни 1989 г.....	117
<i>Fabris</i> срещу Франция [голям състав], № 16574/08, 7 февруари 2013 г.....	52, 64, 65
<i>Folgerø и други</i> срещу Норвегия [голям състав], № 15472/02, 29 юни 2007 г.....	40, 161
<i>Gas и Dubois</i> срещу Франция, № 25951/07, 15 март 2012 г.....	106, 123
<i>Gaskin</i> срещу Обединеното кралство, № 10454/83, 7 юли 1989 г. ...	36, 43, 67, 72
<i>Genovese</i> срещу Малта, № 53124/09, 11 октомври 2011 г.....	68, 79, 80
<i>Glass</i> срещу Обединеното кралство, № 61827/00, 9 март 2004 г.....	156, 171
<i>Godelli</i> срещу Италия, № 33783/09, 25 септември 2012 г.....	68, 76
<i>Grzelak</i> срещу Полша, № 7710/02, 15 юни 2010 г.....	35, 38, 161
<i>Guillot</i> срещу Франция, № 22500/93, 24 октомври 1993 г.....	70
<i>Gül</i> срещу Швейцария, № 23218/94, 19 февруари 1996 г.....	184, 202
<i>Güveç</i> срещу Турция, № 70337/01, 20 януари 2009 г.....	20, 224, 237, 240, 241
<i>H.Y. и Hü.Y.</i> срещу Турция, № 40262/98, 6 октомври 2005 г.....	242
<i>Handyside</i> срещу Обединеното кралство, № 5493/72, 7 декември 1976 г.....	36, 42, 43
<i>Hargroudj</i> срещу Франция, № 43631/09, 4 октомври 2012 г.....	29, 106, 125
<i>Hasan и Eylem Zengin</i> срещу Турция, № 1448/04, 9 октомври 2007 г.....	40
<i>Havelka и други</i> срещу Чешката република, № 23499/06, 21 юни 2007 г.....	176
<i>Horych</i> срещу Полша, № 13621/08, 17 април 2012 г.....	97
<i>Idalov</i> срещу Русия, № 5826/03, 22 май 2012 г.....	236
<i>Ignaccolo-Zenide</i> срещу Румъния, № 31679/96, 25 януари 2000 г.....	86
<i>Iliya Petrov</i> срещу България, № 19202/03, 24 април 2012 г.....	156, 170
<i>J.M.</i> срещу Дания, № 34421/09, 13 ноември 2012 г.....	237
<i>Jeunesse</i> срещу Нидерландия [голям състав], № 12738/10, 3 октомври 2014 г.....	184, 195
<i>Johansson</i> срещу Финландия, № 10163/02, 6 септември 2007 г.....	67, 70

<i>К. и Т. срещу Финландия</i> [голям състав], № 25702/94, 12 юли 2001 г.	88, 93, 94
<i>К.А. срещу Финландия</i> , № 27751/95, 14 януари 2003 г.	111, 118
<i>К.У. срещу Финландия</i> , № 2872/02, 2 декември 2008 г.	68, 78, 208, 219
<i>Kanagaratnam срещу Белгия</i> , № 15297/09, 13 декември 2011 г.	184, 198
<i>Kayak срещу Турция</i> , № 60444/08, 10 юли 2012 г.	127, 132
<i>Kearns срещу Франция</i> , № 35991/04, 10 януари 2008 г.	106, 121
<i>Kervanci срещу Франция</i> , № 31645/04, 4 декември 2008 г.	35, 38
<i>Kjeldsen, Busk Madsen и Pedersen срещу Дания</i> , № 5095/71, № 5920/72 и № 5926/72, 7 декември 1976 г.	40
<i>Klass и други срещу Германия</i> , № 5029/71, 6 септември 1978 г.	218
<i>Konstantin Markin срещу Русия</i> [голям състав], № 30078/06, 22 март 2012 г.	156, 179
<i>Kontrová срещу Словакия</i> , № 7510/04, 31 май 2007 г.	139
<i>Kornejkova срещу Украйна</i> , № 39884/05, 19 януари 2012 г.	237
<i>Kovač срещу Хърватия</i> , № 503/05, 12 юли 2007 г.	224, 246
<i>Krušković срещу Хърватия</i> , № 46185/08, 21 юни 2011 г.	74
<i>Kuptsov и Kuptsova срещу Русия</i> , № 6110/03, 3 март 2011 г.	238, 240
<i>Labassee срещу Франция</i> , № 65941/11, 26 юни 2014 г.	75
<i>Ladent срещу Полша</i> , № 11036/03, 18 март 2008 г.	237
<i>Latifa Venatag и други срещу Нидерландия</i> , решение за недопустимост, № 43786/04, 5 април 2005 г.	194
<i>Lautsi и други срещу Италия</i> [голям състав], № 30814/06, 18 март 2011 г.	35, 40
<i>Lavida и други срещу Гърция</i> , № 7973/10, 30 май 2013 г.	57
<i>Leander срещу Швеция</i> , № 9248/81, 26 март 1987 г.	218
<i>Levin срещу Швеция</i> , № 35141/06, 15 март 2012 г.	83, 94
<i>М.А.К. и Р.К. срещу Обединеното кралство</i> , № 45901/05 и № 40146/06, 23 март 2010 г.	156, 171
<i>М.С. срещу България</i> , № 39272/98, 4 декември 2003 г.	131, 138
<i>Мааоіа срещу Франция</i> [голям състав], № 39652/98, 5 октомври 2000 г.	205
<i>Malone срещу Обединеното кралство</i> , № 8691/79, 2 август 1984 г.	218
<i>Марскх срещу Белгия</i> , № 6833/74, 13 юни 1979 г.	15, 20
<i>Markovics и други срещу Унгария</i> , решение за недопустимост, № 77575/11, № 19828/13 и № 19829/13, 24 юни 2014 г.	159
<i>Maslov срещу Австрия</i> [голям състав], № 1638/03, 23 юни 2008 г.	16, 32
<i>Mazurek срещу Франция</i> , № 34406/97, 1 февруари 2000 г.	65

<i>McMichael</i> срещу Обединеното кралство, № 16424/90, 24 февруари 1995 г.....	115
<i>Meppesson</i> срещу Франция, № 65192/11, 26 юни 2014 г.	67, 73, 75
<i>Mikulić</i> срещу Хърватия, № 53176/99, 7 февруари 2002 г.....	73
<i>Mizzi</i> срещу Малта, № 26111/02, 12 януари 2006 г.....	67, 74
<i>Mubilanzila Mayeka и Kaniki Mitunga</i> срещу Белгия, № 13178/03, 12 октомври 2006 г.....	184, 197
<i>Muskhadzhiyeva и други</i> срещу Белгия, № 41442/07, 19 януари 2010 г.	197
<i>Mustafa и Артаѓан Akin</i> срещу Турция, № 4694/03, 6 април 2010 г.....	84, 95
<i>Nart</i> срещу Турция, № 20817/04, 6 май 2008 г.....	224, 238, 240
<i>Nencheva и други</i> срещу България, № 48609/06, 18 юни 2013 г.....	128, 131, 141, 153
<i>Neulinger и Shuruk</i> срещу Швейцария [голям състав], № 41615/07, 6 юли 2010 г.	84, 102
<i>Nortier</i> срещу Нидерландия, № 13924/88, 24 август 1993 г.	227
<i>O'Keefe</i> срещу Ирландия [голям състав], № 35810/09, 28 януари 2014 г.....	127, 131, 132
<i>Odièvre</i> срещу Франция [голям състав], № 42326/98, 13 февруари 2003 г.....	72, 76
<i>Olsson</i> срещу Швеция (№ 1), № 10465/83, 24 март 1988 г.	105, 112, 116
<i>Oršulić и други</i> срещу Хърватия [голям състав], № 15766/03, 16 март 2010 г.	51, 58, 155,
<i>Oyal</i> срещу Турция, № 4864/05, 23 март 2010 г.....	155, 170, 169
<i>P.V.</i> срещу Испания, № 35159/09, 30 ноември 2010 г.	95
<i>Panovits</i> срещу Кипър, № 4268/04, 11 декември 2008 г.....	223, 234
<i>Pini и други</i> срещу Румъния, № 78028/01 и № 78030/01, 22 юни 2004 г.....	106, 120
<i>Popotaгovи</i> срещу България, № 5335/05, 21 юни 2011 г.....	52, 60, 155, 167
<i>Porov</i> срещу Франция, № 39472/07 и № 39474/07, 19 януари 2012 г.	184, 197
<i>Povse</i> срещу Австрия, решение за недопустимост, № 3890/11, 18 юни 2013 г.....	101
<i>R.M.S.</i> срещу Испания, № 28775/12, 18 юни 2013 г.	83, 87, 88
<i>R.R. и други</i> срещу Унгария, № 19400/11, 4 декември 2012 г.	224, 248
<i>Rahimi</i> срещу Гърция, № 8687/08, 5 април 2011 г.	185, 205
<i>Rantsev</i> срещу Кипър и Русия, № 25965/04, 7 януари 2010 г.....	128, 146, 147

<i>S. и Marger срещу Обединеното кралство</i> [голям състав], № 30562/04 и № 30566/04, 4 декември 2008 г.....	218, 220
<i>S.N. срещу Швеция</i> , № 34209/96, 2 юли 2002 г.....	224, 246, 247
<i>Sahin срещу Германия</i> [голям състав], № 30943/96, 8 юли 2003 г.....	36, 46
<i>Salduz срещу Турция</i> [голям състав], № 36391/02, 27 ноември 2008 г.....	234
<i>Salgueiro da Silva Mouta срещу Португалия</i> , № 33290/96, 21 декември 1999 г.....	96
<i>Savinu срещу Украйна</i> , № 39948/06, 18 декември 2008 г.....	105, 114
<i>Schneider срещу Германия</i> , № 17080/07, 15 септември 2011 г.....	83, 93, 94
<i>Schwizgebel срещу Швейцария</i> , № 25762/07, 10 юни 2010 г.....	19, 122
<i>Selçuk срещу Турция</i> , № 21768/02, 10 януари 2006 г.....	237
<i>Şen срещу Нидерландия</i> , № 31465/96, 21 декември 2001 г.....	184, 189, 194
<i>Siliadin срещу Франция</i> , № 73316/01, 26 юли 2005 г.....	143
<i>Slivenko и други срещу Латвия</i> [голям състав], решение относно допустимостта, № 48321/99, 23 януари 2002 г.....	79
<i>Smirnova срещу Русия</i> , № 46133/99 и № 48183/99, 24 юли 2003 г.....	237
<i>Sommerfeld срещу Германия</i> [голям състав], № 31871/96, 8 юли 2003 г.....	47, 84, 94
<i>Söderman срещу Швеция</i> [голям състав], № 5786/08, 12 ноември 2013 г.....	128, 149
<i>Stummer срещу Австрия</i> [голям състав], № 37452/02, 7 юли 2011 г.....	179
<i>T. срещу Обединеното кралство</i> [голям състав], № 24724/94, 16 декември 1999 г.....	223, 231, 232
<i>T. срещу Чешката република</i> , № 19315/11, 17 юли 2014 г.....	106, 117
<i>Tarakhel срещу Швейцария</i> [голям състав], № 29217/12, 4 ноември 2014 г.....	184, 203
<i>Tiquabo-Tekle и други срещу Нидерландия</i> , № 60665/00, 1 декември 2005 г.....	189
<i>Tyurer срещу Обединеното кралство</i> , № 5856/72, 25 април 1978 г.....	131, 135
<i>Üner срещу Нидерландия</i> , № 46410/99, 18 октомври 2006 г.....	202
<i>Uzun срещу Германия</i> , № 35623/05, 2 септември 2010 г.....	218
<i>Valsamis срещу Гърция</i> , № 21787/93, 18 декември 1996 г.....	40
<i>Vidal срещу Белгия</i> , № 12351/86, 22 април 1992 г.....	46
<i>Vojnity срещу Унгария</i> , № 29617/07, 12 февруари 2013 г.....	84, 95
<i>W. срещу Финландия</i> , № 14151/02, 24 април 2007 г.....	246
<i>W. срещу Обединеното кралство</i> , № 9749/82, 8 юли 1987 г.....	114

<i>Wallová u Walla</i> срещу Чешката република, № 23848/04, 26 октомври 2006 г.	105, 113, 176
<i>X и други</i> срещу Австрия [голям състав], № 19010/07, 19 февруари 2013 г.	106, 124
<i>X</i> срещу Латвия [голям състав], № 27853/09, 26 ноември 2013 г.	84, 103
<i>Y.C.</i> срещу Обединеното кралство, № 4547/10, 13 март 2012 г.	87, 88
<i>Yazgül Yılmaz</i> срещу Турция, № 36369/06, 1 февруари 2011 г.	191
<i>Z и други</i> срещу Обединеното кралство [голям състав], № 29392/95, 10 май 2001 г.	131, 140
<i>Zorica Jovanović</i> срещу Сърбия, № 21794/08, 26 март 2013 г.	128, 154
Дело „Относно някои аспекти на законодателството относно използването на езици в системата за образование в Белгия“ срещу Белгия, № 1474/62, № 1677/62, № 1691/62, № 1769/63, № 1994/63 и № 2126/64, 23 юли 1968 г.	64, 160

Практика на Европейския комитет по социални права

<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH)</i> срещу Словения, жалба № 98/2013, 29 май 2015 г.	136
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH)</i> срещу Словения, жалба № 95/2013, 27 май 2015 г.	136
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH)</i> срещу Чешката република, жалба № 96/2013, 29 май 2015 г.	136
<i>Defence for Children International (DCI)</i> срещу Белгия, жалба № 69/2011, 23 октомври 2012 г.	33, 156, 173, 177
<i>Defence for Children International (DCI)</i> срещу Нидерландия, жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г.	20, 29, 176, 177
<i>European Action of the Disabled (АЕН)</i> срещу Франция, жалба № 81/2012, 11 септември 2013 г.	158, 162
<i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF)</i> срещу Франция, жалба № 82/2012, 19 март 2013 г.	156, 181
<i>European Roma Rights Centre (ERRC)</i> срещу Италия, жалба № 27/2004, 7 декември 2005 г.	176
<i>Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE)</i> срещу Ирландия, № 89/2013, 12 септември 2014 г.	148
<i>General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) и Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY)</i> срещу Гърция, жалба № 66/2011, 23 май 2012 г.	159, 180

<i>International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция,</i> жалба № 13/2002, 4 ноември 2003 г.	65, 158
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS)</i> срещу Хърватия, жалба № 45/2007, 30 март 2009 г.	162
<i>International Commission of Jurists (ICJ) срещу Португалия,</i> жалба № 1/1998, 9 септември 1999 г.	33
<i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH)</i> срещу Франция, жалба № 14/2003 г., 8 септември 2004 г.	156, 172
<i>Médecins du Monde – International</i> срещу Франция, жалба № 67/2011 г., 11 септември 2012 г.	162, 176
<i>Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България,</i> жалба № 41/2007, 3 юни 2008 г.	33, 65, 159, 162
<i>Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES)</i> срещу Франция, жалба № 26/2004, 15 юни 2005 г.	52
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) срещу Белгия,</i> жалба № 21/2003, 7 декември 2004 г.	127, 135
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) срещу Гърция,</i> жалба № 17/2003, 7 декември 2004 г.	33
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) срещу Ирландия,</i> жалба № 18/2003, 7 декември 2004 г.	29

Национална съдебна практика

Обединено кралство, Court of Appeal, <i>R (по жалба на В) срещу The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton</i> [2003] EWHC 1689, 14 юли 2003 г.	190
Обединено кралство, Court of Appeal, <i>R (по жалба на СJ) срещу Cardiff County Council</i> [2011], EWCA Civ 1590, 20 декември 2011 г.	191
Обединено кралство, Upper Tribunal, <i>R (по жалба на МК) срещу Wolverhampton City Council</i> [2013], UKUT 00177 (IAC), 26 март 2013 г.	191

Търсене на съдебната практика на европейските съдилища

Европейски съд по правата на човека: База данни HUDOC за съдебната практика
Базата данни HUDOC предоставя свободен достъп до съдебната практика на ЕСПЧ: <http://HUDOC.echr.coe.int>.

Базата данни е достъпна на английски и френски език и предоставя търсачка за лесно намиране на съдебната практика.

Достъп до учебни видеоматериали и ръководства за ползвателя има на страницата **Help** на HUDOC. За подробности и примери как да използвате филтрите и полетата за търсене, ползвателят може да постави показалеца на мишката върху вдясно на всеки инструмент за търсене в базата Hudoc.

Позоваванията на съдебната практика в настоящия наръчник предоставят на читателя богата информация, която ще му помогне да намери лесно пълния текст на цитираното постановление или решение.

Преди да започнете да търсите, отбележете, че настройките по подразбиране показват постановленията на големия състав и на обикновения състав, като се започне с последното публикувано постановление. За търсене в други сборници, например тези с решения, ползвателят следва да отметне съответната клетка в полето **Document Collections** (Сборник с документи), появяващо се в горната лява част на екрана.

Най-простият начин за намиране на случаите е, като се въведе номерът на заявлението в полето **Application Number** под **Advanced Search** (подробно търсене) в горната дясна част на екрана и след това се кликне върху бутона „Search“ (търсене).

За достъп до други случаи от съдебната практика, свързани с други въпроси, например въпроси във връзка с деца, използвайте **Search field** (полето за търсене), отбелязано с лупа в горната дясна част на екрана. В полето за търсене ползвателят може да търси в текста по:

- отделна дума (напр. дете)
- фраза (напр. „деца мигранти“)
- надслов на случая
- държава
- булева фраза (напр. деца В алтернативна форма на грижа)

В помощ на потребителя при текстово търсене, **Simple Boolean search** (простото булево търсене), е достъпно като се кликне върху стрелката, появяваща се в **Search field** (полето за търсене). Простото булево търсене предлага шест възможности за търсене: тази точна дума или фраза, всички тези думи, коя да е от тези думи, никоя от тези думи, близо до тези думи, свободно булево търсене.

Веднъж щом резултатите от търсенето се появят, ползвателят може лесно да стесни обхвата им с помощта на филтрите, появяващи се в полето **Filters** (Филтри) в лявата част на екрана, например „Language“ (език) или „State“ (държава). Филтрите могат да бъдат използвани поотделно или в комбинация за стесняване на обхвата на резултатите. Филтърът „Keywords“ (ключови думи) може да бъде полезен инструмент, тъй като често включва термини, извлечени от текста на ЕКПЧ, и е пряко свързан със съображенията и заключенията на Съда.

Пример: Търсене на съдебна практика по въпроса за експулсирането на търсещи убежище, което ги излага на опасност от изтезание или нечовешко или унижително отношение или наказание съгласно член 3 от ЕКПЧ

- 1) Ползвателят въвежда първо фразата „asylum seekers“ (търсещи убежище) в полето за търсене **Search field** и кликва върху синия бутон „Search“ (Търсене).
- 2) След като се появят резултатите от търсенето, ползвателят избира „3“ от филтъра **Violation** (насилие) в полето **Filters**, за стесняване на резултатите до свързаните с член 3.

3) Ползвателят може тогава да избере съответните ключови думи от филтъра **Keywords** (ключови думи), за да стесни резултатите до свързаните с член 3, например ключовите думи „(Art. 3) Prohibition of torture“ („член 3) Забрана на изтезания“).

За по-важни случаи в HUDOC може да се намери правно резюме. Резюме то включва описателна заглавна бележка, съкратено представяне на фактите и законодателството с ударение върху аспектите от правен интерес. Ако има резюме, в резултатите ще се появи препратка заедно с препратка към текста на постановлението или решението. Друго решение е ползвателят да търси само правни резюмета, като отметне клетката „Legal Summaries“ в полето **Document Collections** (сборник документи).

Ако са публикувани неофициални преводи на дадено дело, в резултатите ще се появи връзка **Language versions** заедно с препратка към текста на постановлението или решението. Базата данни HUDOC предлага също препратки към интернет сайтове на трети страни, където са поместени други преводи на съдебната практика на ЕСПЧ. За допълнителна информация вж. „**Language versions**“ (езикови версии) в раздела на HUDOC „Help“ (помощ).

Съд на Европейския съюз: База данни CURIA на съдебната практика

Базата данни CURIA на съдебната практика предоставя безплатен достъп до съдебната практика на CEO/CEC: <http://curia.europa.eu>.

Търсачката е достъпна на всички официални езици на ЕС⁵⁶⁸ и може да се използва за търсене на информация във всички документи, свързани с приключени и висящи дела от Съда на ЕС, Общия съд и Съда на публичната служба.

Секция **Help** (помощ) може да се намери на адрес: <http://curia.europa.eu/common/juris/en/aideGlobale.pdf#>. Към всяка клетка за търсене също има страница „help“, до която достъп се получава, като се кликне върху иконата;

568 Налични езици, считано от 30 април 2004 г.: испански, датски, немски, гръцки, английски, френски, италиански, нидерландски, португалски, фински и шведски език; считано от 1 май 2004 г.: чешки, естонски, латвийски, литовски, унгарски, полски, словашки и словенски език; считано от 1 януари 2007 г.: български и румънски език; считано от 30 април 2007 г.: малтийски език; считано от 31 декември 2011 г.: ирландски език; временни дерогации са установени Регламент (ЕС) № 920/2005 и Регламент (ЕС) № 1257/2010. Вторичното законодателство в сила от датата на присъединяването е преведено на хърватски език и постепенно ще бъде публикувано в Специално издание на Официалния вестник на Европейския съюз.

тя съдържа ценна информация, помагаша на ползвателя да използва оптимално инструмента.

Най-простият начин за търсене на конкретно дело е да се впише пълният номер на делото в клетката за търсене **Case number** (номер на делото), след което да се кликне върху зеления бутон „Search“ (търсене). Възможно е дело да се търси и като се използва част от номера на делото. Така например чрез вписване на 122 в полето „Case number“ (номер на дело) се намира дело № 122 за дела от която и да е година и заведени пред всяка една от трите съдебни инстанции: Съда на ЕС, Общия съд и/или Съда на публичната служба.

Като алтернатива може да се използва също полето **Name of parties** (име/наименование на страните) за търсене по обичайното наименование на делото. Това обикновено е опростената форма на имената на страните по делото.

Има общо 16 многофункционални полета за търсене, помагачи да бъдат стеснени резултатите от търсенето. Различните полета за търсене са лесни за ползване, като това може да става в различни комбинации. Полетата често имат списъци за търсене, които са достъпни чрез кликане върху иконата и избор на предлаганите възможности за търсене.

За по-общи търсения използването на полето **Text** дава резултати на базата на търсене по ключова дума във всички документи, публикувани в European Court Reports, считано от 1954 г., и в European Court Reports — Staff Cases (ECR-SC), считано от 1994 г. (при българския превод е прието да се пише „Recueil“ до 2007 г. и „Сборник“ след 2007 г.).

За по-специализирани търсения може да се използва полето **Subject-matter** (област). Това изисква да се кликне върху иконата вдясно от полето и да се избере съответната област от списъка. В този случай резултатите от търсенето ще бъдат представени в азбучен списък на избрани документи, свързани с правните въпроси, разглеждани в решенията на Съда на ЕС, Общия съд, Съда на публичната служба, както и в становищата на генералните адвокати.

Уебсайтът CURIA също разполага с допълнителни инструменти за съдебната практика:

Numerical access (цифров достъп): този раздел е сборник от информация за всяко дело, заведено пред една от трите съдебни инстанции. Делата са посочени със своя номер на делото и в реда, по който са вписани в съответния

регистър. Справка в делата може да се направи, като се кликне върху техния номер на делото. Секцията „Numerical access“ може да се намери на адрес: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/.

Digest of the case-law (извлечение от съдебната практика): тази секция предлага систематична класификация на резюметата на съдебната практика по съществени точки от законодателството, изложени във въпросното решение. Тези резюмета следват колкото е възможно по-точно фактическата формулировка на съответното решение. Секцията „Digest“ може да се намери на адрес: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/.

Annotation of judgments (анотация на постановленията): в тази секция се съдържат позовавания на анотации от правната доктрина във връзка с постановленията, издадени от трите съдебни инстанции от тяхното създаване. Постановленията са изложени поотделно по съответната съдебна инстанция в хронологичен ред според своя номер на делото, а анотациите от правната доктрина са изложени в хронологичен ред според датата на появяването си. Позоваванията се публикуват на оригиналния си език. Секция „Annotation of judgments“ (анотация на постановленията) може да се намери на адрес: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/.

National case-law database (национална база данни на съдебната практика): достъпът до тази външна база данни се осъществява чрез уебсайта на CURIA. Тя предлага достъп до съответната национална съдебна практика относно правото на ЕС. Базата данни се основава на сборник от съдебната практика на националните съдилища на държавите-членки на ЕС. Информацията е събрана чрез подбор от правни списания и пряк контакт с голям брой национални съдилища. „Националната база данни на съдебната практика“ е достъпна на английски и френски език и може да се намери на адрес: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/.

Цитирани правни инструменти

Правни инструменти на ООН

Относно основните договори на ООН, включително КПД, и наблюдението на тяхното прилагане вж. www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx.

Относно конвенциите на Хагската конференция по международно частно право, свързани с международната закрила на децата, семейството и собствеността, вж. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions>.

Правни инструменти на Съвета на Европа

Всички правни инструменти на Съвета на Европа са достъпни онлайн на адрес: <http://conventions.coe.int/Treaty/>.

Информация относно статута на приемане на правните инструменти на Съвета на Европа от държавите – членки на ЕС, може да се намери в рубриката „Международни задължения“ на уебсайта на FRA на адрес: <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/int-obligations>.

	Наименование
Права на детето/граждански права	
<i>Конвенция за защита правата на човека и основните свободи</i>	Конвенция за защита правата на човека и основните свободи, както е изменена с Протоколи № 11 и 14, CETS № 005, Рим, 4.11.1950 г., стр. 1–15.
<i>Протокол към Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи</i>	Протокол към конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи, както е изменен с Протокол № 11, CETS № 009, Париж, 20.3.1952 г., стр. 1–3.
<i>Протокол № 12 към Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи</i>	Протокол № 12 към Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи, CETS № 177, Рим, 4.11.2000 г., стр. 1–3.
<i>Европейска конвенция за упражняване на правата на децата</i>	Европейска конвенция за упражняване на правата на децата, CETS № 160, Страсбург, 25.1.1996 г., стр. 1–10.
<i>Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца</i>	Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца, CETS № 085, Страсбург, 15.10.1975 г., стр. 1–5.
<i>Конвенция за правата на човека и биомедицината</i>	Конвенция за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината: Конвенция за правата на човека и биомедицината, CETS № 164, Овиедо, 4.4.1997 г., стр. 1–12.
Въпроси, свързани със самоличността	
<i>Рамкова конвенция за защита на националните малцинства</i>	Рамкова конвенция за защита на националните малцинства, CETS № 157, Страсбург, 1.2.1995 г., стр. 1–10.
<i>Европейска конвенция за гражданството</i>	Европейска конвенция за гражданството, CETS № 166, Страсбург, 6.11.1997 г., стр. 1–13.
<i>Конвенция на Съвета на Европа относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правосприемство между държави</i>	Конвенция на Съвета на Европа относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правосприемство между държави, CETS № 200, Страсбург, 19.5.2006 г., стр. 1–7.
Семеен живот и родителски грижи	
<i>Конвенция за личните контакти с деца</i>	Конвенция за лични контакти между деца и разведени или разделени родители, CETS № 192, Страсбург, 15.5.2003 г., стр. 1–13.
<i>Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана)</i>	Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана), CETS № 202, Страсбург, 27.11.2008 г., стр. 1–11.

<i>Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права</i>	Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права, CETS № 105, Люксембург, 20.5.1980 г., стр. 1–12.
Закрила на децата от насилие и експлоатация	
<i>Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие</i>	Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие, CETS № 201, Ланзароте, 25.10.2007 г., стр. 1–21.
<i>Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание</i>	Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание, CETS № 126, Страсбург, 26.11.1987 г., стр. 1–9.
<i>Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство</i>	Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство, CETS № 185, Будапеща, 23.11.2001 г., стр. 1–27.
<i>Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора</i>	Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора, CETS № 197, Варшава, 16.5.2005 г., стр. 1–21.
<i>Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието срещу жени и домашното насилие</i>	Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието срещу жени и домашното насилие, CETS № 210, Истанбул, 11.5.2011 г., стр. 1–31.
Икономически, социални и културни права	
<i>Европейска социална харта</i>	Европейска социална харта, CETS № 035, Торино, 18.10.1961 г., стр. 1–18.
<i>Европейска социална харта (ревизирана)</i>	Европейска социална харта (ревизирана), CETS № 163, Страсбург, 3.5.1996 г., стр. 1–29.
Въпроси, свързани с миграцията и убежището	
<i>Европейска конвенция за репатрирането на малолетни лица</i>	Европейска конвенция за репатрирането на малолетни лица, CETS № 071, Хага, 28.5.1970 г., стр. 1–9.
<i>Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти</i>	Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти, CETS № 093, Страсбург, 24.11.1977 г., стр. 1–14.
<i>Европейска конвенция за социално осигуряване</i>	Европейска конвенция за социално осигуряване, CETS № 078, Париж, 14.12.1972 г., стр. 1–42.
<i>Европейски кодекс за социално осигуряване</i>	Европейски кодекс за социално осигуряване, CETS № 048, Страсбург, 16.4.1964 г., стр. 1–33.
Защита на потребителите и данните	
<i>Конвенция за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни</i>	Конвенция за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни, CETS № 108, Страсбург, 28.1.1981 г., стр. 1–10.

Европейска конвенция за трансгранична телевизия	Европейска конвенция за трансгранична телевизия, СЕТС № 132, Страсбург, 5.5.1989 г., стр. 1–20.
---	---

Правни инструменти на ЕС

Всички правни инструменти на ЕС са достъпни онлайн на адрес: <http://eur-lex.europa.eu>.

Съкратено наименование	Наименование
Недискриминация	
<i>Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО)</i>	Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход, ОВ L 180, 19.7.2000 г., стр. 22–26.
<i>Директива за равно третиране в областта на заетостта (2000/78/ЕО)</i>	Директива 2000/78/ЕО на Съвета 27 ноември 2000 г. за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите, ОВ L 303, 2.12.2000 г., стр. 16–22.
<i>Директива относно равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги (2004/113/ЕО)</i>	Директива 2004/113/ЕО на Съвета от 13 декември 2004 г. относно прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги и предоставянето на стоки и услуги, ОВ L 373, 21.12.2004 г., стр. 37–43.
Семеен живот и родителски грижи	
<i>Регламент „Брюксел II bis“ (ЕО) № 2201/2003</i>	Регламент (ЕО) на Съвета № 2201/2003 от 27 ноември 2003 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по брачни дела и делата, свързани с родителската отговорност, с който се отменя Регламент (ЕО) № 1347/2000, ОВ L 338, 23.12.2003 г., стр. 1–29.
<i>Регламент относно задълженията за издръжка (ЕО) № 4/2009</i>	Регламент (ЕО) на Съвета № 4/2009 от 18 декември 2008 г. относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка, ОВ L 7, 10.1.2009 г., стр. 1–79.
<i>Директива относно медиацията (2008/52/ЕО)</i>	Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 г. относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси, ОВ L 136, 24.5.2008 г., стр. 3–8.

<i>Директива за достъпа до правосъдие (2003/8/ЕО)</i>	Директива 2003/8/ЕО на Съвета от 27 януари 2003 г. за подобряване на достъпа до правосъдие при трансгранични спорове чрез установяването на минимални общи правила за правната помощ при такива спорове, ОВ L 26, 31.1.2003 г., стр. 41–47.
Закрила на децата от насилие и експлоатация	
<i>Директива за младите работници (94/33/ЕО)</i>	Директива 94/33/ЕО на Съвета от 22 юни 1994 г. за закрила на младите хора на работното място, ОВ L 216, 20.8.1994 г., стр. 12–20.
<i>Директива относно борбата с трафика на хора (2011/36/ЕС)</i>	Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета, ОВ L 101, 15.4.2011 г., стр. 1–11.
<i>Директива относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография (2011/93/ЕС)</i>	Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замяна на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета, ОВ L 335, 17.12.2011 г., стр. 1–14.
<i>Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС)</i>	Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета, ОВ L 315, 14.11.2012 г., стр. 57–73.
<i>Директива за издаване на разрешение за пребиваване на жертви на трафик на хора (2004/81/ЕО)</i>	Директива 2004/81/ЕО на Съвета от 29 април 2004 г. за издаване на разрешение за пребиваване на граждани на трети страни, които са жертви на трафик на хора или са били обект на помощ за незаконна имиграция и които сътрудничат с компетентните органи, ОВ L 261, 6.8.2004 г., стр. 19–23.
<i>Решение на Комисията 2007/698/ЕО</i>	Решение на Комисията от 29 октомври 2007 г. за изменение на Решение 2007/116/ЕО по отношение на въвеждането на допълнителни резервирани номера, започващи със 116 (нотифицирано под номер С(2007) 5139) (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 284, 30.10.2007 г., стр. 31–32.
Миграция и убежище, включително социални права на децата мигранти	
<i>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС)</i>	Директива 2013/32/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила, ОВ L 180, 29.6.2013 г., стр. 60–95.

<p><i>Регламент „Дъблин“ (ЕС) № 604/2013</i></p>	<p>Регламент (ЕС) № 604/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство, ОВ L 180, 29.6.2013 г., стр. 31–59.</p>
<p><i>Директива относно признаването (2011/95/ЕС)</i></p>	<p>Директива 2011/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила, ОВ L 337, 20.12.2011 г., стр. 9–26.</p>
<p><i>Регламент (ЕС) № 492/2011</i></p>	<p>Регламент (ЕС) № 492/2011 на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно свободното движение на работници в Съюза, Текст от значение за ЕИП, ОВ L 141, 27.5.2011 г., стр. 1–12.</p>
<p><i>Директива за свободното движение (2004/38/ЕО)</i></p>	<p>Директива 2004/38/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 г. относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите-членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 158, 30.4.2004 г., стр. 77–123.</p>
<p><i>Директива 77/486/ЕИО на Съвета относно образованието на децата на мигриращи работници</i></p>	<p>Директива 77/486/ЕИО на Съвета от 25 юли 1977 г. относно образованието на децата на мигриращи работници, ОВ L 199, 6.8.1977 г., стр. 32–33.</p>
<p><i>Директива относно събиране на семейството (2003/86/ЕО)</i></p>	<p>Директива 2003/86/ЕО на Съвета от 22 септември 2003 г. относно правото на събиране на семейството, ОВ L 251, 3.10.2003 г., стр. 12–18.</p>
<p><i>Директива за временна закрила (2001/55/ЕО)</i></p>	<p>Директива 2001/55/ЕО на Съвета от 20 юли 2001 г. относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила в случай на масово навлизане на разселени лица и за мерките за поддържане на баланса между държавите членки в полагането на усилия за прием на такива лица и понасяне на последиците от този прием, ОВ L 212, 7.8.2001 г., стр. 12–23.</p>

<i>Директива относно условията на приемане (2013/33/ЕС)</i>	Директива 2013/33/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила, ОВ L 180, 29.6.2013 г., стр. 96–116.
<i>Директива относно връщането (2008/115/ЕО)</i>	Директива 2008/115/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 16 декември 2008 г. относно общите стандарти и процедури, приложими в държавите членки за връщане на незаконно пребиваващи граждани на трети страни, ОВ L 348, 24.12.2008 г., стр. 98–107.
<i>Директива относно дългосрочно пребиваващите лица (2003/109/ЕО)</i>	Директива 2003/109/ЕО на Съвета от 25 ноември 2003 г. относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни, ОВ L 16, 23.1.2004 г., стр. 44–53.
<i>Регламент за Кодекса на шенгенските граници (ЕО) № 562/2006</i>	Регламент (ЕО) № 562/2006 на Европейския парламент и на Съвета от 15 март 2006 г. за създаване на Кодекс на Общността за режима на движение на лица през границите (Кодекс на шенгенските граници), ОВ L 105, 13.4.2006 г., стр. 1–32.
Защита на потребителите и личните данни	
<i>Директива за правата на потребителите (2011/83/ЕС)</i>	Директива 2011/83/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2011 г. относно правата на потребителите, за изменение на Директива 93/13/ЕИО на Съвета и Директива 1999/44/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Директива 85/577/ЕИО на Съвета и Директива 97/7/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, текст от значение за ЕИП, ОВ L 304, 22.11.2011 г., стр. 64–88.
<i>Директива 87/357/ЕИО относно продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите</i>	Директива 87/357/ЕИО на Съвета от 25 юни 1987 г. относно сближаване на законодателствата на държавите членки във връзка с продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите, ОВ L 192, 11.7.87, стр. 49–50.
<i>Директива за продажбите от разстояние (97/7/ЕО)</i>	Директива 97/7/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 20 май 1997 г. относно защитата на потребителя по отношение на договорите от разстояние — Декларация на Съвета и на Парламента относно член 6, параграф 1 — Декларация на Комисията относно член 3, параграф 1, първо тире, ОВ L 144, 4.6.1997 г., стр. 19–27.
<i>Директива относно общата безопасност на продуктите (2001/95/ЕО)</i>	Директива 2001/95/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 3 декември 2001 г. относно общата безопасност на продуктите (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 11, 15.1.2002 г., стр. 4–17.

<i>Директива 2009/39/ЕО относно храни, предназначени за специфична хранителна употреба</i>	Директива 2009/39/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 6 май 2009 г. относно храни, предназначени за специфична хранителна употреба (преработена) (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 124, 20.5.2009 г., стр. 21–29.
<i>Директива относно безопасността на играчките (2009/48/ЕО)</i>	Директива 2009/48/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 18 юни 2009 г. относно безопасността на детските играчки (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 170, 30.6.2009 г., стр. 1–37.
<i>Директива „Телевизия без граници“ (89/552/ЕИО)</i>	Директива 89/552/ЕИО на Съвета от 3 октомври 1989 г. относно координирането на някои разпоредби, формуирани в действащи закони, подзаконови и административни актове на държавите членки, отнасящи се до упражняване на телевизионна дейност, ОВ L 298, 17.10.1989 г., стр. 23–30.
<i>Директива за аудиовизуалните медийни услуги (2010/13/ЕС)</i>	Директива 2010/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 10 март 2010 г. за координирането на някои разпоредби, установени в закони, подзаконови и административни актове на държавите членки, отнасящи се до предоставянето на аудиовизуални медийни услуги (Директива за аудиовизуалните медийни услуги) (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 95, 15.4.2010 г., стр. 1–24.
<i>Директива за защита на данните (95/46/ЕО)</i>	Директива 95/46/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 24 октомври 1995 г. за защита на физическите лица при обработването на лични данни и за свободното движение на тези данни, ОВ L 281, 23.11.1995 г., стр. 31–50.
<i>Директива 2002/58/ЕО относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации</i>	Директива 2002/58/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 12 юли 2002 г. относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации (Директива за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации), ОВ L 201, 31.7.2002 г., стр. 37–47.
<i>Директива за нелоялни търговски практики (2005/29/ЕО)</i>	Директива 2005/29/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2005 г. относно нелоялни търговски практики от страна на търговци към потребители на вътрешния пазар и изменение на Директива 84/450/ЕИО на Съвета, Директиви 97/7/ЕО, 98/27/ЕО и 2002/65/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, и Регламент (ЕО) № 2006/2004 на Европейския парламент и на Съвета („Директива за нелоялни търговски практики“) (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 149, 11.6.2005 г., стр. 22–39.

<i>Директива относно клиничните изпитвания (2001/20/ЕО)</i>	Директива 2001/20/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 4 април 2001 г. относно сближаване на законовите, подзаконовите и административните разпоредби на държавите членки относно прилагането на добрата клинична практика при провеждането на клинични изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба, ОВ L 121, 1.5.2001 г., стр. 34–44.
<i>Регламент № 536/2014 относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба</i>	Регламент (ЕС) № 536/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 16 април 2014 г. относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба, и за отмяна на Директива 2001/20/ЕО (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 158, 27.5.2014 г., стр. 1–76.
Наказателно правораздаване и алтернативни производства	
<i>Директива относно правото на устен и писмен превод (2010/64/ЕС)</i>	Директива 2010/64/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 20 октомври 2010 г. относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство, ОВ L 280, 26.10.2010 г., стр. 1–7.
<i>Директива относно правото на информация (2012/13/ЕС)</i>	Директива 2012/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2012 г. относно правото на информация в наказателното производство, ОВ L 142, 1.6.2012 г., стр. 1–10.
<i>Директива относно правото на достъп до адвокат (2013/48/ЕС)</i>	Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 г. относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, ОВ L 294, 6.11.2013 г., стр. 1–12.
<i>Харта на основните права</i>	Харта на основните права на Европейския съюз, ОВ С 326, 26.10.2012 г., стр. 391–407.
Деца с увреждания	
<i>Решение на Съвета 2010/48/ЕО</i>	Решение на Съвета от 26 ноември 2009 г. относно сключването от Европейската общност на Конвенцията на Организацията на обединените нации за правата на хората с увреждания, ОJ L 23, 27.1.2010 г., стр. 35–61.

Допълнителна информация за Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) може да намерите в интернет. Тя е достъпна на интернет страницата на FRA: fra.europa.eu.

Допълнителна информация за юриспруденцията на Европейския съд по правата на човека може да се намери на уебсайта на Съда: echr.coe.int. Порталът за търсене HUDOC предоставя достъп до решенията на Съда на английски и/или френски език, както и преводи на други езици, обобщена информация по правни въпроси, съобщения за пресата и друга информация за работата на Съда.

Как да се сдобием с публикациите на ЕС?

Безплатни публикации:

- един екземпляр:
чрез EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- повече от един екземпляр или постери/карти:
- от представителствата на Европейския съюз (http://ec.europa.eu/represent_bg.htm), от делегациите в страни извън Европейския съюз (http://eeas.europa.eu/delegations/index_bg.htm); като се свържете с услугата Europe Direct (http://europa.eu/europedirect/index_bg.htm) или като се обадите на 00 800 6 7 8 9 10 11 (безплатен номер в ЕС) (*).

(*) Информацията, както и повечето обаждания са безплатни (възможно е обажданията от мрежата на някои оператори, от обществени телефони или от хотели да бъдат таксувани).

Платени публикации:

- чрез EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);

Платени абонаменти:

- чрез някои от търговските представители на Службата за публикации на Европейския съюз (http://publications.europa.eu/others/agents/index_en.htm).

Как да получим достъп до публикациите на Съвета на Европа?

Издателството на Съвета на Европа публикува трудове от всички сфери на дейността на организацията, включително правата на човека, правни науки, здравеопазване, етика, социално дело, околна среда, образование, култура, спорт, младежта и архитектурното наследство. Книги и електронни издания от пълния каталог можете да поръчате онлайн (<http://book.coe.int>).

Виртуална читалня дава възможност на потребителя да прегледа безплатно откъси от по-важните нови публикации, както и пълния текст на някои официални документи.

Информация за Конвенциите на Съвета на Европа, както и пълния им текст може да се намери на интернет страницата на Отдела по договорите: <http://conventions.coe.int/>.

Децата са пълноценни носители на права. Те са носители на всички човешки и основни права, а също и субекти на специално регулиране с оглед на техните особени характеристики. Настоящият наръчник има за цел да илюстрира по какъв начин европейското законодателство и съдебна практика отчитат специфичните интереси и потребности на децата. Той илюстрира също така значението на родителите/настойниците или други законни представители и когато е уместно посочва случаите, когато правата и отговорностите са възложени в най-голяма степен на лицата, които полагат грижи за децата. Наръчникът е разработен с цел повишаване на осведомеността и обогатяване на познанията за правните стандарти, които защитават и утвърждават правата на детето в Европа. Той е справочник по правото на Европейския съюз (ЕС) и Съвета на Европа (СЕ), свързано с тези тематични области, и обяснява как е уреден всеки въпрос съгласно правото на ЕС, включително Хартата на основните права на Европейския съюз, както и съгласно Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), Европейската социална харта (ЕСХ) и други правни инструменти на Съвета на Европа. Наръчникът е предназначен за юристи, които не са специалисти в областта на правата на детето, съдии, прокурори, органи по закрила на детето и други професионалисти и организации, които са натоварени да осигуряват правна защита на правата на детето. В наръчника е обяснена ключова съдебна практика, като са обобщени най-важните решения на Съда на Европейския съюз (СЕС) и на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ).

АГЕНЦИЯ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ ЗА ОСНОВНИТЕ ПРАВА

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Виена – Австрия
тел.: +43 (1) 580 30-60 – факс: +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

СЪВЕТ НА ЕВРОПА

67075 Страсбург Cedex – Франция

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

тел.: +33 (0) 3 88 41 20 18 – факс: +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

ОТДЕЛ „ПРАВА НА ДЕТЕТО“

тел.: +33 (0) 3 88 41 25 07 – факс: +33 (0) 90 21 52 85
coe.int/children – children@coe.int

Служба за публикации

ISBN 978-92-871-9914-0 (Съвет на Европа)
ISBN 978-92-9239-915-3 (FRA)